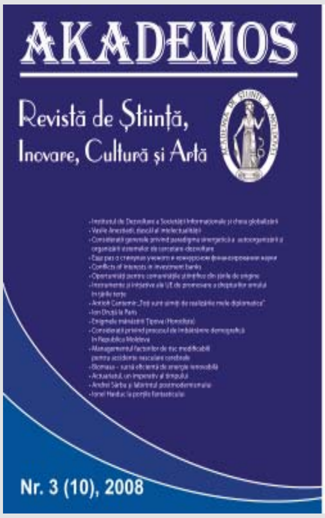
AKADEMOS

Revistă de Ştiinţă,
Inovare, Cultură şi Artă
Înregistrată la Ministerul Justiţiei la 25.05.2005, nr. 189.

Fondator:
Academia de Ştiinţe a Moldovei

Acest număr este ilustrat cu lucrări ale plasticianului Andrei SÂRBU din colecţiile Muzeului Naţional de Artă a Moldovei; colecţii private şi colecţia familiei

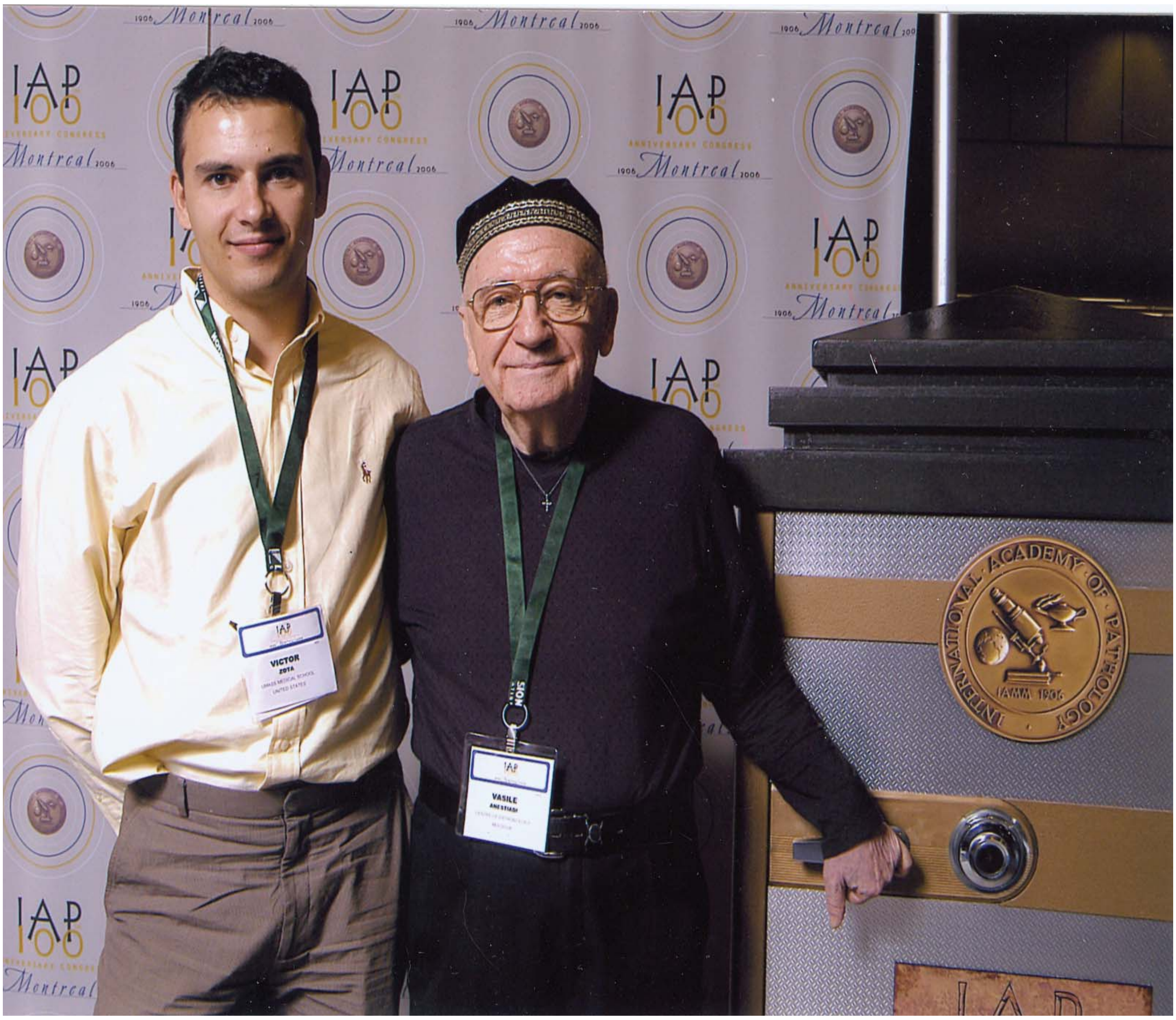
Adresa Redacţiei:
MD 2001
mun. Chişinău,
bd. Ştefan cel Mare 1
et. 4, birou 432
Tel.: (+373 22) 212381
e-mail: akademos@asm.md.

ISSN 1857-0461

Editat la Tipografia A.Ş.M.

CUPRINS

PELERINAJUL GENERAȚIILOR

Montreal, Canada, 2006. Anniversary Congress, 100 years of International Academy of Pathology. Acad.Vasile Anestiadi şi tânărul său coleg dr. Victor Zotas lângă capsula cu mesajele membrilor Academiei ce va fi deschisă peste 100 de ani.
„Mens sana in corpore sano, înțelepciunea socratică şi măiestria performantă – călăuze perpetue ale D-stră”

PREŞEDINTELE A.Ş.M., ACAD. GHEORGHE DUCA, CÂŞTIGĂ CEL DE-AL DOILEA MANDAT

La 21 februarie curent a avut loc cea de-a VII-ea Sesiune a Asambleei A.Ş.M., consacrată alegerii preşedintelui Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Actualul preşedinte al Academiei, acad. Gheorghe Duca, s-a aflat în această funcţie timp de 4 ani. Conform Codului cu privire la Ştiinţă şi Inovare, adoptat în 2004, preşedintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei este ales pe o perioadă de 6 ani.

La cea de-a VII-ea Sesiune a Asambleei, acad. Gheorghe Duca a prezentat *Raportul privind realizarea Programului de activitate a preşedintelui Academiei de Ştiinţe a Moldovei în anii 2004-2007* şi *Programul de dezvoltare a sferei ştiinţei şi inovării pentru perioada 2008-2013.*

După dezbateri s-a purces la procedura alegerilor. Conform statutului, dreptul de a alege preşedintele A.Ş.M. îl exercită membrii Asambleei. Cu 158 de voturi pro şi unul contra, 2 buletine declarate nevalabile, preşedinte al Academiei de Ştiinţe a Moldovei a fost ales acad.Gheorghe Duca.

„CRED ÎN PUTEREA ŞTIINŢEI"

-Stimate D-le academician Gheorghe Duca, ce au arătat cei patru ani cât v-aţi exercitat primul mandat de preşedinte al Academiei?

-În primul rând, am demonstrat că o situaţie degradantă oricând poate fi depăşită prin perseverenţă şi inteligenţă. Vă dau un singur exemplu: fostele alegeri ale preşedintelui Academiei, din februarie 2004, s-au desfăşurat într-o sală sumbră şi friguroasă, elita noastră ştiinţifică îngheţa îmbrăcată în paltoane. Alegerile din 21 februarie 2008 au avut loc în acelaşi sediu, dar primenit radical - cu faţada reparată, într-o sală sclipitor de frumoasă şi într-o atmosferă pe potriva spiritului luminos, purtător de adevăr şi de cunoaştere, al savantului.

Acad. Gheorghe Duca, preşedinte al A.Ş.M.

-Apropo de cunoaştere, în anii primului D-stră mandat de preşedinte al A.Ş.M. aţi introdus, în circuitul ştiinţific autohton sintagma de *societate bazată pe cunoaştere*. De ce acest concept european a întârziat sa-şi facă drum în ţara noastră?

-Suntem la ora de schimbare a mentalităţilor. În această epocă a dispariţiei hotarelor ne putem dezvolta doar pe principii comune cu ale ţărilor

Sesiunea a VII-a a Asambleei A.Ş.M., 21 februarie 2008

europene. În caz contrar, vom produce haos şi vom frâna procesele fireşti de evoluţie a societăţii.

O comunitate bazată pe cunoaştere este, în primul rând, una a tehnologiilor informaţionale. În aceste împrejurări, avem nevoie de un organism ştiinţific, de un centru coordonator care ar încuraja revoluţia tehnologică. Iată că în curând va fi inaugurat, în cadrul Academiei, Institutul de Dezvoltare a Societăţii Informaţionale.

Societatea cunoaşterii nu exclude, însă, tradiţia şi memoria, fapt pe care am vrut să-l demonstrăm prin inaugurarea Muzeului Ştiinţei. Şi desigur, o societate a cunoaşterii înseamnă continuitate. Sper să asistăm, la 1 septembrie anul curent, la inaugurarea Liceului Academiei de Ştiinţe a Moldovei, iar la anul – la deschiderea Universităţii Academice.

-Astăzi membrii titulari şi membrii corespondenţi ai Academiei par oarecum avantajaţi în raport cu ceilalţi cercetători. Este normală o atare situaţie?

- Este normal ca savanţii cu experienţă, care au obţinut succese în domeniul cercetărilor ştiinţifice, să fie respectaţi şi susţinuţi. Asta, însă, nu anulează concurenţa onestă şi loială. Noi oferim şanse egale tuturor. Un academician, ca şi un tânăr cercetător, este pus în situaţia să câştige bani pentru cercetări. Competitivitatea rămâne un principiu esenţial al reformei ştiinţei pentru care am pledat.

-Ce notă credeţi că aţi meritat pentru aceşti 4 ani de preşedinţie?

-Una „de trecere". Prezenţa savanţilor se simte tot mai mult în societate, dar şi relaţia lor cu comunitatea ştiinţifică internaţională s-a îmbunătăţit substanţial. Cercetătorii noştri sunt antrenaţi în foarte multe proiecte comune.

-Rămâneţi şi-n continuare un optimist incurabil, după cum v-aţi declarat?

-Sunt aşa cum m-am autodefinit cândva. Îmi place să mă bat, să lupt, să intru în competiţie şi cu savanţi consacraţi, şi cu cei tineri. Rămân a fi un optimist şi împărtăşesc părerea că o viaţă nefolositoare se echivalează cu o moarte timpurie. Pentru mine stima valorează mai mult decât celebritatea, consideraţia mai mult decât renumele şi onoarea mai mult decât gloria.

Cred în puterea omului şi în puterea ştiinţei.

-Vă mulţumesc pentru interviu.

Consemnare Viorica Cucereanu

Alegerile preşedintelui A.Ş.M., februarie 2004 (arhivă)

„MUZEUL ŞTIINŢEI, O AUTENTICĂ INOVAŢIE MUZEOLOGICĂ”

Afirmaţia îi aparţine arheologului-muzeograf Alexandru Livinschi, directorul Muzeului Ştiinţei, inaugurat la 21 februarie anul curent în chiar sediul central al Academiei. Iar „inovaţia” constă în concepţia originală, în designul inedit şi în piesele muzeistice de unicat. Astfel, Muzeul Ştiinţei vine în primul rând să pună în valoare personalitatea omului de ştiinţă - una complexă, cu impact deosebit asupra epocii în care i-a fost şi-i este dat să trăiască şi activeze; să puncteze evoluţia cercetărilor ştiinţifice, contribuţia savanţilor la păstrarea şi valorificarea patrimoniului spiritual naţional.

Prima sală, consacrată istoriei gândirii ştiinţifice în spaţiul nostru, găzduieşte portretele lui Ion Neculce, Grigore Ureche – cronicarii care au lăsat posterităţii izvoare nesecate de informaţii istorice; ale remarcabililor cărturari, Mitropoliţilor Varlaam şi Dosoftei; marilor iluminişti Mihai Eminescu şi Gheorghe Asachi; scriitorului şi savantului Dimitrie Cantemir; domnului Vasile Lupu - fondatorul primei Academii Slavo-greco-latine în Moldova medievală ş.a. Exponatele redau anturajul în care se desfăşurau pe timpuri cercetările, utilajul de care se foloseau oamenii de ştiinţă. Un dar generos a făcut muzeului doctorul Alexandru Perjul din Bucureşti – microscopul datând cu începutul sec.XX care a aparţinut cunoscutului profesor în medicină Alexandru Pavlovschi (1857-1946), originar din Chişinău, întemeietorul primului laborator de bacteriologie din Imperiul rus şi preparatorul primului ser antidifteric din Rusia. Istoria constituirii Academiei de Ştiinţe a Moldovei este reprezentată, în parte, prin informaţia despre cei patru preşedinţi care s-au aflat în fruntea A.Ş.M.

Cea de-a doua sală este dedicată ştiinţelor reale. Printre exponate figurează obiecte care au aparţinut academicianului Iurii Petrov şi membrului corespondent al A.Ş.M. Valentin Belousov. Este reconstituit şi expus biroul de lucru al distinsului matematician, academicianul Constantin Sibirschi.

Ştiinţele umanistice şi artele se regăsesc în sala a treia, pe peretele căreia este reprodusă o gravură a cetăţii Hotin de la sfârşitul sec. XVIII (originalul se păstrează în colecţia Bibliotecii Academiei Române) şi imaginea bisericii de pe culmea promontoriului Butuceni. Printre multe altele, sunt prezentate materiale colectate de Gheorghe Smirnov, iniţiatorul cercetărilor arheologice postbelice la Orheiul Vechi şi în zona Saharnei; mostre arheologice descoperite de dr.hab. Pavel Bârnea, etc. Pentru a demonstra bogăţia tezaurului arheologic ce-şi aşteaptă cercetătorii, în nişe speciale sunt expuse mostre din situri arheologice nevalorificate.

Sala a patra relatează despre Ştiinţele Vieţii. Acad. Diomid Gherman pune în atenţia vizitatorilor colecţia sa de insigne cu tematică medicală, pe care a adunat-o pe parcursul vieţii; acad. Vasile Anestiadi face public Jurământul medicilor şi masca mortuară a lui Hipocrate, precum şi renumita imagine sculpturală a „Gânditorului” executată în stil modern. Piese originale au aparţinut academicienilor Iurii Lealicov şi Anton Ablov; exponate preţioase au pus la dispoziţia Muzeului Ştiinţei acad. Ion Dediu, acad.Boris Gaina şi alţii.

Designul Muzeului Ştiinţei, unul select, realizat de Victor Ţoi, şeful secţiei Expoziţii al Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei, întregeşte şi accentuează mesajul esenţial. Metafora vizuală a cerului înstelat ce se succede, din sală în sală, în diferite variante, simbolizează, mai întâi – începuturile gândirii abstracte a omului, iar mai apoi – evoluţia ei în timp, necuprinsul şi infinitul actului cunoaşterii.

Muzeul Ştiinţei este o subdiviziune a Institutului de Filozofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, creat în baza Hotărârii Consiliului Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al A.Ş.M. nr. 187 din 27.09.2007.

Unul din exponate: “Gânditorul”

INSTITUTUL DE DEZVOLTARE A SOCIETĂŢII INFORMAŢIONALE ŞI CHEIA GLOBALIZĂRII

Era informaţională, numărând doar 20 de ani şi fiind poate că cea mai scurtă în istoria gândirii umane, le depăşeşte, ca impact şi importanţă, pe toate celelalte. Noua epocă anunţă constituirea societăţilor pe alte principii decât cele tradiţionale. Fără să neglijeze aspectele istorice sau culturale, interesele etnice, politice sau confesionale, societatea modernă se vrea liberă şi deschisă, fără frontiere de comunicare, accesibilă fiecăruia. E un imperativ ce face parte din procesul de globalizare, a cărei cheie o deţin astăzi Tehnologiile Informaţionale. Acestea sunt adevărate vehicule ale informaţiei care asigură circulaţia ei nestingherită pe plan mondial.

Institutul de Dezvoltare a Societăţii Informaţionale, deschis la Chişinău pe data de 14 aprilie anul curent, prin însăşi denumirea sa îşi formulează obiectivul principal – de a contribui la consolidarea societăţii informaţionale în Republica Moldova. Institutul este subordonat Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi Ministerului Dezvoltării Informaţionale care sunt şi fondatorii lui. El urmează să devină veriga importantă care va asigura şi impulsiona legătura între aspectele teoretice, metodologice şi cele practice ale dezvoltării societăţii informaţionale. Pe seama lui este pusă integrarea spaţiului informaţional din sfera ştiinţei şi inovării în spaţiul informaţional unitar al Republicii Moldova; consolidarea spaţiului informaţional naţional şi integrarea în spaţiul informaţional european.

Institutul va urmări şi va promova, în special, dezvoltarea dinamică şi durabilă a sectorului IT al economiei naţionale. Implementarea în noua instituţie a megaproiectului *Sistemul Naţional de prestare a serviciilor şi a cunoştinţelor informaţionale publice* va permite constituirea unei reţele de întreprinderi mici şi mijlocii, bazate pe tehnologii de ultimă oră, crearea de noi locuri de muncă în domeniul producerii informaţiei şi a serviciilor.

Institutul de Dezvoltare a Societăţii Informaţionale va determina direcţiile prioritare de dezvoltare a domeniului tehnologiilor înalte în perspectiva dezvoltării pe termen lung, mediu şi scurt; va elabora, în ultimă instanţă, o viziune completă asupra modelului funcţional multidimensional cu multiple niveluri al Sistemului informaţional naţional.

La fel, noua structură de cercetare, în colaborare cu Institutul de Matematică şi Informatică al A.Ş.M., care a jucat un rol esenţial în implementarea primelor tehnologii informaţionale în Republica Moldova, se va include în soluţionarea principalelor probleme teoretice ce ţin de crearea şi asigurarea sistemului resurselor informaţionale de stat; va pregăti recomandările în vederea utilizării ubicviste a tehnologiilor informaţionale de comunicaţii; va soluţiona sarcini-model de optimizare a arhitecturii de sistem; va face propuneri privind sporirea fiabilităţii sistemelor securităţii informaţionale şi protecţia drepturilor omului în domeniul informaţional. De asemenea, Institutul va emite recomandări în vederea implementării metodelor administrării optimale a domeniului tehnologiilor înalte, formării, actualizării şi analizei conţinutului matricei tridimensionale a proiectelor informatizării de nivel naţional, reieşind din realităţile politice şi social-economice. Institutul însuşi va deveni un generator de idei pentru crearea noilor produse IT şi lansarea lor pe piaţă, va proiecta şi modela infrastructuri informaţionale, va testa sistemul informaţional şi infrastructura de comunicaţii etc.

Institutul de Dezvoltare a Societăţii Informaţionale va oferi asistenţă metodologică pentru fiecare etapă de edificare a societăţii informaţionale şi de implementare a tehnologiilor moderne.

Institutul Dezvoltării Societăţii Informaţionale în ziua inaugurării, 14 aprilie 2008

VASILE ANESTIADI, DASCĂL AL INTELECTUALITĂȚII

*Acad.**Gheorghe DUCA,***
preşedinte al A.Ş.M.
*Acad.**Teodor FURDUI,***
prim-vicepreşedinte al A.Ş.M.

VASILE ANESTIADI, TEACHER OF INTELLECTUALITY

Acad. Vasile Anestiadi is one of the pillars of the national medical science, who made an important contribution to the development of many fields of pathology and pathobiology, higher education and health protection. During a the period of 23 years, in his position of rector of the State Institute of Medicine Chisinau he trained more than 100 of Ph.D.,MD and more than 20 000 of doctors generalists, pediatricians, stomatologists, pharmacists. He is a scientist with a vast culture, which brings fame to the national science, to the Academy and to the country at the highest international forums.

Domnule academician Vasile Anestiadi,
Distinşi oaspeți,
Onorată asistență,
Stimați colegi!

Îmi face o deosebită plăcere să declar deschisă şedința comună a Consiliului Suprem pentru Ştiință şi Dezvoltare Tehnologică şi a Senatului Universității de Stat de Medicină şi Farmacie „N.Testemițanu", consacrată omagierii academicianului octogenar Vasile Anestiadi cu genericul **„Academicianul Vasile Anestiadi – savant, profesor universitar, rector, cetățean"**.

A evalua activitatea ştiințifică a unui savant de talia academicianului Vasile Anestiadi este pe cât de dificil, pe atât de onorabil. Dificil, deoarece e vorba de o personalitate recunoscută departe peste hotarele țării care şi-a adus contribuția esențială la dezvoltarea mai multor domenii ale patologiei şi patobiologiei, învățământului superior şi ocrotirii sănătății populației; pe parcursul a 23 de ani în calitate de rector al Institutului de Stat de Medicină (azi Universitatea de Medicină şi Farmacie „N.Testemițanu"), a pregătit peste 100 de doctori în ştiințe şi doctori habilitați, peste 20 000 de medici generalişti, pediatri, igienişti, stomatologi, farmacişti etc. Onorabil, deoarece Dumnealui este un savant de o vastă cultură, care poartă faima ştiinței autohtone, a Academiei şi a țării la cele mai înalte foruri internaționale.

Cred că este un caz unic, când imaginea unui savant corespunde pe deplin semnificației şi asocierilor, create de numele de familie, pe care îl poartă. Dacă e să descifrăm cuvântul ANESTIADI, ne vom convinge uşor că acesta are o conotație puternică a inteligenței sale şi în variantă academică poate fi interpretat în felul următor:

ANESTIADI -

- Academician Neordinar
- Erudit Savant
- Titan Incontestabil în domeniul Aterosclerozei
- Dascăl al Intelectualității

Omagiatul nostru poate fi considerat, pe bună dreptate, patriarhul medicinii autohtone, deoarece impactul activității Domniei Sale se răsfrânge atât asupra dezvoltării ştiințelor medicale, în special, a patobiologiei şi pregătirii cadrelor de medici, cât şi asupra ocrotirii sănătății populației din republică. Putem afirma cu toată responsabilitatea că epoca contemporană de dezvoltare a medicinii este conexă ***in toto*** cu numele academicianului Vasile Anestiadi.

Grație lucrărilor fundamentale în domeniul patologiei şi biopatologiei academicianul Vasile Anestiadi este recunoscut unanim ca unul din pilonii ştiinței naționale. Beneficiind de o documentare vastă, Domnia sa realizează numeroase invenții, rezultate dintr-o reflecție a erudiției ştiințifice profunde şi a muncii sistematice asidue, întruchipând, astfel, în propria-i personalitate înalte virtuți şi aspirații ale oamenilor de ştiință din țară.

Dotat şi generos, *ingenium praecox*, mult stimatul Vasile Anestiadi pe parcursul a 6 decenii de activitate ştiințifică demonstrează un înalt potențial intelectual, erudiție, spirit de sacrificiu şi altruism deosebit. Aceste aptitudini i-au permis în mod implicit să se manifeste încă la începutul anilor '60 ca o personalitate marcantă, cu o fire dinamică, neobosită, în care germinau ideile şi proiectele.

Primele cercetări ştiințifice tânărul doctorand Vasile Anestiadi le-a realizat sub conducerea a profesorului universitar F.E.Agheicenko şi au fost consacrate problemei patomorfologiei sistemului periferic nervos la pacienții cu una din cele mai grele şi răspândite maladii – tuberculoza. Încă din această perioadă Dumnealui s-a manifestat ca un cercetător de sine stătător, cu o viziune largă şi profundă, căutător al propriului drum în ştiință.

Cercetările ştiințifice ce l-au preocupat după susținerea tezei de doctor în ştiințe pe parcursul a 45 de ani de activitate au fost realizate în baza unei metodologii proprii şi a unor metode originale,

fiind direcționate spre determinarea legităților morfogenezei, morfologiei structural-funcționale, patologiei şi imunomorfologiei aterosclerozei, în special, a aterosclerozei incipiente – uneia din cele mai răspândite maladii, ceea ce a constituit o nouă eră în studiul patologiei acestei boli.

Din anul 1961, când publică în una din cele mai prestigioase reviste de specialitate, „Morfologia normală şi patologică", rezultatele complexe, cu utilizarea celor mai contemporane, în acea perioadă, metode privind caracteristicile luminiscente ale aterosclerozei, după care urmează editarea datelor despre modificările histochimice ale arterelor la etapa incipientă a dezvoltării aterosclerozei şi susținerea cu brio în anul 1963 a tezei de doctor habilitat „Morfologia şi histochimia în stadiile de debut al aterosclerozei", își cucereşte un frumos nume şi o imensă recunoaştere atât în țară, cât şi peste hotare.

Aceasta se datorează extinderii esențiale de către Domnia sa a hotarelor de studiu al aterosclerozei şi introducerii în sfera investigațiilor experimentale a preaterosclerozei, care până atunci se afla în afara câmpului vizual al patologiei, dar şi predilecției savantului pentru creativitate şi generarea perseverentă şi tenace a noilor idei, opțiuni, principii şi teorii.

Este firesc ca preocupările şi investigațiile ştiințifice care şi formează, în fond, activitatea cotidiană a academicianului Vasile Anestiadi, să ateste o cunoaştere nemediată a mai multor limbi moderne, a psihologiei şi filosofiei. Studiile de pionierat ale căilor de transport al lipoproteinelor aterogene în pereții vasculari şi ale mecanismelor de fixare a acestora de către celulele intimei inițieri şi dezvoltări ale deteriorărilor, rolului plasticității fibrelor elastice şi colagene, elastazei, elastolizei, şi, în special, a enzimelor arteriale în evoluția aterosclerozei, au stat la baza cunoştințelor moderne despre aterogeneză. Investigațiile originale non-invazive computerizate ale angiopatiilor, efectuate în comun cu feciorul său Vasile Anestiadi-junior, doctor în medicină, au finalizat cu perfecționarea diagnosticului precoce al maladiei, contribuind substanțial la eficientizarea tratamentului oportun.

Cu toată inima în inima Europei

Cercetările ştiințifice privind mecanismele incipiente ale genezei proceselor patologice ale substratului arterial în baza metodelor imunomorfologice, histo- şi electrono-microscopice, radioautografiei, cu utilizarea lipoproteinelor marcate, scanării, microscopiei electronice de transmisie etc. au servit ca bază în argumentarea noii concepții a dezvoltării aterosclerozei şi inflamației imune. A fost stabilită conexiunea dintre depozitarea şi/sau formarea în pereții arteriali a lipoproteinelor modificate de densitate joasă, expresia endoteliocitelor a moleculelor hemoadezive, adeziunea şi migrația în intimă în constituirea plăcii aterosclerotice şi dezvoltarea imună cronică.

Caracteristic pentru lucrările ştiințifice ale academicianului Vasile Anestiadi este complexitatea, nivelul înalt metodologic şi metodic, asocierea investigațiilor experimentale cu cele clinice. Studiul morfologic al infarctului miocardic şi al criteriilor „forensice", prezentat la diferite congrese mondiale, s-a integrat fundamental în disciplina „forensic pathology" şi se bucură de o largă apreciere în lume. Aceste rezultate fundamentale au servit ca bază ştiințifică pentru organele de decizie de a crea Institutul de Cardiologie.

Comunitatea ştiințifică a apreciat înalt şi lucrările Dumnealui în domeniul gerontologiei. În palmaresul realizărilor academicianului Vasile Anestiadi se încadrează şi pionieratul în descrierea fenomenelor „injury", care se exprimă prin leziuni funcțional-structurale de niveluri molecular, celular, tisular şi „sublethal injury", care manifestă incontestabil rolul determinant în alterarea funcțional-structurală a substratului arterial, definitivând mecanismele aterogeneze. Fenomenele „injury", „aging" şi „pre-

atherosclerosis" în aparența, dezvoltarea şi consecințele aterogenezei prezintă esența patobiologiei acestei suferințe umane foarte răspândite.

Academicianul Vasile Anestiadi este fondator al unei şcoli ştiințifice originale, recunoscută pe plan internațional. Discipolii Dumnealui activează cu succes în republică şi în multe țări ale lumii.

Academicianul Vasile Anestiadi s-a manifestat şi ca om de o înaltă cultură, cu poziție socială principială, adevărat patriot al plaiului şi neamului nostru. În anul 1978, aflându-se în postul de rector al Institutului de Medicină, solicită insistent emiterea Dispoziției Consiliului de Miniştri privind transferarea Mănăstirii Hâncu sub ocrotirea Institutului. Împreună cu studenții a reconstruit ansamblul arhitectural al acestui monument de artă şi cultură, salvându-l, astfel, de la ruinare totală, iar ulterior salvează de la devastare biserica "Sf. Nicolae" din Chişinău, contribuind cu mijloace personale la restaurarea ei.

Academia de Ştiințe şi comunitatea ştiințifică a apreciat înalt şi a încurajat eforturile ştiințifice, didactice şi sociale ale academicianului Vasile Anestiadi de-a lungul întregii sale activități. După susținerea cu succes a tezei de doctor habilitat în ştiințe Dumnealui a fost ales unanim în calitate de membru corespondent şi, ulterior, de membru titular al A.Ş.M, astăzi fiind unul dintre decanii de vârstă ai Academiei. Iar în perioada, când erau întreprinse tentative de discreditare a imaginii sale, fiind destituit în mod ofensator din funcția de rector al Institutului de Stat de Medicină, Academia de Ştiințe a luat atitudine vizavi de persecutarea Dumnealui de către organele publice şi l-a angajat ca cercetător în cadrul Institutului de Zoologie şi Fiziologie, alegându-l şi în funcția onorabilă de membru al Prezidiului A.Ş.M.

În final aş vrea să menționez şi conotația religioasă a numelui de familie al academicianului ANESTIADI, care, pe lângă imaginea de savant-titan în patobiologia atherosclerozei, are şi o semnificație spirituală, ce ține de religia creştină ortodoxă. În traducere din limba elenă **ANESTI** înseamnă *înviere*, iar **ADI** – *a Domnului Iisus*.

Mult Stimate Domnule Academician Vasile Anestiadi!

La această vârstă respectabilă, în numele întregii comunități ştiințifice Vă exprimăm cele mai înalte aprecieri pentru activitatea D-stră ştiințifică, didactică, organizatorică şi socială. Vă urăm tradiționalul „La mulți ani!", sănătate, tinerețe în suflet, optimism şi noi realizări întru prosperarea ştiinței şi a țării. Iar din partea domnului Marian Lupu, preşedintele Parlamentului, Vă remitem un mesaj de felicitare, precum şi din partea Academiei de Ştiințe a Moldovei – o Diplomă de recunoştință.

Discurs rostit de preşedintele Academiei la şedința comună a CSŞDT şi Senatului USMF „Nicolae Testemițanu" din 14.05.2008

Acad. Gh. Ghidirim, m.c. Ion Ababii, acad. Vasile Anestiadi, acad. Gheorghe Duca. 14 mai 2008

EXTRAS-HOTĂRÂRE

Şedința comună a CSŞDT al A.Ş.M. şi a Senatului USMF „Nicolae Testemițanu" din 14 mai 2008

Academician Gh. Duca, preşedinte al A.Ş.M: „Oficializăm astăzi consecutivitatea suveranității academice a Centrului„BIOPAT" – Grupul acad. Vasile Ch. Anestiadi, de azi- viager (aprobat unanim)".

Academician Ion Ababii, rector al USMF „Nicolae Testemițanu": „În baza Deciziei Consiliului Ştiințific, a conferi d-lui academician Vasile Ch. Anestiadi titlul viager de Rector de Onoare al Universității de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemițanu" (aprobat unanim)".

AGING, ATHEROSCLEROSIS, AUTOIMMUNOINFLAMMATION, AND SYNERGISTIC PHENOMENON

Acad. ***Vasile ANESTIADI***

ETATE, ATEROSCLEROZĂ, AUTOIMUNOINFLAMAŢIE ŞI FENOMENUL "SYNERGISME"

În lucrare se analizează cele mai recente date privind rolul proceselor autoimune şi modificările de vârstă ale sistemului arterial în aterogeneză. Procesele de senescenţă contribuie la creşterea permeabilităţii arterelor, dereglarea barierei endoteliale, favorizând insudaţia componentelor plasmatice, inclusiv lipoproteinele, şi infiltraţia peretelui vascular cu monocite. Microscopia electronică cu baleiaj a suprafeţei interne a arterelor coronariene umane a demonstrat că cel mai precoce indice al leziunilor aterosclerotice este tumefierea endoteliocitelor. Sinergismul "aterogeneza-gerontogeneza" reprezintă un fenomen fundamental în evoluţia aterosclerozei, denumită şi "rugina vieţii". Este expus detaliat rolul mecanismelor autoimune în patomorfogeneza aterosclerozei. Inflamaţia imună în peretele arterial, ca reacţie la depunerea complexelor autoimune ce includ lipoproteinele modificate în calitate de antigen, este considerată un component important al aterosclerozei. Implicarea imunoinflamaţiei în mecanismele aterogenezei este apreciată drept o concepţie complet nouă, originală, descrisă recent în monografia lansată în cadrul International Academy of Pathology (Amsterdam, Montreal).

Президиум Российской Академии Медицинских Наук постановлением № 72 от 28 марта 2007 присудил авторам: Диплом премии им. А.И. Струкова, оценив как "лучшую научную работу по патологической анатомии".

În Federaţia Rusă premiat – Vladimir Nagornev; în RM premiaţi membrii A.Ş.M. – Vasile Anestiadi şi Eremia Zota.

The development of structural modifications of the arterial system, its modelling according to age-related and functional, especially haemodynamical parameters, its gerontogenesis plus *"injury"*, finally determine atherogenesis and pathomorphosis, named the *"life rust"*.

Age-related modifications in the artery substrate metabolism lead to braditrophism, evidentiating by aging. The primary factor, which changes the status of glycosaminoglycanes and enzyme systems'activity, contributes to hyperpermeability and breaking of the endothelial barrier, making easier the transport of high-molecular plasma components, including lipoproteins. *"Stigmata"* and *"stomata"*, alteration and desquamation of endothelium can be seen.

The accelerated increase of plasma insudation, accompanied with arterial wall infiltration, may contribute to atherogenesis. *Apo-beta* containing LDL, and VLDL accumulate mostly in intima, in GAG-complexes. Lipoprotein particle's electric potential influences LDL catabolism and is regarded as an important age-related factor. The *"injury"* phenomenon and the involution of the arterial substrate play the determining role in *atherosclerosis*' setting up and further development.

The synergy *"atherogenesis-senescence"* is evidentiating in a progressive and parallel mode during the aging process.

Arterial injury is manifested (a) by increased endothelial permeability, which leads to plasma and glucoprotein insudation and some monocyte infiltration into the innermost wall layers, (b) lamellar disintegration (fragmentation and fraying), and (c) variable medial myocyte destruction; *proliferative reaction* to the injury consists primarily of smooth muscle proliferation into the subendothelial (intimal) and, initially,some elastic neoformation by the proliferating myocytes; *lipid deposition* consists of (a) intracellular lipid accumulation in myocytes and immigrant monocytes that turns both cells into *"foam cells"*, and (b) extracellular amorphous lipid deposits, some of them apparently bound to the locally accumulated glucoprotein products (Paris Constantinides).

The studies of macroscopically intact surfaces of the intima of human coronary arteries by means of scanning electron microscopy have revealed the earliest signs of the atherosclerotic changes such as endothelium swelling. These phenomena are caused by the oedema of the subendothelial layer.

The endothelial cells from the oedematous zone prolapse into the arterial lumen, forming balloon-like or cone-like protrusions with the development of crater-shaped defects on the top. Endothelium is alterated - oedema serofibrinous and deformated glycocalix.

It is possible to note monocyte migration into

the intima through crater-shaped formations of the elongated endothelial cells, subsequent monocyte fixation and thrombocyte adhesion to such zones. There can also be noted a penetration of some non-identifiable cells. The role of monocytes is very important in the functioning of the *"scavenger"* mechanism of LDL catabolism and in foam cells formation.

The *"injury"* phenomenon, in connection with the age-determined involution of the arterial substrate, instigates the synergism *"atherogenesis-gerontogenesis"* - the fundamental phenomenon in disease's maleficent advancement dynamics.

The remission reflects the *pathomorphosis* of the regression of *atherogenesis*.

Lipoproteins have a wide spectrum of regulatory effects, which change during aging and atherogenesis, influenting upon the vascular status. The atherosclerotic process affects also the microcirculation.

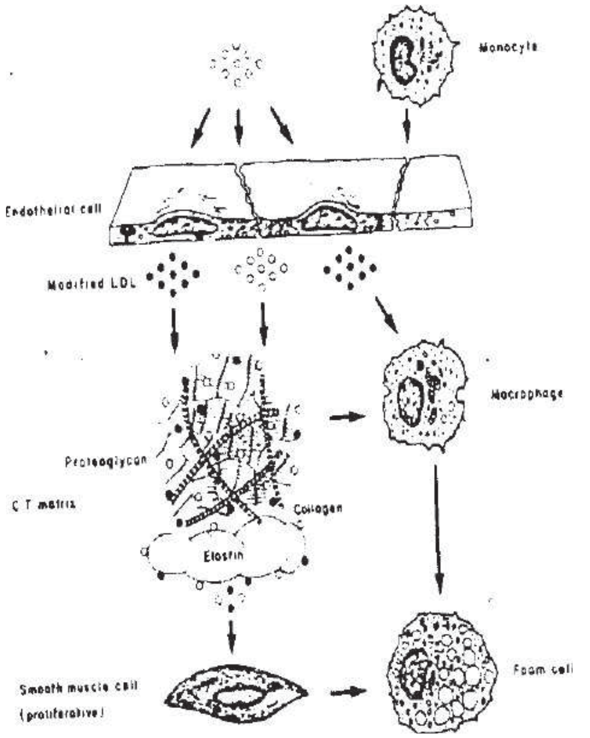

Figure 1. ***Schema illustrates the potential mechanisms of arterial proteoglycans and lipid accumulation***

Note. Native lipoproteins are modified during their pass through endothelium. The components of the connective tissue matrix (CT), especially proteoglycans are trapping die native and modified low density lipoproteins, building a complex. A part of this complex can be grasped by monocyte - derived macrophages (possibly, also by proliferating smooth muscle cells), which subsequently transform into foam cells (after Radhakrishnamurthy B. et al., 1990).

During initial and progressing stages of atherogenesis, the sedimentation of *apo*-B-containing LP, IgG, C3-fraction of the comple ment takes place in the same zones of the aortal and coronary walls, both in human and in experimental modeles.

In 1981, in Anichkov Atherosclerosis laboratory in Saint-Petersburg, there has been discovered immunomorphologically an "immune complex", more precisely - its components.

A vast importance during aging and athero sclerosis is attributed to local humoral regulatory factors, the capability to maintain the tissue trophies, their potential and, conversely, the progressive diminishing of their potential. A special role is attributed to the endothelium function.

There was studied the role of the immune inflammation in the set-up and the development of atherosclerosis, both in experimental material and in samples, obtained during surgical operations.

There has been conducted a study of human arteries from 250 coronary patients. The material has been studied by ultrastructural and immunohistochemical methods. An universal approach to atherosclerosis pathogenesis has been elaborated, according to which humoral factors, first of all modified lipoproteins, and cells of the vascular wall are considered an entity. The arterial wall is regarded as a target organ effectuating the main pathogenetic factors. The process in the arterial wall appears as a triggered chain of ceil reactions resulting in the formation of the atherosclerotic plaque.

The immune inflammation, which develops in the vascular wall as a response to the deposition or formation of the autoimmune complex that includes a modified lipoprotein as an antigen, is considered as an integral part of atherogenesis. Arterial pro teoglycans and lipid accumulation - potential mechanisms are demonstrated on *figure 1*.

V.Nagornev and E.Zota have illustrated the possible ways of autoantigen formation in arterial intima and immune inflammation development during initial phases of atherogenesis *(figure 2)*.

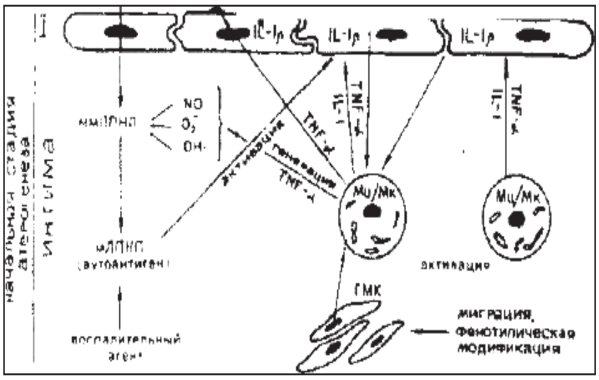

Figure 2. ***Schema illustrates the possible ways of immune inflammation during initial phases of atherogenesis***

The synergistic phenomenon "atherogenesis-gerontogenesis" manifests itself as an important factor in the complicity of mechanisms, that contribute to the acceleration of the process of biological involution. The functional-structural deviations in the cardiovascular system are determined by certain circumstances, of which the association of the immune inflammation becomes decisively oriented towards regression or progression, including atherosclerotic plaque formation.

It has been shown by injury zones, that in the earliest and in the progressing stages of the atherogenesis, both in human aorta and coronary vessels, and also in rabbits with experimental atherosclerosis, a sedimentation of *apo-B*-containing lipoproteins, immunoglobuline G, C_3-complement fraction takes place in one and the same zones.

The central place of any inflammation is occupied by the adhesion of blood leukocytes on the endothelial surface. We have shown that in the earliest stages of human atherosclerosis the focal adhesion of monocytes and lymphocytes occurs,on the intact endothelium.Leucocyte adhesion is noted over the zones of intimal accumulation of modified low density lipoproteins in the places of IL-1 and IL-8 prodiction by endotheliocytes.

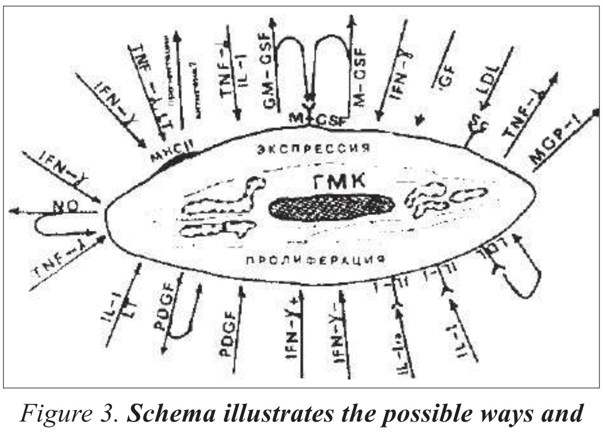

Figure 3. ***Schema illustrates the possible ways and conditions of smooth muscle cells; participation in the reaction of immune inflammation***

Note. IFN-g - interpherone-g; TNF-a - interleukin-a; LT - lymphotoxine (TNF-b); MHC II - main histocompatibility complex of the class II; IL-1 -interleukin-1; M-CSF, GM-CSF - macrophagal and granulocyte - macrophagal colonystimulating factor; PDGF - platelet-derived growth factor; Sc-scavegner-receptor; MCP1-monocyte chemotacritic protein; LDL-low density lipoproteins; IL-1b ra-IL-1 receptor antagonist; NO-nitrous oxide.

After adhesion, the monocytes and the lymphocyte actively penetrate (migrate) through the endothelium into the intima. We classify three phenotypes of macrophages, that have different functions in the atherosclerotic plagues. First phenotype is represented by the macrophages, thet have migrated through endothelium into the zone of sedimentation and/or formation *in situ* of modified low density lipoprotein, participate in scavenger-trapping of the latter and transform into foam cells.

Second phenotype is represented by the population of macrophages, that are localized in superficial and in deep zones of the atherosclerotic plaques and do not transform into foam cells, in spite the fact that they are surrounded by foam cells. Third phenotype is represented by a population of cells which also do not transform into foam cells, produce only TNF-a and are localized deep into the plaques, among cholesterol crystals and cell decay. This macrophage type we denote as cytotoxic. From blood-originating cells there are also present T-lymphocytes (CD4+, CD8+). We consider that the T-cells are activated during the immune inflammation in the arterial wall. Modified low density lipoproteins constitute the trigger mechanism of these processes. Peroxidated modified low density lipoproteins increase the DNA synthesis, HLA-DR and IL-2 expression in T-cells. The stimulating effect of mLDL on the T-cells is not direct, but is mediated via monocytes, which being influenced by LDL, express IL-1 and TNF-a, which activate the lymphocytes. Thus, the morphogenesis of atherosclerosis is linked in equal measure with modified LDL and with immune inflammation reactions, which develop in the vascular wall. Intimal cells induce

chemokines and cytokines, which make possible the adhesion and migration of blood-originating non-granular leucocytes and media-originating smooth muscle cells into the arterial intima. The following focal proliferation and cell interaction, with the participation of inflammation mediators, contribute to the formation of arterial plaques.

Î" M'CSF. IL-Q ELAM-t. VCAM-I. ICAM-I. MCP-

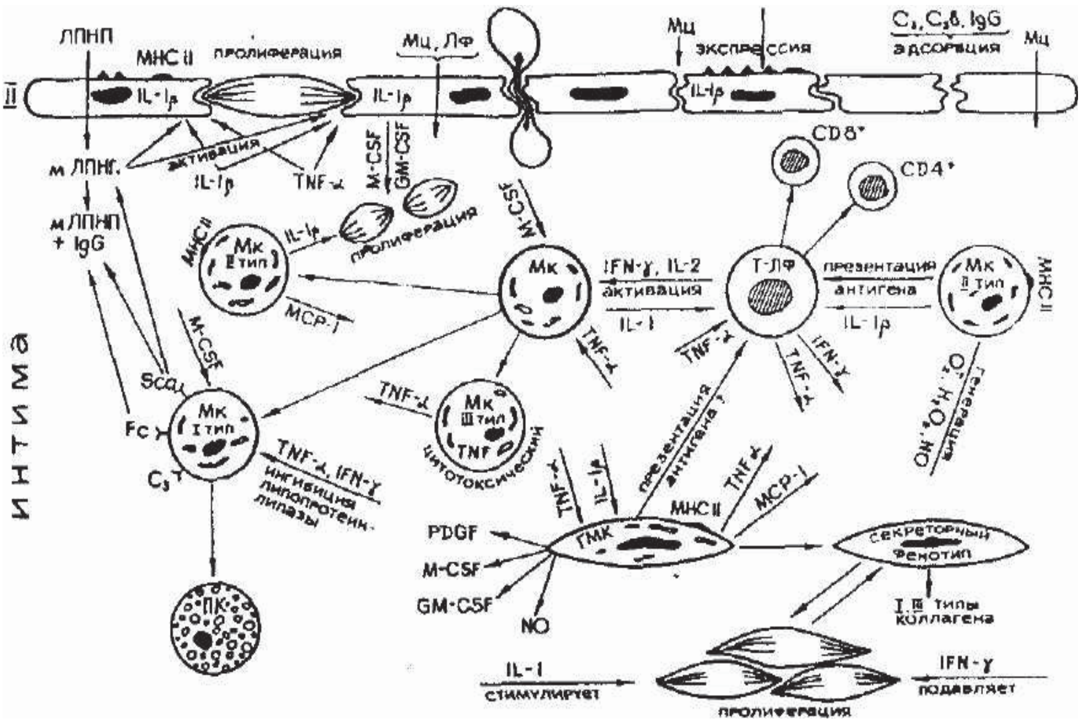

Figure 4. ***Scheme illustrates cell kinetics in the vascular wall and the role of the inflammation mediators in the process of atherosclerotic plaques formation***

Note. TNF-a (tumor necrosis factor - a): 1 - induces IL-1 production in monocytes /macrophages and endothelial cells; 2 - induces realization of M-CSF and GM-CSF in smooth muscle cells and endothelial cells; 3 - induces1L-6,IL-8production and realization;4 - induces ELAM-1 expression in endothelial cells; 5 - inhibits MHC II expression; 6 - inhibits lipoprotein lipase production in foam cells; 7 - has a cytotoxic effect on surrounding cells and tissues. Interpheron-g (INF): 1-induces MCHII expression in macrophages, smooth muscle cells, endothelial cells; 2 - activates macrophages; 3-suppresses the synthesis and secretion of lipoprotein lipase in foam cells; 4 - inhibits the expression of ICAM-1 in endothelial cells; 5 - suppresses cell proliferation.

The *"injury"* phenomenon, in connection with the age-determined involution of the arterial substrate, instigates the synergism "atherosclerosis - gerontogenesis" - the fundamental phenomenon.

The systematic pathobiological study reveals and demonstrates the most important process: the *inclusion of immunoinflammation into the mechanisms of the atherogenesis* – a totally new concept, described in the monograph launched at *International Academy of Pathology*.

"INDIAN SUMMER": SERENITY OR SENILITY? AGEING AND OLD AGE IN LITERATURE[1]

Rudolf HAAS

1.

Ladies and Gentlemen!

When I asked an English friend of mine how I, as a non-medical amateur, might survive this ceremonial lecture addressed to an overwhelming majority of highly specialized authorities and professors, he said: "No problem. Find a good beginning and a good ending and keep both as close together as possible!"

Certainly – our theme "Indian Summer: Serenity or Senility – Ageing and Old Age in Literature" does not permit this highly desireable form of radical brevity; at the same time it would suffer considerably from a typical German approach like "Prolegomena to the medical and metaphysical perspectives of a philosophy of human longevity as reflected in literature from Homer to Kafka…".

Let us rather profit from the clarity and economy of the English language as our medium of communication and try to present a selected if limited number of aspects and impressions, avoiding post-modern abstractions, focussing on real texts. Doing this, I shall try to follow three masters who have taught me much in my academic life: Montaigne, who said: "Je n'enseigne pas, je raconte…", Bertrand Russell, who, asked by a German visitor: "What is the difference between mind and matter?", offered the very British answer: "No problem. What is mind? No matter. What is matter? Never mind!", and, last not least, Einstein, who recommended for lectures like ours: "Make everything as simple as possible, but not simpler!"

2.

"But not simpler…" Whoever talks about ageing from postadulthood to senescence must talk about time. Only Charon is ageless. We, his future passengers, are the slaves of time. As we wander through the landscape of our maturer years – halcyon as they may be – and as, again and again "milestones turn into headstones", we feel how precious even minutes and hours become: "Sol descendens duplicat umbras…" (Vergil). As the sun sets the shadows get longer, and in the twilight of the evening we learn to appreciate the last rays. The clocks of everyday life may tick in their restless monotony; the clocks of our later years have their own metronome of leisure and meditation. The young, always busy, believe in Summer Time; the old in Indian Summer time. One of the great ladies in the field of literature and music, the „Marschallin" in *Der Rosenkavalier*, being herself on the wrong side of thirty and in love with young Oktavian, finds adequate words for the secret and unconquerable tyranny of Time:

"Time… what a strange thing: time…
In the routine of life,
Time is nowhere…
But suddenly, you feel time everywhere…
Surrounding us, and deep in ourselves…
Eroding our faces,
Flowing in our temples,
And flowing between you and me
As sand flows in an hourglass…
Sometimes I get up in the middle of the night And stop the clocks, the clocks, I stop them al..."

Time is not – as the 18th Century put it ironically – the unknown "God that winds up our sundials". Time can change our Golden October suddenly into a "Winter's Tale" as Auden tells us in his poem *Time*:

"In headaches and in worry
Vaguely life leaks away,
And Time will have his fancy
To-morrow or to-day.
Into many a green valley
Drifts the appalling snow;
Time breaks the threaded dances
And the diver's brilliant bow.
The glacier knocks in the cupboard,
The desert sighs in the bed,
And the crack in the tea-cup opens
A lane to the land of the dead."

"…the land of the dead.": Time brings forth the sudden explosion of cancer, finishing the life not of a Marschallin but a poor British spinster at the end of middleadulthood – as we hear Auden again in *Miss Gee*:

"Miss Gee knelt down in the side-aisle,
She knelt down on her knees;
'Lead me not into temptation

[1] Text der *Ceremonial Lecture*, gehalten am 7. Juli 1999, beI der 'Official Opening Ceremony' des *IVth European Congress of Gerontology* im International Congress Center in Berlin. Der Ductus der Rede ist auch darin beibehalten, daβ – im Gegensatz zur philologischen Abhandlung – Zitate und Formulierungen nicht detailliert belegt, sondern nur mit dem Namen des Autors versehen oder durch Anführungszeichen als, sekundär' gekennzeichnet sind.

But make a good girl, please.'
The days and nights went by her
Like waves round a Cornish wreck;
She bicycled down to the doctor
With her clothes buttoned up to the neck.
She bicycled down to the doctor,
And rang the surgery bell;
'O, doctor, I've a pain inside me,
And I don't feel very well.'
Doctor Thomas looked her over,
And then he looked some more;
Walked over to his wash-basin,
Said, 'Why didn't you come before?'
Doctor Thomas sat over his dinner,
Though his wife was waiting to ring,
Rolling his bread into pellets;
Said, 'Cancer's a funny thing.'
Nobody knows what the cause is,
Though some pretend they do;
It's like some hidden assassin
Waiting to strike at you.
Childless women get it,
And men when they retire;
It's as if there had to be some outlet
For their foiled creative fire.'
His wife rang for the servant,
Said, 'Don't be so morbid, dear';
He said: ‚I saw Miss Gee this evening
And she's a goner, I fear.'"

3.

Trying to present and analyse a few reflections on time and ageing in "Belles letters", we find again and again that literature is the memory of mankind, and that in great books we may "not only meet an author but a man…" (Pascal). "Experience is an excellent teacher but it sends terrific bills" (Minna Autrim). Books are more: the may become friends, and poets may go with us as guiding fellow-travellers through the transparent or foggy landscape of our advanced years. Will these years turn into an "Indian Summer", a "golden October", a period of serenity? Or is it the nightfall of senility that expects us?

In his *Hälfte des Lebens*, "Halfway House on Life's Road", Hölderlin anticipated this horror of winter as anxiety after a mild autumn – an anticipation of old age:
"Woe is me – where do I pluck
In hoarfrost and winter the flowers,
And where do I find sunshine
And the quiet shadow of the earth.
The walls stand frozen and speechless
And the icy winds shake the weathervanes."

"Im Winde klirren die Fahnen…" – How can we – with "the stammering eloquence" (O'Neill) of our mortality ever "snatch the eternal out of the desperately fleeting" (Williams)? How can we verbalize our "hopeless hope" (O'Neill), longing in vain for the "ever" on the boundary to the "never"? How can we find verbal "*ex*-pression" for the "*de*-pressions", the amnesia, the decay, the dementia of old age?

It is the poets indeed that have tried again and again to corroborate and at the same time to sublimate the old word by Seneca: "Senectus insanabilis morbus est…" May I offer a free translation? – "The only way to live long is to carry the burden of growing old." And now let me begin with a few impressions and episodes on longevity and prolongevity into immortality!

4.

Ladies and Gentlemen!

In Shaw's preface to *The Doctor's Dilemma* (1911) I read: "Do not try to live forever. You will not succeed." Quite a few have tried, and I have selected three models of mythological and literary interpretation of man's always frustrated ambition not only for longevity but for an ageless and eternal life – (Denn jede Lust will … Ewigkeit…" [Nietzsche]), Tennyson's *Tithonus*, T. S. Eliot's "modern" Tiresias, Swift's nightmare of the immortal Struldbrugs in *Gulliver's Travels*.

Eos, the goddess of rosy dawn, falls in love with beautiful young Tithonus. Asking Zeus to grant him eternal life, she forgets to beg for his eternal youth. So his eternal life must turn into eternal ageing and decay, and in Tennyson's poem he asks for the mercy of being allowed to return to mortality and to find peace in the quiet process of recycling before he wilts and wilts down to the very shape of a cicada on the cold outer fringe of the universe:
"The woods decay, the woods decay and fall,
The vapours weep their burthen to the ground,
Man comes and tills the field and lies beneath,
And after many a summer dies the swan.
Me only cruel immortality
Consumes…
Alas! For this grey shadow once a man –
So glorious in his beauty and thy choice,
Who madest him thy chosen, that he seemed
To his great heart none other than a God!…
But thy strong Hours indignant worked their wills,
And beat me down and marred and wasted me,
And though they could not end me, left me maimed
To dwell in presence of immortal youth,
Immortal age beside immortal youth,
And all I was, in ashes…".

Condemned to suffer the infirmities of age forever, Tithonus remains a living illustration of a recent problem – in a time where longevity turns into drawn out prolongevity, and where we may hear the inarticulate complaint of overaged patients and inmates of rest homes, suffering from "cruel immortality", asking – unable to speak – as Tithonus asked Eos: "Release me, and restore me to the ground…" – Mythology and a geriatric dilemma!

In Eliot's *Waste Land* (1922), Tiresias, the immortal blind seer, emerges from the deepest strata of our archetypal past and collective unconscious. Doomed to androgynous eternity, he combines "animus" and "anima", suffering with both sexes in the eternal cycle of eros-thanatos and condemned to witness sex without love as it takes place between typist and clerk - I quote:

"At the violet hour, when the eyes and back
Turn upward from the desk, when the human engine waits
Like a taxi throbbing waiting,
I Tiresias, though blind, throbbing between two lives,
Old man with wrinkled female breasts, can see
At the violet hour, the evening hour that strives
Homeward, and brings the sailor home from sea,
The typist home at teatime, clears her breakfast, lights
her stove, and lays out food in tins. …
I Tiresias, old man with wrinkled dugs
Perceived the scene, and foretold the rest –
I too awaited the expected guest.
He, the young man carbuncular, arrives,
A small house agent's clerk, with one bold stare,
One of the low on whom assurance sits
As a silk hat on a Bradford millionaire. …
(And I Tiresias have foresuffered all
Enacted on the same divan or bed;
I who have sat by Thebes below the wall
And walked among the lowest of the dead. …)"

"Les mammelles de Tiresias" – old age as the incarnation of the androgynous suffering of mankind in all periods of history – a key figure of inclusive consciousness indeed!

In the nightmarish episode of the Struldbrugs, Swift – the greatest writer of satire in English literature – brings home to us the absurdity of eternal life as eternal ageing in nauseating details. Among the Struldbrugs, as you remember, there are people who neverdie. Of course: longing for longevity is a normal part of the human condition. Perpetual life, however, is absurd. Here a quotation from Gulliver's clinical description of the Struldbrugs after 80:

"Envy and impotent desires are their prevailing passions. But those objects against which their envy seems principally directed are the vices of the younger sort, and the deaths of the old. By reflecting on the former, they find themselves cut off from all possibility of pleasure, and whenever they see a funeral, they lament and repine that others are gone to a harbour of rest to which they themselves never can hope to arrive. They have no remembrance of anything but what they learned and observed in their youth and middle age, and even that is very imperfect; and for the truth or particulars of any fact, it is safer to depend on common tradition than upon their best recollections. The least miserable among them appear to be those who turn to dotage, and entirely lose their memories. … At ninety they lose their teeth and hair; they have at that age no distinction of taste, but eat and drink whatever they can get, without relish or appetite. The diseases they were subject to still continue, without increasing or diminishing. In talking, they forget the common appellation of things and the names of persons, even of those who are their nearest friends and relations. For the same reason, they never can amuse themselves with reading, because their memory will not serve to carry them from the beginning of a sentence to the end; and by this defect they are deprived of the only entertainment whereof they might otherwise be capable. …

They were the most mortifying sight I ever beheld, and the women were more horrible than the men. Besides the usual deformities in extreme old age, they acquired an additional ghastliness, in proportion to their number of years, which is not to be described; and among half a dozen, I soon distinguished which was the eldest, although there was not above a century or two between them.

The reader will easily believe, that from what I had heard and seen my keen appetite for perpetuity of life was much abated."

5.

Ladies and Gentlemen!

Perpetuity – no! Indian Summer and serenity – yes, hopefully!

Serenity does not mean the pathetic fallacy of ageing activists who keep thinking that all sunsets are new sunrises with challenges and projects… but to know with Bacon that age is best in four things:
to burn old wood,
to drink old wine,
to talk to old friends,
to read old books, –
and to repeat what the "Romantic" poet Landor could say "On his Seventy-fifth Birthday –

I strove with none, for none was worth my strife:
Nature I loved and next to Nature, Art:
I warmed both hands before the fire of Life;
It sinks and I am ready to depart."

Indian Summer as a period of quiet detachment offers this serenity as peace of mind, showing us – in a famous poem by Storm – an old man sitting in front of his cottage at noon - the hour of Pan –, dreaming of his bees over brimming their clammy honeycombs… An image indeed of what we call "Urvertrauen" in German and translate rather poorly into English as "basic security" – a rare gift in old age! This serenity does not know the hedonistic extreme, as we hear it in Santayana's suggestion: "The only way to cure birth and death is to enjoy the interval." Serenity helps with the intergenerational competition: Young men *think* that old men are fools; but old men *know* that young man are fools. Chapman, the great translator of Homer, said it 1605.

And serenity suggests that in old age nature has to be obeyed in order to be commanded, and that the three best geriatric practitioners will always be: Doctor Quiet, Doctor Diet and Doctor Merryman! And when – eventually – the fire is dying in the grate, we may feel with Herakleitos that this is not annihilation but transition.

Tennyson, Poet Laureate of Queen Victoria, wanted one of his last lyrics to conclude all editions of his work. Here it is: a document of quiet serenity in senescence.

"Crossing the Bar
Sunset and evening star,
And one clear call for me!
And may there be no moaning of the bar,
When I put out to sea,
But such a tide as moving seems asleep,
Too full for sound and foam,
When that which drew from out the boundless deep
Turns again home.
Twilight and evening bell,
And after that the dark!
And may there be no sadness of farewell,
When I embark;
For though from out our bourne of Time and Place
The flood may bear me far,
I hope to see my pilot face to face
When I have crossed the bar."

Tennyson never really identified the pilot, by the way.

And serenity in German writing? One of the rare great figures in our fiction, Dubslav von Stechlin in Fontane's *Der Stechlin* represents to me this resigned maturity of Indian Summer people when he, receiving a new and stronger prescription for his heart condition takes the prescribed number of drops in a spoonful of water, tastes them like a new vintage of old wine, then tells his old servant in a wonderful innuendo "Well, Engelke, here we are: Foxglove … Digitalis."

6.

Yes – digitalis purpurea: Old age, heart condition, multimorbidity, amnesia and senility and the arteries petrified, narrowing: "Slowly the poison the whole bloodstream fills: / The waste remains, the waste remains and kills…" (Empson). 130 years ago, Matthew Arnold, the great Victorian, in his poem *Growing Old* (1867) could say:

"What is it to grow old?
Is it to lose the glory of the form,
The lustre of the eye?
Is it for beauty to forego her wreath?
– Yes, but not this alone. …
It is to spend long days
And not once feel that we were ever young;
It is to add, immured
In the hot prison of the present, month
To month with weary pain.
It is to suffer this,
And feel but half, and feebly what we feel.
Deep in our hidden heart
Festers the dull remembrance of a change,
But no emotion – none."

And T. S. Eliot, drawing the portrait of *Gerontion* – that is: "a little old man" – identifies this prototype of senility with the decline of Europe after World War I:

"Here I am, an old man in a dry month, Being read to by a boy, waiting for rain. I was neither at the hot gates
Nor fought in the warm rain
Nor knee deep in the salt marsh, heaving a cutlass,
Bitten by flies, fought.
My house is a decayed house,
And the jew squats on the window sill, the owner,
Spawned in some estaminet of Antwerp,
Blistered in Brussels, patched and peeled in London.
The goat coughs at night in the field overhead;
Rocks, moss, stonecrop, iron, merds.
The woman keeps the kitchen, makes tea,
Sneezes at evening, poking the peevish gutter.
I an old man,
A dull head among windy spaces."

Senility: Nature turns from a kind parent into a merciless stepmother. Modern clinical poetry, changing from "sacrament" to "excrement", exposes many facettes of old age as debility. Here a little portrait from a modern rest home – an old woman eating – or, rather, being fed. What Swift so deeply felt – "Man is the slave of his metabolism" –, here we have it:

"And she, being old, fed from a mashed plate
As an old mare might droop across a fence
To the dull pastures of her ignorance…
She munched, half dead, blindly searching the spoon."

Handwriting turns spidery, the vision blurred. Nobody would expect a phoenix hour after 70, but the silent erosion of memory, developing into amnesia, changes many old people into Homeric "lotus eaters" who lose contact with everything: "We have had enough of action…" Weeds have grown among familiar tracks… – "Bonjour tristesse"! And here Arnold again on oblivion:

"Forgotten are the names of our visitors
Ready to press my hand but yesterday;
Forgotten are the names of earlier friends
Whose genial converse and glad countenance
Are fresh as ever to mine ear and eye;
To these, when I have written and besought
Remembrance of me, the word *Dear* alone
Hangs on the upper verge, and waits in vain.
A blessing wert thou, O oblivion,
If thy stream carried only weeds away,
But vernal and autumnal flowers alike
It hurries down to wither on the strand."

Frustrated hopes become fears, fears obsessions, obsessions fixations: In Ibsens *Wildanten* we see old Ekdal chasing the wild ducks of his illusions in the attic: a victim of guilt and senility… Forgetfulness and garrulity, anecdotage and aphasia form ever changing patterns of behaviour. And dementia, depression – are they not "lyres without strings", "mirrors without glass"? But still: The latest, the strangely chaotic poems of aged Hölderlin confirm and sublimate in almost unbelievable beauty what the poet in his younger years foresaw as his own hopeless winter after an autumn of "mellow fruitfulness" (Keats): we have heard it!

Old age in literature? Yes, man is more than a human being "*as old as its arteries*." The power of imagination can create symbols of the "hopeless hope" of old age that endure and survive the misery of senility. Poems may become timeless documents of humanity. In the Indian *Dhammapada* I find such a timeless image of the human condition, dating from the third century B. C: "Old men are long legged herons standing sadly but a lake without fish…"

7.

Fascinating as this haiku-like metaphor may be, it is not quite true. Let me, therefore, open another, important perspective. Sartre, Faulkner, Jaspers, Heidegger: They describe again and again the misery and greatness of man on the verge of annihilation, confronted with boundary situations. And protagonists of "Old Age" too, "in extremis" and in these "Grenzsituationen" communicate shocks of recognition to us moderns: ageing Captain Ahab in Melville's *Moby Dick*, Hemingway's *The Old Man and the Sea*, and Shakespeare's *King Lear*.

It is to Shakespeare – a poet who knew ageing but not old age – that we owe the greatest tragedy on the fall of an aged king into the abyss of senility and his temporary redemption by the power of love and patience: *King Lear*. The very incarnation of the deadly sin of wrath, "ira" –, the king divides his kingdom in a fit of dementia, blind to the criminal energy of Goneril and Regan, and blind to the natural love of his youngest daughter, Cordelia. The old king has to go through suffering and madness to find his way from autistic, uncontrolled wrath to quiet acceptance, from "ira" to "patientia". The aged monarch – over 80 – turns into an old man, homeless and naked. Indeed, reduction to nakedness: the emblems of pomp and circumstance glide from his shoulders, as in his language the heavy ornament of baroque imagery is reduced to the diction of "nuda veritas". Dying of an obvious cardio-vascular condition, he can say: "Pray you, undo this button. Thank you, sir…" – last words extremely human, modest, plain, signalling quiet reconciliation at the boundary to death. This is no longer the raging old man who, exposed on the stormy heath, could curse creation down to its very genes and chromosomes:

"Blow, winds and crack your cheeks! rage! blow!
You cataracts and hurricanoes, spout
Till you have drenched our steeples, drowned the cocks!
You sulph'rous and thought-executing fires,
Vaunt-couriers of oak-cleaving thunderbolts,
Singe my white head! And thou, all-shaking thunder,
Strike flat the thick rotundity-o'th'world,
Crack Nature's moulds, all germens spill at once
That make ingrateful man!"

King Lear: old age in literature, old age on the verge to annihilation: What Virgil calls "lacrimae rerum", the speechless tears of existence in a fragile world – we recognize them in the very words of this tragedy of senescence, telling us that even the "nuda veritas" of an Aristotelian insight into human

existence remains enigmatic. We hear this message from Lear himself: “We must take upon us the mystery of things…”

There is no Cordelia in Turgenew’s variation *A King Lear of the Steppes*. There is suffering, but no sublimation. There is radical, fairytale-like fury, eruption, aggression. Charlow, Turgenew’s Lear, tortured by his evil daughters, turns into a beast when we see him, bearlike, on the roof of his house, in a horrible moment of regression, taking the building of his illusion to pieces: old age in despair, exploding in self-destruction.

In Ahab too, we witness obsession in age as we follow him and the crew of the *Pequod* across the oceans to kill Moby Dick, the metaphysical quarry. Confronted at last with the white whale, Ahab, the demonic hunter, can say: “Thus, I give up the spear!” And: “The harpoon was darted; the stricken whale flew forward; with igniting velocity the line ran through the groove; – ran foul. Ahab stooped to clear it; he did clear it; but the flying turn caught him round the neck, and voicelessly as Turkish mutes bowstring their victim, he was shot out of the boat, ere the crew knew he was gone.”

In a climax of irony, Ahab is drawn into the abyss of horror in the very moment when his darted harpoon strikes the whale. We may hit “the mystery of things” – but this last connection implies our own destruction.

Hemingway’s *The Old Man and the Sea*, too, must be included when we look for relevant representations of old age in fiction. Santiago, an old man fishing alone on the Gulf Stream, turns into a prototype of human failure and courage in the everlasting fight with nature, represented by the deep blue sea, the beautiful rainbow-coloured marlin and the attacking sharks which, alarmed by the very first drop of blood come up from the depth of the ocean, from the secret strata of the elemental enigma. Indeed: Santiago is old, and he feels it. It is not his benevolent skin cancer that makes him aware of his declining age: it is the feeling of total isolation and defeat on the sea which – as “el mar” – can be a partner and – as “la mar” – a deadly unpredictable enemy.

“He was an old man who fished alone in a skiff in the Gulf Stream and he had gone eighty-four days now without taking a fish. In the first forty days a boy had been with him. But after forty days without a fish the boy’s parents had told him that the old man was now definitely and finally salao, which is worst form of unlucky, and the boy had gone at their orders in another boat which caught three good fish the first week. It made the boy sad to see the old man come in each day with his skiff empty and he always went down to help him carry either the coiled lines or the gaff and harpoon and the sail that was furled around the mast. The sail was patched with flour sacks and, furled, it looked like the flag of permanent defeat.

The old man was thin and gaunt with deep wrinkles in the back of his neck. The brown blotches of the benevolent skin cancer the sun brings from its reflection on the tropic sea were on his cheeks. But none of the scars on his hands were fresh. They were as old as erosions in a fishless desert. Everything about him was old except his eyes and they were the same colour as the sea and were cheerful and undefeated.”

And as the old man, with the bare skeleton of his fish, ruined by the sharks, approaches the harbour, the thinks:

“The wind is our friend, anyway. Then he added, sometimes. And the great sea with our friends and our enemies. And bed, he thought. Bed is my friend. Just bed, he thought. Bed will be a great thing. It is easy when you are beaten, he thought. I never knew how easy it was. And what beat you, he thought. “Nothing,” he said aloud. ‘I went out too far.’”

Indeed: an elemental parable of old age on the verge of defeat. But will the condition of old Santiago be strong enough to carry the poetic representation of the “condition humaine”, the human condition as a whole, on its shoulders? Hemingway, an ageing multi-morbid man himself, does not convince us that the mannered reduction of his language is the hallmark of unverbalized abundance but the symptom of a silence which may be part of the erosion of creativity in the gloomy last part of his life.

8.

Let me come to a last perspective. Looking at research and literature at *one* comprehensive glance, one feels tempted to comment on the great *Massachusetts Male Ageing Study* of 1991 with Ovid’s “Amor vincit omnia”, Love conquers everything, even statistics. Inspite of the evidence of a considerable decline in spermatogenetic efficiency and in the production of testosteron in advanced years, we discover – and admire – a considerable number of erotic realizations and sublimations in literature – after what I would rather not call “midlife crisis” but the unobtrusive arrival of Indian Summer. Talk as we may of a “climacterium virile”, we aught to focus our attention on the great models of the eros-thanatos syndrome in old age, selecting only a few episodes. In Thomas Mann’s *Death in Venice*, the ageing protagonist, Herr von Aschenbach, is fascinated and doomed by the epiphany of the beautiful boy Tadzio. Spellbound by Dionysos, he falls at the same time victim to the far reaching arrows of Appollo, the god of epidemics. He dies

of the cholera. *Death in Venice* is a confirmation of Platen's lines:

"The vision of pure beauty is a deadly shock…". "Wer die Schönheit angeschaut mit Augen / Ist dem Tode schon anheim gegeben." Venice indeed, the old and slowly eroding city of death, offers a "local habitation and a name" to eros / thanatos, not only representing the decay of beauty, but also the beauty of decay. Hemingway – we have heard of his paranoid and multimorbid condition before his suicide in July 1961 – Hemingway in his late novel *Across the River and into the Trees* shows us the ageing American colonel Cantwell in Venice. "Cant – well" – a telling name – finds no rebirth in the arms of young Renata, making desperately love to her in a "gondola" enjoying "la petite mort". But his real, his final "Death in Venice" expects him in his black car which looks so much like a stranded death barge…

And it is in Thomas Mann's novella *Die Betrogene*, where an ageing European beauty falls in love with a young American boy, only to discover, that a sudden haemorrhage is not a signal of an interruption of her menopause and the cyclic return of a new spring but the fatal symptom of cancer. The English title of the book – *The Black* Swan – indicates this in a nutshell: There is no white swan, no Ledaen bird as messenger of the returning libido in a divine miracle; it is Thanatos, who visits her as a black swan in the mask of Eros.

"Ageing and love" – I could add other erotic Indian Summer episodes: pointing to Leopold Bloom, for instance, in Joyce's *Ulysses*, an ageing voyeur on Sandymount Shore in Dublin, in Proustian fascination by young Gertie McDowell and doomed to ecstatic self-indulgence – a modern Ulysses meeting Nausikaa – while a Roman candle bursts in gushes of green and gold – the gathering twilight of life lit by fireworks .. "À l'ombrage des jeunes filles en fleur…"

But we do not need a Goethe anniversary to remember a classical instance: Goethe's *Elegy*, written after his falling in love with the 18 year old Ulrike von Levetzow in Marienbad. 1823 is indeed his "last summer in Marienbad". His passionate love – he was 74 – remains an unfulfilled episode of frustration, pain, illness. He sublimated the gloomy moment of parting into his famous *Elegy*. "Parting" was almost "death". The old poet returned to Weimar – a broken man… Here are the closing lines of the elegy.

„Verlaβt mich hier, getreue Weggenossen!
Laβt mich allein am Fels, an Moor und Moos;
Nur immer zu! Euch ist die Welt erschlossen,
Die Erde weit, der Himmel hehr und groβ; …
Mir ist das All, ich bin mir selbst verloren,
Der ich doch erst den Göttern Liebling war;
Sie prüften mich, verliehen mir Pandoren,
So reich an Gütern, reicher an Gefahr;
Sie drängten mich zum gabeseligen Munde,
Sie trennen mich, und richten mich zu Grunde."

Here my own (stammering) English version:

"Leave me, my friends, now to my solitude
Alone with rocks, and moors and trees;
The world is yours, in all its magnitude:
Go and possess it, as you please…
I've lost myself, and the whole universe:
I, once the darling of the Gods!
They gave Pandora's gift, they gave Pandora's curse –
The cornucopia and the dangerous odds…
They offered me young lips, young love, salvation.
And their withdrawal is annihilation."

But Goethe's last word is not "annihilation." Faust, the great lover, "struck by the crutch of old age", is eventually saved. The heavenly light of Eros, now freed of the shadows of Thanatos, guides his entelechy to higher and higher forms of ageless activity: Gretchen, Helen and Mary melt into one epiphany of love which might be a source of light which inspires serenity in senescence. Goethe called it "das ewig Weibliche", and I do not hesitate to translate the untranslatable into "eternal womanhood" and call it the glory of spring and the golden luminosity of our Indian Summers…

Ladies and Gentlemen!

The secret of becoming a bore is to say everything. Our little meditations on 'Old Age' as "Indian Summer. Serenity or Senility…" are ended: "The rest is silence" But let me rather finish with another *Hamlet* quotation. When the prince realizes that he may have only a few days until the ships from England will be back and all the mines will spring at once, his answer to this deadline and to impending catastrophe is as short as it is clear:

"The interim is mine"…

Ladies and Gentlemen!

Ageing and old age: "Indian Summer" or "Winter's Tale", serenity or senility? Whatever *our* answer may be or must be, let us agree with Hamlet: "The interim is ours…", and let *me*, your speaker, add in the name of all your patients on their way from "grizzle to gray": we do thank you for accompanying and guiding us on our peregrination through the autumnal landscape of our later years and helping us to enjoy every day as a gift, and more: as a transparent and halcyon moment of a mild and friendly Indian Summer in a world which, after all, may be accepted with the German philosopher Leibniz as "the best of all possible ones."

CONSIDERAȚII GENERALE PRIVIND PARADIGMA SINERGETICĂ A AUTOORGANIZĂRII ŞI ORGANIZĂRII SISTEMELOR DE CERCETARE-DEZVOLTARE

Dr. hab. în ştiințe fizico-matematice,
Anatol ROTARU
prof. univ.,
vicepreşedinte al Consiliului Național pentru Acreditare şi Atestare

GENERAL ASPECTS REGARDING SYNERGETIC PARADIGM OF SELF-ORGANIZATION AND ORGANIZATION OF RESEARCH-DEVELOPMENT SYSTEMS

Due to the great volume of scientific information and its differentiation by fields of sciences it is very important to synthesize modern science, to study in complex and interdisciplinary the phenomenon. These issues are treated by synergetics, the science which principles can be applied to other particular sciences. In the paper are examined the problems of self-organization and organization of the research-development systems using synergetic paradigm. It is stressed the importance of creating methodology and synergetic methods for solve the problems of research-development management.

Înainte de a trece la tratarea sinergetică a dezvoltării sistemelor de cercetare-dezvoltare ne vom opri atenția la unele probleme ale devenirii sinergeticii ca o nouă metaştiință a autoorganizării sistemelor complexe.

Una din particularitățile dezvoltării ştiinței la sfârşitul secolului XX este, indiscutabil, pe de o parte aria foarte largă a cunoaşterii lumii înconjurătoare, iar pe de altă parte atât diferențierea rapidă pe multiple domenii, cât şi adâncirea şi profunzimea cercetărilor acesteia.

Astăzi există zeci şi chiar sute de domenii şi subdomenii ale fizicii, matematicii, chimiei, biologiei, economiei etc. etc., astfel încât specialiştii care activează în domenii foarte apropiate sau chiar în acelaşi domeniu se înțeleg cu greu între ei, nemaivorbind de specialiştii din diferite domenii. Această situație se datorează şi dezvoltării în regim de şoc a informației ştiințifice, a metodologiilor şi metodelor specifice fiecărui domeniu de cercetare.

Referitor la aceasta, renumitul cibernetician englez S.Bir cu circa 30 ani în urmă menționa faptul că informația a devenit o tumoare canceroasă, cea mai nouă specie de poluare a mediului ambiant.

În aceste condiții a apărut stringenta necesitate de a sintetiza ştiința contemporană, de a restabili o concepție unitară despre lume, de a găsi analogii între diverse grupe de fenomene, de a descoperi izomorfisme şi legități din diverse domenii ale cunoaşterii.

O altă problemă a cercetării contemporane ține de complexitatea fenomenelor şi de necesitatea studierii lor interdisciplinare. Pe prim-plan a apărut problema creării unei noi metaştiințe, principiile căreia să poată fi aplicate ştiințelor particulare. Această ştiință este SINERGETICA.

Fondatorul sinergeticii este ilustrul om de ştiință German Herman Haken. În 1973, la conferința internațională consacrată problemelor de autoorganizare a sistemelor complexe, H.Haken a expus ideile principale ale sinergeticii care ulterior au fost generalizate în lucrarea „Fenomene cooperative în sisteme departe de echilibru şi nefizice", publicată în 1975 în „Review of Modern Physics". Ulterior problemelor sinergeticii le-au fost consacrate sute de monografii şi manuale, mii de articole ştiințifice în cele mai prestigioase reviste de specialitate, capul de afiş fiind cele peste o sută de volume ale seriei *Synergetics*, care au văzut lumina tiparului în prestigioasa editură *Springer*.

Noua disciplină a fost numită SINERGETICA nu doar pentru că are ca obiect de studiu activitatea comună a multor elemente ale sistemelor, dar şi pentru că determinarea principiilor generale ale autoorganizării reclamă cooperarea multor domenii de cercetare.

Denumirea SINERGETICA îşi are originea de la grecescul „sin", ceea ce înseamnă „împreună cu" şi „ergon" – „acțiune". Prin urmare, sinergetica studiază acțiunea în comun a elementelor sistemelor de diversă natură ce conduc la autoorganizarea acestora. Autoorganizarea se produce spontan, brusc, la depăşirea unui prag critic al unuia sau mai multor parametri de control al sistemului, ultimul

fiind departe de echilibru şi deschis, efectuând schimbul de substanţă, energie şi informaţie cu mediul înconjurător. Datorită cooperării neliniare a microcomponentelor sistemului la scară macroscopică, ia naştere o structură periodică spaţială, temporară sau funcţională. Prin urmare, SINERGETICA este metaştiinţa despre autoorganizarea sistemelor complexe, condiţiile de apariţie a structurilor noi, trecerea unor structuri în altele.

Pe parcursul dezvoltării sinergetica şi-a format atât limbajul specific, cât şi aparatul matematic respectiv. Acesta din urmă conţine: teoria ecuaţiilor diferenţiale neliniare; teoria sistemelor dinamice; teoria stabilităţii şi bifurcaţiilor; teoria probabilităţilor şi ecuaţiilor diferenţiale stohastice; teoria haosului dinamic; teoria catastrofelor; teoria fractalelor etc. Această enumerare este suficientă pentru ca să denote principiul de complementaritate a metodelor şi teoriilor matematice în descrierea fenomenelor de autoorganizare.

Apărută iniţial în domeniul fizicii şi chimiei, creându-şi aparatul respectiv conceptual şi matematic, fundamentată cu preponderenţă pe termodinamica neliniară departe de echilibru, pe chimia evoluţionistă, teoria evoluţiei prebiologice, teoria informaţiei etc. *sinergetica* a depăşit de curând perimetrul acestor ştiinţe, fiind implementată în biologie, ecologie, medicină ş.a.

La etapa actuală sinergetica pătrunde vertiginos în diverse domenii ale ştiinţelor sociale şi umanistice: economie, istorie, sociologie, politologie, semantică, psihologie, pedagogie etc. Ea a devenit actualmente o nouă direcţie de dezvoltare în ştiinţa contemporană şi reprezintă, de fapt, o nouă concepţie despre lume.

În continuare vom utiliza metodologia sinergeticii la studierea sistemelor de cercetare-dezvoltare. Orice sistem de cercetare-dezvoltare este o parte componentă a sistemului social-economic şi a sistemului de cercetare-dezvoltare mondial cu care se află în diverse tipuri de legături feed-back.

Organizarea, gestionarea şi finanţarea sistemului de cercetare-dezvoltare depinde eminamente de tipul sistemului economic şi politic al ţării respective. În economia de comandă activităţile sistemului de cercetare-dezvoltare se fac în mod centralizat şi obligatoriu, utilizând în acest scop aparatul de stat. În sistemele bazate pe economia de piaţă atât organizarea, cât şi gestionarea sistemului de cercetare-dezvoltare este bazată pe filozofia liberalismului economic şi proprietăţii private. Totodată, vom menţiona că statul se implică destul de activ în sistemul de cercetare-dezvoltare bazat pe economia de piaţă, astfel încât realmente se realizează sistemul mixt în care se îmbină în diferite proporţii elementele caracteristice economiei de piaţă, precum şi elementele caracteristice economiei dirijate.

Actualmente, atât ţările dezvoltate, cât şi cele în curs de dezvoltare sunt în căutarea unor noi paradigme de organizare a sistemelor de cercetare-dezvoltare naţionale, întrucât acestea din urmă nu corespund cerinţelor actuale ale dezvoltării societăţii moderne.

Lumea contemporană se caracterizează prin tendinţe distincte de dezvoltare civilizaţională, necaracteristice etapei de dezvoltare preindustrială şi industrială. Are loc trecerea la etapa postindustrială sau informaţională ce se caracterizează prin transformări radicale în domeniile sociale, economice, educaţionale, culturale, politice etc. Reconturarea acestora este determinată de accelerările tempourilor de schimbări, diferenţierii şi creşterii complexităţii fenomenelor, mobilităţii şi dinamicii proceselor de mondializare şi globalizare ş.a.

Spaţiul civilizaţional modern, complex, neliniar, departe de echilibru poate fi analizat, transformat, optimizat numai prin aplicarea celor mai noi metode dezvoltate de metaştiinţele moderne – *Nonlinear scirnce*, *Sciense of complexity* şi *Synergetics*. Aceste ştiinţe au drept obiectiv elaborarea unui nou mod de abordare a diversităţii de procese şi fenomene ce au loc în societate.

În lucrările noastre precedente s-a arătat că sistemele sociale, inclusiv sistemele de cercetare-dezvoltare, educaţionale sunt realmente sisteme sinergetice în care rolul fundamental îi revine proceselor de autoorganizare. Aceste sisteme sunt complexe, neliniare, deschise şi departe de echilibru şi prin urmare au posibilitatea de autoorganizare a diverselor structuri temporale, spaţiale, temporal-spaţiale şi funcţionale.

Una dintre cele mai complicate probleme de studiere a Statului ca structură sinergetică este determinarea mulţimii optimale a aşa numiţilor parametri de ordine – variabile de bază ce determină evoluţia sistemului. Studierea dinamicii statului implică mari greutăţi datorită faptului că aceasta depinde de numeroşi parametri. Este extrem de dificilă în acest caz modelarea matematică a proceselor şi fenomenelor ce au loc în dezvoltarea statului ca sistem complex, precum şi a subsistemelor constituante ale statului.

Evoluţia proceselor se descrie cu un ansamblu de parametri de ordine sau de indicatori, însă dato-

rită complexităţii sistemului este necesară modelarea proceselor reale. Construcţia modelului trebuie să reprezinte o stare izomorfă a realităţii, care are o anumită limită de detaliere. Realitatea complexă poate fi substanţial simplificată în sistemele sinergetice, utilizând aşa numita aproximaţie adiabatică. Această aproximaţie permite păstrarea, în procesul studiului, a elementelor esenţiale şi principalelor dependenţe dintre ele. Dezvoltarea statului ca sistem sinergetic depinde de trei subsisteme de bază: economic, politic şi potenţialul intelectual. Toate aceste subsisteme se determină cu un număr finit de variabile ce determină starea lor şi se caracterizează cu anumite valori critice ale parametrilor de ordine. În spaţiul parametrilor sistemului există diferite zone de stabilitate şi instabilitate structurală. Depăşirea frontierei zonelor de stabilitate favorizează în anumite condiţii apariţia unei întregi cascade de bifurcaţii care complică substanţial dinamica sistemului, ajungând la comportamentul haotic al acestuia sau al subsistemelor constituante. În anumite cazuri are loc dezintegrarea sistemului sau a părţilor componente. Prin urmare, stabilitatea sistemului ca şi a subsistemelor este o problemă extrem de importantă, de referinţă pentru studierea dezvoltării sistemelor social-economice, inclusiv ale statului.

Unul din elementele decisive care determină potenţialul intelectual şi influenţează substanţial asupra tuturor subsistemelor societăţii este ştiinţa şi dezvoltarea tehnologică. Împreună cu sistemul educaţional, în special al celui superior, ştiinţa este elementul de bază al infrastructurii sociale, economice, politice şi culturale.

În istoria civilizaţiei ştiinţa întotdeauna a ocupat un loc de frunte. Totodată, pe parcursul mai multor secole ea nu influenţa considerabil dezvoltarea social-economică. Evoluţia ştiinţei era oarecum independentă de necesităţile societăţii. Datorită creşterii economice extensive, atât sistemul de producţie, cât şi societatea în întregime manifestau destulă inerţie faţă de inovaţiile tehnico-ştiinţifice.

La sfârşitul anilor patruzeci ai secolului XX situaţia se schimbă radical. Una din motivaţiile de bază ale ştiinţei a fost crearea unor sisteme principial noi de armament şi asigurarea proprietăţii tehnico-militare a ţărilor respective. Anume în această perioadă se produce un salt calitativ nou în dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii.

A doua etapă, ce cuprinde anii 60-80 ai secolului XX, se caracterizează prin faptul că cercetarea ştiinţifică şi dezvoltarea tehnologică devin baza dezvoltării stabile a ritmului creşterii economice. În această perioadă aportul cercetării-dezvoltării în creşterea economică depăşea aportul capitalului şi rentei funciare.

Tranziţia societăţii moderne în faza postindustrială, informaţională de dezvoltare în care baza principală va fi nivelul integral intelectual şi trecerea la noi tipuri de economii, bazate pe cunoaştere, inovare şi informaţie impune transformări structurale, funcţionale, instituţionale şi ale ştiinţei. Astfel, ştiinţa trece în cea de-a treia etapă de dezvoltare, legată preponderent de soluţionarea problemelor social-economice şi ecologice.

Vectorul politicilor tehnico-ştiinţifice se deplasează în direcţia creşterii stabile a calităţii vieţii. Cercetarea ştiinţifică devine dominantă în procesul formării şi realizării politicilor sociale şi economice.

Ştiinţa se constituie astfel într-un factor decisiv al creşterii economice, al ritmului acesteia, al dezvoltării durabile şi al securităţii naţionale, regionale şi mondiale. Descoperirile fundamentale din domeniile fizicii, matematicii, chimiei, tehnologiilor moderne, informaticii, realizările revoluţionare ce se aşteaptă în dezvoltarea biologiei fizico-chimice şi moleculare, geneticii moleculare, nanotehnologiilor, crearea noilor generaţii de computatoare au schimbat, iar pe viitor vor schimba şi mai mult, lumea înconjurătoare, vor influenţa decisiv transformarea producerii, economiei, ecologiei, vieţii sociale şi politice, vor intensifica procesele de mondializare şi toate acestea în integritatea lor vor influenţa esenţial trecerea dezvoltării social-economice la un nivel calitativ nou, distinct, corespunzător economiei bazate pe cunoştinţe, inovare şi informaţie.

În aceste condiţii a apărut necesitatea studierii legităţilor de bază a interacţiunii subsistemului cercetare-dezvoltare cu celelalte subsisteme: economice, educaţionale, de producere, financiare etc., a transformării structurale şi funcţionale a organizării şi autoorganizării acestuia în conformitate cu noile condiţii care sunt în permanentă schimbare.

Fiind în căutarea paradigmei sinergetice a autoorganizării şi organizării sistemelor de cercetare-dezvoltare, vom remarca rolul extrem de important pe care îl are la etapa actuală elaborarea metodologiei şi metodelor sinergetice în scientologia modernă. Este necesară crearea a noi discipline ştiinţifice, ca de exemplu: scientologia sinergetică, managementul financiar sinergetic al ştiinţei şi dezvoltarea în baza acestora a problemelor de politică ştiinţifică, de finanţare, de interacţiune a mediului ştiinţific cu sistemul social-economic, educaţional, cultural, politic etc., a problemelor teoriei riscului în autoorganizarea şi organizarea ştiinţei în condiţiile de incertitudine

şi globalizare, interacţiunea sistemului de cercetare-dezvoltare cu businessul naţional şi internaţional, cu industria, agricultura şi învăţământul superior, crearea unei metodologii de apreciere a eficacităţii cercetării ştiinţifice, problemele de informatizare a mediului ştiinţific, de pregătire a cadrelor, problemele de acreditare a organizaţiilor în sfera ştiinţei şi inovării, de creare a reţelei inovaţionale naţionale, probleme ale managementului sinergetic al ştiinţei şi inovaţiilor şi al transferului tehnologic.

Sarcina principală a ştiinţei, în special a celei fundamentale, este reproducerea cunoştinţelor despre natură, om, societate. Producţia activităţii de cercetare se materializează în general în publicaţii ştiinţifice, monografii ş.a. Pentru aprecierea eficacităţii cercetărilor ştiinţifice, în special pentru ţările în curs de dezvoltare unde organizarea ştiinţei este în curs de devenire, este necesară elaborarea unui sistem de indicatori al rezultatelor activităţii ştiinţifice în care se va ţine cont de publicaţiile în revistele cu impact-factori respectivi. Aceasta trebuie să implice diferenţierea remunerării activităţilor de cercetare-dezvoltare.

Este de asemenea necesară asigurarea informaţională a cercetărilor şi nu numai cu cele mai valoroase reviste internaţionale, dar şi asigurarea informaţiei la *Journal Citation Reports*, conectarea la baza de date ISI etc.

O importanţă deosebită o are expertiza ştiinţifică, trecerea la criteriile internaţionale a aprecierii calităţii ştiinţei, transparenţa financiară a activităţilor de cercetare-dezvoltare, atragerea în expertiza programelor şi proiectelor macroscopice a specialiştilor internaţionali. Nu mai puţin importantă este şi separarea ştiinţei veritabile de pseudoştiinţă. Aceasta se referă în egală măsură atât la ştiinţele socio-umanistice, cât şi la cele ale naturii.

Cele expuse mai sus constituie doar o mică parte a multiplelor probleme cu care se confruntă atât ştiinţa modernă, cât şi organizarea şi autoorganizarea acesteia. Criza sistemică prin care trece ştiinţa modernă impune cu siguranţă căutarea noilor paradigme privind dezvoltarea acesteia.

Una dintre cele mai promiţătoare paradigme ale dezvoltării ştiinţei, inclusiv a organizării ei este paradigma sinergetică care permite studierea acestui sistem complex în apropierea bifurcaţiei de trecere la civilizaţia postindustrială.

Andrei Sârbu. Floarea soarelui. III, u/p, 1997

ЕЩЕ РАЗ О СТИМУЛАХ УЧЕНОГО И КОНКУРСНОМ ФИНАНСИРОВАНИИ НАУКИ

Академик АН Молдовы
Исаак БЕРСУКЕР
The University of Texas at Austin, USA

ÎNCĂ O DATĂ DESPRE STIMULAREA SAVANTULUI ŞI FINANŢAREA ŞTIINŢEI ÎN BAZĂ DE CONCURS

Cercetările fundamentale determină progresul tehnico-ştiinţific al viitorului apropiat şi al celui mai îndepărtat. Dintr-o iniţiativă personală, inspirată din setea de cunoaştere şi pasiunea savanţilor singuratici, ştiinţa fundamentală s-a transformat într-o industrie puternică şi costisitoare, care nu poate exista fără o finanţare specială din partea societăţii, bazată pe relaţiile de piaţă reglate de impozite. Cea mai bună formă de distribuire a fondurilor ştiinţifice sunt concursurile, deşi la desfăşurarea lor se atestă serioase dificultăţi şi lacune. Moldova se confruntă cu dificultăţi suplimentare (în raport cu ţările occidentale) în ceea ce priveşte finanţarea ştiinţei şi repartizarea mijloacelor în bază de concurs, din cauza bugetului sărac şi a procentului mic care se distribuie ştiinţei, precum şi din cauza numărului foarte limitat de posibili recenzenţi capabili să asigure desfăşurarea unui concurs eficient. Ultima problemă ar putea fi rezolvată de recenziile internaţionale.

Огромные достижения науки и ее роль в развитии научно-технического прогресса человеческого общества в настоящее время общепризнанны и не ставятся под сомнение. Они стали возможными благодаря практической реализации результатов прежних теоретических исследований и открытий ученых, полученных ими десятки лет назад, когда, вне узкого круга специалистов, мало кто обращал на них серьезное внимание. Таковы характерные черты фундаментальной науки, что заранее не видно где могут быть использованы ее результаты. И так как исследования стоят дорого, многие относятся негативно или скептически к таким, зачастую абстрактным, теоретическим работам, или, по меньшей мере, не хотят за них платить.

Вспоминаю, когда полвека назад я, «чистый теоретик», поступил на работу в Институт Химии Молдавского Филиала АН СССР по приглашению А.В.Аблова, другой ведущий химик говорил мне (и повторял это публично): «Ваша наука нам, химикам, бесполезна, что вы умеете описать кроме молекулы водорода?» В настоящее время теоретическая и компьютерная химия пронизывает все области самых передовых достижений науки и техники, включая, например, новые материалы для электроники, молекулярную биологию, создание новых лекарственных препаратов, предсказание химической токсичности и многое, многое другое. Трудно себе представить современные технологии без теоретического фундамента, созданного много лет назад (как трудно вообразить многоэтажное здание без бетонного фундамента), но, когда создавался этот научный фундамент, не было ясно, для чего он создавался и где он пригодится (и приведенное высказывание химика тому пример).

По этой причине финансирование фундаментальной науки всегда было проблемой, особенно в прежние времена. Примерно до середины XX-го века фундаментальные научные работы проводились в основном учеными-одиночками, и по их собственной инициативе. Тем не менее, эти работы велись весьма успешно и были достигнуты впечатляющие результаты, определившие направления развития научно-технического прогресса сегодняшнего дня.

Чем же определяется этот успех в науке, что является его движущей силой, позволившей многим ученым работать «не покладая рук» без поддержки, зачастую без понимания, а иногда при полном игнорировании обществом? Что явилось и является главным стимулом ученого?

Имеются ряд высказываний самих ученых по этому вопросу. Большинство считает, что основным, явным или неявным стимулом ученого является любопытство, жажда знаний. Для фундаментальной науки, не имеющей непосредственных практических приложений, этот стимул был и остается самым главным. В этой связи любопытно высказывание Альберта Эйнштейна в ответ на вопрос о том, что послужило основанием к его гениальным теоретическим открытиям: «Я знаю вполне определенно, что не имею специальных талантов; любопытство (curiosity), одержимость (obsession) и настойчивость (dogged endurance) в сочетании с самокритикой привели меня к моим идеям».

В изменяющихся условиях стимулы к научным исследованиям меняются. Это стало особенно заметно ко второй половине XX-го века, когда стало ясно, что фундаментальные научные результаты могут дать незаменимый практический выход. Непосредственно после второй мировой войны в Советском Союзе резко повысили зарплаты ученым. Этому послужили два важных фактора: во-первых, открытие атомной энергии и создание атомной бомбы ярко продемонстрировали, что могут дать фундаментальные исследования. Во-вторых, в условиях возрастающего противостояния с Западом, атомная бомба и другие достижения науки на службе милитаризации стали основным козырем в международных взаимоотношениях. При скудных заработках того времени, резкое повышение зарплаты привело к дополнительному стимулу ученых - материальная заинтересованность. В сатире того времени появилась даже такая сентенция: «Ученым можешь ты не быть, а кандидатом быть обязан».

Выдающийся советский ученый Л.Д.Ландау в кругу своих сотрудников и коллег сформулировал следующие три стимула ученых: любопытство, самовыражение (честолюбие) и материальная заинтересованность. Последний фактор быстро сошел на нет, когда с ростом заработков в других областях деятельности зарплата ученого в СССР перестала выделяться (а в нынешних условиях в странах СНГ она может служить лишь тормозом, а не стимулом). В западных странах зарплата ученого никогда не выделялась из обычного среднего уровня и поэтому там материальная заинтересованность не являлась (и не является) одним из главных стимулов. Швейцарский ученый Martin Quack, который имеет публикации по этому вопросу, в недавней беседе со мной удивился формулировке Ландау; по его мнению, главным стимулом ученого было и остается жажда знаний, любопытство. Я считаю, однако, что стремление к самовыражению, или честолюбие, нельзя сбрасывать со счетов, когда обсуждаются главные стимулы ученого, хотя роль этого фактора может оказаться различной у разных ученых. В нынешней американской науке сотни премий присуждаются ученым ежегодно в признании этого стимула.

В конце XX-го – начале XXI-го века появились новые факторы, определяющие стимулы к научной деятельности. Наука перестала быть делом ученых-одиночек. Она превратилась в коллективный продукт многих ученых работающих совместно либо непосредственно в одной группе, либо через публикации и конференции. Наука стала очень дорогой индустрией, требующей дорогостоящих оборудования и обслуживающего персонала. Иными словами, она стала невозможной без специального финансирования. В таком виде материальная заинтересованность ученых снова выступает как один из основных стимулов, но только не в виде личной материальной заинтересованности, а в качестве фактора, позволяющего проводить исследования на высоком уровне. В нынешних условиях развития, без финансирования нет науки.

И это приводит нас ко второй части моего письма, к вопросу о том, кто должен финансировать науку и как использовать научные фонды наиболее эффективно.

В условиях свободного рынка, в котором живет большинство цивилизованных стран, этот вопрос далеко не праздный и по существу не нашел полного разрешения. В свободном рынке покупается все, что имеет рыночную стоимость и по рыночной цене. Можно приблизительно оценить целенаправленные прикладные исследования, которые дают экономический эффект сегодня, и платить за них. Но какую экономическую ценность имеет сугубо фундаментальная наука? Как выразился профессор Техасского Университета, Нобелевский Лауреат Steven Weinberg, какую рыночную ценность имеют исследования по происхождению Вселенной и ее развитию от гигантского взрыва 13,7 миллиардов лет назад до сих пор и кто захочет платить за них? Даже для тех результатов науки, которые имеют фундаментально-прикладное значение и видно уже сегодня, что они в принципе могут привести к практическим приложениям, рыночной цены не будет, пока эти приложения не реализованы и не получены хотя бы патенты. Кто же будет платить за науку, которая не дает практических результатов сегодня?

И тут мы приходим к критике общества «абсолютного» свободного рынка. Свободный рынок действительно стимулирует предпринимательство и экономически эффективные инновации, благодаря чему система более эффективна в развитии производительных сил и создании материальных благ. С другой стороны, если такой рынок абсолютно свободный, нерегулируемый, он в

крайнем случае приводит к резко негативным социальным последствиям, к «джунглям дикого капитализма», где сильные забирают себе все за счет эксплуатации слабых. Такое общество жило бы сегодняшним днем, и никто не хотел бы платить за завтрашний день науки и техники. Поэтому в цивилизованных странах свободный рынок является регулируемым, в основном через налоги, т.е. по существу свободным в известных рамках.

Одна из важных регулируемых проблем является финансирование завтрашнего дня. Сюда входит составной частью финансирование фундаментальной науки – основы научно-технического прогресса завтрашнего дня. Подобно каждой отдельной семье общество не может жить только сегодняшним днем, без заботы о детях, внуках, о будущих поколениях и о будущем своей страны. И одно их главных этих забот – это обеспечить дальнейший научно-технический прогресс в стране.

Молдова имеет свою специфику в этом плане. По известным причинам финансовое положение страны не из легких, и это отражается также на финансировании науки, как по причине скудного бюджета, так и из-за низкого процента, выделяемого на науку. Другая специфическая трудность для Молдовы возникает в распределении финансирования на науку. В установившихся традициях западных стран распределение фондов на науку производится почти исключительно по конкурсу: заинтересованные ученые подают заявку в конкурсную комиссию с подробным описанием проекта, под который они просят финансирование. Заявка рассылается пятью-шестью ученым на тайный отзыв, которые затем рассматриваются конкурсной комиссией, а иногда и специально созванной комиссией (panel) ученых, для отбора лучших проектов и финансирования. Во всей этой процедуре имена рецензентов не фигурируют.

Финансирование по конкурсу имеет свои серьезные недостатки и трудности, но никакого другого, более эффективного способа финансирования науки не придумано. Эти трудности ярко выражены даже в такой высокоразвитой стране как США. Во-первых, даже самые выдающиеся и независимые ученые не могут быть абсолютно объективными (это объясняется биологической природой человека). При всем старании быть объективными, ученые следуют своему пониманию и видению предмета, своим укоренившимся пристрастиям. Это относится не только к оценке проектов на финансирование, но и к рецензированию статей для публикации в научных журналах. Труднее всего приходится работам, в которых предлагаются существенно новые идеи и инновации. Статья (проект) имеет больше шансов получить положительную оценку рецензента, если она делает один-два шага вперед по сравнению с существующей тенденцией (уровнем) в соответствующей области науки. Такую инновацию легко понять и оценить. Но если работа «сделала прыжок» вперед настолько, что полностью оторвалась от существующего (традиционного) уровня, рецензент будет иметь существенные трудности дать ей положительную оценку, ибо она покажется непонятной или слишком смелой и, главное, рискованной. Признавая это трудность, один из главных источников финансирования фундаментальной науки в США National Science Foundation (NSF) недавно ввел специальные заявки на «рискованные» проекты, которые не будут проходить обычное рецензирование (вместо этого они будут рассматриваться экспертами самого NSF с точки зрения этой специфики).

К этим, в какой-то форме «объективным» трудностям тайного рецензирования, прибавляются субъективные факторы, инспирированные конкуренцией. Действительно, рецензент работает в той же узкой области, что и авторы заявки, и, следовательно, может претендовать на такое же финансирование, из того же ограниченного фонда, или может принадлежать к другой «конкурирующей» научной школе. Такой рецензент по необходимости находится под прессом конфликта интересов. В итоге, в принципе могут образоваться «кланы» друг-друга поддерживающих ученых, не допускающих «чужаков»; некоторые ученые считают, что такие кланы есть, особенно в менее точных науках.

К этим недостаткам финансирования науки по конкурсу в Молдове прибавляется еще один, не менее существенный. Он заключается в том, что в маленькой стране нет достаточного числа рецензентов, чтобы осуществить тайное и объективное рецензирование работ. Все специалисты-эксперты в любой области науки в Молдове хорошо знают друг-друга и не могут быть вовлечены в этот процесс с соблюдением тайны рецензирования и избежанием конфликта

интересов. В других малых странах подобная трудность преодолевается посредством выхода на международный уровень рецензирования.

Этот путь – выход на международное рецензирование и публикации в журналах – является самым надежным в решении проблемы и вполне приемлемым для Молдовы. Единственная трудность на этом пути состоит в необходимости писать заявку и на английском языке. Но эта трудность в то же время является стимулом, позволяющим Республике шире выйти на международную арену в науке и в примыкающих отраслях глобализации. Нет ничего «зазорного» в необходимости изучить несколько языков, это и не столь трудно, если правильно организовать дело, и эта трудность окупается результатами. В нынешних условиях маленькие страны не могут жить только в рамках своих границ, и вполне возможно, что в нынешнем столетии все международные границы станут прозрачными.

Подытожим сказанное. Фундаментальная наука определяет научно-технический прогресс ближайшего и более отдаленного будущего. Из личной инициативы, инспирированной жаждой знаний и одержимостью ученых-одиночек фундаментальная наука в конце XX-го - начале XXI-го века превратилась в мощную и дорогостоящую индустрию, которая не может существовать без специального финансирования обществом за счет регулируемых налогами рыночных отношений. Лучшей формой распределения научных фондов являются конкурсы, хотя они не лишены серьезных трудностей и недостатков. Молдова имеет дополнительные (по сравнению с западными странами) трудности финансирования науки и конкурсного распределения средств из-за скудного бюджета и низкого процента, выделяемого на науку, а также из-за сильно ограниченного числа возможных рецензентов для эффективного конкурса. Последняя проблема решается выходом на международное рецензирование. Для этого заявки на финансирование и статьи должны быть написаны на английском языке, что имеет дополнительный положительный эффект так как позволяет быстрее интегрироваться в глобальную систему науки.

Andrei Sârbu. Gutuie. U/p, 1994

CONFLICTS OF INTERESTS IN INVESTMENT BANKS

Ph.D. **Andrei SIMONOV**
Michigan State University, Stockholm School of Economics and CEPR

CONFLICTE DE INTERESE ÎN BĂNCILE DE INVESTIŢII

Sunt studiate ultimele apariţii din literatura de specialitate cu referire la conflictele de interese în cadrul băncilor universale de investiţii, ce apar ca urmare a rolului proeminent al comerţului proprietar şi gestiunii activelor în banca universală. După cum se arată în literatura analizată, comerţul proprietar beneficiază de informaţia oferită de către departamentul de investiţii al băncii. Dat fiind faptul că angajaţii băncilor de investiţii sunt membri ai organelor corporative de vârf, băncile de investiţii şi lucrătorii bancari adesea oferă recomandări care contravin intereselor firmelor cliente.

Investment banks are in the heart of modern financial markets. From their humble origins in XIX century, investment banks were helping to provide "soft" information to financial markets that cannot be codified in usual arm's length contracts enforceable by the courts. In those distant times the investment banking was rarely involved in anything but advisory business. The most important asset that investment bank possess was reputation of its partners and employees. Capital that the investment bank possesses was almost unimportant. As In 1964 Morgan Stanley chairman Perry E. Hall declared that he didn't see the need for more than $10 million in capital. Six years later, in 1970, Morgan Stanley had 200 employees worldwide and $7.5 million in capital[1]. The reputation for honest business dealing was supported by semi-public service by leading investment bankers in form of corporate directorship. Sidney Weinberg who headed Goldman Sachs from 1930-es till 1969 was sitting at 31 different boards simultaneously and was highly respected for his service[2].

In the last twenty years we observe well defined movement towards more complex organization involved in other areas such as asset management and proprietary trading. Those changes were driven by the development in information technologies and financial theory. The most visible consequence of those theories is related to the development of derivative markets and related risk management techniques as well as creation of trading algorithms. As a result, traditional investment bank model especially among "top tier" banks is becoming almost extinct. To put this statement in perspective, note that the abovementioned Morgan Stanley in 2004 had 53,284 employees and $110.8 billion of capital[3], an increase of 250 times in number of employees. At this point, significant fraction of revenues of large investment banks is coming from the sources other than advisory services. In Morgan Stanley the average over 2002-2004 was 13% of revenue, while Trading and Principal Investment brought 42% of revenues. For some (most notably, Goldman Sachs) advisory fees are almost pocket change in comparison with other sources.

What are the consequences of that? As it was noted by Roger Altman (banker, also worked in Clinton Administration) noted that 'at the big banks, investment banking is being downgraded – the proprietary trading desks are driving these firms now'[4].

Regulators are perfectly aware about possible conflicts of interest and they erect "Chinese Walls" between different sides of their business. We know, however, that those attempts often fail. The role of Deutsche Bank Investment Banking division in changing the vote of DB Asset Management in Compaq-HP merger is well known. In the SEC's June 2006 SEC issued administrative order against Morgan Stanley, for allegedly failing to maintain and enforce written policies and procedures to prevent the misuse of material nonpublic information. According to the Order, which was entered without admitting or denying liability, Morgan Stanley "violated Section 15(f) of the Exchange Act and Section 204A of the Advisers Act" by failing to (among other things) surveil activity in certain securities traded in Morgan Stanley's proprietary accounts; and provide adequate written guidance in the firm's policies and procedures about such trading".

Recent paper I wrote with Massimo Massa and Andriy Bodnaruk[5] is dealing with trading done by different asset management and proprietary trading divisions of investment banks in the deals that banks advise. We looked at the US Mergers and Acquisitions market for the period January 1984 - February 2003. We analyze the relation between the fact that the advisor to the bidder holds a stake in the

[1] Beard, Patricia, 2007, "Blue Blood and Mutiny, HarperCollins
[2] Sidney J. Weinberg, "The Functions of a Corporate Director," address before the Harvard Business School Club of Cleveland, May 31, 1949. Available at www.gs.com.

[3] Morgan Stanley Annual Report, 2004. Available at www.sec.gov.
[4] 'When a boutique bank is big business', James Politi, Financial Times, February 5. 2006.
[5] Bodnaruk, Andriy, Massa, Massimo and Simonov, Andrei, "The Dark Role of Investment Banks in the Market for Corporate Control" (December 2007). EFA 2007 Ljubljana Meetings Paper Available at SSRN: http://ssrn.com/abstract=966202.

target and the probability of a firm becoming a target, the likelihood of contractual features increasing the probability of deal completion, the probability of success, the target's premium, and the long-run performance of bidder firms.

For every lead advisor in each deal we identify the stake that it holds in the target firm. This is based on the position that the advisor holds either directly or through the other financial entities – insurance firms, commercial banks, mutual funds, pension and hedge funds – that are affiliated with the financial conglomerate to which the advisor belongs.

We first show that the presence of advisors helps to predict if a firm will be a takeover target. Conditioning on firms with similar industry and size characteristics, firms in which the advisors to the bidder hold a stake are 45 percentage points more likely to become targets, with the probability of becoming a target increasing from the unconditional sample mean of 4.2% to 6.1%. Later, we build the trading strategy long in the actual positions of the advising investment banks and short in the positions of the non-advisory banks. This strategy delivers 1.40% per month (adjusted for risk). This provides a lower bound estimate of the informational advantage that the advisory bank has with respect to other sophisticated market players.

Unfortunately, it seems that the harm goes beyond the trading. It seems that the targets that investment banks selected in those deals are more expensive to begin with (by about 10%). In addition, the price that is paid in those deals is higher. If the advisor to the bidder holds a stake in the target firm, the target's premium increases by 590 basis points from 30.6% to 36.5% with respect to the case in which the advisor to the bidder does not hold such a stake. An increase of one standard deviation in the (dollar value of the) average fraction of the target firm held by the advisor to the bidder implies a premium 310 (290) basis points higher than average.

Overall, these findings suggest that advisors do take advantage of their privileged position, not only by acquiring positions in the deals on which they advise, but also by directly affecting the outcome of the deal in order to realize higher capital gains from their positions. These results provide important insights into the conflicts of interest affecting financial intermediaries that can both advise on corporate events and invest in the equity market.

What about Sidney Weinberg shoes? Bodnaruk, Massa and Simonov did not find any positive role that investment bankers who occupy board seats play in the process. However, there is now some literature that is related to role of financial board members. Dittmann, Maug, and Schneider[6] from University of Mannheim analyze the role of bankers on the boards of German non-financial companies and find that banks that are represented on a firm's board promote their investment banking services and increase their lending to firms in the same industry. They also find evidence that the presence of bankers on the board causes a decline in the valuations of non-financial firms. They also do not find convincing evidence for standard explanations that bankers use board seats to monitor their equity interests or their interests as lenders, or that bankers are capital market experts and help firms to overcome financial constraints.

In the United States, Guner, Malmendier, and Tate[7] find that financial experts significantly affect corporate decisions, though not necessarily in the interest of shareholders. First, when commercial bankers join boards, external funding increases. But, the increased financing affects mostly firms with good credit and poor investment opportunities. As a result, those funds tend to be wasted on inefficient projects. Second, investment bankers on the board are associated with larger bond issues, but also worse acquisitions. Third, they find little evidence that financial expertise matters for compensation policy or for experts without affiliation to a financial institution. The results of those two papers suggests that bankers use board representation in non-financial firms is in the interest of their banks, but not in the interest of the shareholders in these firms.

What are possible policy implications? Large universal banks are able to utilize the economy of scale and scope. However, they are prone to conflict of interest, especially in the area of advising, where the reliance on human capital and reputation is the largest. One might think that this would create a niche for boutique investment banks[8]. Unfortunately, we do not have the evidences that the advise given by independent investment banks is no better then the advise given by universal banks (Song and Wei, 2008)[9]

Full service investment banks are likely to stay and are unlikely to yield market share to boutique investment banks. It is also difficult to implement better supervision procedures (stock appearance of the watch list is an important information leak by itself). Probably, full disclosure and awareness on the part of investment banks and client firms will eventually help to minimize the damage.

6 Dittmann, Ingolf, Maug, Ernst G. and Schneider, Christoph, "Bankers on the Boards of German Firms: What They Do, What They are Worth, and Why They are (Still) There" (February 1, 2008). ECGI - Finance Working Paper No. 196/2008 Available at SSRN: http://ssrn.com/abstract=1093899.

7 Guner, A. Burak, Malmendier, Ulrike and Tate, Geoffrey Alan, "Financial Expertise of Directors" (January 2006). NBER Working Paper No. W11914 Available at SSRN: http://ssrn.com/abstract=875673.

8 Boutiques are actively using the perception of the market place. For example, the following quote is taken from Lazard' registration Statement:"We are an independent firm, free of many of the conflicts that can arise at larger financial institutions as a result of their varied sales, trading, underwriting, research and lending activities. We believe that recent instances of perceived or actual conflicts of interest, and a desire to avoid any potential future conflicts, have increased the demand by managements and boards of directors for trusted, unbiased advice from professionals whose main product is advice".

9 Song, Weihong and Wei, Jie(Diana), "The Value of "Boutique" Financial Advisors in Mergers and Acquisitions" (February 22, 2008). Available at SSRN: http://ssrn.com/abstract=1108736.

OPORTUNITĂŢI PENTRU COMUNITĂŢILE ŞTIINŢIFICE DIN ŢĂRILE DE ORIGINE

Sergiu PORCESCU,
şeful Direcţiei integrare europeană şi cooperare internaţională, A.Ş.M.

OPPORTUNITIES FOR THE SCIENTIFIC COMMUNITIES FROM ORIGIN STATES

This article is about the opportunities offered by establishing the scientific diaspora. In the text are presented the practicies of different countries. Also the author proposes to create the Moldavian scientific diaspora and presents the possible ways of cooperation.

Tranziţia continuă a statului nostru, ignorarea sectorului de cercetare-inovare în calitate de prioritate pentru dezvoltare, degradarea infrastructurii ştiinţifice, lipsa oportunităţilor pentru afirmare profesională, de comun cu atractivitatea materială şi morală a centrelor ştiinţifice din statele dezvoltate, sunt doar câţiva dintre factorii care au favorizat, în istoria contemporană a Republicii Moldova, emigraţia din rândul potenţialului ştiinţific autohton. E de menţionat că acest proces a fost susţinut şi de statele de destinaţie, care erau interesate în atragerea personalului înalt calificat, în special a tinerilor. Valoarea şcolilor ştiinţifice autohtone, în pofida restricţiilor de comunicare impuse în perioada sovietică, era recunoscută departe peste hotarele ţării.

Acest fenomen se atestă nu doar în statele din fosta URSS, cercetătorii atenţionând în repetate rânduri asupra „exodului creierilor" din statele în curs de dezvoltare spre cele dezvoltate[1]. Mai mult decât atât, SUA, UE şi Japonia au demarat o adevărată competiţie în goana de a deveni poli de atracţie pentru tinerii cercetători străini, lansând diverse programe de atragere şi integrare a acestora (numai în SUA în perioada 1990-2000 au imigrat aproximativ 900 mii de specialişti înalt calificaţi în domeniul IT). Numărul migranţilor de înaltă calificare este în continuă creştere la nivel mondial, acest fenomen fiind determinat, pe termen lung, de 3 tendinţe fundamentale:

• Dezvoltarea modernă constă în inovare;

• Îmbătrânirea populaţiei statelor dezvoltate şi presiunea asupra bugetelor naţionale cauzată de aceasta determină atragerea persoanelor cu o productivitate sporită a muncii;

• Piaţa internaţională a muncii tinde spre relaţionarea cu circulaţia mărfurilor şi piaţa internaţională de capital, astfel decalajul socio-economic dintre ţările bogate şi cele sărace creează un decalaj în concentrarea capitalului uman.

În perspectiva de durată medie şi lungă, reîntoarcerea cercetătorilor aflaţi peste hotare ar presupune costuri enorme ce ţin de modernizarea infrastructurii de cercetare-inovare, în scopul creării de condiţii similare celor din Occident, reducerea diferenţei salariale, asigurarea cu poziţii privilegiate în ierarhia instituţională. Nu trebuie diminuat, de asemenea, rolul factorilor personali în fiecare caz în parte, care pot fi atât pro, cât şi contra reîntoarcerii.

Totuşi, o alternativă a acestui proces de lungă durată ar fi crearea în străinătate a diasporelor ştiinţifice, care s-ar putea constitui într-o etapă intermediară a procesului de reîntoarcere în ţara de origine. Fenomenul diasporei ştiinţifice este considerat ca fiind un proiect inovativ în domeniul politicilor publice.

În literatura recentă, termenul ***diasporă ştiinţifică*** a fost definit drept "o comunitate auto-organizată a oamenilor de ştiinţă aflaţi în străinătate care contribuie la dezvoltarea ţării sau regiunii lor de origine, în principal în domeniul ştiinţei, tehnologiei, educaţiei şi altor domenii conexe".

Un exemplu elocvent invocat în favoarea creării diasporelor ştiinţifice este cel al Reţelei stabilite între *Valea Siliciului* (Silicon Valley) din SUA şi regiunea *Hsinchu* din Taiwan.

Studiile efectuate asupra acestei comunităţi transnaţionale au arătat că o mare parte a succesului dezvoltării sectorului de tehnologii informaţionale din Taiwan în anii '80 şi '90 s-a datorat inginerilor americani de origine asiatică care au constituit adevărate reţele socio-economice între *Silicon Valley* şi Parcul tehnico-ştiinţific *Hsinchu*.

Un set specific de circumstanţe le-a permis cercetătorilor taiwanezi aflaţi în SUA să contribuie la dezvoltarea ţării de origine, printre care putem menţiona creşterea explozivă a sectorului de noi tehnologii în *Valea Siliciului,* fapt ce a contribuit

[1] Conceptul "Exodul creierilor" a fost lansat pentru prima dată în anii 60, cu referire la emigrarea savanţilor şi intelectualilor englezi spre SUA. Gary Becker a dezvoltat acest concept din perspectiva capitalului uman.

la valorificarea capacităților lor de cercetare, un spirit înalt de antreprenoriat în cadrul comunității, o inițiativă activă a guvernului taiwanez în promovarea sectorului de tehnologii informaționale şi o angajare pro-activă a specialiştilor taiwanezi în IT aflați peste hotare la elaborarea strategiilor de promovare a creşterii sectorului privat în regiunea *Hsinchu*. Acest exemplu demonstrează potențialul cercetătorilor aflați peste hotare în domeniul transferului de tehnologii, ei reuşind să promoveze utilizarea în statul de origine a celor mai recente realizări.

Schimbul de informații dintre diasporă şi comunitatea ştiințifică din statul de origine în ambele direcții reprezintă cea mai simplă formă de interacțiune.

În vederea transmiterii în țara de origine a informației şi abilităților obținute peste hotare, reprezentanții diasporei ştiințifice pot utiliza următoarele metode:

- Organizarea seminarelor anuale în colaborare cu instituțiile ştiințifice respective din țara de origine;
- Oferirea serviciilor de consultanță autorităților guvernamentale din țara de origine;
- Oferirea serviciilor de consultanță tinerilor cercetători;
- Transferul de tehnologii know-how;
- Dezvoltarea rețelei de business în rândul membrilor diasporei etc.

Genul de evenimente care se petrec cu participarea membrilor diasporei şi comunității ştiințifice naționale (întruniri ştiințifice, schimb de informații prin intermediul poştei electronice, sesiuni de training) nu întotdeauna produc rezultate vizibile, tangibile sau imediate şi nu permit o analiză statistică a lor. În realitate, pentru a genera proiecte comune între diasporă şi țara de origine este necesară asigurarea a 2 condiții: dezvoltarea unui sistem informațional şi stabilirea unei scheme permanente de încurajare a contactelor.

Conceptul Rețelelor de diaspore ştiințifice (DKNs) a fost descris în 1997 de Jean Baptist Meyer[2]. Un exemplu elocvent în acest sens este rețeaua Colombiană *Red Caldas*, una dintre primele rețele care a evoluat în calitate de grup bine organizat şi autonom format din oameni de ştiință columbieni aflați în străinătate. Misiunea rețelei *Red Caldas* este de a consolida comunitatea ştiințifică columbiană şi de a o integra în comunitatea ştiințifică internațională prin intermediul stabilirii contactelor şi parteneriatelor, organizarea conferințelor, seminarelor şi altor modalități de schimb de informații. Membrii rețelei *Red Caldas* sunt încurajați să colaboreze prin intermediul proiectelor de cercetare. Primul proiect este *Bio 2000* (proiect de colaborare multilaterală între grupuri de cercetare din 4 universități europene şi 5 universități din America Latină) care presupune utilizarea metodelor caracteristice fizicii şi ingineriei în domeniul biologiei şi medicinii. Următorul proiect este în domeniul robotizării şi automatizării, având drept scop construirea unui robot industrial multifuncțional. Membrii rețelei se angajează în acțiuni şi activități bine determinate pentru a contribui la progresul economic şi social din țara lor de origine.

În prezent se atestă mai multe tipuri de Rețele ale diasporelor ştiințifice:

- *Rețelele student/savant* oferă oportunități specifice şi asistență studenților ce învață în străinătate şi-i încurajează să-şi transmită cunoştințele acumulate prin intermediul comunicării eficiente altor studenți. Aceşti studenți au un scop bine definit în cadrul activităților întreprinse şi contribuțiilor aduse țării de origine[3].
- *Asociațiile locale formate din expatriați calificați* - grupuri de persoane ce manifestă performanțe deosebite atât în plan profesional, cât şi în cel social. Scopul asociațiilor este promovarea intereselor profesionale ale membrilor şi socializarea lor.
- *Transferul de Cunoştințe prin intermediul Expatriaților Naționali* (TOKTEN), proiect susținut de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP), foloseşte experiența acumulată de către expatriați prin intermediul vizitelor scurte efectuate în țările lor de origine.
- *Rețelele aflate în curs de dezvoltare, formate din diaspore intelectual/ştiințifice*, sunt clasificate astfel deoarece ele manifestă caracteristici similare cu trăsăturile rețelelor de diaspore intelectual/ ştiințifice, dar care din cauza anumitelor circumstanțe nu au reuşit să evolueze într-o rețea. Scopul lor este de a utiliza experiența acumulată de expatriați în țara în care activează[4].

[2] International Journal on Multicultural Societies (IJMS) Vol. 8, No. 1, 2006 "Transnational Knowledge Through Diaspora Networks".

[3] Using the Intellectual Diaspora to Reverse the Brain Drain: Some Useful Examples, Presented by: Mercy Brown, University of Cape Town, South Africa.

[4] Management of Social Transformations, MOST, Discussion Paper Series - No. 41, Scientific Diasporas:A New Approach to the Brain Drain, Jean-Baptiste Meyer and Mercy Brown, Prepared for the World Conference on Science UNESCO - ICSU Budapest, Hungary, 26 June-l July 1999.

Deşi există diaspore care au apărut la iniţiativa comunităţilor ştiinţifice naţionale, unele state au conştientizat potenţialul de care pot beneficia în urma instituţionalizării reţelelor stabilite între cercetătorii aflaţi în ţară şi cei de peste hotare. Uneori, statele dezvoltate percep crearea pe teritoriul lor a diasporei ştiinţifice a statelor în curs de dezvoltare drept parte a politicii de asistenţă pentru dezvoltare (cazul Franţei)[5].

Un exemplu de politică guvernamentală în domeniul utilizării potenţialului diasporei ştiinţifice este modelul chinez *"Serveşte-ţi Naţiunea"*. În cadrul acestuia, guvernul chinez şi-a asumat angajamentul de a crea un website şi un centru ce va oferi asistenţă cercetătorilor chinezi întorşi definitiv sau temporar în patrie. Costul acestui angajament este în jur de 25 milioane de dolari US extins pentru o perioadă de 15 ani.

Eforturile guvernului în acest sens au început la mijlocul anilor 1990 odată cu proiectul *Aer de Primăvară* (*chun hui jihua*). În 1996, în urma unei vizite de succes efectuate de către un grup de studenţi chinezi ce îşi făceau studiile în Germania, proiectul *Aer de primăvară* (*chun hui jihua*) a trecut într-o fază experimentală, iar în 1997 a fost lansat oficial. Acest proiect oferea suport financiar cetăţenilor reîntorşi pe perioade scurte în ţara de origine. Programul acoperea costul biletului de avion până în China, mizând pe faptul că cercetătorii ar putea utiliza propriile resurse financiare provenite din granturile de cercetare pentru retur.

În noiembrie 2000, Ministerul Educaţiei chinez a lansat un program care ar stimula întoarcerea cercetătorilor aflaţi peste hotare în timpul vacanţei de vară oferindu-le un salariu ce depăşea de 5 ori salariul pe care l-ar fi câştigat pe parcursul acestei perioade în ţara gazdă.

În 2001, un document guvernamental important, ce întrunea eforturile mai multor ministere, semnala cetăţenilor aflaţi peste hotare datoria de a-şi servi naţiunea, chiar dacă aceşti cetăţeni nu manifestă dorinţa de a reveni în ţară.[6]

Cele mai importante 3 motive pentru cercetătorii chinezi aflaţi în străinătate de a colabora cu ţara de origine[7]:

Motive pentru colaborare	*Prima alegere*	*A doua alegere*	*A treia alegere*
Costurile de cercetare în China sunt mai reduse	3	3	2
Calitatea colaborărilor e excelentă	4	6	2
Studiez China, deci am nevoie de colaborare	14	1	2
Vreau să aduc informaţii noi în China	3	2	3
Vreau să promovez calitatea cercetării în China	12	7	9
Vreau să atrag studenţi doctoranzi capabili	5	7	5
Vreau să stabilesc relaţii personale	4	5	4
Vreau să fiu mai vizibil în ţara de origine	1	2	6
Vreau să sporesc puterea Chinei	4	4	3
Vreau să obţin acces la banii alocaţi pentru cercetare	0	4	1
Altele	2	1	1

O altă componentă a politicii guvernamentale chineze este *Planul celor 100 de savanţi,* menit să atragă 100 de savanţi cu renume aflaţi în străinătate pentru a activa în cadrul Academiei Naţionale de Ştiinţe. Succesul politicii lansate la mijlocul anilor 90 este demonstrat şi de cele 1700 de afaceri iniţiate numai în Shanghai[8] de expatriaţi.

La începutul anului 2006, în Croaţia a fost lansat un serviciu web – *Portalul Ştiinţific Croat (www.znanstvenici.hr)* pentru facilitarea interacţiunii şi cooperării între cercetătorii croaţi, similar cu serviciul oferit de către Societatea pentru Popularizarea Publică a Ştiinţei – *znanost.org*, societate informală a savanţilor, profesorilor şi studenţilor croaţi aflaţi atât în Croaţia, cât şi în străinătate. Printre acţiunile directe întreprinse în vederea consolidării diasporei ştiinţifice se înscrie şi publicarea de către Societatea Croată Americană a 5 cărţi despre savanţii croaţi din diasporă, inclusiv *Savanţi Croaţi Eminenţi în SUA* şi *Savanţi Croaţi*

[5] Scientific diasporas as an option for brain drain:re-circulating knowledge for development, Béatrice Séguin, Leah State, Peter A. Singer and Abdallah S. Daar Int. J. Biotechnology, Vol. 8, Nos. 1/2, 2006 Copyright © 2006 Inderscience Enterprises Ltd.

[6] Promoting Knowledge Exchange through Diaspora Networks (The Case of People's Republic of China) By Xiang Biao ESRC Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS), University of Oxford, A report written for the Asian Development Bank, March 2005.

[7] Redefining the Brain Drain: China's 'Diaspora Option', By Dr. David Zweig, Director, Center on China's Transnational Relations, HKUST and Dr Chung Siu Fung, Division of Social Science, HKUST, Center on China's Transnational Relations, Working Paper No. 1.

[8] Redefining the Brain Drain: China's 'Diaspora Option', op.cit.

Eminenți în Lume.[9] În ultimii ani, mulți savanți croați cunoscuți s-au reîntors în țara de origine prin intermediul programului de reîntoarcere a savanților croați. Locurile de muncă le-au fost asigurate de către Ministerul Științei, Educației şi Sportului (MSES) în cooperare cu universitățile şi instituțiile științifice din Croația. În 2005, Fundația Națională Croată pentru Știință, Educație şi Dezvoltare Tehnologică a lansat programul *Brain Gain* pentru facilitarea reîntoarcerii savanților. Programul este alcătuit din 4 subprograme: *Visitor, Senior, Postdoc, Homing*. Primele 3 programe sunt deschise pentru toți savanții, pe când programul *Homing* e adresat susținerii savanților croați recunoscuți ce activează peste hotare în vederea stabilirii unei infrastructuri de cercetare (cu o valoare de €100 000) în Croația.

Banca Mondială a oferit Croației un împrumut pentru lansarea programului ***Unity Through Knowledge Fund*** (Fondul Unității prin Cunoaştere), având drept scop motivarea diasporei științifice croate să se reîntoarcă şi să se alăture proiectelor de cercetare în țara de origine. Printre activitățile susținute de acest fond putem menționa**:**

- **Motivarea diasporei științifice croate de a activa în sfera de cercetare din Croația**. Fondul acoperă cheltuieli legate de mobilitate, procurarea echipamentului de laborator specific, burse şi premii financiare;
- **Constituirea unei rețele a diasporei științifice croate** de către Ministerul Științei, Educației şi Sportului şi Rețelei de Cercetare a Academiei de Științe Croate (CARNet);
- **Vizite de scurtă durată în Croația a savanților eminenți ce activează în străinătate**, inclusiv angajări de scurtă durată în instituții de cercetare şi inovare din Croația;
- **Stimularea diasporei științifice croate de a fonda companii în Croația.**

Cazul Croației, caracterizat prin efortul conjugat al instituțiilor guvernamentale şi comunității științifice, demonstrează necesitatea cultivării de către țara de origine a identității culturale a migrantului.

Spre deosebire de eforturile interne depuse în cazul Croației, în Bosnia, UNESCO, împreună cu Hewlett Packard, au finanțat crearea unei baze de date şi a website-ului pentru Diaspora Științifică Bosniacă (versiunea pilot funcțională *http://www.anubih.ba/brain_bh.htm*).

Este evident că implicarea eficientă a diasporei științifice în procesele din țara de origine e posibilă doar în cazul înlăturării problemelor ce au cauzat *exodul creierilor*.

Diaspora științifică trebuie să poată identifica obiectivele de dezvoltare ale țării de origine şi astfel să contribuie la ameliorarea condițiilor pentru desfăşurarea activităților de cercetare în țara natală. Membrii diasporei trebuie să obțină anumite beneficii de pe urma participării în aceste parteneriate. Spre exemplu, Asociația Savanților Arabi aflați peste hotare (Arab Scientists and Technologists Abroad) organizează conferințe anuale în domeniul apelor, mediului şi o conferință internațională în domeniul energeticii. Rețeaua filipineză Brain Gain Network organizează grupuri de lucru pe probleme precum oportunitatea dezvoltării noilor tehnologii, design-ul circuitelor integrate, politici publice în domeniul transferului tehnologic, forme alternative de energie. Asociația Nigerienilor în Străinătate are un număr enorm de comitete pe problemele stringente ale Nigeriei.

Crearea unei Diaspore Științifice a Republicii Moldova ar avea drept scop general promovarea cooperării internaționale în domeniul științei şi tehnologiei şi integrarea comunității științifice din Moldova în sistemul internațional de cercetare.

Procesul de creare a diasporei științifice a Republicii Moldova ar porni de la următoarele premise:

❖ Cercetătorii moldoveni aflați în străinătate – ambasadori ai științei autohtone;

❖ Cercetătorii aflați peste hotare – surse de informare pentru comunitatea științifică din țară;

❖ Impactul pozitiv al implicării acestora în procesul de inovare din RM, inclusiv prin consolidarea relațiilor cu sfera de afaceri din statele de reşedință;

❖ Necesitatea informării cercetătorilor aflați peste hotare privind evoluția științei în RM, cât şi informarea cercetătorilor din țară despre evoluția sferei de cercetare-inovare din alte state;

❖ Promovarea cooperării dintre comunitatea științifică din RM şi comunitățile științifice din țările-gazdă ale cercetătorilor aflați peste hotare constituie un imperativ al activității externe a A.Ş.M.;

❖ Opțiunea diasporei oferă posibilitatea implicării instituțiilor de cercetare din RM în proiecte inițiate de instituțiile de cercetare-gazdă ale cercetătorilor plecați;

❖ Diaspora științifică – instrument de promovare a imaginii științei autohtone şi a imaginii RM în ansamblu peste hotarele țării;

❖ În perspectivă medie şi lungă, este evocat obiectivul reîntoarcerii cercetătorilor aflați peste hotare şi reintegrării lor în sistemul național de cercetare.

În vederea creării unor rețele între cercetătorii aflați peste hotare şi comunitatea științifică națională, propunem următoarele forme şi mecanisme ale cooperării:

❖ Crearea unei baze de date specializate a cercetătorilor aflați peste hotare, parte componentă a Sistemului Potențialului Științific;

[9] Can Croatia Join Europe as Competitive Knowledge-based Society by 2010? Mladen Petrovečki, Vladimir Paar, Dragan Primorac.

❖ Lansarea unui forum de discuţii care ar înlesni colaborarea şi schimbul de idei şi experienţă cu cercetătorii moldoveni aflaţi peste hotare, cât şi între ei;

❖ Cooptarea cercetătorilor plecaţi la evenimente ştiinţifice organizate în cadrul A.Ş.M.;

❖ Lansarea unui buletin informaţional lunar, remis cercetătorilor prin intermediul poştei electronice, în care vor fi descrise evoluţiile înregistrate în sfera ştiinţei şi inovării din RM;

❖ Elaborarea şi diseminarea istoriilor de succes ale cercetătorilor noştri aflaţi peste hotare în presa autohtonă, în special a contribuţiei acestora la promovarea ştiinţei autohtone peste hotare;

❖ Beneficierea de consultanţă şi recomandări din partea cercetătorilor moldoveni peste hotare în vederea stabilirii relaţiilor de cooperare cu instituţiile de cercetare din statele-gazdă;

❖ Organizarea unui for anual la care ar fi invitaţi cercetătorii aflaţi peste hotare, în scopul facilitării stabilirii relaţiilor de cooperare sectoriale între ei şi institutele din cadrul A.Ş.M., care pe termen lung ar putea servi drept evenimente de brokeraj sau pentru prezentarea progreselor înregistrate în sfera cercetării-inovării din RM;

❖ Diseminarea în străinătate a informaţiei privind sistemul de cercetare-inovare din RM, potenţialul ştiinţific autohton existent şi oportunităţile de colaborare cu comunitatea ştiinţifică moldovenească;

❖ Implicarea diasporei în expertizarea proiectelor naţionale;

❖ Organizarea lecţiilor, training-urilor, meselor rotunde, workshop-urilor care, în afară de faptul că ar beneficia de prezentarea celor mai noi tendinţe ştiinţifice pe plan internaţional, ar exclude orice bariere lingvistice.

Printre problemele atestate în cazul lansării diasporei ştiinţifice putem menţiona lipsa încrederii în politica statelor de origine în domeniul cercetării-inovării, lipsa mecanismelor de participare la viaţa ştiinţifică a ţării de origine, dificultatea integrării în cazul reîntoarcerii. La moment, scepticismul privind diasporele ştiinţifice ţine de 2 aspecte: consistenţa şi eficienţa acestora.

În lipsa unor acţiuni consecvente astăzi, ulterior va fi imposibil de a le întreprinde, deoarece se vor pierde definitiv legăturile cercetătorilor aflaţi în străinătate cu ţara de origine, cu atât mai mult că în prezent creşte exodul tinerilor cercetători care nu au activat sau au activat puţin în ştiinţa autohtonă.

Migraţia cercetătorilor şi inginerilor între ţările cu un nivel diferit de dezvoltare a devenit de mult timp o problemă nerezolvată[10].

Învăţământul constituie un canal major de migrare în sectorul S-T, iar datele în acest domeniu sunt greu de identificat din moment ce studenţii nu-s înregistraţi în calitate de migranţi calificaţi. Exemplele din SUA şi Franţa – două mari ţări de destinaţie pentru studenţii străini - demonstrează că doar jumătate din cei care obţin studiile de doctorat sau postdoctorat, revin în ţara de origine în primii doi ani după finisarea acestor studii.

Datele oferite de Fundaţia Ştiinţifică Americană (National Science Foundation) arată că, de exemplu, în 1995, 12% din cele 12 milioane de persoane angajate în ştiinţă sau care deţin grad ştiinţific sunt de origine străină. Peste 72% din aceştia provin din state în curs de dezvoltare. Analizând nivelul de calificare, cu cât acesta este mai înalt, cu atât este mai mare proporţia deţinătorilor de origine străină. 23% din cei care obţin un doctorat nu sunt persoane originare din SUA, această proporţie fiind mai înaltă în domeniul ştiinţelor inginereşti şi IT.

În concluzie, am putea menţiona că în ultimele două decenii accentele în domeniul migraţiei calificate s-au modificat, plasându-se pe ideea că acest grup social foarte calificat poate fi considerat ca un valoros potenţial şi nu o pierdere definitivă. Cercetătorii aflaţi peste hotare sunt consideraţi a fi resurse umane bine instruite prin practică profesională şi angajaţi în condiţii mai bune decât li se pot oferi în ţările de origine. Dacă o ţară reuşeşte să utilizeze resursele respective, create preponderent prin investiţiile altora, aceasta este un succes. Există două modalităţi de a beneficia de pe urma emigraţiei cercetătorilor: prin reîntoarcerea acestora, ori prin mobilizarea şi asocierea lor la procesul de dezvoltare a ţării de origine (diaspora). Opţiunea de reîntoarcere a fost realizată eficient în noile state industrializate, precum Singapore, Coreea de Sud sau în state, precum India şi China.

Aceste ţări au creat reţele de integrare pentru cei decişi să se întoarcă. Succesul acestei opţiuni depinde de condiţiile care le pot fi oferite cercetătorilor în ţara de origine.

Varianta diasporei porneşte de la premisa că mulţi nu doresc să se întoarcă, construindu-şi o viaţă personală şi profesională în ţările gazdă pe care nu doresc s-o părăsească. Totuşi, ei sunt preocupaţi de dezvoltarea ţării lor de origine, din cauza legăturilor familiale ori culturale. În acest caz, se cere stabilirea unor legături prin care aceştia ar fi conectaţi eficient şi productiv la procesul de dezvoltare a ţării de origine.

În contextul celor menţionate mai sus, considerăm necesară consolidarea diasporei ştiinţifice a Republicii Moldova, proces ce va favoriza beneficii atât pentru comunitatea ştiinţifică naţională, cât şi pentru cercetătorii noştri aflaţi peste hotare.

[10] Elite Scientists and the Global Brain Drain, A paper by the University of Warwick, U.K. Authors Showkat Ali, Giles Carden Benjamin Culling, Rosalind Hunter, Andrew J Oswald, Nicola Owen, Hilda Ralsmark, Natalie Snodgrass, University of Warwick Coventry, CV4 7AL, United Kingdom, September 2007, To be presented at the World Universities Conference in Shanghai, October 2007.

INSTRUMENTE ŞI INIŢIATIVE ALE UE DE PROMOVARE A DREPTURILOR OMULUI ÎN ŢĂRILE TERŢE

Dr. în drept ***Diana CUCOŞ,***
cercetător ştiinţific superior,
I.I.S.D. al A.Ş.M.

EU INSTRUMENTS AND INITIATIVES FOR HUMAN RIGHTS PROMOTION IN THIRD COUNTRIES

Respect for the human rights is the most important value of the European Union. In order to promote protection of the human rights and fundamental freedoms in third countries, it operates with different Instruments and Initiatives. The most important of them are: operational activities, missions, jointed actions, consultations and dialogues.

Consideraţia pentru drepturile omului a fost mereu prezentă în politicile Uniunii Europene. Protecţia şi promovarea acestor valori constituie obiectivul Uniunii în ansamblu, precum şi a fiecărui stat membru în parte. Promovarea libertăţii şi democraţiei, a principiului respectării drepturilor omului şi a garantării statului de drept reprezintă condiţii esenţiale pentru asigurarea păcii şi stabilităţii în oricare societate. În calitate de actor mondial, Uniunea Europeană are responsabilitatea globală de a proteja şi promova drepturile omului.

1. Strategii şi acţiuni comune.

În general, Uniunea Europeană operează cu mai multe instrumente în vederea promovării drepturilor omului şi a democraţiei, cum ar fi: dialogul politic, demersuri, instrumente financiare, instrucţiuni, acţiuni în forurile internaţionale, etc. Promovarea drepturilor omului în ţările terţe este realizată şi prin intermediul strategiilor şi acţiunilor comune.

Strategiile comune fixează obiectivele Uniunii Europene şi măresc eficienţa ei, prin intensificarea coerenţei politicii comunitare. Strategiile sunt adoptate de Consiliu şi implementate de Uniune în domeniile unde statele membre au aceleaşi interese.

Acţiunile comune se referă la anumite situaţii în care intervenţia şi acţiunea Uniunii Europene se consideră necesară. În ultimii ani, acţiunile comune s-au referit la numirea reprezentanţilor speciali ai Uniunii şi înfiinţarea operaţiunilor de management al crizelor civile şi militare[1].

Operaţiuni de management al crizelor: aspecte cu privire la drepturile omului şi prevenirea conflictelor. Uniunea Europeană continuă să-şi dezvolte instrumentele de prevenire a crizelor pe termen lung şi scurt. În paralel, promovarea drepturilor omului şi a egalităţii sexelor au devenit părţi importante în contextul operaţiunilor de management al crizelor[2], fiind mereu incluse în planificarea şi conducerea operaţiunilor din cadrul Politicii Europene de Securitate şi Apărare. Mandatele tuturor reprezentanţilor speciali ai Uniunii Europene conţin prevederi separate care abordează problema drepturilor omului şi a studiului privind egalitatea sexelor.

Activităţi operaţionale de management al crizelor.

În prezent, instituirea unor misiuni civile şi militare ale Uniunii Europene a cuprins trei continente, iar funcţiile lor variază de la operaţiuni de menţinere a păcii la asistenţă în domeniul militar, poliţienesc, monitoring frontalier, etc. Misiunea Uniunii Europene de monitorizare în Aceh a fost iniţiată în vederea supravegherii implementării Memorandum-ului de înţelegere, semnat la Helsinki la 15 mai 2005 de către Guvernul Indoneziei şi Mişcarea de Eliberare din Aceh. Aceasta a fost prima misiune din cadrul Politicii Europene de Securitate şi Apărare care a avut un mandat expres de monitorizare a drepturilor omului, activitatea misiunii fiind încheiată cu succes la 15 decembrie 2006. Ca rezultat al activităţii Misiunii de monitorizare în Aceh, au fost generalizate unele reguli care sunt aplicabile tuturor misiunilor similare, şi anume: determinarea capabilităţii persoanele implicate de a contribui la operaţiunile şi obiectivele misiunii, participarea prealabilă a personalului la cursuri de instruire în domeniul drepturilor omului şi valorificarea capacităţilor lingvistice.

Conţinutul relaţiilor stabilite între Uniunea Europeană şi **Irak** denotă importanţa respectării drepturilor omului şi a democraţiei, acest obiectiv fiind mereu prezent în relaţiile contractuale ale Uniunii cu statele terţe. Uniunea Europeană a adoptat diferite rezoluţii cu privire la Irak[3], situaţia umanitară a refugiaţilor din Irak[4], femeile în conflictele armate şi rolul lor în reconstrucţia post-conflict; a instituit delegaţii ad-hoc pentru relaţiile cu Irak şi a coordonat Misiunea integrată a Uniunii Europene pentru un stat de drept în Irak (creată în cadrul Politicii Europene de Securitate şi Apărare), inclusiv a dirijat acţiunile comune ulterioare de modificare a acesteia şi de prelungire a mandatului Misiunii.

În perioada 8-9 decembrie 2007, la Lisabona s-a

desfăşurat Summit-ul Uniunea Europeană - **Africa**[5], la care s-a adoptat Strategia comună Uniunea Europeană - Africa. Textul documentului conţine patru capitole în care sunt fixate cele patru obiective politice majore: pace şi securitate, buna guvernare şi drepturile omului, comerţul şi integrarea regională, dezvoltare. Pe lângă alte deziderate, Strategia urmăreşte continuarea promovării păcii şi securităţii, a drepturilor omului şi integrării regionale şi continentale în Africa, inclusiv atingerea de către toate statele africane a Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului până în 2015. Uniunea Europeană continuă acţiunile de suport civil şi militar pentru Misiunea Uniunii Africane în regiunea Darfur şi Somalia.

Mandatul actualului Reprezentant Special al Uniunii Europene în **Moldova**[6] se centrează pe lupta împotriva traficului de fiinţe umane şi protecţia drepturilor omului, însă obiectivul major îl constituie contribuţia Uniunii la soluţionarea conflictului transnistrean. Adiţional, mandatul său vizează şi aspecte cu privire la Politica Europeană de Vecinătate şi Planul de Acţiuni cu Moldova.

Misiunea Uniunii Europene de Asistenţă la Frontieră în Moldova şi Ucraina are scopul de a îmbunătăţi gestiunea frontierei de stat dintre cele două ţări, iar în mai 2007 mandatul său a fost prelungit până la 30 noiembrie 2009.

Uniunea Europeană a delegat un Reprezentant Special pentru **Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei**. Obiectivele mandatului constituie: dezvoltarea şi consolidarea respectării drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, facilitarea proceselor politice interne, participarea la soluţionarea problemelor interetnice şi cu privire la securitate. De asemenea, Uniunea Europeană are un Reprezentant Special în **Bosnia şi Herţegovina** şi o Echipă de Planificare în **Kosovo.**

2. Planurile de Acţiuni din cadrul Politicii Europene de Vecinătate.

Politica Europeană de Vecinătate a căpătat o nouă dimensiune în 2004, Uniunea Europeană urmărind stabilirea unei relaţii mai strânse cu vecinii săi şi evitarea unor noi divizări a continentului. La Politica Europeană de Vecinătate participă Algeria, Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Egipt, Georgia, Israel, Iordania, Liban, Libia, Moldova, Maroc, Autoritatea Palestiniană, Siria, Tunisia şi Ucraina. Această politică permite o relaţie privilegiată cu vecinii şi o mai bună focalizare a eforturilor în domenii de importanţă vitală pentru apropierea statelor vizate de standardele europene. Printre beneficiile oferite de Politica Europeană de Vecinătate se numără cele ce ţin de democraţie, drepturile omului, buna guvernare, dezvoltarea economică şi socială, precum şi obţinerea posibilităţii de acces pe piaţa internă şi integrarea în cadrul altor politici europene: educaţie, pregătire profesională şi tineret; cercetare; mediu ambiant; cultură; audiovizual[7].

Elementul cheie al Politicii Europene de Vecinătate îl constituie Planul de Acţiuni, document semnat cu fiecare partener în parte. Acest document politic are la bază respectul pentru drepturile omului, inclusiv drepturile minorităţilor, supremaţia legii, buna guvernare, promovarea unei bune relaţii cu vecinii, respectarea principiilor economiei de piaţă şi a dezvoltării durabile. Evoluţia relaţiilor dintre Uniunea Europeană şi statele vecine cu care au fost semnate Planuri de Acţiuni depinde totalmente de modul în care acestea din urmă asigură valorile europene comune.

3. Consultaţiile şi dialogul în domeniul drepturilor omului.

Uniunea Europeană şi **China** abordează problema drepturilor omului prin intermediul dialogului[8] şi al seminarelor. În raportul anual privind drepturile omului, Parlamentul European accentuează că situaţia drepturilor omului în China constituie o problemă de „maximă îngrijorare” şi ar trebui să „fie analizată mai atent”[9]. Parlamentul a cerut Comisiei şi Consiliului „să aducă în discuţie problema Tibetului” în convorbirile de la Beijing. Deputaţii europeni consideră că relaţiile comerciale ale Uniunii cu Beijing-ul ar trebui să fie în funcţie de reforma drepturilor omului.

În prezent, se cere intensificarea dialogului dintre Uniunea Europeană şi China privind drepturile omului. Pentru îmbunătăţirea situaţiei drepturilor omului, China a luat decizia de a revizui în Curtea Supremă toate cazurile privind pedeapsa cu moartea. Instituţiile europene sunt îngrijorate de faptul că cel mai mare număr de execuţii din lume este înregistrat în China.

După dialogurile bilaterale Uniunea Europeană a ridicat de mai multe ori problema urgentării ratificării de către China a Pactului internaţional privind drepturile civile şi politice, ratificarea fiind în întârziere. Deşi iniţial s-a anunţat că la Summit-ul Uniunea Europeană - China, de la 28 februarie 2007, va fi adoptată o declaraţie comună privind drepturile omului, în final nu a fost adoptat niciun document în acest sens.

Parlamentul European constată că „în ciuda unor importante reforme economice, încă există încălcări sistematice ale drepturilor omului, concretizate în arestări politice, atacuri şi intimidări ale avocaţilor şi apărătorilor drepturilor omului, lipsa de independenţă a sistemului judiciar, muncă forţată, inexistenţa libertăţii de expresie şi a libertăţii religioase, nerespectarea drepturilor minorităţilor etnice şi religioase şi detenţii arbitrare[10]” şi consideră că „ar trebui acordată mult mai multă atenţie acestor aspecte în perspectiva Jocurilor Olimpice de la Beijing, acestea constituind o ocazie istorică importantă pentru îmbunătăţirea situaţiei drepturilor omului în China”[11].

Drepturile omului reprezintă un element esențial al relațiilor Uniunii Europene cu **Iran**. Începând cu anul 2002, Uniunea Europeană a avut patru dialoguri cu Iranul în domeniul drepturilor omului, ultimul fiind în iunie 2004. Întreruperea dialogului în anul 2004 din cauza lipsei de cooperare din partea Iranului a preocupat Uniunea Europeană. Parlamentul European şi-a exprimat profunda îngrijorare cu privire la deteriorarea drepturilor omului şi intensificarea reprimărilor apărătorilor drepturilor omului din Iran. Ca rezultat, Parlamentul a cerut Comisiei (1) ca această îngrijorare să fie exprimată „în toate convorbirile cu guvernul iranian" şi (2) să apeleze la Inițiativa Europeană pentru Democrație şi Drepturile Omului pentru a promova contactele şi cooperarea cu societatea civilă iraniană. În pofida revizuirii modalităților de dialog, în decembrie 2006, Iranul a renunțat să participe la dialog cu Uniunea Europeană[12].

Prima rundă a dialogului Uniunea Europeană – **Uzbekistan** privind drepturile omului a avut loc la 9 mai 2007, unde s-a discutat problema drepturilor omului în Uzbekistan şi Uniunea Europeană, precum şi evoluțiile din acest domeniu în cadrul ONU şi OSCE. Comisia Europeană şi Consiliul şi-au propus să organizeze, în mai 2008, a doua rundă a dialogului. Parlamentul European s-a expus şi asupra situației din Uzbekistan, menționând că „realizarea unui dialog privind drepturile omului şi a unor întâlniri la nivel de experți pe tema masacrului din Andijan nu constituie în sine un progres şi nu poate fi invocat ca motiv pentru ridicarea sancțiunilor", cum ar fi restricțiile de acordare a vizelor, iar „absența unei anchete internaționale independente cu privire la masacrul din Andijan şi lipsa unei ameliorări a situației drepturilor omului în Uzbekistan au condus, în mod logic, la prelungirea sancțiunilor impuse Uzbekistanului"[13].

Consultările Uniunii Europene cu **Rusia** au fost mai multe la număr, cea mai recentă desfăşurându-se la Berlin, la 3 mai 2007. Scopul acestor consultări, care au loc la nivel de înalți oficiali, este de a pune în discuție diferite probleme cu privire la drepturile omului. Din păcate, însă, consultările nu şi-au atins obiectivul preconizat. Comisia Europeană şi Consiliul încearcă să organizeze aceste consultări „alternativ în Rusia şi în Uniunea Europeană pentru a oferi şi altor miniştri, în afară de cei de externe, posibilitatea de a participa la şedințe"[14] şi pentru ca „delegația Rusiei să participe la reuniunile ONG-urilor ruseşti şi europene, precum şi la cele ale organelor parlamentare, desfăşurate în paralel cu consultările"[15]. Parlamentul European a formulat critici severe la adresa Rusiei, menționând negativ „situația din Cecenia, modalitatea de a fi tratați apărătorii drepturilor omului şi libertatea de exprimare" [16]. Deputații europeni critică legislația rusă care este restrictivă față de activitățile organizațiilor neguvernamentale. Criticile au vizat şi faptul că ziariştii sunt deseori amenințați. În raportul Parlamentului European este amintită şi „asasinarea Annei Politkowskaja, presupusa implicare rusă în otrăvirea lui Alexander Litvinenko şi tratamentul inuman aplicat lui Mikhail Khodorkovsky în timpul aflării sale în închisoare"[17].

În dialogul cu **Statele Unite ale Americii, Canada, Japonia şi Noua Zelandă** despre drepturile omului, Uniunea Europeană este reprezentată de Troikă.

Uniunea Europeană acordă atenție deosebită promovării drepturilor omului şi a libertăților fundamentale în relațiile sale externe şi în forurile internaționale. Asigurarea valorilor europene reprezintă o condiție vitală pentru garantarea stabilității, păcii şi securității internaționale.

Note

1 Operațiuni de management civil al crizelor pentru a gestiona conflictele interne şi tensiunile frontaliere, precum şi pentru a restabili un climat de securitate, prin pregătire de personal, asistență şi alte activități de mentor. (2) Operațiuni militare de management al crizelor, sub egida cărora poate fi implementat controlul la frontiere, se pot desfăşura operațiuni de menținere a păcii şi pot fi aduse contribuții la operațiunile de dezarmare. *A se vedea* mai detaliat: http://www.mae.ro/poze_editare/StrategieUE-SALW.pdf.

2 De exemplu, Misiunea Polițienească a Uniunii Europene în Afghanistan, Misiunea Polițienească a Uniunii Europene în Autoritatea Palestiniană, Operațiunea Militară a Uniunii Europene în suportul Misiunii ONU în Republica Populară Congo în perioada alegerilor, etc.

3 Rezoluția cea mai recentă a fost adoptată la 25 octombrie 2007, http://www.futurdeleurope.parlament.gv.at/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0481&language = RO.

4 http://www.futurdeleurope.parlament.gv.at/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0357&language= RO.

5 Primul Summit Uniunea Europeană-Africa a avut loc în anul 2000 la Cairo.

6 Primul Reprezentant al Uniunii Europene în Moldova a fost numit la 23 martie 2005. Actualul Reprezentant, Kalman Mizzei, îşi exercită mandatul de la 1 martie 2007.

7 http://www.snspa.ro/Noutati/Ces/Politica%20europeana%20de%20vecinatate.pdf.

8 Cele mai recente dialoguri au avut loc la 19 octombrie 2006 în Beijing şi 15-16 mai 2007 în Berlin.

9 http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-00.468+01+DOC+WORD+V0//RO&language=RO.

10 *Ibidem.*

11 *Ibidem.*

12 *Ibidem.*

13 *Ibidem.*

14 *Ibidem.*

15 *Ibidem.*

16 http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles%7CdisplayArticle/articleID_10106/Deputatii-au-adoptat-raportul-anual-privind-drepturile-omului.html.

17 *Ibidem.*

ANTIOH CANTEMIR: „TOŢI SUNT UIMIŢI DE REALIZĂRILE MELE DIPLOMATICE”

Dr.hab. în filozofie ***Gheorghe BOBÂNĂ***

ANTIOH CANTEMIR: “ALL ARE ASTONISHED BY MY DIPLOMATIC ACCOMPLISHMENTS”

This article analyses the political and diplomatic activity of Antioh Cantemir – the remarkable representative of Russian and European culture of the first half of the XVIIIth century. His contribution to the development of Russian-English and Russian-French political relations is being appreciated in the period of practicing the position of ambassador of Russia in London (1732-1738) and in Paris (1738-1744)

Antioh Cantemir, gravură de E. G. Vinogradov după originalul lui Vagner. Londra, 1938

Antioh Cantemir – eminent reprezentant al culturii ruse şi europene din prima jumătate a secolului al XVIII-lea – s-a născut la 21 septembrie 1708 (1709) la Constantinopol, în familia domnitorului Moldovei Dimitrie Cantemir, şi a încetat din viaţă la 11 aprilie 1744 la Paris. Numele lui Antioh Cantemir, chiar în timpul vieţii, a devenit cunoscut nu numai în Rusia, dar şi în Europa. Poet, diplomat, adept ferm al ştiinţei şi filosofiei moderne, el atrage atenţia lui Voltaire şi Montesquieu, face cunoştinţă cu savanţi renumiţi din epocă ca P. Maupertuis, A.-C. Clairaut şi B. Fontenelle. Imediat după moartea poetului, opera sa este tradusă şi editată în limbile franceză şi germană, devenind obiectul discuţiilor şi confruntărilor literare în Franţa şi Germania de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

În Rusia, larg răspândite în copii manuscrise, satirele creează autorului o mare popularitate. Contemporanul său V.K.Trediakovski menţiona că Antioh Cantemir „...fără îndoială este cel mai mare şi cel mai iscusit poet rus”. Publicate pentru prima dată în limba rusă, în 1762, la aproape două decenii după moartea poetului, „*Satirele şi alte poetice compuneri*” au sporit şi mai mult interesul pentru personalitatea şi creaţia lui Antioh Cantemir. Satirele cantemiriene au fost apreciate la înalta lor valoare de scriitorii ruşi A.S. Puşkin, V.A. Jukovski, C.N. Batiuskov, K.F. Râleev, V.G. Belinski, G.V. Plehanov.

Educaţia şi instrucţia lui Antioh începe în casa părintească. Primele studii le face sub îndrumarea tatălui şi a profesorilor particulari. Concomitent cu instruirea în casa părintească, viitorul poet frecventează Academia slavo-greco-latină din Moscova. Din iulie 1722 până în ianuarie 1723, în perioada „campaniei persane” a lui Petru I, în timpul căreia Dimitrie Cantemir a fost însoţit de familia sa, Antioh învaţă timp de şase luni la şcoala capucinilor din Astrahan.

Dimitrie Cantemir intenţiona să-şi trimită copiii la învăţătură în Europa. Acest lucru este menţionat chiar în una din primele scrisori, cea de la 27 iulie 1711, adresată ţarului Petru I. Peste zece ani, în februarie 1721, principele din nou vorbeşte despre intenţiile sale de a-şi trimite copiii la studii în ţările europene. În timpul campaniei persane, Dimitrie Cantemir se îmbolnăveşte de diabet şi moare la 21 august 1723. În *Testamentul* său principele reiterează dorinţa ca fiii săi să fie trimişi la studii „în alte ţări”.

La mai puţin de un an de la moartea tatălui său, în mai 1724, Antioh Cantemir scrie ţarului Petru I o scrisoare cu rugămintea de a fi trimis la învăţătură peste hotare şi de a i se acorda în acest scop o bursă. Petru I moare la începutul anului 1725 şi cererea lui Antioh Cantemir rămâne fără de răspuns. Astfel se încheie prima perioadă de formare intelectuală a viitorului poet şi diplomat.

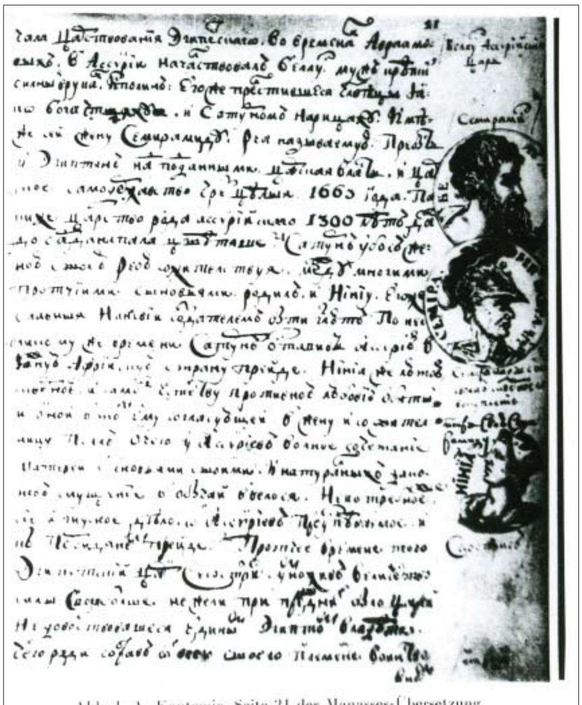
Un moment important în devenirea concepţiilor lui Antioh Cantemir l-au constituit studiile la Universitatea de pe lângă Academia de Ştiinţe din Sankt-Petersburg. Studiul filosofiei sub conducerea savantului german Christian-Friedrich Gross a avut o importanţă deosebită pentru evoluţia concepţiilor

tânărului poet. Pe lângă lecțiile lui C.-F.Gross în domeniul filosofiei, Antioh Cantemir frecventează cursurile de matematică ale lui F. C. Mayer şi ale fraților Daniel şi Nicolaus Bernoulli, cursul de fizică al lui G.-B. Bülfinger, de istorie al lui G. S. Bayer, cursuri care îl familiarizează cu cele mai noi descoperiri şi probleme ale ştiinței şi filosofiei de la începutul secolului al XVIII-lea.

În 1730, Antioh Cantemir, ofițer al regimentului de gardă Preobrajensk, participă activ la evenimentele legate de înscăunarea împărătesei Anna Ioannovna. În numele noii nobilimi, el scrie o petiție către împărăteasă în care ea este rugată să devină monarh suveran şi autocrat al Rusiei, continuând cauza împăratului Petru I. Petiția a fost semnată de un număr considerabil de nobili. La 25 februarie 1730, la şedința Consiliului Suprem, petiția redactată de Antioh Cantemir a fost citită împărătesei de autorul ei. În luna noiembrie 1731 Antioh Cantemir este numit reprezentant diplomatic (rezident) la Londra.

În Europa, la Londra, apoi la Paris, Antioh Cantemir, prin personalitatea, instruirea sa, prin cunoaşterea limbilor, felul de a discuta, orizontul larg al intereselor, seriozitatea opiniilor şi finețea manierelor a reuşit să se impună în cercurile diplomatice şi literare.

Serviciul diplomatic al lui Antioh Cantemir a durat mai mult de 12 ani şi s-a întrerupt odată cu moartea sa. Cercetătorii consideră activitatea diplomatică a lui Antioh Cantemir la Londra ca fiind de importanță general europeană. Grație intervențiilor inteligente ale acestuia, s-au clarificat

Abb. 1. A. Kantemir. Seite 21 der Manasses-Übersetzung

Ultima pagină a manuscrisului traducerii "Cronicii" lui Constantin Manasses,1725

o serie de ambiguități în relațiile dintre Franța şi Austria, Rusia şi Turcia, Rusia şi Anglia. Antioh Cantemir rămâne şase ani în Anglia, țară considerată de multe personalități ale timpului drept patrie a libertății şi a progresului. Succesul misiunii sale diplomatice depindea în mare parte de Robert Walpole, ministru, căruia regele George al II-lea îi atribuise drepturi depline. Diplomatul rus înțelegea că acesta este deosebit de abil şi de influent pe lângă rege şi în consecință se raliază înaltului demnitar în scopul reuşitei demersurilor sale diplomatice.

Direcțiile principale ale politicii externe, promovată de Rusia pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea, au fost trasate de Petru I. Încă în timpul vieții lui în Europa Occidentală s-a format o coaliție a țărilor ce manifestau o anumită ostilitate față de Rusia, printre care se aflau Franța, Anglia şi Prusia. În anii serviciului diplomatic al lui Antioh Cantemir politica acestor state, mai cu seamă a Franței, este marcată de o deosebită activitate. Franța depunea eforturi susținute pentru a crea un bloc antirusesc al țărilor vecine cu Rusia: Suedia, Polonia şi Turcia. În situația creată diplomația rusă trebuia să manifeste o mare vigilență şi maleabilitate, însoțită de măiestria de a folosi divergențele existente între statele mari europene. Antioh Cantemir, ca diplomat, poseda în deplină măsură aceste calități. El depune eforturi pentru stabilirea relațiilor diplomatice normale între Anglia şi Rusia, întreprinde, deşi fără rezultat, un şir de încercări de a realiza o alianță între aceste două țări în timpul disputei, din 1734, pentru tronul polonez. Din însărcinarea guvernului rus, Antioh Cantemir face demersuri insistente pentru recunoaşterea de către guvernul englez a titlului de împărăteasă al Annei Ioannovna, considerând acest fapt drept o recunoaştere a prestigiului statului rus.

Prin eforturile diplomatului rus, guvernul englez a fost nevoit să condamne, în 1735, activitatea ambasadorului englez din Constantinopol, ostilă Rusiei, şi să-l recheme din postul acesta diplomatic. Eforturi susținute necesita şi dezmințirea diferitelor publicații cuprinzând informații denigratoare despre Rusia, care apăreau în presa engleză a acelor timpuri. Manifestând o deosebită atenție pentru consolidarea relațiilor economice dintre Rusia şi Anglia, Antioh Cantemir contribuie activ la încheierea, în anul 1734, a tratatului comercial anglo-rus, iar în scopul dezvoltării mai active a comerțului dintre cele două țări propune să fie deschis la Londra un consulat rus. Diplomatul reuşeşte de asemenea să convingă guvernul englez să numească la Sankt-Petersburg nu un rezident, ci un ambasador plenipotențiar.

Pe la mijlocul anului 1737 Antioh Cantemir, din însărcinarea guvernului rus, începe tratative cu ambasadorul francez de la Londra în scopul restabilirii relațiilor diplomatice dintre Rusia şi Franța, întrerupte în legătură cu războiul polonez. Între cele două grupări de state - Rusia, Anglia,

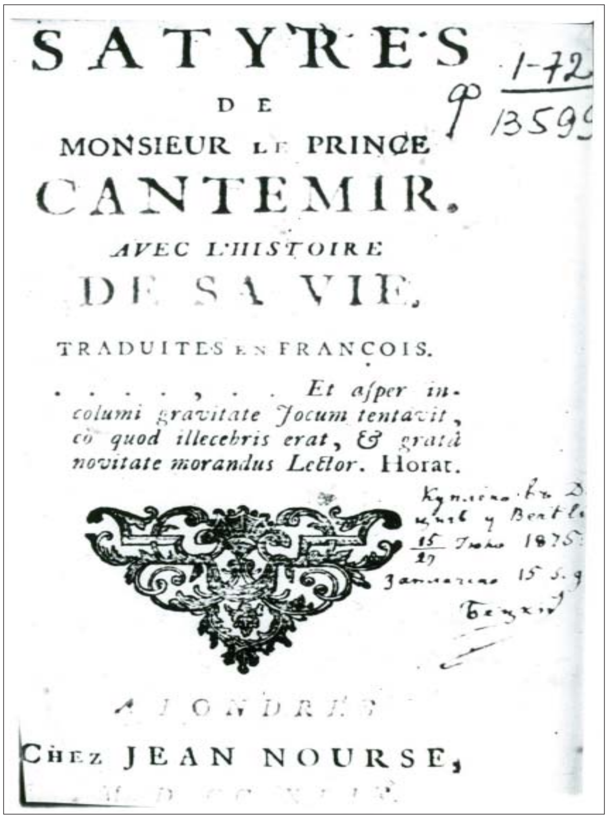
Austria, pe de o parte, şi Franţa, Suedia, Turcia, pe de altă parte, până la Antioh Cantemir, nu a existat un schimb de reprezentanţi diplomatici. Antioh Cantemir urma să iniţieze misiunea diplomatică dintre cele două grupări de state. Era o misiune dificilă, dat fiind animozitatea dintre guvernele francez şi rus.

În urma încheierii cu succes a acestor tratative guvernul rus îi acordă lui Antioh Cantemir titlul de şambelan (demnitar de rang superior în statele monarhice din Europa) şi îl numeşte reprezentant diplomatic al Rusiei în Franţa cu rangul de ministru plenipotenţiar. Numirea lui Antioh Cantemir ambasador al Rusiei la Paris, în martie 1738, corespundea atât dorinţei poetului de a părăsi Anglia, de care, cum e lesne de înţeles, nu a fost prea mult ataşat, cât şi necesităţilor de ordin diplomatic.

Deşi reuşeşte să restabilească legăturile dintre cele două state, activitatea diplomatică a lui Antioh Cantemir în Franţa chiar de la început a fost anevoioasă. Noul ambasador rus a sosit la Paris în luna septembrie a anului 1738. Experienţa londoneză nu-i putea fi utilă decât teoretic. Dificultatea mai venea si din limitarea subvenţiilor din partea curţii imperiale ruse, fapt care, în atmosfera strălucitoare a curţii franceze, îi va crea lui Antioh Cantemir un handicap. În raportul adresat Sankt-Petersburgului, Antioh informează curtea despre atitudinea glacială, suspicioasă a suveranilor francezi faţă de ambasadorul rus. „Relaţiile ambasadorului rus cu Ludovic al XV-lea s-au redus la actul prezentării scrisorilor de acreditare şi la audienţe de factură oficială; în afară de audienţe, regele nu m-a onorat cu conversaţia decât de patru ori. Regina, mai mult de un an, în timpul şederii mele s-a comportat faţă de mine cu tăcere si aceasta înseamnă, după cum am aflat de la una din doamnele ei, că doreşte a-mi aminti de împotrivirea curţii ruseşti la încoronarea regelui Stanislav”.

Guvernul rus i-a dat indicaţii să acorde o atenţie deosebită cardinalului A.-H.de Fleury. Deşi reprezentant al clerului, cardinalul îndeplinea şi funcţiile de şef al guvernului în timpul domniei lui Ludovic al XV-lea şi dispunea de o influenţă mai mare chiar decât regele. Atotputernicul cardinal era serios îngrijorat de creşterea influenţei Rusiei asupra ţărilor nordice. Prin intermediul ambasadorului său în Rusia, marchizul de La Chétardie, guvernul francez ducea tratative secrete, la Sankt-Petersburg, cu Elisaveta Petrovna în speranţa că, după încoronarea ei, influenţa franceză în Rusia va creşte. Totodată guvernul francez aţâţa Suedia împotriva Rusiei, susţinând tratativele secrete dintre Suedia şi Turcia.

Ambasadorul rus la Paris înţelegea toată complexitatea şi seriozitatea misiunii sale în Franţa. Mintea pătrunzătoare, perfecta iniţiere în probleme de politică internaţională şi cunoaşterea excelentă a nuanţelor politicii franceze i-au asigurat lui Antioh Cantemir succesul în activitatea sa, îndreptată spre consolidarea prestigiului european al Rusiei. Aflându-se în Franţa, el a contribuit la încheierea păcii între Rusia şi Turcia. Având experienţa Londrei, Antioh nu întârzie să se apropie de adevărata autoritate politică a Franţei, cardinalul De Fleury, care îndeplinea, după cum am menţionat, funcţia de prim-ministru, fără a deţine oficial acest post. Dar cu toate eforturile stăruitoare ale ambasadorului rus de a păstra cele mai bune raporturi cu cardinalul, în scurtă vreme ele se vor deteriora. „Onest şi caritabil” în imaginea ideală ce şi-o formase Antioh Cantemir în primele luni ale şederii în Franţa, „făţarnic şi şiret” – în portretul ce reţine duplicitatea şi perfidia atitudinii lui faţă de rezidentul rus: „el a dat la o parte orice ruşine şi nu crede în pedeapsa lui Dumnezeu, deşi îi invocă frecvent numele”.

SATYRES DE MONSIEUR LE PRINCE CANTEMIR, AVEC L'HISTOIRE DE SA VIE, TRADUITES EN FRANÇOIS.

. . . . Et asper incolumi gravitate Jocum tentavit, eò quod illecebris erat, & gratâ novitate morandus Lector. Horat.

A LONDRES Chez JEAN NOURSE,

Foaia de titlu a primei ediţii a “Satirelor” lui Antioh Cantemir în limba franceză. 1749

Deziluzia în raporturile cu De Fleury nu exclude contractarea altor relaţii politice. Astfel, Antioh Cantemir câştigă stima şi dragostea arhiepiscopului Tencin, rivalul cardinalului De Fleury, a miniştrilor Amelot şi d’Orry. Când, după zece ani de opoziţie, Tencin este numit cardinal, Cantemir îşi exprimă satisfacţia în cuvinte ale căror sens coincide cu principiile morale exprimate în satirele sale: „Domnul Tencin este după naştere modest şi-şi datorează întreaga ascensiune meritelor. Este cel mai mare elogiu care trebuie să i se aducă; are destui prieteni şi tot atât de mulţi duşmani”. În ansamblu, relaţiile lui Antioh Cantemir cu guvernul francez

rămân sub semnul suspiciunii. Fostul ambasador rus la Londra era considerat un adversar al Franţei, care chipurile transmitea în Rusia numai lucruri defavorabile guvernului francez.

Este evidentă în activitatea lui Cantemir, din anii aceştia, separarea strictă a omului politic şi a omului de litere. Ca om politic Cantemir nu greşea afirmând ne- sinceritatea cabinetului francez faţă de Rusia, acţiunile de subminare a autorităţii Rusiei în Suedia, iar politica filoturcă a cardinalului De Fleury i se părea ambasadorului rus nu numai „bizară”, dar mai ales „necuviincioasă”. Informaţiile trimise de Antioh Cantemir în Rusia nu ocoleau situaţia internă din Franţa, ceea ce nu putea să nu determine sporirea suspiciunii în jurul său. În plus, poetul era puţin văzut în anturajul monden al curţii, preferând saloanele literare vânătorilor, supeurilor fastuoase, lipsindu-i, cum nota el însuşi cu umor, două calităţi indispensabile: „o sănătate bună pentru a putea supa şi veghea, şi o înclinaţie inviolabilă şi eternă pentru cadrilul la modă”.

Antioh avea o constituţie fragilă, suferea de o boală de stomac ce a evoluat, se pare, în cancer. Cert este că în ultimii ani ai vieţii boala s-a agravat, stomacul ajungând în imposibilitatea de a digera. Sănătatea precară (încă din 1736 se prefigura tragicul deznodământ, survenit la 11 aprilie 1744 în urma unor complicaţii pulmonare care au grăbit sfârşitul), fastul curţii franceze ce implica în mod necesar şi posibilităţi financiare ale reprezentanţilor străini, nesiguranţa materială şi indiferenţa curţii ruseşti la apelurile repetate ale ambasadorului de a suplimenta subvenţiile îi fac acestuia, sub raport social, şederea la Paris obositoare şi plicticoasă. „*Scrisorile filozofice*”, scrise în ultimii ani de existenţă, adăpostesc aceste momente dramatice din viaţa poetului ce lupta cu boala, păstrându-şi, însă, luciditatea şi discreţia, impunându-şi o tărie de spirit exemplară.

Funcţiile lui Antioh Cantemir în Anglia şi în Franţa nu se rezumau numai la activitatea pur diplomatică. Din însărcinarea guvernului rus el căuta în Europa specialişti în diferite domenii, trimiţându-i în Rusia, îndeplinea diferite comenzi ale Academiei de Ştiinţe din Sankt-Petersburg, precum şi ale unor demnitari ruşi. În timpul şederii la Londra Cantemir a însuşit limba engleză, luând cunoştinţă de literatura, arta, ştiinţa, gândirea filosofică şi politică engleză. Într-o scrisoare către sora sa Maria, Antioh menţiona: „Pentru pronunţarea mea eu pot fi considerat un englez veritabil, toţi sunt uimiţi de realizările mele diplomatice. Eu însă nu mă consider un fiu al Albionului, ci al Rusiei, şi sunt mai curând poet, decât diplomat...”

Antioh Cantemir a trăit şi a creat în epoca când se puneau primele pietre de temelie ale limbii literare ruse contemporane. Satirele sale au fost scrise în versuri silabice, manieră depăşită încă în timpul vieţii scriitorului, însă numele lui Antioh Cantemir, conform lui Vissarion Belinski, „a supravieţuit de acum multe celebrităţi efemere, clasice şi romantice, şi va supravieţui încă multe mii”, fiindcă el „primul în Rusia a unit poezia cu viaţa”. Devotamentul faţă de filosofia şi ştiinţa epocii moderne, fidelitatea faţă de dezideratele instruirii şi educaţiei, pasiunea pentru promovarea culturii, coroborate cu inteligenţa diplomatică şi patosul luptei pentru progres sunt factorii care menţin în permanenţă interesul pentru creaţia lui Antioh Cantemir.

Diplomat care a apărat interesele Rusiei în Europa în cel de-al doilea sfert al secolului al XVIII-lea, primul poet rus modern, Antioh Cantemir rămâne, în primul rând, un fenomen al culturii ruse din secolul respectiv, însă el aparţine şi culturii româneşti, după cum au remarcat de nenumărate ori scriitorii iluminişti români din secolul al XIX-lea – Mihail Kogălniceanu, Constantin Negruzzi, Alexandru Donici. Însuşi poetul, până la sfârşitul vieţii sale, nu abandonează gândul de a se reîntoarce în „... patria de altădată...”, să-şi trăiască acolo paşnic „... zilele rămase...”

Interesul pentru personalitatea şi creaţia lui Antioh Cantemir apare în Moldova la începutul secolului al XIX-lea, în legătură cu primele ediţii în limba română a operelor lui Dimitrie Cantemir. Mihail Kogălniceanu şi Constantin Negruzzi tipăresc, în anul 1838, în ziarul „*Albina*” prospectul ediţiei operelor principale ale lui Dimitrie Cantemir şi ale fiului său Antioh. În introducerea la planul editorial *„ Opere complete ale lui Dimitrie şi Antioh Cantemir*” ei scriau: „Dacă moldovenii au autori cu carii se pot făli înaintea Europei, negreşit aceşti autori sunt Cantemir, tatăl şi fiul...”.

Bibliografie

1. Кантемиръ, А.Д. Реляцiи *кн. А.Д.Кантемира из Лондона* (1732-1733). Съ введенiемъ и Примечанiями проф. В.Н.Александренко. Томъ I. M., 1892. VIII + 269 c.

2. Кантемиръ, князь Антiохъ Дмитрiевичъ. *Сочиненiя, письма и избранные переводы*. С портретомъ автора, со статьею о Кантемире и съ примечанiями В.Я. Стоiонина. (Редакция изд. П.А. Ефремова). [T.] I – II. Спб., Изд. Н.Н.Глазунова, 1867-1868. CXIV + 560 + 50 c. + 1 портр. (I); 2 л.т. 462 (II).

3. Cantemir Antioh: *Stihuri*. În româneşte de Virgil Teodorescu. Studiu introductiv de Paul Cornea. Bucureşti: Editura pentru literatură universală, 1966. 294 [- 296] p. + 1 f. portr.

4. Бобынэ Г.Е.: *Философские воззрения Антиоха Кантемира*. Ответственный редактор, академик АН МССР Д.Т.Урсул. Кишинев, Штиинца, 1981. 183 (-136) p. cu portr.

5. Cârstea Cornelia: *Antioh Cantemir*. Craiova; Scrisul Românesc, 1984. 155 [- 159] p.

6. Ehrhard, Marcelle. *Un ambassadeur de Russie à la Cour de Louis XV: Le Prince Cantemir à Paris (1738-1744),* par Marcelle Ehrhard, Paris: Société d ‘étion Les Belles Lettres, 1938, 255 [- 237] p. + 1 f. portr.

7. Grasshoff, Helmut: *Antioch Dimitrieič Kantemir und Westeuropa*. Ein russischer Schriftstelles des 18, Jahrhundests und seine Beziehungen zur westeuropaischen Literatur und Kunst, von Helmut Grasshoff. Mit 4 Tefeln. Berlin: Academie – Verlag, 1966. XI + 340 p. + 2 f faxs

8. Майковъ, Л.К. *Матерiалы для бiографiи кн. Л.Д. Кантемира.* Съ введенiемъ и   примечанiами проф. Александренко (Отдельный оттискъ изъ Сборник отделеia русского языка и словесности Императорской Академии наук, T. LXXIII), Спб., Императорской Академии наук, 1983, XIV + 344 c.

9. Bobână, Gheorghe: Antioh Cantemir – poet, gânditor şi om politic. Chişinău, Editura *Civitas,* 2006, 280 p.

DIMITRIE CANTEMIR ŞI PROBLEMA SINCRETISMULUI CULTURAL-SPIRITUAL. *CÂTEVA REPERE*

Acad. **Haralambie CORBU**

DIMITRIE CANTEMIR AND THE PROBLEM OF CULTURAL-SPIRITUAL SYNCRETISM. SOME POINTS OF REST

Syncretism, i.e. the interference between cultures, domains, personalities, literary-artistically and scientific genres and species is characteristic, especially, for the cultures which are situated at geographical and historical borders of development of two or many civilization. The works of Dimitrie Cantemir are at interferences of medieval and modern thinking, culture and art, at the borders of Persian, Mohammedan, Occidental cultures and demonstrate plenary this cultural and civilizational syncretism.

Dimitrie Cantemir (n. 26.10.1673–d. 1723)

I.

Ca spirit şi formaţiune cultural-artistică, Dimitrie Cantemir ilustrează, într-un grad de înaltă reprezentativitate, fenomenul sincretismului –ştiinţific, filosofic şi intelectual, a. coexistenţei, convergenţei şi divergenţei dintre Evul Mediu şi Renaştere, dintre orientalism şi occidentalism, dintre cele mai diverse domenii ale simţirii şi cunoaşterii, cum ar fi istoria, geografia, arheologia, arhitectura, muzica, arta plastică, etnografia, literatura, lingvistica, etc. De aici şi particularităţile limbajului operelor sale în ansamblu, nu numai a celor literar-artistice, marcat şi el masiv de influenţa culturii cărturăreşti, dar şi de tipurile tradiţionale ale culturii populare. Stilul acesta baroc contaminat de multe şi diverse substanţe nutritive, imprimă scrisului umanistului nostru de talie europeană un farmec aparte, dar totodată şi complică, în bună măsură, plasarea lui univocă într-un sistem sau altul, într-o formulă lingvo-semantică sau estetico-stilistică imuabilă şi ireproşabilă.

Temeliile acestei formaţiuni sincretico-sintetice au fost puse în timpul aflării lui D. Cantemir timp de aproape două decenii la Constantinopol. Luxosul palat Otrakioi de pe malul Bosforului, cumpărat în 1692 pentru 25000 taleri, devine în curând un centru de rarităţi muzeistice şi un loc de comunicare între reprezentanţii elitelor diferitor popoare şi culturi. Concomitent palatul de pe malul stâng al golfului mic, cunoscut cu numele *Cornul de Aur*, devine şi un punct de discordie, căci prin frumuseţea şi perfecţiunea sa el provoca invidia celor din jur, mai cu seamă a marilor dregători musulmani[1]. „Palatul,- relatează cercetătorul Constantin Măciucă, - era renumit nu numai prin arhitectura lui elegantă şi impunătoare, dar şi pentru bunul gust cu care era aranjat interiorul, şi prin colecţiile de mare valoare artistică strânse aici. Se găseau colecţii de manuscrise şi cărţi rare privind istoria şi datinile turcilor, copii preţioase făcute după portretele sultanilor, valoroase obiecte de artă. Beizadeaua preţuia obiectele vechi şi făcea totul pentru a intra în posesia lor. În locuinţa sa avea colecţii de monezi, vestigii arheologice, cărora căuta să le smulgă tainele trecutului”[2].

Ulterior, Cantemir tânjea şi suferea nespus de mult pierderea acestui palat. „Palatul meu - relata el nostalgic şi cu multă mahnă în „*Istoria Imperiului Otoman”*, - mazilit într-o mahala din Constantinopol pe ţărmul Bosforului, era locul cel mai plăcut ce-şi poate cineva închipui. Precum am auzit, după plecarea mea din Constantinopol, palatul mieu

[1] Ţvircun Victor. *Vitralii, Витражи*, Chişinău, 2006, p. 161-162.

[2] Măciucă Constantin, Dimitrie Cantemir, Bucureşti, 1962, p. 133-134.

cu toate raritățile ce strânsesem acolo, au ajuns în mâinile fiicei sultanului Ahmet, însă mai multe colecții ale mele despre trebile şi datinile turcilor au căzut în mâinile lui Ioan Mavrocordat, acuma interpret la curtea otomană”[3].

Palatul Otrakioi, după cum vedem, reflectă același sincretism cultural, spiritual şi istoric despre care vorbesc toți cercetătorii operei cantemiriene, fără excepție. Cum ar fi de exemplu, Şerban Cioculescu: „Cantemir era un poliglot, iar savantul gândea ca un umanist de tip mixt, la răscrucea civilizațiilor. Simțirea lui însă era a unui moldovean, însuflețit de cel mai fierbinte patriotism, în care se reflectau zările şi amintirile fericite ale adolescenței moldoveneşti, hotărâtoare în formarea sensibilității”[4]. Sau Virgil Cândea: „Prin Cantemir islamul a avut pentru prima oară în epoca modernă un cercetător şi un judecător european şi creştin din lăuntrul lui”[5].

Din acest amalgam de epoci, culturi şi civilizații este imposibil, practic, să separi şi să pui într-o ordine bine structurată toate evenimentele constituente ale întregului. Căci e vorba de un întreg nou, într-o cu totul altă formulă existențială. Inclusiv separarea, în cazul marelui nostru umanist, a fondului ştiințific propriu-zis de cel filosofic, istoric, politic, cultural-artistic şi spiritual-estetic, fiecare lucrare în parte şi toată opera în ansamblu purtând, într-un grad mai mare sau mai mic, pecetea distinctă a acestei simbioze. Marele scriitor francez François Rabelais, unul din cei mai străluciți reprezentanți ai Renaşterii europene timpurii, exprima acest adevăr printr-o metaforă de o rară simplitate şi profunzime în acelaşi timp: «Dacă în această butelcă, - se întreabă şi își întreabă cititorii autorul romanului *Gargantua şi Pantagruel*, - turnând două măsuri de vin şi una de apă, le-aş amesteca bine laolaltă, ați mai putea să le despărțiți? Cum ați face să le alegeți şi sămi turnați din nou, într-un pahar apă fără vin, iar într-alt pahar vinul fără apă, în aceeaşi măsură cum le-am turnat în butelcă?” Cu atât mai greu e de găsit răspunsul satisfăcător raportat la opera lui D. Cantemir, constituită din atâtea elemente eterogene, dar atât de convergente între ele!

Academicianul Perpessicius considera drept lucrări literare propriu –zise, „abia trei, dacă punem la socoteală... şi *„Descrierea Moldovei”*, scrisă în latineşte”[6]. De fapt, lucrări literare propriu-zise sânt două: *„Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea”* (1698) şi *„Istoria Ieroglifică*”(1705)[7]; imixtiuni folclorice-literare se întâlnesc în *„Hronicul a vechimii romano-moldo-vlahilor”* (1717), toate trei fiind scrise în limba maternă.

„*Hronicul*, - remarcă Stela Toma, - nu este o lucrare beletristică, dar nu este nici un tratat de istorie impersonal, sobru, lipsit cu totul de ornamente expresive; retorica pe care şi-o propusese Cantemir drept exercițiu în *„Istoria Ieroglifică”,* se dovedeşte a fi devenit cutumiară în ultima sa scriere. Aşa se face că *„Hronicul”*, complex „dotat” cu informație, beneficiază complementar de participarea afectivă a autorului, precum şi de atractivitatea „conferită” de *ars bene dicendi,* însuşiri ce-l destinează, aproape în egală măsură specialiştilor istorici, dar şi literaților”[8].

Cât priveşte *„Descrierea Moldovei”,* care, de fapt, e un eseu sau un studiu ştiințific despre istoria, cultura, tradițiile populare, arta şi spiritualitatea moldovenilor, împreună cu toate celelalte lucrări de filosofie, istorie, etnologie, sociologie, psihologie, etc., scrise şi tipărite (în majoritatea lor absolută post-mortem) în limbile greacă şi latină, formează un cu totul alt compartiment al moştenirii spirituale cantemiriene –acela al gânditorului şi savantului de dimensiuni intercontinentale şi inter-cultural-civilizaționale. De reținut şi faptul că chiar autorul indică destinatarul ostenelilor sale: „în slava şi folosința moldovenescului niam” sau –ce-i, în fond, acelaşi lucru, - „ a pravoslavnicului moldovenescului nărod”.

***

Istoricul literar Mircea Muthu numeşte, şi pe drept cuvânt, timpul istoric în care a trăit Dimitrie Cantemir – *timp de răscruce*. Aflat la răspântie de culturi şi epoci, această *figură de Renaştere*, remarcă cercetătorul, D. Cantemir a trăit o adevărată *dramă intelectuală*, „fiind stânjenit de dogmatismul ortodoxismului de tradiție bizantină, ca şi de atmosfera prăfuită a sferei greco-slave, din care provenea şi unde se formase”[9].

Umanistul enciclopedist moldovean, continuă autorul, „ întruneşte, îmbinate, caracterele a două tipuri de civilizație”- Orientală şi Occidentală, în timp ce omul politic şi domnul Moldovei, „ vrând să dovedească latinitatea noastră (cf. *Descriptio Moldaviae* şi *Hronicul*), neagă tradiția slavo-

[3] Pascu Giorge, Viața şi opera lui D. Cantemir: 26 octombrie 1673- 21 august 1723, Bucureşti, 1924, p. 15.

[4] Cioculescu Şerban, Varietăți critice, Bucureşti, 1966, p.56.

[5] Cantemir D., Opere complete, vol. I, Divanul, Bucureşti, 1974, p. XL

[6] Perpessicius, Mențiuni de istoriografie literară şi folclor (1948-1956), Bucureşti, 1957, p.289.

[7] Titlu integral: „Istoria Ieroglifică în douăsprezece părți împărțită, aşijderea cu 760 sentenții frumos împodobită, la începuturi cu scară a numerelor dezvălîitoare, iară la sfârşit cu a numerelor străine tîlcuitoare, alcătuită de Dimitrie Cantemir”. Romanul lui D.Cantemir urmează în fond, modelul Istoriei etiopiceşti de Eliodor.

[8] Cantemir Dimitrie, Opere, I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003, p. 838.

[9] Muthu Mircea, Balcanismul literar românesc, I, Etapele istorice ale conceptului, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 44.

bizantină în... practica domnească a ideologului. Orientarea finală este hotărât apuseană; drumul său, din Stambulul diplomatului până în Rusia occidentalizatului Petru cel Mare, reprezintă liniamentul biografic al evoluției sale de gândire”[10]. *„Istoria Ieroglifică”* se sprijină şi reflectă acest timp de răscruce şi această dramă intelectuală, de care e marcat atunci spiritul şi mentalitatea balcanică, proiectate pe două planuri diametral opuse: cel deschis şi orientat spre progres, cultură şi civilizație, şi cel duplicitar şi cufundat în întunericul începuturilor rudimentare. *Feericul* alternează, în această lume, cu *grotescul.* „ Portretele acide, concluzionează autorul studiului citat, declanşează procesul de convertire în farsă, ce nu poate ascunde însă nota amară, predominantă. Drumul animalelor spre cetatea Epithimiei este inevitabil, aceasta exercitând o atracție magică. Atmosfera halucinantă subliniază fantasticul simbolic şi de viziune. Sensul general al acestuia este unul *centripetal:* lighioanele procedează ritualic, Epithimia coagulând cercul fatal. Din interiorul său vizibilitatea este extremă, condeiul aglomerează trăsături psihico-fizice alcătuindu-se astfel imagini compozite, polimorfe”[11].

Desigur, există şi alte opinii, care consideră, de exemplu, nu Occidentul drept orientare principală sau bază formativă a lui Dimitrie Cantemir, ci Orientul. Este interesant de observat, -notează în această ordine de idei cercetătoarea Ecaterina Țărălungă, - că punctul de privelişte a fost mereu Moldova, niciodată Constantinopolul care-l formase ori Rusia unde îşi scrisese majoritatea lucrărilor. Din acest punct de vedere privea deopotrivă spre Orient şi spre Occident. *Dar nu putem să nu înregistrăm, din întreaga sa operă, faptul că mesajul Orientului a fost mai puternic decât al Occidentului*”(subl.n.)[12].

II.

Deja prima scriere tipărită a lui Dimitrie Cantemir *„Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea”* poartă amprenta vizibilă a interferențelor şi contactelor interculturale la frontiera Orient-Occident. „Din această operă, scria academicianul Virgil Cândea, aflăm care era atunci primul inventar al cunoştințelor sale: limbi străine, lecturi persane, greceşti, moldoveneşti şi latine, religioase şi laice. Aici ne dezvăluie modul său de a vedea lumea , omul, raportul dintre macro - şi microcosmos, oroarea sa pentru arivismul social al feudalilor hrăpăreți, atitudinea sa rezervată față de asceză şi favorabilă vieții laice. Din paginile „Divanului ...” desprindem preocupările literare ale tânărului învățat, care păstra pe masă *Galistanul* lui Saadi alături de bătrânele manuscrise de acasă, care împletea înțelepciunea lui Miron Costin cu cumințenia lui Seneca, rigoarea lui August cu morala reformată a lui Wissowaitus”[13]. Concluzia generală e una clară şi univocă: „Scris într-un centru important de cultură sud-est europeană [la Constantinopol –H.C.], asociind elemente de gândire din răsăritul şi apusul continentului, publicat şi în limba greacă, *„Divanul...”* aparține prin temă, geneză şi destinație tezaurului comun al literaturii europene”[14]. Conform statisticii lui Virgil Cândea, în această scriere de debut sunt citați 154 autori greci, bizantini, bulgari, ruşi, poloni, sârbi, latini, orientali, francezi, germani, iar pe parcursul întregii opere –conform calculelor Ecaterinei Țărălungă –peste 250, fapt care vorbeşte de la sine de excepționala erudiție pentru acele vremi a ***Inorogului.***

O adevărată comoară de înțelepciune, „Divanul...”, ca să nu mai pomenim de scrierile ulterioare din perioada maturității, rămâne şi astăzi un izvor nesecat estetico-artistic şi etico-moral în istoria spiritualității noastre. Ne vom referi doar la câteva zicale, apologuri şi paremii, care prin substanța lor morală şi resorturile lor artistice ar putea servi şi astăzi drept model şi sprijin în munca de creație. Cum ar fi, de exemplu, acela referitor la *linguşitori,* sau, într-un limbaj mai modern, la lichelele de toată mâna şi de tot soiul: „ Fireşte-te de linguşitori. Fereşte-te cu prudență de linguşitori care laudă şi cele ce nu sânt de lăudat, găsesc justificări pentru cele ce nu sânt de justificat şi acoperă rănile nevindecate ale acelor pe care îi linguşesc. Nu te lăsa amăgit de aceştia, pentru că de cele mai multe ori ei una rostesc din gură şi altceva ascund în inimă”. Sau câteva din proverbele şi aforismele, de care abundă „*Divanul*...”, ca şi întreaga operă cantemiriană: „Iată, scurții anii trec şi pe cărările carile nu mă voiu întoarce, umblu”; „Golan ieşit din pântecele maicii mele, şi gol mă voi întoarce”, „Rădăcina tuturor răutăților este po[h]ta avuției”; „ ...într-acesta chip bogatul, prin tâmplări îmbogățindu-să cinstea şi scaunul cel mai de sus sui, cu atâta încă mai sus a să urca pofteşte şi nice la o stepenă de cel mai gios a să popri ari vrea. Pentru carii să dzice s-ar putea: Rădică-să înaltul, ca cu mai mare cădzătură să să cadză; dragostea dintre frați (aluzie la fratele Antioh, domn al Țării Moldovei la acel moment), dintre două inimi, e ca „Funea întreită, anevoie să va rumpe”. O avalanşă întreagă de sentințe morale, împrumutate din diferite surse se perindă în alineatul imediat următor:

[10] Ibidem, p.49.

[11] Ibidem, p.68.

[12] Țărălungă Ecaterina, Dimitrie Cantemir. Contribuții documentare la un portret, Prut Internațional, Bucureşti-Chişinău, 2004, p. 201.

[13] Cantemir Dimitrie, Opere complete, I, Divanul, Bucureşti, 1974, p. IX.

[14] Muthu Mircea, Balcanismul literar românesc, I, p. XCIX.

„Adevereşte împăratul Solomon dzicând: „Fratele carile să agiutoreşte de frate, ca o cetate vârtoasă". Aşijderea, precum izvorul mic în apa mare a da năzuiaşte, asé eu către mării-ta şi către a mării-tale cinste alergând, cinstea să mi să măriască; precum frumos grăiaşte Esthir: „Izvorul mic în apa mare se măreşte". Şi măcar că de un filosof oarecarele s-au grăit: „ Gura care pre sine să laudă, să fie puţind..." „însă precum adevărul pre toate biruiaşte şi preste toate stăpînéşte, adeverit şi ştiut îm iaste".

Utilizând diverse izvoare de inspiraţie şi surse de informaţie, D. Cantemir în *„Divanul..."* citează numele unor autori şi opere de primă mărime în cultura Orientală şi Occidentală, cum ar fi : Gulistanul (Grădina cu trandafiri) de delicatul poet persan Saadi, Alexandriia, Biblia, „ Viaţa lumii" de Miron Costin, Van Helmont, umanistul italian Pietro Bizzari, Andrea Wissowiatius; favoriţii umaniştilor: Aristotel, Augustin, Bernard, Boethius, Cato, Cicero, Epictet, Erasm, Hesiod, Lactantiu, Platon, Plutarh, Seneca, etc. Conform unor rigurozităţi moderne, caracterul compilativ al lucrării ar putea să dea naştere unor comentarii nefavorabile privind originalitatea operei şi autoratul autentic al scriitorului moldovean. Ne alăturăm din această perspectivă la opinia echilibrată şi plină de sens a savantului medievist, la care ne-am mai referit deja, Virgil Cândea:

„În general, scrierea lui D. Cantemir vădeşte libertatea sa faţă de izvoare. Este atitudinea obişnuită a gânditorului umanist, bucuros că ideile sale găsiseră la alţi autori o exprimare fericită, pe care o adoptă fără rezerve. Ceea ce împrumută un asemenea autor reprezintă deci propria gândire. Aceasta ne permite să afirmăm, că indiferent cât de mare este aportul străin în „*Divanul*...", opera însăşi reprezintă în forma sa ultimă o creaţie exclusivă a lui Cantemir, înfăţişând un studiu propriu de formaţie filosofică, etică şi literară"[15].

Chiar în cuvânt *Către cetitoriu* – în cunoscuta-i manieră metaforico - sublimizatoare – autorul îi întinde viitorului oaspete al scrierii sale trei mescioare spre a sufletului dulce gustare, adică trei secvenţe (compartimente) ale naraţiunii privind trei ipostaze fundamentale ale relaţiei trup-suflet, pe care are a le parcurge şi asupra cărora va trebui să mediteze cu binecuvântare şi blagoslovire creştinească. „La acéste trei dară mese, iată, şi doaă ţi s-au dat păghară şi dintru carile, carile îţi va fi voia, acela vii lua. Însă unul pre denafară cu frumoasă şi plăcută poleială, iară pe dinlontru de aramă, cu cotlită şi cumplit otrăvită băutură; iară altul nearătos şi nedrăgostos pre denafară, însă de aur pre dinlontru şi de a vieţii apă şi plină de dulceaţă băutură plin iaste. Adecă păharul frumos, arătos, lumea sau împărăţiia ei, păharul nearătos şi cu smerit chip ceriul sau împărăţie lui iaste". Unul reprezintă paharul vieţii, paharul mântuirii, celălalt - păharul morţii, păharul păcatelor, osândelor şi urgiilor pământeşti.

Întrebarea melancolică a Înţeleptului – unde ne sânt împăraţii Romei, în faţa cărora *toate părţile s-au închinat,* unde ne sânt moşii şi strămoşii noştri de altă dată, unde au dispărut mulţi dintre contemporanii noştri şi ce au luat cu ei plecând pe alte tărâmuri? şi răspunsul tânguitor al Lumei : „ Să ştii că numai cu o felegă de pânză înveliţi ca cum ar fi cămeşa cea de mătasă învăscuţi, şi într-un săcriu aşezaţi ca în haina cea de purpură mohorâtă, îmbrăcaţi, şi în gropniţă aruncaţi, ca în saraiurile şi palaturile cele mari şi desfătate aşezaţi, s-au dusu-să! Iară altă nemică, nici în sân, nici în spate n-au rădicat cu sine..." savantului Perpessicius îi aminteau de versurile lui Eminescu din postuma „Copii eram noi amândoi" cu ecouri din cântecele de lume: „ Ah! Îmi îmblă ades prin gând/ O cântare veche./ Parcă-mi ţiuie aiurind/ Dulce în ureche: Lume, lume şi iar lume!". Spiritul de creaţie şi nivelul de inspiraţie la Cantemir constituie, într-un fel, un model şi pentru Marele Succesor, indiferent de faptul dacă unul s-a sprijinit pe experienţa altuia, sau ambii s-au alimentat din aceleaşi surse: tradiţiile populare.

Raţiunea îl fereşte pe om de primejdia de a fi victima pasiunilor şi minciunilor convenţionale ale societăţii. *Lumea* în contextul „ *Divanului*...", prezintă pe profanii din filosofia stoicismului, care se învoiesc să trăiască în sclavia prejudecăţilor. Drept motive principale în *„Divan"* apar celebreleziceri - *ube sunt* [unde sunt] şi *fortuna labilis* [norocul nestatornic], autorul fiind „ părtaşul omului activ - **homo faber,** căruia îi e sortit de natură să muncească şi să agonisească"[16]. Sprijinindu-se pe o caracterizare globală a lui Virgil Cândea: „Sensul pe care Cantemir îl dă *„Divanului..."* ca gen literar, fac din opera sa un document al schimburilor culturale Orient - Occident. Apelul la autorităţi, din gândirea clasică sau medievală - păgâne, catolice, unitariene –într-o carte de etică ortodoxă este plin de semnificaţie pentru lărgirea orizontului cultural sud-est-european în pragul epocii moderne"- Vasile Coroban opinează întemeiat: „ *Divanul* lui Cantemir se prezintă ca o operă unică în felul ei în literatura moldovenească. E o lucrare îndrăzneaţă de tratare a temelor morale în plan teoretic, lucru nemaiîntâlnit până la dânsul nu numai în Moldova, ci şi în ţările din această parte a lumii"[17].

[15] Cantemir Dimitrie, I, Opere, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 2003, p.38-39.

[16] Coroban Vasile, Dimitrie Cantemir- scriitor umanist, Editura Cartea Moldovei, Chişinău, 2003, p.164.

[17] Ibidem, p.165-166.

POEZIA LUI CANTEMIR

Ion HADÂRCĂ

THE POEM OF DIMITRIE CANTEMIR

Although the prince's personality of Dimitrie Cantemir (26.X.1673-21.VIII.1723) becomes famous on the European level, since from his life-time, the creation of this outstanding researcher and disputed hospodar, continues to rise issues till nowadays, the edition of an academic corpus of the Cantemir's creation still are waiting for reaching its end. The gradual capitalization of this treasure makes to discover new value dimensions of our brilliant author. The proposed essay has as aim to underline a quality less cleared up and not at all approached in a systematically way in another studies, namely those of poet and of forerunner of the Romanian modern poem. ary this cultural and civilizational syncretism.

Deşi personalitatea principelui Dimitrie Cantemir (26.X.1673-21.8.1723) devine celebră, în plan european, încă în timpul vieţii sale, opera acestui remarcabil savant şi controversat domnitor continuă a ridica probleme până în zilele noastre, ediţia unui corpus academic al operei cantemiriene încă aşteptându-şi finalizarea. Valorificarea treptată a acestui tezaur pune în lumină noi şi noi dimensiuni valorice ale genialului nostru autor. Eseul de faţă îşi propune să scoată în evidenţă o calitate mai puţin elucidată şi aproape deloc abordată sistematic în alte studii, anume, aceea de poet şi precursor al poeziei române moderne.

Cu toate că de la prima, autorizată, opţiune critică în favoarea textelor poetice cantemireşti, opţiune făcută răspicat încă în anii '30 ai secolului XX de George Călinescu în monumentala sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent,* precum şi de la prima tentativă de antologare entuziastă a poemelor cantemireşti citite printr-o frapantă grilă a modernităţii şi „aşezate într-o altă statură tipografică*"* de către infailibilul gust poetic al marelui Nichita Stănescu în *Cartea de recitire* (1972) – a trecut vreme destulă, nici până astăzi nu avem, din păcate, un volum mai consistent (cvasiantologic şi autonom faţă de operele din care descind) al textelor lui Dimitrie Cantemir, care i-ar pune în valoare anume calitatea sa de Poet!

Este adevărat că spre sfârşitul secolului XX, începutul secolului XXI, în virtutea asimilării critice şi schimbării viziunii interpretative din perspectiva noii critici europene, au apărut un şir de studii, eseuri, culegeri tematice în care cercetătorii, scriitorii şi criticii noului val conferă tot mai mult spaţiu şi atenţie structurilor poetice finite (puţine!) încadrate în pânze mai mari sau fragmentelor de texte cu certă valoare poetică, risipite cu generozitate prin toată opera cantemiriană.

Ne vom referi aici doar la câteva din lucrările mai recente care incumbă şi interpretează ca atare textele poetice cantemireşti ca pe un dat *sui generis* al poeziei şi culturii române în zorii devenirii sale: Antologia *Poezia românească de la începuturi până la 1830* de Gabriela Gabor, cu prefaţa lui Dan Horia Mazilu, editată de Fundaţia Culturală Română, Bucureşti 1996 (include patru poeme din *Istoria ieroglifică);* Eugen Negrici, *Poezia medievală în limba română,* Editura Polirom, Iaşi, 2004 (include şapte „texte-reper"); Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc. Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2002; Gabriel Mihăilescu, *Universul baroc al Istoriei ieroglifice. Între retorică şi imaginar.* Academia Română, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2002; Dimitrie Cantemir, *Sentenţii. Selecţie şi vocabular* de Em.C.Grigoraş, Editura *Gramar*, Bucureşti, 2003 – ultima fiind un superb florilegiu de maxime şi cugetări din *Istoria ieroglifică,* realizat de profesorul ieşean Em.G.Grigoraş încă la 1933 (!). Din această culegere de *Sentenţii* desprindem un Cantemir sapienţial, un adevărat Confucius al zorilor iluminismului european, poate şi un Decart al ornamentalismului poetic rătăcit fantomatic la Porţile Orientului, dar şi un Saadi european, transformându-şi *Divanul* său poetic într-un sistem de gândire descendent din civilizaţia greco-latină.

În sprijinul aserţiunilor noastre se înscrie şi atenţia sporită a unor poeţi de cea mai înaltă probă (Lucian Blaga, Nichita Stănescu, Marin Sorescu etc.) pentru opera ilustrului lor înaintaş, atenţie ce îndeamnă spre recunoaşterea şi consacrarea definitivă a unui mare şi nedreptăţit Poet, care aşteaptă a fi cunoscut în profunzime inclusiv pentru opera sa poetică, aşa cum este ea, risipită şi topită în canavaua altor scrieri pătrunse de poeticitate, după cum le-a gândit poetul însuşi şi precum era datul timpului său.

Cu siguranţă, din perspectiva noutăţii, ineditului scriiturii sale în raport cu tradiţia (evident, incluzând aici canonul ecleziast dominant în epocă) şi luând în consideraţie posibilul impact copleşitor asupra contemporanilor al unei opere originale, mereu mustind de idei (nonconformiste, paradoxal-ironice, alegorice şi metafizic-abstracte până la absurd),

Dimitrie Cantemir ar fi fost catalogat drept un postmodernist.

Scrierile sale în limba română – *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul; Istoria ieroglifică* și *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor,* fiind o nesecată sursă de idei, informații, sentenții, imagini poetice și deschideri filozofice – sunt Triada fundamentală a limbii și culturii române moderne, ele consacră în mod strălucit Filozofia, Romanul și Istoria națională, propulsându-le de la umanism și baroc, către iluminism și modernitate.

Însăși editarea integrală a operei cantemiriene a devenit o problemă de prestigiu în baza căreia se va putea aborda și elaborarea unei poetici integratoare a acestei moșteniri princiare. Inestimabilul efort al acad. Virgil Cândea în valorificarea operelor lui Dimitrie Cantemir, efort coroborat cu descoperirile și contribuțiile altor cercetători, a făcut posibilă, în sfârșit, apariția în colecția *Opere fundamentale* a Academiei Române a primului volum din *OPERELE* (2003) lui Dimitrie Cantemir, care include scrierile românești ale scriitorului și savantului-domnitor.

Aspectele stilistice, unele tatonări asupra intențiilor poematice, comentariul surselor și încercărilor de elaborare a terminologiei literare au fost abordate tangențial sau complex în studiile semnate de același Virgil Cândea, Elvira Sorohan, Manuela Tănăsescu, Ecaterina Țarălungă și, în special, deja menționatul Dragoș Moldovanu în eseul de stilistică comparată *D.Cantemir între Orient și Occident.* Până la constituirea unei poetici de ansamblu, am putea vorbi de anumite premise, care vin din poeticitatea propriu-zisă a majorității textelor lui Cantemir, parte din ele pierzându-și valoarea destinată sau alterându-și noimele, dar amplificându-și în timp savoarea speculativă în sine, punerea în evidență a vorbirii de epocă, spumozitatea jocului, o anumită turbulență verbală și ingeniozitate a construcțiilor hermeneutice care acced până la descoperirile literaturii moderne.

În schițele acestei poetici ar putea să-și găsească locul observațiile asupra frazării intermitente cu unele ordonări ritmice, dar și de construcții sintactice, de tipul „să te prăpădind chinuiască” ori „să răsaie și să odrăslind crească”.

Andrei Sârbu. Ceas - 1. Carton, tehnică mixtă, 1970

În avalanșa interstițiilor verbale, a pleonasmelor (gen „s-au dusu-s-a”, „l-au încorporatu-l” etc.) și a inversiunilor de topică, timp și demonstrații logice, Cantemir realizează, la un moment dat, o metaforă apoftegmatică de cea mai aleasă probă artistică și de cea mai profundă vibrație existențială, precum sublinia și criticul George Călinescu: „Născutu-m-am –/muri-voi,/ muri-voi –/ și iarăși învia-voi”.

Diferitele experimente (împerecheri eufonice, rime ascunse, accente vocale în final – cu infinitivul în -are, -ea, -i etc.); sau a sufixelor adjectivale (-oasă, -ie, -ate); melodicitatea

genitivului mioritic („ochii şoimului, pieptul leului,/ faţa trandafirului, fruntea iasiminului" – a se vedea: *(G.Călinescu. Istoria…,pag.42*), sau a gerunziilor şi participiilor folosite din abundenţă, fireşte, dau cursivitate şi fluiditate deosebită textelor, în general, stufoase şi, pe alocuri, „oblice" sau obscure, ale operei cantemiriene. În principiu, este vorba de o sensibilitate metaforico-armonică de elevată substanţă poetică şi muzicală, în ajutorul căreia Dimitrie Cantemir dă frâu liber imaginaţiei şi realizează spontan structuri imagistice de o uluitoare modernitate. Este tocmai cazul mirării unui Nichita Stănescu din convingătoarea sa *Carte de recitire.*

Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul (1698, Iaşi) după modelul *Banchetului* platonician sau al înţeleptului şi poetului persan – Saadi – conţine o serie de dialoguri cu caracter antologic, spumoase, savante şi cu tâlc, dintre spirit şi materie, constituindu-se într-un veritabil eseu filozofic, scris într-o manieră liberă, ludic sentenţioasă, cu numeroase exemple biblice, din poeţii şi înţelepţii elini şi originali (Omer, Solomon, Saadi etc.), cu proverbe şi pilde populare, versete şi stihuri traduse sau de improvizaţie proprie. După toate semnele *Divanul* pare a fi fost una din cărţile de căpătâi ale laboriosului Mihai Eminescu.

În alte ediţii, *Divanul* debutează cu *Stihuri pre herbul ţării,* paternitatea cărora este, de fapt, contestată, motiv pentru care, în ediţia academică nu sunt incluse:

STIHURI PRE HERBUL ŢĂRII

Herbul ţării, vechii ş-au fost ales bour,
Numele vestindu-şi ca tunul prin nour.
Noii mai pre urmă, avându-l moşie,
Tot acel vechi nume mai vestindu-l ştie.
Într-această vreme cine-l stăpâneşte
O, Dumnezeu sfinte, tu îl ocroteşte.
Că mâna Ta sfântă l-au încoronatu-l
Şi braţul tău tare l-au întemeiatu-l,
Părinteasca scară şi Scaunul dându-i,
Cereasca ta armă, Crucea, întinzându-i,
Spada-i povăţeşte, biruind pre toată
Văzut-nevăzuta vrăjmăşască gloată.
Cărunteţea vază, bătrâneţ-ajungă,
Slăvit ferice̦şte-l cu viaţă-ndelungă.

„Autorul *Divanului* nu a creat, până la urmă, limba filozofiei româneşti, cum visa, şi niciun stil emulativ: a rămas fără urmaşi, dar, în splendida lui unicitate, poate fi citit astăzi cu o încântare neegală", scrie Nicolae Manolescu în *Istoria critică a literaturii române (FCR, 1997, pag.85). Dialogul dintre Înţelept şi Lume* este un adevărat poem oratoric, ritmat şi rimat, glumeţ şi patetic, concis şi luxuriant, furtunos şi calm, impregnat de un enorm suflu liric în toată împletitura lui de întrebări şi răspunsuri.

Acest suflu liric de sorginte ecleziastică a mai fost exploatat în epocă în *Viaţa Limii,* poemul lui Miron Costin. Însă vechiul motiv poetic meditativ capătă la Cantemir un plus de afectivitate subiectivă, ce se poate citi în finalul invocaţiei, scrie Elvira Sorohan[1]: „Unde sînt moşii, strămoşii noştri,/ unde sînt fraţii, priiatenii noştri, / cu carii ieri-alaltăieri/ aveam împreunare/ şi într-un loc petrecere,/ carii acum din mijlocul nostru periră/ şi acmu să pare că n-au mai nice/ odinioară fost?" (*Divanul*, 26).

Iată un poem, ca o aşchie plămadă de hesiodică, de o stranie frumuseţe armonică, oscilând în alternanţe şi în incertitudini (nemuriri şi vremelnicii) străbătute de doruri germinatoare, tinzând spre perfecţiunea împlinirii de-o clipă:

[ÎNŢELEPTUL CĂTRE LUME.
MICROCOSM ŞI MACROCOSM]

În tine iaste pământ,
la om trup,
ierbile şi copacii sunt bunele lucruri;
roadele şi seminţele tale
sînt bunătăţile şi pomenele;
soarele – a vecinicilor înţelepciune;
luna – a vremelnicilor arătare;
peştii, care sînt pururea-n apă, sînt plecăciunele;
pasirile zburătoare sînt cereştile privéle;
dobitoacele – a săracilor agiutoriu şi agiutorie;
tîrîtoarele, adecă lighioanele
carele pe pîntece se trag;
sînt a altor doruri-pătimiri;
jiganiile însămnează
a demonilor şi răutăţilor chitiri;
iară omul, spre a lui Dumnezeu închipuire făcut,
însemnează hireşea sau fireasca
omului alcătuire
sau hireşea şi fireasca
a minţii plinire (!)

Să reţinem pentru minunata lor profunzime poetică aceste „doruri-pătimiri", cât şi „soarele – a vecinicilor înţelepciune;/luna – a vremelnicilor arătare" (!)

Scrutând în profunzime viaţa lumilor şi, cu obstinaţie, adulmecând fantoma adevărului, Cantemir-Înţeleptul nu uită să-şi ordoneze permanent discursul, potrivindu-şi stilul cu al altor autori („stihotvorţul pérsiesc" al-Saadi, de exemplu, sau elinesc: Horaţiu, Vergiliu etc.). Credem că e o sincronizare mai mult intuitivă

sau orgoliu de enciclopedist, autorul stăpânind virtuos tehnica versificației, pe alocuri risipeşte bijuterii memorabile, de rare eufonii, precedând modernitatea:

[SFÂRŞITU-Ţ-AI DARĂ VÂRSTELE]

Sfârşitu-ţ-ai dară vârstele
şi tu cu dânsele
împreună, viața.

După acestea dară
venitu-ţ-au vremea,
sositu-ţ-au ceasul
şi mai mult a păşi
ți s-au scurtat pasul.

Ori:

[STIHURI ÎMPOTRIVĂ]

Fi-va munca nencetată,
Căci la iad nu va fi plată.
Pentru tine ce vei dzice,
Oame drepte? Tót ferice.

Mecanica *Divanului* funcționează perfect după principiul Roții norocului – FORTUNA LABILIS. Spre comparație, învățătura finală a Divanului e o închidere ce îndeamnă spre alte deschideri.

Sinteza pacificatoare a *Divanului* stabileşte un pact, provizoriu, în fond, dintre conştiință şi ne-ştiință, dintre experiență şi fatum. Dincolo de preceptele care epuizează o stare, mai rămân multe întrebări şi nelinişti. Pentru echilibru, autorul apelează, în final, la suportul poruncilor, formulate de stoici, şi la învățăturile unitariatului Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum*, învățături-sologisme, care, prin paradoxurile lor laconice, nasc asociații cu *Glosa* şi *Oda în metru antic* de Mihai Eminescu.

[CURATE-ȚI VARSĂ RUGILE]
Curate-ți varsă rugile.
Cu cele puțintéle te slujéşte.
De cele multe fugi.
Multe ascultă. Grăiaşte puțintéle.
Taci cele tăinuite.
Învață-te celor mai mici…
Celui mai mare urmează…
Ridică zăbăvile. Nemica te miră.
Probozeşte pe cel mândru.
Leapădă cele rele.
Învață-te lui Dumnezeu a trăi.
Învață-te a muri.

Învață-te a muri, sfătuieşte înțeleptul Cantemir şi cu mare nedumerire îi răspunde suferindului Eminescu: Nu credeam să învăț a muri…! Ca şi în cazul lui Eminescu, învățarea muririi i-a adus lui Cantemir nemurirea (Ar fi binevenită, în acest context, şi precizarea făcută în eseul acad. Alexandru Zub *Dimitrie Cantemir– erudit şi om politic* din volumul omagial *Dimitrie Cantemir (1673-1723) Principe român şi cărturar european*, Editura *Trinitas,* 2003, pag.16: „Mihai Eminescu îmbogăţeşte Biblioteca Universității din Iaşi cu un exemplar (al *Divanului*– n.n.) plătit cu 170 lei noi în 1874, acela folosit azi de cercetători". Acest amănunt constituie încă o mărturie a cunoaşterii şi prețuirii deosebite pe care marele nostru poet național o acorda ilustrului principe. În această ordine de idei, putem vorbi de preeminența unei şcoli poetice şi a unei continuități organice a sistemului de gândire artistică în spațiul poeziei naționale. Semnele preeminescianismului se citesc şi în această cutremurătoare elegie: „Toți muritorii/ pururea în sân doi sorți purtăm,/ carii unul a morții,/ altul a vieții sint,/ şi amândoi din ceasul zămislirii/ împreună cu noi în toate părțile,/ în toate locurile/ şi în toate vremile/ din fire să tovărăşăsc;/ Deci, oricarile povață înainte ne-ar merge,/ vrând-nevrând ieste să murim./ Nu lipsăsc unii dintre muritori/ carii pre sorțul morții/ groapa cea mai de pe urmă-l hotărăsc, / însă aceasta la cei (cu) adevărat înțelepți/ pururea de batjocură s-au ținut./ De batjocură dzic,/ căci altora spaimă,/ iară lor socoteală aduce./ Spaimă, dzic, altora,/ căci trăind,/ a muri nu se învață" [Toți muritorii]. Elegia cantemiriană este o *Odă* eminesciană inversată, în metrul Spaimei refulate către cei ce nu ştiu/ nu vor să învețe a muri, scrisă cu o cantemirească mirare şi cutremurare în fața oglinzilor timpului cadențat în implacabila metrică a trecerii universale.

Vremurile şi nevoințele nu i-au permis lui Cantemir-poetul să-şi desăvârşească sistemul poetic. Moştenirea poetică a lui Dimitrie Cantemir cu fragmentele de bestiar mitologic şi de coloane dorice risipite-n moloz este ca ultima operă a lui Michelangelo – marmură atinsă de geniu, cu urmele muşcăturii de leu, ascunzând în lacătul blocului perfecțiunea.

Atât cât este, risipit sau tălmăcit în textura scrierilor sale ca un Klondayk încă ascuns pentru ochiul poetului modern, poetul-romancier Dimitrie Cantemir, cu necesarele rezerve de epocă şi limite conceptuale, se poate spune că mânuieşte cu dezinvoltură intuitivă aproape întreaga paletă a esteticii pre şi post-moderne: în-cifrare/des-cifrare; - digresiune/in-serțiune; - ludic/dramatic; - realism grotesc/reverie epifanică; - macrocosm/microcosm; invenție lexicală/gratuitate textualistă; - sacralizare/ de-sacralizare; - limpezire/ascunzire; ex-plicare/ im-plicare: - construcție/de-construcție; - creştere/

des-creştere şi mărginire/dez-mărginire a hotarelor lumilor imaginare mistice, teo-sofice, lingvistice, filozofice şi meta-po(i)etice.

Aşa cum ne apare azi din negura vremilor, încă surprinzător de tânăr şi de enigmatic, Dimitrie Cantemir se constituie ca un nobil aliaj (nobil în sensul trăiniciei!) între epoci şi civilizaţii, între genuri, specii şi discipline umaniste proiectându-se din epoca luminilor spre ecranul viitorului ca un veritabil *homo universalis,* cum puţini ca el s-au născut în neamul nostru într-o „nedezruptă continuaţie" spre desăvârşire.

Din bibliografie

1. Dimitrie Cantemir. *Opere. Divanul. Istoria ieroglifică. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003.
2. Dimitrie Cantemir. *Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea.* Editura *Minerva*, Bucureşti, 1990.
3. Dimitrie Cantemir, *Sentenţii. Selecţie şi vocabular* de Em.C.Grigoraş, Editura *Gramar*, Bucureşti, 2003
4. *Dimitrie Cantemir (1673-1723) Principe român şi cărturar european*, Editura *Trinitas,* 2003.
5. George Călinescu. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Bucureşti, Editura *Minerva,* 1988.
6. Ştefan Ciobanu. Istoria literaturii române vechi, Chişinău, Editura *Hyperion* 1992.
7. *Poezia românească de la începuturi până la 1830*, antologie de Gabriela Gabor. Fundaţia Culturală Română, Bucureşti 1996.
8. Nichita Stănescu. Carte de recitire, Editura *Cartea Românească,* Bucureşti, 1972.
9. Eugen Negrici, *Poezia medievală în limba română,* Editura Polirom, Iaşi, 2004.
10. Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între Orient şi Occident,*Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.
11. Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc. Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2002.
12. Gabriel Mihăilescu, *Universul baroc al Istoriei ieroglifice. Între retorică şi imaginar*. Academia Română, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2002.

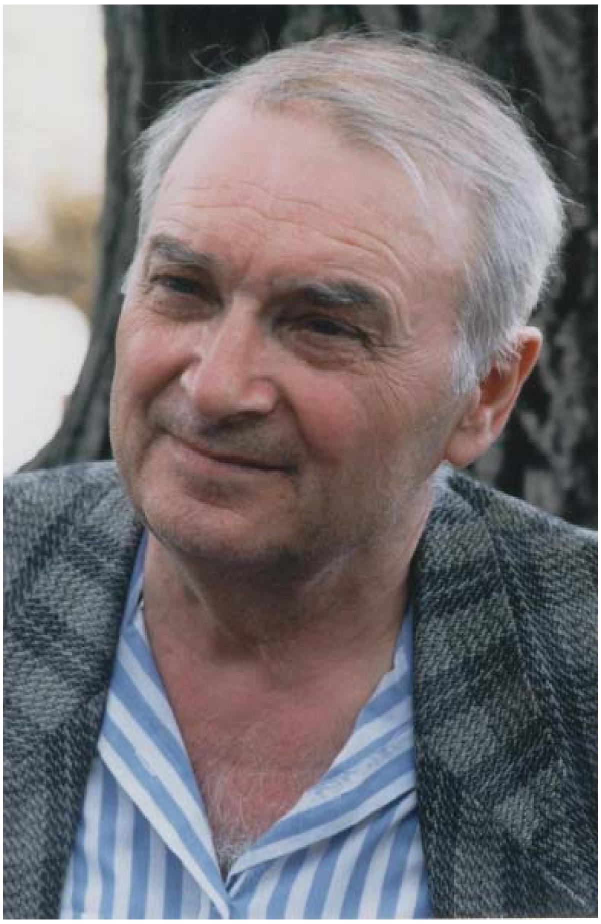
Andrei Sârbu. Două ulcioare şi două gutui. U/p, 1984

CUVÂNTUL ŞI DUHUL TRĂIESC PRIN CREDINȚĂ (ION DRUȚĂ LA 80 DE ANI)

Acad. ***Mihail DOLGAN***

THE WORD AND THE SOUL LIVE THROUGH BELIEF

With the occasion of 80th anniversary of Ion Druta, this article contains a panorama of his live and creation. This Moldovan writer created an opera with an enormous echo, in which is found the soul of our nation between Nistru and Prut, with its unfading beauty and wisdom. Ion Druta impressed us with an original model of poetic novella, of poetic novel, of poetic drama.

Ion Druță

În cele aproape şase decenii de neostoită trudă pe ogorul literelor moldave, inclusiv în sferele culturală, socială, politică chiar, **Ion Druță** şi-a creat cinstit şi cu toată responsabilitatea profesională – în sudoarea frunții, ca unul dintre cei mai pătimaşi robaci ai condeiului, şi la lumina unui extraordinar talent nativ – un nume şi o operă de mare răsunet nu numai pe cuprinsurile dintre „Nistru şi Tisa”, ci şi în întreaga Europă – de la Moscova la Londra şi de la Londra – trecând prin Paris, Berlin, Riga – la Moscova (o spun în cunoştință de cauză). S-a impus lumii întregi (de creația lui se ocupă până şi unii specialişti din America – Keith Hitchins) printr-un model original de *nuvelă poetică*, de *roman poetic*, de *dramă poetică*,– prin capodoperele perene „*Povara bunătății noastre*” (cu strălucita variantă, definitivă, din 2005), „*Biserica Albă*”, „*Clopotnița*”, „*Casa mare*”, „*Frumos şi sfânt*”, „*Păsările tinereții noastre*”, „*Doina”*, „*Sania*”, „*Toiagul păstoriei*”, „*Povestea furnicii*”... În aceste şi alte opere Ion Druță a dezvăluit lumii întregi „fața” şi sufletul autentic al neamului nostru dintre Nistru şi Prut, frumusețea lui poetică şi înțelepciunea-i nepieritoare, credința neclintită în adevăr şi în cele sfinte, verticalitatea şi demnitatea, dar şi dramele nesfârşite şi puterea lui de rezistență, dar şi răzvrătirile lui întru căutarea şi stabilirea propriei identități, ca urmaşi ai celor peste cinci sute de mii de daci mânați în robie de către romani, din care cauză nici astăzi nu reuşim să scoatem robul din noi (a se vedea admirabila postfață „*Calea robilor*” la „*Povara bunătății noastre*”, ediția din 2005). De unde şi proverbul-blestem: „*Capul plecat, sabia nu-l taie*”.

Aceasta în ciuda faptului (sau, poate, tocmai datorită acestui fapt!) că scriitorul nostru s-a aflat într-o neîntreruptă opoziție / „încleştare” / confruntare cu Puterea, cu vechiul regim totalitar, cu mulțimea de dificultăți prin care a trebuit să treacă republica noastră, dar şi cu critica obtuză, conservatoare, de esență sociologist-vulgară, dar şi cu confrații de condei invidioşi şi rău intenționați, dar şi – nu în ultimul rând – cu scrisul iresponsabil, plat, mediocru, care domina epoca. Ion Druță şi-a conştientizat odată pentru totdeauna ideea că marii creatori, pentru a putea să spună până la capăt adevărul, trebuie să fie (au trebuit să fie!), într-o măsură mai mare sau mai mică, în opoziție cu Puterea autocrată: experiența artistică a omenirii o demonstrează prin zeci şi sute de exemple elocvente. Chiar dacă, în cazul de față, riști să displaci, riști să fii detestat. Însuşi Eminescu, de dragul spunerii adevărului verde în ochi, a preferat să fie „urât” aproape de către toți contemporanii. Într-o scrisoare inedită către Veronica Micle, el se destăinuia cu multă amărăciune pe fund de suflet:

„*... sunt peste voia mea grăitor de adevăr*” în fața tuturor, de la Vlădică până la opincă, de aceea „*sunt unul din oamenii cei mai bine urâți din România*”.

Ion Druță este un mare Poet în sensul larg al cuvântului, poate cel mai mare după Mihai Eminescu. Poet prin simțire şi cugetare, prin viziune folclorică asupra lumii şi prin modul specific de interpretare artistică a realității, poet prin atitudini şi efuziuni lirice, prin arta sugestiei metaforico-simbolice şi magia cuvântului frumos, poet prin stihia lingvistică a vorbirii populare şi printr-o excepțională ritmicitate şi muzicalitate a frazei. Iar, înainte de toate, poet printr-o nemărginită dragoste față de Moldova şi oamenii ei, cu destinul lor dramatic din trecut şi din prezent, cu tradițiile, obiceiurile, datinile şi rânduielile pline de vrajă, dar în destrămare, cu probleme mari şi mici, mai grele sau mai uşoare, poet prin sublimarea artistică a tot ce este demn, frumos, sacru, dor, însângerare de suflet în viața țăranului şi în viața naturii, a însuşi cosmosului mioritic. Iată de ce pentru a pătrunde în **universul poetic** al scriitorului, în straturile mai adânci ale lirismului său, trebuie aplicat neapărat *principiul poeticului* drept categorie fundamentală a esteticii druțiene în accepția structuralistului francez Michel Dufrenne din exegeza sa „*Poeticul*” (1963). Iar pentru a demonstra că scrierile lui Ion Druță se pretează nici că se poate mai bine la infinite interpretări estetice, adică sunt *opere deschise*, se cuvine să apelăm neapărat la concepțiile semioticianului italian Umberto Eco din exegeza lui „*Opera deschisă*” (1962). Nu mai puțin productivă se va dovedi în cazul lui Ion Druță, atunci când vom valorifica miturile naționale şi universale (inclusiv cele biblice) folosite de el, şi grila modernă propusă de psihanalistul francez Charles Mauron în cunoscuta-i lucrare „*De la metaforele obsedante la mitul personal*” (1963). Crearea de „mituri personale”, atât de specifică gândirii artistice druțiene, ne va permite să pătrundem în adâncurile abisale ale ideilor obsedant-dominante, acolo unde conştientul colaborează intens cu inconştientul. Căci fixarea tradiționalistă în sine doar a prezenței cutărui sau cutărui mit într-o anumită creație literară astăzi a ajuns să nu mai dea aproape nimic.

George Călinescu afirma odată despre Eminescu că orice vers smuls din creația lui „*miroase eminescian*”, atât de copleşitoare este personalitatea-i de geniu. Acelaşi lucru s-ar putea spune şi despre Ion Druță: „orice frază smulsă din opera scriitorului „*miroase druțian*” – atât de mult şi de inspirat a trecut-o prin filiera sufletului şi sensibilității sale artistice de o rară acuitate, atât de adânc şi-a lăsat amprenta propriului talent şi a propriei individualități psihologico-artistice inconfundabile asupra „plămadei” estetice izvodite, asupra oricărei îmbinări de cuvinte, metafore, construcții simbolice. Cităm doar un exemplu: „*De când e lumea, ei au mers împreună – poporul şi pământul lui. Şi cum s-a putut întâmpla, cum s-a putut face că unul a pornit-o pe-un drum, celălalt – pe alt drum. Şi cam unde ar putea ei să ajungă, fiecare mergând de capul lui, odată ce nu pot unul fără altul, deoarece pământul este Vatra şi soarta unui popor ...*”. Totul aici poartă „însemnele” lui Druță: şi turnura lirică a frazei, şi ritmicitatea, şi muzicalitatea, şi maniera şugubeață a narațiunii, şi gândirea domoală şi muiată în tângă (într-un fel de „tângă” specific druțiană); şi puterea de definire metaforică, şi meditația filozofică prin categorii existențiale globale, până şi pauzele, înseşi virgulele …

Dacă ar fi să stabilim *cuvintele-cheie* ale întregii opere druțiene, pe care le găsim semănate pretutindeni (aşa cum o cer astăzi tezele de doctorat), ele ar fi acestea, cu vădită încărcătură biblică: **bunătate, dragoste, omenie, lumină, credință, demnitate, adevăr, frumos, sfânt, tradiție, dor de tot ce e strămoşesc, curaj, rezistență, vrednicie…**

E firesc, aşadar, ca scriitorul să fi fost şi să fie cel mai împătimit promotor al idealurilor creştinismului, al unui umanism de înaltă cotă, de fiecare dată acoperit de un potențial estetic superior…

Referindu-se la „*Povestea furnicii*”, o capodoperă printre basmele pentru copii, cunoscutul critic şi istoric literar român *Valeriu Cristea* avea să remarce aforistic de adevărat: „*Ca să creeze literatură, pentru un mare talent şi o furnică e de ajuns!*”. Frumos spus pentru acei care înțeleg frumosul. Dar, ca să vezi, s-a găsit o poetă cu pretenții de modernism / postmodernism, care şi-a permis să interpreteze **pidosnic** lucrurile, considerând minunată poveste din lumea necuvântătoarelor – absolut „nevinovată”, cum că ar fi contaminată de... „*moldovenism*” şi de morbul politicii comuniste, autorul fiind un „*subtil agent de influență al KGB-ului rusesc*” (?!). Mai mult chiar, în această furnică neînduplecată care ducea spre furnicar o coajă de răsărită sub torentul unei ploi, „subtila” publicistă (între timp stabilită la Paris!) vede – nici mai mult, nici mai puțin – *„îndobitocirea prin muncă a basarabeanului”, a „Basarabiei aflată sub cizma comunismului rusesc”!!!* Iar însuşi „furnicarul” este identificat cu … „un fel de casă comună” în care ar trăi, chipurile, constructorii comunismului, nişte robi ai muncii... Şi aceasta se scrie (din Franța) şi se tipăreşte (la Chişinău) în anul

2006!!! [1, p. 94-100]. Doamne, până unde pot fi împinse „politizările" voit samavolnice şi voit malițioase?! Până unde pot ajunge comentariile **sociologist-vulgare** ale unui text artistic de netăgăduită valoare?! Or, „*Povestea furnicii*" a fost scrisă încă în … 1957! Iar I. Druță s-a transferat la Moscova abia în 1969 şi „s-a transferat" într-acolo nu ca „*să fie cooptat de KGB*", cum e învinuit pe nedrept, ci ca să-şi poată publica scrierile curajoase respinse de regimul totalitarist de la Chişinău – o ştie toată lumea! „*Povestea furnicii*" este un splendid „apolog" (a demonstrat-o V.Coroban) şi, prin urmare, ca apolog trebuie examinată.

Încă în 1972, adică cu 35 de ani în urmă, criticul literar Vasile Coroban, plasând „*Povestea furnicii*" printre „*capodoperele prozei moldoveneşti contemporane*", o tălmăcea adecvat şi în adâncime:

„*Apologul „Povestea furnicii" este încărcat de un deosebit sens, deoarece I. Druță porneşte de la imaginile vii ale realității pentru a ajunge la idee, aceasta din urmă fiind încorporată în obiecte şi gesturi. Efortul furnicii de a duce la furnicarul său o coajă de răsărită în timp ce semenele ei se ascund de ploaie capătă semnificația de simbol al muncii generoase, care nu ține seama de primejdii şi greutăți. I. Druță face sensibil acest efort datorită faptului că descrie când în ton grav, când în ton umoristic senzațiile de oboseală şi de durere ale micii vietăți. Spațiul epic al apologului, latura elevată a narațiunii se fac îndeosebi simțite prin faptul că furnica e o vietate dintre cele mai mici, iar stihiile naturii în comparație cu ea devin adevărate catastrofe cosmice*" [2, p. 199].

Să dăm ascultare autorului specialist în materie! (Ce ne-ar împiedica atunci să „tratăm" similar şi … „furnica" fabulistului din antichitate Esop?!

Literatura trebuie privită, în primul rând, ca literatură! Ne pare rău să rostim această axiomă arhicunoscută în fața unei poete (şi o poetă bună!), dar o facem, constrânşi fiind de o situație nici că se poate mai tristă.

Iar cunoscutul critic român Valeriu Cristea, subliniind „dramatismul" acestei „*admirabile bucăți*" („*e tot atât de dramatică ca şi cele mai dramatice poveşti cu oameni*"), pledează pentru ca „*Povestea furnicii*" „să fie neapărat inclusă în manualele şcolare":

„Nimic moralizator, nicio umbră de sentimentalism în ea. După patru zile de rătăciri (nu după trei zile şi trei nopți, cum zice grăbită poeta!), o chinuită furnică găseşte ceea ce căuta: o coajă de răsărită (floarea-soarelui), de care avea mare nevoie, Dumnezeu ştie pentru ce, acolo, în furnicarul lor: „*Şi-a aruncat-o în spate şi a pornit drumul înapoi, în sfârşit, aduce şi ea ceva la furnicar. Au să se adune toate furnicile şi au s-o laude, au s-o aşeze, ştiu ele unde trebuie aşezată o minune de coajă ca asta*". Începe însă să plouă şi a traversa în aceste condiții miriştea imensă devine o cumplită aventură. Temerară, micuța eroină şi-o asumă. Prozatorul se fereşte de happy-end. A pierdut, pretinde, urma furnicii. Nici măcar nu ştie dacă ea a reuşit să ajungă la furnicarul ei, „căci ploaia a turnat toată noaptea": „*Poate a ajuns furnica acasă, poate s-a pierdut undeva în mijlocul miriştii* (N.B.! „Poate"! deci, „**n-a murit** cu o coajă de răsărită în spate", cum „interpretează" aceeaşi publicistă – M.D). – *Oricum, însă, chiar dacă s-a pierdut, avusese şi ea în viață* ***o mică poveste a ei – vrasăzică trăise*** (subl. noastră). **Ca să creeze literatură, pentru un mare talent şi o furnică e de ajuns!**" [3, p. 216]. Prin urmare, nimănui dintre critici (nici de la noi, nici din alte părți) „*n-a stârnit atâtea nedumeriri „nevinovata poveste a furnicii*", decât doar … publicistei însăşi, care, pur şi simplu, înşeală cititorul, când se plânge că s-a chinuit „ani la rând", predând „*Povestea furnicii*" „studenților mei" (de fapt, şi aici e o inexactitate crasă: studenții de la institute şi universități învață **alte** opere ale lui Ion Druță, aşa cum prevede programul: „*Povara bunătății noastre*", „*Frumos şi sfânt*", „*Păsările tinereții noastre*" etc., şi nu „*Povestea furnicii* "!), şi până la urmă n-a înțeles nimic nici ea, nici studenții, pentru că la „finele nuvelei" (e „apolog", nu nuvelă!) prozatorul **i-ar fi întins o cursă"** (?!), deoarece „urma să fi fost pe undeva un semn de întrebare, care s-o fi pierdut din editare în editare"??? Halal de o atare „hermeneutică" postmodernă!

Pe Ion Druță poți să-l iubeşti, dar poți şi să nu-l iubeşti (el nu se supără!) sub pretextul elitard cum că „*Marele Bucătar*" (sic!) ar pregăti doar „*un singur fel de mâncare: adică cel de care nu prea te saturi, dar care nu te lasă să crapi de foame* (sic!), *adică exact melanjul mioritic* ...", dar să-l „tratezi" în batjocură prin termeni împrumutați din culinărie, urându-l cu venin de duşman până la hulire, să-l interpretezi arbitrar, aşa cum îți vine la socoteală – nu se poate, *creştineşte* nu se poate, căci săvârşim o dublă păcătuire: şi contra ta (a bunului tău simț), şi contra autorului, supranumit pe bună dreptate „scriitor al poporului". Pur şi simplu *obrazul* nu trebuie să ne permită să comitem astfel de năstruşnicii sau chiar monstruozități.

E locul potrivit să citez aici câteva considerații din prefața mea la monografia colectivă în două volume „*Opera lui Ion Druță: univers artistic,*

spiritual, filozofic” (2007), la care țin şi în prezent: „*Nimic pe lume nu-i mai prețios decât a-ți rămânea credincios ție însuți*”, – mărturiseşte Ion Druță, făcându-şi din acest frumos aforism un crez spiritual diriguitor. „**Credința**, zice el în altă parte, **e copacul ce freamătă pururi în sufletul omului**”. Fără să vrem, ne vine în gând admirabila definiție dată credinței de către Shakespeare: „*Iubirea înalță pe om la cer, iar credința coboară cerul în om*”. Să-l lăsăm, aşadar, pe scriitorul îndrăgit al moldovenilor să-şi fie până la capăt credincios sie însuşi! Marea intuiție şi marele talent nu-l vor înşela, credem. Aşa cum a făcut-o, de regulă, şi până în prezent, cu verticalitatea-i specifică. Căci şi marii scriitori au dreptul la adevărurile lor şi chiar la greşelile lor, dacă acestea, până la urmă, se dovedesc a fi greşeli. Chiar şi în opiniile discutabile ale autorului există un „adevăr” druțian – mai mare sau mai mic, mai întreg sau mai parțial, dar un adevăr (nu o minciună!). Dacă Ion Druță „lasă” pe alții să aibă propriile opinii şi adevăruri, de ce nu l-am lăsa şi noi pe el să facă acelaşi lucru?! De ce i-am „interzice” dreptul firesc de democratic la propria opinie, la propriul adevăr, cu atât mai mult că în sfera literaturii adevăruri cu desăvârşire absolute nici nu prea există, iar dacă şi există, ele coabitează cu adevărurile *relative,* se constituie din acestea, se înalță pe acestea. Aşa e „destinul” adevărurilor răspicate, curajoase, durute până la sângerare. Adevăruri ale căutării / negăsirii, ale intuiției / dibuirii / rătăcirii chiar. Doar un Balzac, un Tolstoi au avut dreptul, la timpul lor, la exprimarea unor adevăruri-convingeri „rătăcitoare”, îmbibate de „păcate”, şi lumea din întreaga lume a ştiut să-i accepte aşa cum au fost – pentru că au fost romancieri de geniu, *înainte de toate...*”.

Regretatul Zigu Ornea (ca să mai apelez la un critic român de înaltă ținută intelectuală şi profesională), a cărui monografie solidă în două volume despre basarabeanul Constantin Stere („*Viața lui Constantin Stere*”) a fost editată şi la Chişinău (în 2005) la editura „Universul” – tot prin strădaniile neobositului Ion Druță (plus prefața), avea să consemneze polemic cu multă justețe despre acuzele nefondate ce i se aduc mereu marelui nostru prozator de factură lirico-poetică: „Pe cititorul român, citind romanul „*Povara bunătății noastre*” de I. Druță, gândul îl duce spre Sadoveanu. Nu la „*Miorița*”, ci la „*Baltagul*”, de pildă … Contactul şi unele asemănări şi cu literatura rusă, ucraineană, kirghiză (Cinghis Aitmatov, de exemplu) sunt o dovadă că, în a doua jumătate a veacului XX, romanul lirico-simbolic şi-a găsit drept cetate, ca o formulă narativă puternică şi viabilă, printre atâtea altele valabile. Important, la urma urmei, nu e tipul narațiunii, ci valoarea ei estetică în sine. **Vetustul sămănătorism, cu lirismul său idilizat, n-are nimic comun cu proza, puternică şi viguroasă, a dlui Ion Druță**” [4, p. 168]. Cam acelaşi lucru s-ar putea spune şi despre alte „isme” ce i se atribuie în mod agasant scriitorului nostru invidiat şi brutalizat: „*mioritism*”, „*moldovenism*”, „*poporanism*”, „*populism*” etc.

În realitate, un adevărat scriitor, cu „scântei dumnezeieşti” în suflet şi sub pană, niciodată nu poate „încăpea” întreg într-un singur „curent” limitativ, într-o singură „orientare” sau „şcoală” tot limitativă, într-o singură formulă unilaterală (fie pozitivă, fie negativă). El, scriitorul, dotat cu mare talent, „se înalță” să domine deasupra curentelor, deasupra şcolilor, deasupra formulelor închistate. Enunțul axiomatic cu valoare de aforism al lui George Călinescu exprimă un adevăr ponderabil, care nu poate fi pus la îndoială de către nimeni: „**Unde apar geniile dispar şcolile literare**”. Tot aşa cum nu poate fi tăgăduită nici remarca pătrunzătoare a aceluiaşi critic: „**Un mare scriitor, chiar vinovat sub raport civic, rămâne mare scriitor**”.

Inspiră un deosebit interes şi faptul că Ion Druță, ca artist al cuvântului, ştie nu numai să-şi promoveze cu fermitate adevărurile din operele sale literare, ci – principalul! – ştie şi **să le apere** cu o consecvență demnă de invidiat contra criticii obtuze şi conservatoare, contra opreliştilor regimului totalitar (a se vedea setul de scrisori către mai marii zilei de la Chişinău şi de la Moscova), contra „revizorilor” agresivi de tot felul, contra unor confrați de condei nihilişti – mai vârstnici sau mai tineri – care găsesc „plăcere” în a-i demola opera şi a-i adumbri personalitatea, contra unor cititori de rând influențabili (prin forța inerției). În această privință, **nimeni** (dar absolut nimeni!) dintre scriitorii din Moldova nu poate concura cu Ion Druță – Ion Druță, „înfruntătorul” curajos de-o viață a mult prea numeroase obstacole de tot soiul, Ion Druță, ațâțătorul de probleme arzătoare şi polemistul liric fără pereche, Ion Druță, înaintemergătorul în toate şi cu cel mai aprig devotament față de Cititor, Ion Druță, simbol al tăriei de oțel şi al rezistenței spirituale, –un fel de Ceahlău moldovenesc, Ion Druță, mucenicul şi mesianicul, păstorul şi apostolul acestui meleag, Ion Druță modelul omeniei însăşi şi al însăşi credinței creştine a neamului …

Vechile modalități tradiționale de analiză şi interpretare a creației lui Ion Druță şi-au epuizat eficacitățile, s-au dovedit a fi, până la urmă, insuficiente pentru dezvăluirea adecvată a specificității scriitu-

rii autorului. Ele, aceste modalităţi şi metode, au schematizat şi superficializat, au banalizat şi chiar vulgarizat numeroase lucrări ale prozatorului şi dramaturgului de factură poetică. Pentru a ne adânci în starturile abisale ale lirismului druţian, e nevoie să aplicăm, aşa cum am mai spus, grile de interpretare mai moderne, mai în spiritul poeticii lui, cum ar fi: conceptul de „*poeticitate*" promovat de structuralistul francez Michel Dufrenne, conceptul de „*operă deschisă*" al semioticianului italian Umberto Eco, conceptul de „*mit personal*" al psihanalistului francez Charles Mauron.

Polifonică şi polivalentă, dialogală în monolog şi monologală în dialog, polemică şi opozantă, opera lui Ion Druţă întruneşte într-un **tot estetic unitar** *liricul, epicul* şi *dramaticul* (uneori chiar şi *tragicul*), de aceea ea se pretează la cele mai multiple, diferite şi surprinzătoare analize de hermeneutică, cu alte cuvinte, interpretările ei sunt infinite şi inepuizabile, cum inepuizabile sunt tălmăcirile unui mit. De unde şi posibilitatea de aplicare a grilelor moderne nominalizate.

Ca şi la marii creatori, în gândirea poetică a lui Ion Druţă sunt prezente şi „funcţionează" cu maximă eficacitate principalele „salturi" tropologice, principalele modalităţi dialectice de plasticizare, revelare şi de sintetizare a faptului de viaţă evocat: de la comparaţie se trece la metaforă, de la metaforă se trece la simbol, iar de la simbol – la mit şi la mitul personal. În ochii autorului totul e metaforă şi simbol, totul capătă proiecţii de mit personal (cum ar fi „*Casa Mare*", „*Ciutura*", „*Câmpia Sorocii*", „*Biserica Albă*", „*Păstorul*" ş.a.). Mai urmează să se scrie despre gândirea **mitică** a lui Ion Druţă, precum şi despre cum metaforele lui obsedante se transformă într-o mitologie personală, în multe privinţe similară cu mitul „Mioriţei" – *„evanghelie a neamului"*, cum o defineşte fericit scriitorul.

Se zice că nimic nu valorează în viaţă dacă nu rişti. O viaţă întreagă Ion Druţă a tot „riscat" şi „riscă": şi în plan artistic, şi în plan spiritual, şi în plan etic, şi în plan social, şi în plan politic. A riscat de dragul valorizării poetice a acestui minunat meleag dintre Nistru şi Prut şi a inimoşilor săi trăitori, demni urmaşi ai lui Ştefan cel Mare (chiar dacă unii dintre ei şi-au uitat obârşia).

Măreţul şi cucernicul monument „*Lumânarea recunoştinţei*", înălţat în 2004 prin strădaniile şi opintelile directe ale însuşi Scriitorului – în cel mai pitoresc loc al Basarabiei, unde albastrul Nistrului se împreunează cu albastrul Cerului, iar verdele Codrilor – cu verdele Istoriei sorocene, proiectata editare completă a operei autorului în opt volume (primele două volume se află în lucru), cele două tomuri fundamentale de exegeză colectivă „*Opera lui Ion Druţă: univers artistic, spiritual, filozofic*" (2004), precum şi temeinica exegeză ştiinţifică „*Fenomenul artistic Druţă"*, care apare acum în prestigioasa colecţie *„Academica"*, sunt tot atâtea temeiuri elocvente de rezistenţă în timp, spaţiu şi istorie a scrisului druţian, tot atâtea argumente absolut convingătoare întru confirmarea aserţiunii că ceea ce a creat şi creează Druţă **rămâne să trăiască**, are sorţi de continuă izbândă, de continuă perenitate.

Voi încheia cu aceste consideraţii frumoase şi exacte ale reputatului şi regretatului critic şi istoric literar român *Ion Rotaru* (dintr-un solid tratat de istorie literară în 7 volume; prin urmare, să nu ne facem bătăi de cap în legătură cu faptul că scriitorul nostru nu va „răzbate" nici într-un fel de istorie literară română!): „*Ion Druţă este un scriitor din spiţa clasicilor români Creangă, Sadoveanu, Coşbuc, Caragiale, în chip anume un scriitor „popular", în accepţie largă, povestitor înnăscut şi un mare „savant" cunoscător al limbii române, de la izvoarele ei cele mai pure. Printre contemporanii de generaţie el poate sta alături de Marin Preda, Eugen Barbu, Fănuş Neagu sau Nicolae Velea, cu specificarea că între moldovenii de azi el este cel mai mare*".

Viaţă îndelungată, iubite maestre! Sănătate de stejar să aveţi şi să nu duceţi lipsă niciodată de interpretări clarvăzătoare! La care mai adaug – nu pot să nu adaug! – şi un mare-mare mulţumesc pentru incomensurabila poezie şi plăcere estetică pe care mi le-a prilejuit şi ni le prilejuieşte întotdeauna Opera mereu deschisă a Dumitale.

Referinţe bibliografice

1. Vezi: Bârlădeanu, Lucreaţia. *Ion Druţă – o emblemă a moldovenismului* / În: Lucreţia Bârlădeanu. *Secolul nomazilor*. Itinerar literar român-francez. – Chişinău: Editura „Epigraf", 2006.

2, Coroban, Vasile. *Ion Druţă* (Portret literar) // În: *Profiluri literare*. – Chişinău: „Lumina", 1972.

3. Cristea, Valeriu. *Purtând povara bunătăţii, dar şi a răutăţii noastre ...* // În monografia colectivă: *Opera lui Ion Druţă: univers artistic, spiritual, filozofic*. În 2 volume. Vol. 1. Coordonator, coautor şi redactor ştiinţific – Mihail Dolgan. – Chişinău: CEP USM, 2004.

4. Ornea, Zigu. *Simboluri ale dăinuirii de neam* // În monografia colectivă: *Opera lui Ion Druţă: univers artistic, spiritual, filozofic*. În 2 volume. Vol. 2. Coordonator, coautor şi redactor ştiinţific – Mihail Dolgan. – Chişinău: CEP USM, 2004.

ION DRUȚĂ LA PARIS*

Adrian MARINO,
istoric şi teoretician literar (România)

ION DRUTA IN PARIS
*Ion Druta became a "star" of his own performance: "**La chose sacree** (in original Beautiful and holy)" played in the **Theatre d'Ivry** (24 February – 22 March 1981). But a "star" embarrassed by this whole ceremony, rapidly found his complete personality. Ion Druta left the author with the melancholy of a writer of great character, without any defect of "literacy life", which exists and should exist in the whole Romanian language area.*

Ion Druță cu soția și fiicele

Am reîntâlnit, după mulți ani, pe Ion Druță – cel mai important scriitor de limbă română al R.S.S. Moldoveneşti – în martie, la Paris, în mod cu totul întâmplător: mă aflam la F.N.A.C. ("Forum des Halles"), când megafoanele invitau publicul să participe la o discuție în legătură cu "Teatrul naționalităților în U.R.S.S.". Rezonanța românească a unor nume: "Droutza", "Banou" etc. (încerc să transcriu pronunția franceză) mi-au atras imediat atenția. Sala – populată, animată – privea cu simpatie, curiozitate, poate şi cu o uşoară condescendență (tipică "inteligenței" franceze) pe autor, înconjurat de Georges Banou, teatrolog şi interpret, regizorul Antonie Vitez, directorul teatrului din Ivry, traducătoarea şi regizoarea Ewa Lewinson şi slavistul Georges Nivat, care mi-a făcut surpriza să citeze, în cursul discuțiilor, pe D. Cantemir şi pe Antioh Cantemir… Ion Druță devenise "vedeta" propriului său spectacol: **La chose sacrée** ("*Lucrul sfânt*"; în original *Frumos şi sfânt* – n. n.) prezentat la **Théâtre d'Ivry** (24 februarie – 22 martie 1981). Dar o "vedetă" oarecum intimidată de întreg acest ceremonial, care şi-a găsit însă repede întreaga personalitate.

Nu folosesc acest cuvânt în mod convențional: personalitatea umană şi literară a lui Ion Druță este evidentă, chiar dacă stilul său diferă în mod radical de cafeneaua şi redacțiile literare occidentale. Aveam în fața mea un talent nativ, foarte apropiat de izvoarele inspirației sale (Moldova, pământul natal, etica tradițională țărănească, o anume religiozitate cosmică etc.). Răspundea în fraze simple, gândite, care exprimau convingeri profunde, într-o limbă moale nemaiauzită din copilărie. Nimic artificial, nimic simulat, nimic crispat. O astfel de sinceritate cucereşte, şi sala devenise tot mai caldă, mai receptivă. Confesiunile autorului, ideile sale, programul său literar, social şi moral, erau – adesea – în antipodul aşteptărilor "pariziene"… Ni se comunica totuşi o experiență umană esențială, față de care toate "estetismele" şi "formalismele" din lume pălesc. I-am pus câteva întrebări – întâi în franțuzeşte, apoi în româneşte – despre mesajul piesei, despre înțelesul cuvântului "sacru" etc. Surprins, apoi plăcut surprins, după ce a reținut toate întrebările, a răspuns: "Voi începe cu domnul…". Şi a arătat spre mine. Acest dialog literar românesc, în mediu străin, francofon, avea farmecul şi ineditul său, mai ales că – asigurat de întreaga mea simpatie şi înțelegere – Ion Druță n-a şovăit să intre în confesiuni deosebit de intime. În treacăt fie spus, aş fi fericit dacă toți scriitorii noştri – aflați în străinătate, în condiții asemănătoare – ar arăta, în public, aceeaşi lipsă de inhibiție, aceeaşi autenticitate a replicilor. S-a vorbit despre marele succes sovietic al piesei, despre obstacolele întâlnite (nu puține), despre o anume "mistică" a pământului natal, interiorizată, personalizată, despre "credință" etc. O tânără din

* Articolul a fost publicat în ziarul *Tribuna* din 28 mai 1981 (nr. 22, p. 10).

asistență ne-a dat cu gravitate asigurări că “religia este un fenomen social”. I-am răspuns că religia este, fireşte, şi un fenomen social, dar că reducționalismul său aparține “sociolingvismului vulgar”… Figura lui Ion Druță s-a deschis şi mai mult, mărturisind cu simpatie că el citeşte într-adevăr Biblia şi că, de fapt, nimeni nu-l opreşte s-o facă. Despre toate aceste intimități pudoarea îi interzice totuşi să insiste prea mult. Avea dreptate…

Piesa propriu-zisă este complexă, cu sensuri multiple. Pământul natal, țara, Moldova sunt “lucruri sfinte” desigur… Dar şi valorile etice esențiale, ideale: omenia, dragostea de om, onestitatea, sinceritatea, cuvântul dat. Birocrația, tehnocratismul, cariera – în viziunea piesei lui Ion Druță – dezumanizează – masacrul unor herghelii de cai sub motivul mecanizării i se par monstruozități, aruncarea rațelor vii în maşini de tocat – aberații. De unde şi un acut plan satiric al piesei. Toate aceste semnificații decurg din conflictul esențial: doi prieteni din copilărie, care au făcut războiul împreună – Călin şi Sandu (de fapt, Mihai – n. n.) – şi care au iubit amândoi pe Maria, au, din 1945, o traiectorie diametral opusă: unul, secretar de partid, influent şi important, altul simplu colectivist greu adaptabil, în cele din urmă cioban… Dialogurile sunt confruntări de responsabilități şi exigențe opuse (administrative, etice, sentimentale), fiecare exprimate în limbajul lor, cu motivații la fel de logice, de reductibile. De unde caracterul *tragic* al piesei, pe un fundal de un rar sarcasm: regizarea a figurat birocrația printr-un întreg parter de… telefoane, care sunau interminabil pentru cele mai neînsemnate “probleme”, ridicate pe rând de o secretară foarte principială şi vigilentă, cu aere nespus de importante, în timp ce eroii îşi apărau, pot spune cu dinții, cele mai dureroase convingeri… Totul prezidat de un monument funerar al eroului de război, anonim şi impersonal.

După un spectacol “de adio”, şederea sa pariziană a fost foarte scurtă: doar şase zile. Ion Druță m-a invitat la masa pe care i-a oferit-o direcțiunea şi trupa teatrului. Confesiuni la o oră înaintată, mult prea personale pentru a fi reproduse.

Ne-am despărțit pe la trei din noapte… Ion Druță, scriitor de limbă română, cunoaşte pe mulți din scriitorii noştri, despre care mă întreabă cu o curiozitate de confrate şi, adesea, de prieten. De D. R. Popescu îl leagă o mare afecțiune şi – cu sau fără voia celor din cauză – îmi voi îngădui totuşi o “indiscreție”: Ion Druță îmi mărturiseşte că finalul piesei – moartea (poate chiar sinuciderea) ciobanului, găsit după două săptămâni înconjurat de oi, care-l vegheau nemişcate, adevărată apoteoză mioritică, i-a fost povestit de D. R. Popescu, în urmă cu câțiva ani, ca un fapt autentic… Încă o dovadă de probitate literară şi, mai ales, de onestitate umană. Ion Druță mi-a lăsat nostalgia scriitorului de mare caracter, fără niciun viciu al “vieții literare”. Deci el există, el **trebuie** să existe în întreg spațiul limbii române.

1981

Andrei Sârbu. De Paşti la Butuceni. U/p, 1997

DOR DE DRUȚĂ

Mihail MUNTEAN,
Artist al Poporului

A well known artist Mihail Muntean, opera singer, expresses his admiration for Ion Druta

De câte ori mă întâlnesc cu bădița Ion, de fiece dată nu mă mai satur de vorba lui caldă, moale, deşteaptă, cuminte şi foarte omenească. Aş vrea de fiecare dată să opresc timpul în loc. Dar când nu e alături, deschid o carte de-a Lui şi învăț iar cum trebuie să trăieşti.

Eu nu vreau să-i fac analiza creațiilor sale, nu e treaba mea, dar de la opera lui Ion Druță am învățat să creez multe chipuri pe scenă.

Numai la bădița Ion cuvântul e atât de mustos, de amplu, la el îi găsesc pe consătenii mei – moş Iacob, mătuşa Dochița care pun câteva **vreascuri** pe foc… Aici, în creația marelui Ion Druță, îmi regăsesc copilăria, satul cu miros de bunătate, cărarea care mă ducea la scoală, aici mă întâlnesc cu bunicii mei, cu părinții şi consătenii.

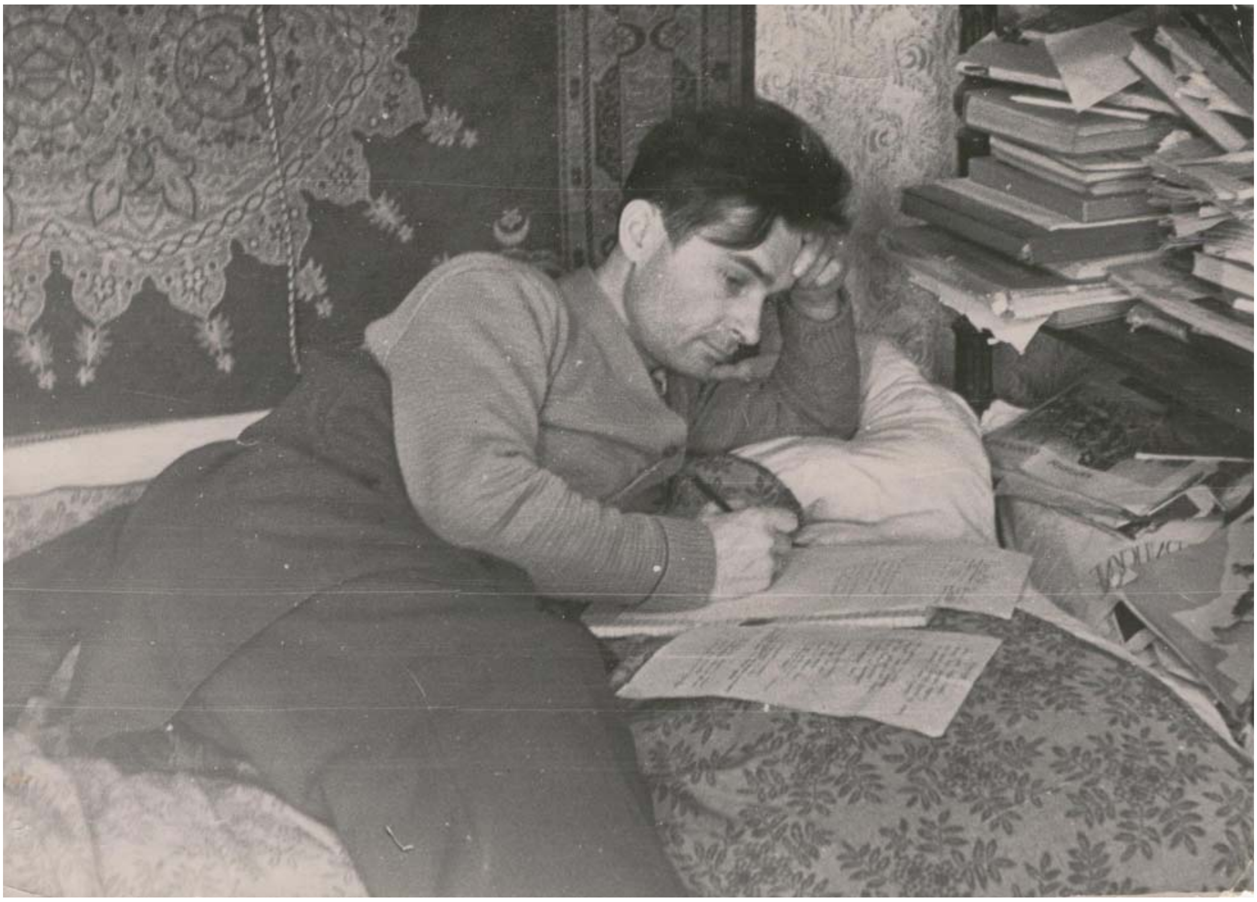
Eu sufăr de la povara bunătății noastre. Îmi pare rău că am venit târziu la Opera Națională şi n-am reuşit să cânt în opera *Casa mare*, nu se mai monta acest spectacol. Ca să fii actor, e necesar să-ți dezvolți imaginația, să cunoşti multe, să creezi diverse chipuri scenice.

O sumedenie de lucruri am învățat din cărțile lui Ion Druță. Prin clasa a 9-a am citit „*Război şi pace*” de Lev Tolstoi, dar pe acest mare scriitor l-am cunoscut mai bine după ce am citit „*Întoarcerea țăranii în pământ*” de Ion Druță.

Îmi place să mă întâlnesc cu bădița Ion. Să mai stăm la un pahar de vorbă şi la un moment dat el să-mi spună cu vocea-i moale:

– Hai, Mihai, cântă o romanță de-a noastră.

Îmi place de fiecare dată să-i văd privirea şugubeață, ochii umezi după o răscolitoare romanță, cum ar fi: „*De ce m-ați dus de lângă voi*”, „*Car frumos cu patru boi”, „Mână, birjar…”*. Aş vrea mult să-i mai cânt, să-i citesc şi recitesc opera, şi aştept alte creații noi. Bădița Ion scrie – „*Dor de oameni*”, iar mie mereu mi-e dor de **EL**…

Ion Druță, cu gândul la “Frunze de dor”. 1956

ENIGMELE MĂNĂSTIRII *ȚIPOVA* (HORODIŞTE)

Mihai URSU,
director general al Muzeului Național de Etnografie şi Istorie Naturală

ENIGMAS OF THE ȚIPOVA (HORODIŞTE) CAVE MONASTERY

In this work, the author, while enumerating all the related publications that have appeared since the 19th century, raises the question of insufficient research into the history of this important monument in the Nistru-Prut Interfluve, a factor provoking the appearance of many different stories and legends about this monument in recent years. Taking into consideration the increased interest of the public to this impressive cave monastery and the foundation of the museum complex Țipova-Saharna in conformity with the Decision of the Government of the Republic of Moldova 303 as of March 21, 2005, the author supports the proposal to implement the complex scientific research program in order to elucidate the authentic history of the monument as well as the idea of reinstating its historical name Horodişte.

Un factor de legitimare istorică a monumentelor din Republica Moldova sunt legendele create de popor pentru a evoca anumite evenimente şi personalități ale trecutului. Insuficiența mărturiilor documentare şi cercetărilor ştiințifice contribuie la apariția şi menținerea legendelor care deseori, chiar şi în prezent, încearcă să substituie faptele istorice reale şi să se prezinte drept unica sursă de informare referitoare la istoria monumentului respectiv.

Este şi cazul mănăstirii rupestre Țipova (cu denumirea veche de Horodişte), situată pe malul drept al Nistrului lângă satul Țipova, raionul Rezina. Fiind unul dintre cele mai vechi şi mai pitoreşti complexe monastice rupestre din valea Nistrului Mijlociu, acest obiectiv rămâne şi până astăzi pe lista monumentelor puțin cercetate. Majoritatea autorilor care s-au referit la această „impunătoare construcție rupestră în decursul ultimelor două secole, au descris doar arhitectura monumentului şi peisajul natural din împrejurimi, făcând unele constatări sau presupuneri, dar fără a efectua investigații”[1]. Despre originea vieții monahale, despre istoria acestei mănăstiri s-a scris puțin atât din cauza „lipsei unor cercetări arheologice complexe pe teren, cât şi a lipsei unor investigații documentare serioase”[2].

Petru Cruşevan, care în anul 1903 descrie mănăstirea rupestră Horodişte cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, referindu-se la istoria acestui locaş sfânt, constată că, „informații despre timpul întemeierii acestei mănăstiri nu s-au păstrat. Probabil, această mănăstire, ca şi multe altele de pe malul Nistrului, a servit ca adăpost şi apărare populației creştine de tătari încă în a doua jumătate a sec. al XIII-lea”[3].

Această opinie o preia şi arhimandritul Vissarion Puiu în lucrarea „Monăstirile din Basarabia”, editată în 1919, în care menționează că „...de cine a fost înființat acest schit nu se ştie. Se presupune, că şi acest schit, ca şi toate peşterile săpate în malurile Nistrului, a slujit creştinilor drept refugiu de frica tătarilor, încă prin veacul al XIII-lea”[4]. Nici academicianul Ştefan Ciobanu nu a vărsat lumină asupra istoriei mănăstirii Horodişte. În 1919, referindu-se la proveniența peşterilor de pe Nistru, el presupunea originea lor foarte veche, din „primele veacuri ale creştinismului”, şi funcția lor de “adăposturi în timpurile grele de mai pe urmă.”[5]

Arhitectul Iaroslav Taras în anul 1986, prezentând monumentele de arhitectură ale Moldovei din sec. XIV - începutul sec. XX, referindu-se la mănăstirea rupestră *Adormirea Maicii Domnului* de lângă satul Țipova se limitează la afirmația că „a fost construită în sec. XVI-XVII şi restabilită în 1756”[6].

O încercare de a prezenta istoria mănăstirii rupestre de la Țipova a fost întreprinsă de jurnalistul Tudor Țopa în anul 1995 în crochiul publicat în culegerea „Mănăstiri Basarabene”. Făcând o trecere în revistă a unor lucrări şi documente cunoscute despre acest locaş sfânt, autorul se referă şi la legendele legate de acest monument reproduse în 1989 în Ghidul turistic „Rezina”.

În primul rând este amintită legenda, conform căreia „anume aici Ştefan cel Mare s-a cununat cu soția sa Voichița” şi alta care „spune, cum că aici, în această mănăstire, şi-a sfârşit viața poetul mitologic grec Orfeu, iar mormântul lui se află într-o nişă de la poalele cascadei şi-l poți recunoaşte după o lespede cu şapte găuri”[7]. Totodată, Tudor Țopa face trimitere la gazeta „Farul Nistrean” din 9 iulie 1988 în care a fost inserată o pagină despre un grup de tineri, membri ai Asociației Ecologico-Culturale „Fenix”. Pe parcursul a doi ani ei au desfăşurat lucrări de „cercetare” la Țipova, remarcând aici prezența a „circa cinci sute de desene, semne, inscripții rupestre, făcute până la era noastră... şi transmise spre studiere istoricilor şi arheologilor”[8]. Se afirma de asemenea

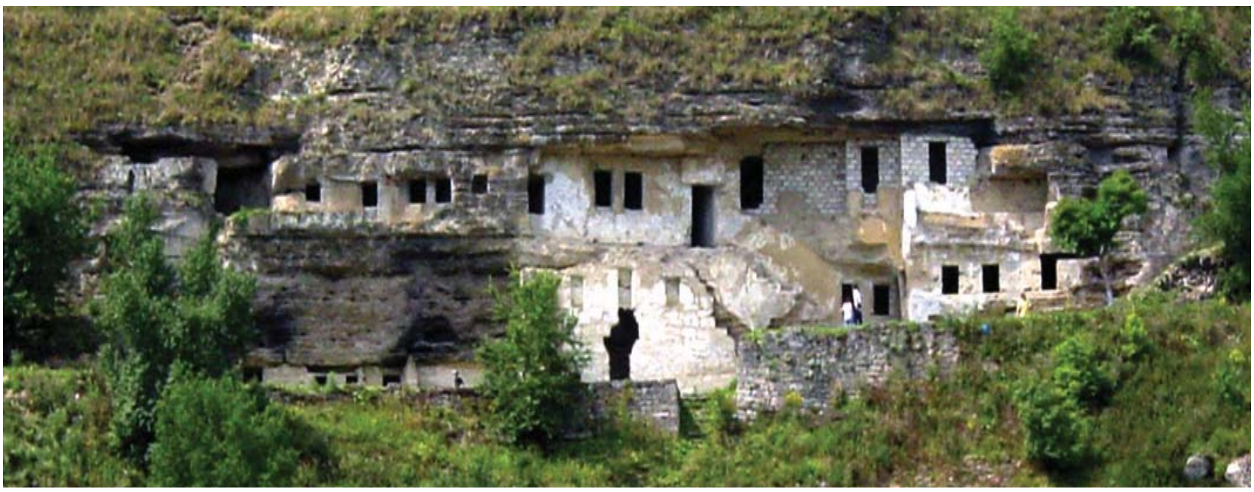
că în 1988 braniştea „Ţipova" a fost luată în arendă de către Asociaţia Ecologico-Culturală „Fenix" pentru a crea aici un muzeu sub cerul liber. Că sunt în toi lucrările de „restaurare", iar sălile spaţioase din stâncă vor fi în curând transformate în expoziţii de obiecte, găsite pe moşiile satelor Ţipova, Horodişte, Lalova, Saharna"[9]. Aceste "lucrări" erau conduse de Vladimir Bobrakov, liderul Asociaţiei „Fenix". Au trecut mai mulţi ani, însă piesele descoperite aşa şi nu au ajuns să fie expuse şi nici nu au fost date publicităţii, cu toate că fuseseră transmise spre „studiere" unor anonimi istorici şi arheologi." Aceste fapte au contribuit la apariţia unor noi legende despre mănăstirea rupestră şi obiectele găsite de membrii Asociaţiei.

Una din cele mai „spectaculoase" dintre ele, bunăoară, spune că sub stânca în care se găseşte mănăstirea rupestră se află un lac şi galerii subterane care se adâncesc până la 2 km. Intrarea în aceste galerii se găsea în cadrul mănăstirii şi se ţinea în mare taină. Având asemenea avantaje, mănăstirea, pe parcursul secolelor, s-a transformat într-un mare centru spiritual, care deţinea multe manuscrise vechi din diverse domenii, iar stareţii aveau nu doar cunoştinţe vaste, ci şi capacităţi paranormale şi transmiteau aceste cunoştinţe din generaţie în generaţie. Se spune, că ei puteau dirija apele subterane şi cele de la suprafaţă, astfel explicându-se dispariţia apei din cascada moartă.

Prezenţa izvoarelor şi a galeriilor subterane permitea unui număr mare de oameni să se afle aici un timp îndelungat, de aceea legenda „spune" că în timpul luptelor cu cotropitorii aici erau pregătiţi ostaşi, care se remarcau prin calităţi de luptă de excepţie. Aceşti „ostaşi-minune" puteau să se mişte fulgerător prin aer, pe stâncile abrupte şi erau în stare să distrugă armate întregi. Se „afirma" că în aceste galerii şi astăzi se găsesc arme, cărţi, obiecte de cult de mare preţ şi alte bogăţii, adăpostite aici în secolele trecute. Se vorbeşte că unii localnici în perioada postbelică şi chiar membrii clubului „Fenix" în anii '90 ar fi pătruns în aceste galerii, găsind multe lucruri de preţ.

În ultimul deceniu mai mulţi cercetători au revenit la istoria şi arhitectura mănăstirii rupestre, încercând să pună în valoare acest monument. În 1999 a apărut lucrarea arhitectului Luminiţa Ilviţchi „Mănăstirile şi schiturile din Basarabia". Pe lângă o descriere succintă a arhitecturii acestei „mănăstiri-cetate" şi a peisajului natural din împrejurimi, autoarea încearcă o periodizare a istoriei bisericilor din cadrul acestui complex monastic. Astfel, în opinia ei prima a fost construită în sec. XIII-XIV, a doua - în sec.XVI-XVIII, iar clopotniţa cu o parte din încăperi - în sec. al XIX-lea[10].

În anul 2000, istoricul Vlad Ghimpu, referindu-se la Complexul Monastic de la Horodişte-Ţipova, care „se prezintă şi astăzi drept cea mai impunătoare construcţie rupestră cunoscută la noi sau în regiunile învecinate", afirmă că acest locaş sfânt „a avut două stabilimente rupestre, înşiruite de-a lungul ţărmului abrupt al fluviului Nistru. Cel mai vechi s-a întins pe un singur nivel, mai la nord, al doilea, cu vreo 200 metri mai jos pe cursul râului şi este dezvoltat în trei nivele"[11] Partea mai veche a complexului, care este o construcţie mai arhaică, după părerea autorului, este greu de evaluat „din pricina dărâmăturilor," de aceea el presupune că „fondarea mănăstirii Horodişte-Ţipova s-ar putea pune în legătură cu extinderea călugărilor de la mănăstirea Neamţ care deţinea în proprietate satul Horodişte, din ţinutul Orhei, în anul 1631"[12]. Partea mai nouă a mănăstirii rupestre, care „se prezintă printr-o realizare a liniilor încăperilor la un grad mai avansat", autorul o atribuie secolului XVIII, deoarece biserica de aici „punctează dezvoltarea

Mănăstirea rupestră Ţipova, până la începutul lucrărilor de restaurare. Anul 2004

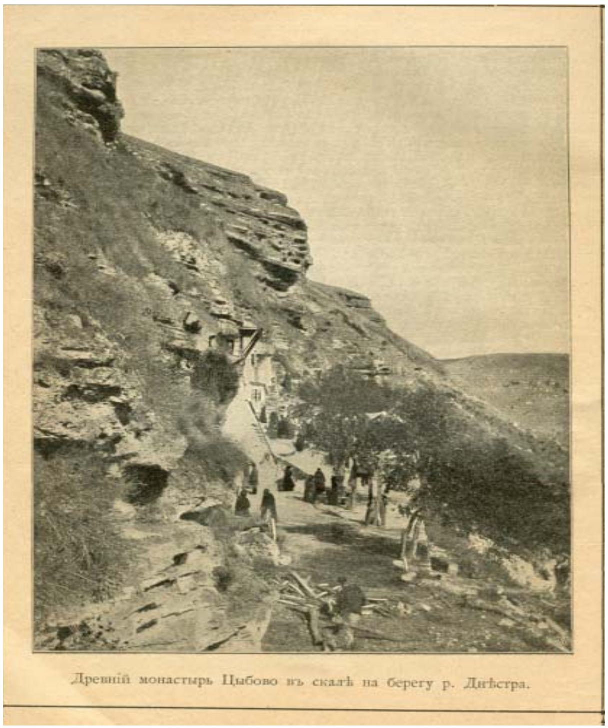
arhitecturii religioase din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea”[13].

O nouă viziune asupra istoriei mănăstirii a fost expusă de arhitectul Eugen Bâzgu. Fiind preocupat mai mulţi ani de cercetarea mănăstirilor rupestre din bazinul râului Nistru, el formulează problema cercetării mănăstirii Ţipova în contextul istoriei răspândirii creştinismului în spaţiul nostru, deoarece aceste construcţii „sunt specifice etapei de implementare şi răspândire a creştinismului, unele dintre ele menţinându-şi funcţiile şi mai târziu”[14]. Izvoarele scrise, după părerea cercetătorului, vizează doar unele episoade ce ţin de istoria acestor monumente din ultimele secole, din care cauză s-a susţinut că majoritatea lor ar fi fost înfiinţate în sec. XVII-XVIII. Iată de ce istoria mănăstirilor rupestre de pe Nistru trebuie să fie examinată în baza unor cercetări complexe, care până în prezent nu au fost efectuate. Nu au fost cercetate nici semnele lapidare descoperite aici.

Referindu-se la istoria mănăstirii rupestre de la Ţipova, Eugen Bâzgu consideră că „adaptarea, abandonarea şi reactualizarea” încăperilor din stâncă a avut loc în repetate rânduri. Din aceste considerente aici pot fi urmărite „şapte faze de dezvoltare, extinse şi pe orizontala stâncii, şi pe verticala ei”. El presupune că „unele nişe cioplite în partea superioară a stâncii, greu accesibilă, au fost folosite încă pe timpul geto-dacilor pentru înhumări”.

În complexul ce reprezintă a cincea fază a dezvoltării mănăstirii, după părerea aceluiaşi autor, pot fi depistate „câteva elemente constructive ale unei biserici din piatră, replică fidelă a bisericilor din lemn din sec. XII-XIII”, iar ultima fază de funcţionare a ei începe în sec. al XVIII-lea. Astfel, el a propus o viziune nouă asupra istoriei mănăstirii rupestre de la Ţipova, care merită a fi apreciată şi care poate îndrepta cercetările istoriei acestui monument în albia firească.

O lucrare ştiinţifică recentă, care încearcă să împrăştie „acel văl de uitare ce zace asupra trecutului mănăstirii”, aparţine cercetătorului dr.Sergius Ciocanu şi a apărut în anul 2005. Motivaţia cercetării acestui subiect, după cum subliniază autorul, este faptul ca „originile vieţii monahale de aici, ca şi în cazul multor altor aşezăminte mănăstireşti basarabene rămân a fi acoperite de incertitudine”[15]. El nu neagă posibilitatea apariţiei monahismului în aceste locuri în Evul Mediu timpuriu sau chiar la începuturile erei creştine, însă „în lipsa totală a unor probe concludente” de ordin documentar şi arheologic acceptă aceste afirmaţii „doar sub titlul de ipoteză”.

Mănăstirea Ţipova. Imagine din cartea lui Pavel Cruşevan “Бессарабия”, Moscova, 1903

În această ordine de idei se face trimitere la două fragmente de manuscrise (*de la un Nomocanon şi un Octoih*), păstrate în biblioteca „Saltîkov-Şcedrin” din Moscova, considerate a fi provenite din biblioteca mănăstirii Horodişte, datate de specialişti cu sec. al XIII-lea. Însă aflarea lor la mănăstire, după părerea cercetătorului, nu poate servi „drept argument irefutabil al vechimii corespunzătoare a aşezământului monastic”, deoarece manuscrisele puteau ajunge acolo în timpuri şi pe căi diferite.

Pentru a găsi noi date, care se referă la istoria mănăstirii şi a moşiei satului Horodişte, dr. Sergius Ciocanu a analizat mai multe izvoare documentare inedite sau puţin cunoscute referitoare la acest subiect, aflate în arhivele şi bibliotecile Republicii Moldova, dar ele au permis doar parţial elucidarea problemei “devenirii vieţii spirituale din partea locului”. Totuşi, metoda de abordare a problemei istoriei mănăstirii Horodişte, propusă de S. Ciocanu, problemele şi ipotezele formulate de el vor contribui la mobilizarea cercetătorilor pentru a continua investigaţiile. În această lucrare autorul a pus în evidenţă o serie de ştiri eronate privind trecutul mănăstirii apărute în secolele XIX-XX în diferite publicaţii, care au contribuit la apariţia unor legende şi care continuă şi astăzi a fi multiplicate „în apariţii editoriale recente referitoare la istoria aşezământului monahal de la Horodişte” şi prezentate drept informaţii istorice credibile.

Desigur, la baza unor legende pot sta şi anumite

fapte reale, dar aceste fapte pot fi luate în considerație doar fiind confirmate de cercetări științifice. Anume din aceste considerente Sergius Ciocanu pledează pentru realizarea unor cercetări de amploare.

În baza materialelor de arhivă autorul pentru prima dată a alcătuit lista completă a stareților mănăstirii, începând cu anul 1785. Luând în considerație faptul că denumirea localității Țipova pentru prima dată începe a fi raportată la mănăstirea Horodiște în prima jumătate a sec. al XX-lea, considerăm importantă propunerea formulată de Sergius Ciocanu privind revenirea la denumirea veche a mănăstirii Horodiște, „denumire sfințită prin sute de ani de existență".

Odată cu elaborarea Strategiei dezvoltării durabile a Turismului în Republica Moldova, realizarea în ultimii ani a unor proiecte de dezvoltare a turismului rural, susținute de PNUD, interesul față de acest monument a crescut considerabil. Inclus în diferite ghiduri şi cataloage turistice din țară şi de peste hotare, complexul monastic de la Țipova devine un loc tot mai atractiv, iar numărul vizitatorilor crește de la an la an. A contribuit la afirmarea interesului societății față de monument şi începerea lucrărilor de restaurare a celui mai expresiv sector din complex în cadrul unui proiect elaborat de arhitectul Eugen Bâzgu şi susținut de Guvernul Statelor Unite ale Americii în anul 2004, când s-au comemorat 500 de ani de la trecerea în eternitate a lui Ştefan cel Mare.

Concomitent a crescut şi necesitatea de informație despre acest obiectiv turistic. În lipsa promovării cercetărilor științifice, au început să se răspândească diferite mituri şi afirmații eronate despre istoria mănăstirii rupestre, mediatizate de unele fețe bisericești, precum şi de o seamă de publicații în mass-media. Se evidențiază lucrarea „Mănăstirea Țipova", publicată în anii 2005 şi 2007 în limbile română şi rusă de către Ludmila Eftodi şi Ion Grițcu[16]. În această lucrare, bine ilustrată, în baza publicațiilor cunoscute sunt expuse anumite evenimente din istoria mănăstirii rupestre, a celei terestre şi a satului Țipova, dar şi un şir de legende atestate în perioada interbelică sau culese recent în satele din împrejurimi.

În situația creată, devine tot mai stringentă necesitatea continuării cercetărilor științifice serioase care ar ajuta să reflectăm obiectiv istoria acestui important monument al patrimoniului cultural național în baza unor probe autentice. În această ordine de idei, este binevenită inițiativa Preşedintelui A.Ş.M., academicianul Gheorghe Duca, de a elabora un program de cercetare interdisciplinar cu utilizarea mijloacelor tehnice contemporane, pentru a dezvălui tainele acestui locaş al istoriei şi culturii poporului nostru. Realizarea programului, în care pot fi antrenați specialişti din diferite instituții științifice, va fi un pas concret în vederea îndeplinirii Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 303 din 21 martie 2005 „Cu privire la aprobarea Planului de acțiuni în vederea conservării şi utilizării eficiente a rezervațiilor peisagistice Saharna şi Țipova[17], care prevede crearea unui complex muzeal în scopul valorificării patrimoniului istorico-arheologic şi natural din acest teritoriu cu concursul Academiei de Științe a Moldovei, Ministerului Culturii şi Turismului şi al Ministerului Ecologiei şi Resurselor Naturale.

Vine să susțină acest program şi Asociația Cultural-Ştiințifică „Pro-Țipova", condusă de Anatol Plugaru, un adept al realizării investigațiilor științifice şi un participant activ al salvării, consolidării, conservării şi restaurării bisericii rupestre din cadrul complexului monastic Horodiște de lângă satul Țipova.

Conjugarea eforturilor cercetătorilor, ale diferitelor instituții de stat, obşteşti şi private va permite descoperirea multor secvențe necunoscute din istoria acestui important monument patrimonial şi punerea lui în valoare din punct de vedere istoric, arhitectural şi turistic.

Bibliografie:

1. Ghimpu Vlad. *Biserici şi mănăstiri medievale în Basarabia.* Chişinău, 2000.
2. Ciocanu Sergius. *Mănăstirea Horodişte de lîngă s. Țipova. Considerațiuni privind devenirea ei istorică.* Buletin Ştiințific MNEIN. Serie Nouă. Vol.3(16) Chişinău, 2005, p.24.
3. Крушеван П.А. *Бессарабия. Географический, исторический, статистический, экономический, литературный, справочный сборник.* М., 1903, p.165-166.
4. Puiu V. *Mănăstirile din Basarabia.* Chişinău, 1919, p.54.
5. Ciobanu Ştefan- Basarabia. Chişinău, 1993, p.193
6. Тарас Иа.Х. *Памятники архитектуры Молдавии.* Кишинэу, 1986, p.108.
7. Țopa Tudor. *Țipova. Mănăstiri Basarabene.* Chişinău, 1995 p.85.
8. Ibidem, p. 85-86.
9. Ibidem, p. 86-87.
10. Ilvițchi Luminița. *Mănăstiri şi schituri din Basarabia.* Chişinău, 1995 p.35.
11. Ghimpu Vlad. *Biserici şi mănăstiri medievale în Basarabia*. Chişinău, 2000,p.174.
12. Ibidem.
13. Ibidem. p.175.
14. Bâzgu Eugen. *Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru-artere de răspîndire a creştenismului// Revista Sud-Est, nr.4 (30),1997. p.10-19.*
15. Ciocanu Sergius. *Mănăstirea Horodişte de lângă satul Țipova. Considerațiuni privind devenirea ei istorică* // Buletin științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii şi Muzeologie. Serie Nouă. Volumul 3(16). Chişinău, 2005, p.24.
16. Grițcu Ion, Iftodi Ludmila. *Mănăstirea Țipova*. Chişinău, 2005. Ифтоди Людмила, Грицку Ион. *Монастырь Ципова*. Chişinău, 2007
17. Monitorul oficial N.51-54 p.65 din 1 aprilie 2005.

CONSIDERAȚII PRIVIND PROCESUL DE ÎMBĂTRÂNIRE DEMOGRAFICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Acad. ***Gheorghe PALADI***

CONSIDERATIONS ABOUT DEMOGRAPHIC AGING PROCESS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In the article, the author analyzes evolution, level and main characteristics of the population aging process in the Republic of Moldova and Basarabia based on the 1930-2004 census data. The demographic factors which contributed to the development of the population aging as well as a brief description of the current and future situation in the world are also presented.

Una dintre problemele cele mai dificile cu care se va confrunta societatea în acest secol va fi cea a bătrânilor. Cifrele care arată creşterea ponderii populației vârstnice sunt impresionante. Potrivit datelor statistice ale ONU, numărul absolut al populației de vârsta a treia de pe Terra este astăzi de peste 600 mln, comparativ cu 200 mln în 1950. După aceeaşi sursă, în anul 2025 numărul persoanelor vârstnice pe glob va fi de 1,2 mlrd, ceea ce va constitui 15% din totalul populației mondiale, iar către 2050 va ajunge cifra de 2 mlrd. Această creştere va avea loc atât în țările industrial dezvoltate, unde valorile indicilor de îmbătrânire demografică vor evolua în perioada 2005-2025 de la 20,2% până la 27,5%, precum şi în țările în curs de dezvoltare, unde, în aceeaşi perioadă, ponderea persoanelor vârstnice în totalul populației va spori de la 8,2% până la 12,8%.

Prin îmbătrânire demografică se înțelege creşterea relativă a numărului populației vârstnice de 60 (65) de ani şi peste în totalul unei populații date, ca un proces constant şi de lungă durată, paralel cu micşorarea greutății specifice a numărului populației cu vârsta de 0-14 (0-19) ani, în timp ce ponderea persoanelor cu vârsta de 15-59 de ani înregistrează modificări nesemnificative. Dar, cum arată V. Trebici şi alți autori, îmbătrânirea demografică a populației reprezintă, în esență, „un joc de ponderi" în ceea ce priveşte compoziția unei populații pe cele trei mari grupe de vârstă: „tânără", „adultă" şi „vârstnică".

Tendințele actuale şi de perspectivă ale procesului de îmbătrânire demografică a populației în lume.

În totalul populației mondiale proporția persoanelor vârstnice de 60 de ani şi peste în anul 1950 a alcătuit 8%, în anul 2000 - 10%, iar în anul 2050 va constitui 21%. Conform estimărilor ONU, numărul absolut al persoanelor vârstnice de 60 de ani şi peste în lume a evoluat de la 205,3 mln în anul 1950 până la 672,1 mln în anul 2005. Se presupune că aceste cifre vor creşte până la 1,2 mlrd către anul 2025 şi până la 2 mlrd către anul 2050, când pentru prima dată în istoria omenirii ponderea vârstnicilor va fi mai mare decât ponderea copiilor. În cadrul Asambleei a II-a pe problemele îmbătrânirii, care a avut loc la Madrid în anul 2002, s-a menționat că o astfel de schimbare a raportului între populația tânără şi cea vârstnică a fost constatată în țările dezvoltate către anul 1998. De exemplu, în Japonia (2005) ponderea copiilor cu vârsta până la 15 ani era de 14,2%, iar ponderea persoanelor cu vârsta după 65 de ani – de 20%. Pe regiuni, procesul de îmbătrânire demografică este mai intens în cele dezvoltate, unde a evoluat de la 11,7% în 1950 până la 17,6% în 1990 şi 20,2 în 2005; în schimb, în regiunile subdezvoltate, în acelaşi interval de timp, nivelul de îmbătrânire a populației s-a redus, prezentând o creştere uşoară de la 6,4% în 1950 până la 6,9% în 1990 şi la 8,2% în 2005. Cele mai înalte valori ale indicilor de îmbătrânire demografică se înregistrează în Europa, unde, în ansamblu, acest indice a crescut de la 12,1% în 1950 până la 18,2% în 1990 şi la 20,7% în 2005. Valori înalte, dar ceva mai mici decât în Europa, se înregistrează în America de Nord (16,8%) şi în Oceania (13,9%). Cele mai scăzute valori ale indicilor de îmbătrânire demografică se constată în Africa, unde în anul 2005 alcătuiau 5%, în America Latină (8,8% în 2005), în Asia (9,3% în 2005), evidențiindu-se diferențieri importante pe zone şi pe țări. În Europa cele mai ridicate niveluri de îmbătrânire a populației se înregistrează în zonele de vest (22,9%) şi de sud (22,7%) față de cele de nord (21,1%) şi de est (18,2%). În Asia, un nivel înalt al îmbătrânirii populației s-a constatat în Japonia (26,3%).

Aceste diferențieri sunt cauzate, în principal, de nivelurile diferite ale ratelor de natalitate şi fertilitate, care sunt mai înalte în țările cu niveluri scăzute de îmbătrânire demografică (în anii 2000-2005 - 23,5% în țările în curs de dezvoltare şi 37,9% în cele subdezvoltate) şi mult mai reduse în

statele cu niveluri înalte de îmbătrânire demografică (11% în anii 2000-2005). Diferenţierile în nivelurile de îmbătrânire demografică sunt determinate, însă într-o măsură mai mică, şi de nivelurile diferite ale duratei medii de viaţă ce caracterizează mortalitatea din diferite regiuni, ţări şi continente.

În perspectivă, pe termen scurt (anul 2015) şi pe termen mediu (anul 2025), procesul de îmbătrânire demografică se va amplifica în toate regiunile lumii. Conform estimărilor ONU, în regiunile dezvoltate nivelurile indicilor de îmbătrânire demografică vor fi de 23,6% în anul 2015 şi de 27,5% în anul 2025; creşteri importante se vor înregistra şi în ţările subdezvoltate, unde nivelurile respective vor atinge 10,1% în anul 2015 şi 12,8% în anul 2025. Din cauza micşorării rapide a nivelului natalităţii tempoul îmbătrânirii populaţiei în ţările în curs de dezvoltare este mai înalt spre deosebire de ţările dezvoltate. Astfel, pentru anii 2004-2015 se preconizează că ritmul creşterii populaţiei de vârsta a treia pentru ţările în curs de dezvoltare va depăşi 3%, ceea ce constituie de două ori mai mult comparativ cu ţările dezvoltate.

Nivel, evoluţie, cauze şi caracteristici ale procesului de îmbătrânire demografică în Basarabia şi în Republica Moldova.

Conform datelor statistice oficiale, în anul 2004 faţă de anul 1930, ponderea persoanelor cu vârsta de 60 de ani şi peste a sporit de la 5,1% până la 14,4% şi a diminuat considerabil proporţia persoanelor tinere de 0-14 ani, de la 38,6% până la 19,1%. În aceeaşi perioadă greutatea specifică a populaţiei adulte de 15-59 de ani a evoluat de la 56,3% până la 66,5% (*fig. 1*). Din punct de vedere numeric, efectivele persoanelor vârstnice au sporit de 3,3 ori, de la 146 mii de persoane în anul 1930 până la 484,9 mii în anul 2004.

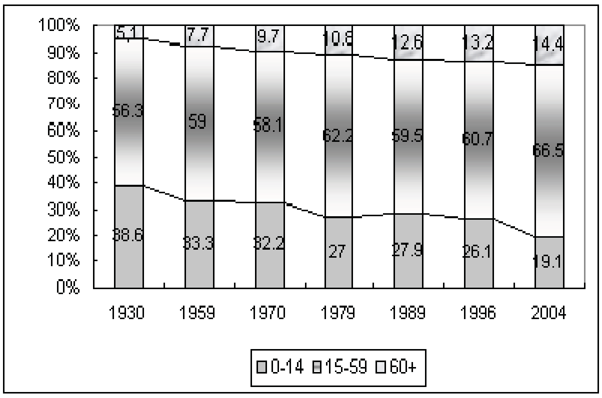

Figura 1. ***Structura populaţiei pe grupe de vârstă (%) în Basarabia şi în Republica Moldova, anii 1930-2004***

Sursa: Pe baza datelor recensămintelor şi a numărului populaţiei la începutul anului 1996.

Notă: Din anul 1997 - fără teritoriul din partea stângă a Nistrului şi mun. Bender.

Principalii indicatori cu valoare medie utilizaţi la analiza procesului de îmbătrânire demografică sunt *vârsta medie, vârsta mediană şi vârstele quartilice*. În timp ce vârsta medie a populaţiei pe parcursul anilor 1930-2004 a crescut de la 24 de ani până la 35,4 ani, vârsta mediană s-a majorat de la 19,6 ani până la 33,3 ani. S-au înregistrat creşteri importante şi a vârstelor quartilice: inferioare (Q_1), de la 9,5 ani până la 14,8 şi superioare (Q_3), de la 29,7 până la 51,9 ani. Evoluţia şi dimensiunea procesului de îmbătrânire demografică în intervalul 1930-2004 arată, de asemenea, şi creşterea semnificativă a raportului *„bătrâni - tineri”* (numărul de bătrâni care revine la 100 de persoane tinere). Dacă în anul 1930, la 100 de tineri cu vârsta de 0-14 ani reveneau 13 persoane în vârstă de 60 de ani şi peste, în anul 2004 indicatorul acesta a constituit 75,4%. Când valoarea acestui raport este mai mare decât 25%, se consideră că populaţiile sunt îmbătrânite demografic.

De menţionat faptul că ritmul procesului de îmbătrânire demografică în Republica Moldova este mult mai înalt în comparaţie cu cel din ţările dezvoltate. Aşa, de exemplu, dacă Franţei i-au fost necesari 80 de ani, Belgiei 70 de ani, Suediei 50 de ani etc. pentru a majora indicii de îmbătrânire demografică de la 8 până la 12%, în Republica Moldova ponderea numărului persoanelor vârstnice a evoluat de la 7,7% (1959) până la 12,6% (1989) în mai puţin de 30 de ani. Procesul de îmbătrânire evoluează tot mai mult, de aceea pe ordinea de zi se pune tot mai insistent o nouă problemă umană, aceea a creşterii numărului şi a proporţiei persoanelor foarte vârstnice, de 75 de ani şi peste, în totalul populaţiei în vârstă de 60 de ani şi peste. Această tendinţă este o formă specială a procesului de îmbătrânire demografică ce ar putea fi denumită *„îmbătrânire a bătrânilor”*. În Republica Moldova, în afară de intensificarea procesului de îmbătrânire demografică a populaţiei, se conturează o tendinţă de îmbătrânire a populaţiei vârstnice prin creşterea relativă a numărului persoanelor de vârsta a patra sau a marilor bătrâni. Astfel, faţă de anul 1930, în anul 2004 ponderea persoanelor cu vârsta de 75 de ani şi peste a sporit de la 0,82% până la 3,7%. La analiza procesului de îmbătrânire demografică se calculează, de asemenea, raportul procentual dintre efectivele populaţiei foarte vârstnice, de 75 ani şi peste, şi cele ale populaţiei vârstnice „tinere”, de 60-69 de ani (raportul *bătrâni-bătrâni/bătrâni-tineri)*. Dacă în anul 1930, la 100 de persoane în vârstă de 60 de ani şi peste reveneau 23,7 bătrâni de 75 de ani şi peste, în anul 2004 s-a înregistrat o proporţie de 48,1%. La analiza procesului de îmbătrânire demografică a populaţiei se utilizează, îndeosebi, de gerontologi, *indicele de longevitate*, care exprimă proporţia populaţiei longevive în vârstă de 85 de ani şi peste într-o populaţie vârstnică de 60 de ani şi peste. Dacă în Republica Moldova la 100 de persoane în vârstă

de 60 de ani şi peste actualmente revin 3,3 persoane longevive, de 85 de ani şi peste, în Franţa valorile acestui indicator constituie 10,3, în Italia 8,9, în Rusia 5,1, în România 4,3.

Urmărind graficele piramidelor de vârstă construite pentru anii 1930 şi 2004 (*fig. 2, 3*), subliniem că faţă de anul 1930, în anul 2004 baza piramidei corespunzătoare vârstelor tinere se îngustează, iar vârful acesteia, unde sunt prezentate efectivele populaţiei vârstnice, se îngroaşă, adică între anii 1930-2004 populaţia Republicii Moldova a evoluat de la un tip de populaţie cu o structură tânără şi relativ echilibrată pe vârste spre un tip caracteristic populaţiilor cu simptome de îmbătrânire demografică. Îngustarea bazei piramidei vârstelor şi îngroşarea vârfului acesteia, în cazul modelului care vizează populaţia din anul 2004 faţă de modelul corespunzător numărului populaţiei din anul 1930 corespunde, în primul caz, deficitului de populaţie tânără, iar în cel de-al doilea caz, acumulării la vârstele avansate a unui număr sporit de persoane care trăiesc tot mai mulţi ani. Piramidele vârstelor pentru anii 1930 şi 2004 ne demonstrează deficitele de naşteri şi pierderile de vieţi omeneşti cauzate de cele 2 războaie mondiale. Îngustarea bazei piramidei vârstelor în anul 2004 este rezultatul scăderii natalităţii care a început în anul 1989.

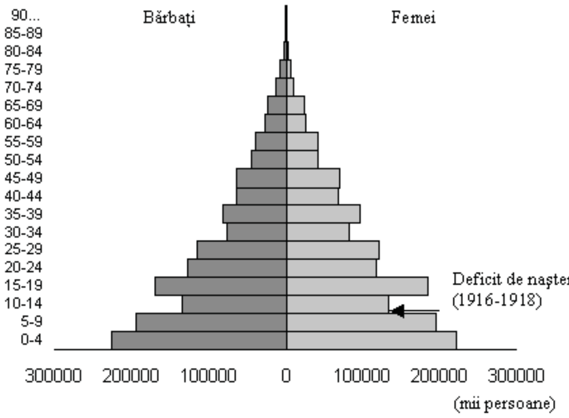

Figura 2. ***Populaţia Basarabiei pe grupe de vârstă şi sexe (12.1930)***

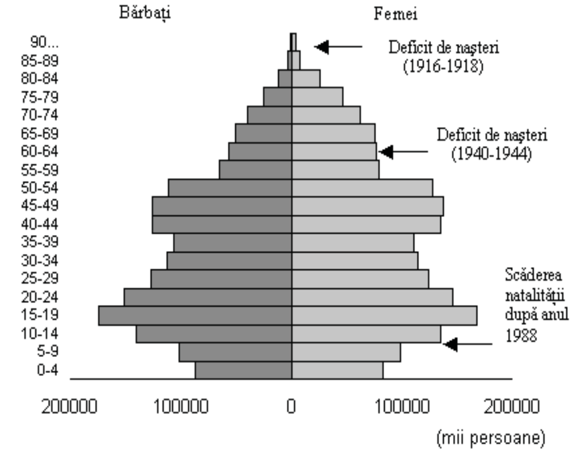

Figura 3. ***Populaţia Republicii Moldova pe grupe de vârstă şi sexe (10.2004)***

O manifestare importantă a procesului de îmbătrânire demografică a populaţiei este fenomenul *feminizării* procesului de îmbătrânire, cu alte cuvinte, majorarea numărului femeilor în populaţia de vârsta a treia. Din datele prezentate în *tab.1* se observă că dacă în anul 1930 atât numărul, cât şi ponderea persoanelor vârstnice, pe cele două sexe, erau aproximativ egale, începând cu anul de recensământ 1959 se remarcă diferenţieri semnificative în nivelul de îmbătrânire pe cele două sexe în favoarea sexului feminin.

Evoluţia fenomenului de îmbătrânire-feminizare în intervalul 1930-2004 este demonstrată, de asemenea, şi de analiza *raportului de masculinitate* (arată câte persoane vârstnice de sex masculin revin la 100 de persoane vârstnice de sex feminin) care a diminuat semnificativ. Dacă în anul 1930, la 100 de persoane vârstnice de sex feminin reveneau 108 bătrâni de sex masculin, în anul 2004 acest indicator a evoluat până la 64,6%. Această evoluţie a raportului de masculinitate demonstrează faptul că femeile vârstnice trăiesc mai mult decât bărbaţii vârstnici.

Rapoartele de masculinitate reflectă, de asemenea, direct evoluţia ratelor de mortalitate la vârstnicii din ţara noastră. Efectuând o analiză transversală, pe parcursul unui an, s-a înregistrat o diminuare a raportului de masculinitate odată cu înaintarea în vârstă (*tab.1*).

Tabelul 1

Raportul de masculinitate, pe grupe de vârstă, al populaţiei vârstnice în Basarabia şi în Republica Moldova, anii 1930-2004

Grupa de vârstă	*1930*	*1959*	*1970*	*1979*	*1989*	*1995*	*2000*	*2004*
60-64 de ani	**107,7**	**63,7**	**73,8**	**69,0**	**70,2**	**75,8**	**75,2**	**74,3**
65-69 de ani	**100,1**	**56,4**	**64,3**	**69,1**	**64,9**	**67,1**	**69,4**	**68,3**
70-74 de ani	**127,0**	**54,8**	**58,9**	**63,0**	**59,0**	**58,2**	**61,0**	**62,0**
75-79 de ani	**111,8**	**56,9**	**56,0**	**56,0**	**57,2**	**54,0**	**54,6**	**54,8**
80-84 de ani	**114,7**	**52,7**	**48,9**	**50,9**	**50,4**	**48,9**	**49,0**	**48,4**
85 de ani şi peste	**93,6**	**40,6**	**43,6**	**41,1**	**38,9**	**37,1**	**37,8**	**37,8**
60 de ani şi peste	**108,2**	**58,1**	**63,7**	**64,0**	**62,7**	**63,9**	**64,7**	**63,5**

Sursa: Figura 1.

La vârstele peste 85 de ani, începând din anul 1959, numărul bărbaţilor este chiar mai mic de 50 la 100 de femei de aceeaşi vârstă. Rezultă de aici un grad înalt de singurătate la persoanele vârstnice de sex feminin, îndeosebi la grupele cu vârste foarte mari, fenomen confirmat şi de datele statisticii stării civile, potrivit cărora nivelul văduviei la persoanele vârstnice şi bătrâne este mai înalt la femei decât la bărbaţi. În timp ce 71% din populaţia masculină vârstnică are statutul de persoană căsătorită, la populaţia feminină

acest procent a scăzut până la 36% (anul 2004). În prezent, femeile vârstnice singuratice (necăsătorite, văduve, divorțate şi despărțite) reprezintă în ansamblu pe țară mai mult de jumătate (62%). În localitățile urbane, această pondere este de 64% față de 61% în localitățile rurale.

Procesul de îmbătrânire demografică prezintă diferențieri semnificative, în sensul că acesta este mai avansat în cadrul mediului rural şi la persoanele de sex feminin, comparativ cu mediul urban şi cu persoanele de sex masculin. Astfel, la începutul anului 2004, valorile indicilor de îmbătrânire demografică erau de 11,8% în localitățile urbane şi de 15% în localitățile rurale, iar pe sexe acestea alcătuiau 9,9% la sexul masculin şi 13,7% la cel feminin în mediul urban, comparativ cu nivelurile mai înalte de 12,2% la sexul masculin şi de 17,8% la cel feminin, în mediul rural.

Analiza evoluției procesului de îmbătrânire demografică pe cele două medii sociale, în perioada 1930-2004, reține atenția asupra a două etape distincte: 1930-1959, când nu se constată diferențieri semnificative, şi de după 1959, când se observă o creştere continuă a indicilor de îmbătrânire demografică în cadrul ambelor medii sociale, dar într-un ritm mai accentuat în mediul rural față de cel urban. Astfel, dacă în anul 1959 ponderea persoanelor trecute de 60 de ani era mai mare în mediul rural față de cel urban cu doar 0,3 unități procentuale, în anul 2004 diferența a constituit 3,2 unități.

Îmbătrânirea demografică prezintă importante particularități în ceea ce priveşte nivelul de viață în diferite zone economico-geografice. În ansamblu (medii şi sexe întrunite), structura populației Republicii Moldova este afectată de procesul de îmbătrânire demografică în majoritatea raioanelor (*fig.4*).

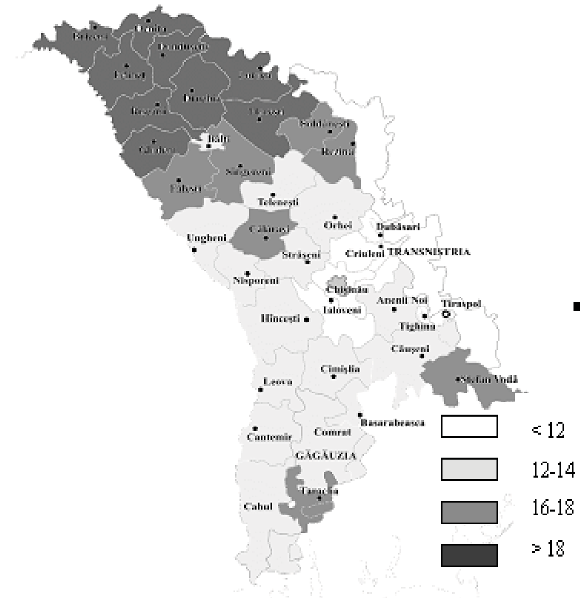

Figura 4. ***Nivelul de îmbătrânire demografică în Republica Moldova pe raioane, recensământul din 2004***

Potrivit datelor recensământului din anul 2004, valori foarte ridicate ale indicilor de îmbătrânire demografică s-au înregistrat în raioanele de nord ale republicii: Dondușeni (24,9%), Briceni (22,9%), Edineț (22,5%), Drochia (21,7%), Râşcani (21,8%) şi Ocnița (21,1%).

Valorile cele mai reduse ale indicilor de îmbătrânire demografică s-au înregistrat în raioanele de centru ale republicii: Ialoveni (10,4%), Criuleni (11,7%), Dubăsari (12,9%) şi în mun. Chişinău (10,7%).

Cauzele procesului de îmbătrânire demografică a populației în Republica Moldova şi unele consecințe ale acestuia.

Mulți autori opinează că procesele de îmbătrânire demografică au o cauzalitate complexă, fiind determinate de factori cu acțiune directă (demografică) şi de alți factori cu acțiune indirectă (nedemografică). Cauzele directe, care condiționează aprofundarea fenomenului de îmbătrânire a populației, sunt scăderea natalității şi a mortalității şi influența fluxurilor migraționale. De menționat faptul că evoluția procesului de îmbătrânire demografică a fost influențată şi de factori nedemografici de ordin economic, social, politic, cultural, medico-sanitar etc. (Balaci M., 1998, p. 158-159).

În Republica Moldova evoluția procesului de îmbătrânire demografică a populației este determinată, în primul rând, de scăderea ratelor de *natalitate,* nivelul căreia în anul 1930 era foarte înalt, alcătuind 40%, care apoi a început să scadă lent, dar continuu, înregistrând la începutul anilor '60 valori de 30%, după anul 1965 de 20%, în 1990 de 17,7%, apoi reducându-se brusc până la 10,5% în 2005. Începând cu anul 1999, nivelul natalității este mai scăzut decât cel al mortalității, situație ce a determinat un spor natural negativ de -0,7 în 1999 şi de -1,9 în 2005 (*fig. 5*).

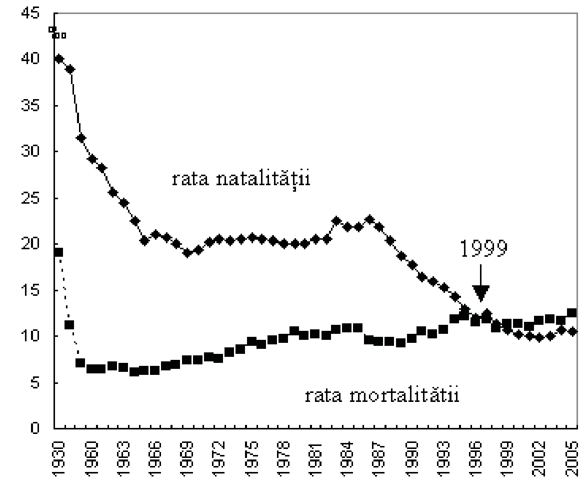

Figura 5. ***Evoluția ratelor natalității şi mortalității în Basarabia şi Republica Moldova, anii 1930-2005***

Sursa: Anul 1930: *Mişcarea populației României în anul 1931*, Bucureşti, Institutul Central de Statistică, 1931; anii 1950, 1959-2005: figura 7.

Este important să urmărim cum au evoluat ratele specifice ale *fertilităţii* în perioada anilor 1960-2005 (*fig. 6*). Analizând evoluţia ratei de fertilitate a populaţiei cu vârsta până la 25 de ani, constatăm creşterea progresivă a nivelului acestui indice în anii 1970–1995 faţă de anul 1960 la adolescente (de la 24,3% până la 61,8%) şi în anii 1970-1990 la tinere (de la 97% până la 205,7%). În perioada anilor 1990(95)-2005 ratele fertilităţii în aceste grupe de vârstă au cunoscut o diminuare până la nivelul anului 1960. Totodată, la femeile în vârstă de 25-39 de ani s-a constatat o creştere moderată a valorilor acestui indicator numai în anul 1970 comparativ cu 1960, iar în toţi ceilalţi ani analizaţi s-a observat o diminuare semnificativă. Astfel, nivelul ratei de fertilitate la femeile de 25-29 ani a diminuat de 1,9 ori în anul 2005 faţă de anul 1970.

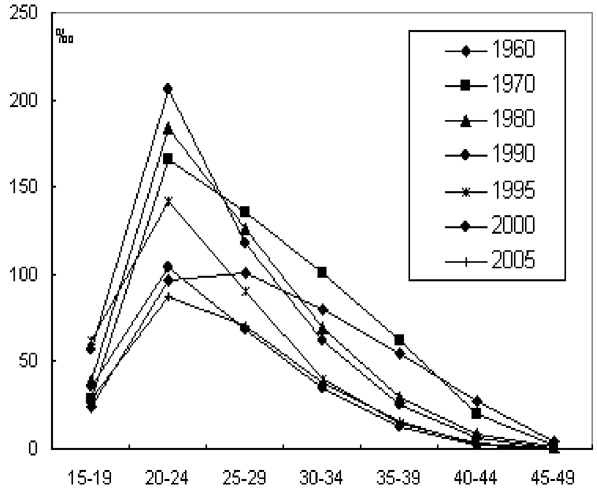

Figura 6. ***Evoluţia ratelor de fertilitate, pe grupe de vârstă, în Republica Moldova, anii 1960-2005***

Sursa: Calcule pe baza datelor Biroului Naţional de Statistică[1].

Notă: Figura 1.

Scăderea mortalităţii, adică creşterea duratei medii de viaţă, a avut un rol secundar. În ceea ce priveşte mortalitatea generală, pe parcursul anilor analizaţi se constată existenţa a două perioade distincte: 1930-1965, când rata mortalităţii scade de la valori foarte înalte, de la 19% până la 6,2%, şi după anul 1965, când se înregistrează o creştere continuă a nivelului acestor indici (12,4% în anul 2005), cu excepţia perioadei 1986-1990, când valorile ratei mortalităţii generale au fost sub nivelul de 10%. Îmbunătăţirea sănătăţii populaţiei în această perioadă se explică prin rezultatele companiei antialcoolice iniţiate de Mihail Gorbaciov (1985-1987), fenomen caracteristic şi pentru celelalte republici ale fostei URSS (6, 7, 33).

Creşterea nivelului mortalităţii generale în perioada anilor 1965-2005 este şi o consecinţă a procesului de îmbătrânire demografică, dar şi a unei *supramortalităţi masculine* înregistrate la populaţia activă. În anii tranziţiei la economia de piaţă mortalitatea a crescut, îndeosebi la populaţia activă (15-59 de ani), cea mai fragilă la rigorile şi durităţile tranziţiei. Astfel, în comparaţie cu anul 1965, în anul 1995, supramortalitatea bărbaţilor în vârstă de 25-29 de ani s-a majorat de la 2,0 până la 3,5 puncte. Concomitent, nu s-a atestat o creştere esenţială a supramortalităţii masculine la vârstele avansate şi la copii. În ultimii 10 ani (1995-2005) se atestă o diminuare a nivelului supramortalităţii populaţiei masculine în vârstă de 15-39 de ani până la nivelul anului 1985, totodată, continuă să se majoreze progresiv pe tot parcursul perioadei analizate mortalitatea masculină la vârstele presenescente de 40-64 de ani (de la 1,5 puncte până la 2,5 puncte în grupa de 50-54 de ani).

O măsură simplă a efectelor îmbătrânirii demografice a populaţiei este *raportul de dependenţă de vârstă* (numărul de persoane tinere şi vârstnice la 100 de persoane de vârstă adultă). În *figura 7* se prezintă evoluţia acestui indicator în Republica Moldova, calculat pe ansamblu şi pe cele două grupe de populaţie: tânără şi vârstnică.

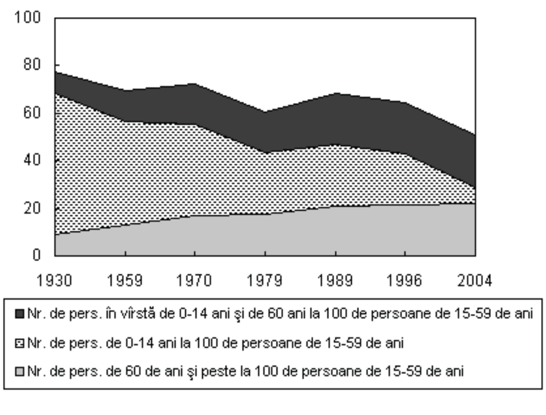

Figura 7. ***Evoluţia raportului de dependenţă de vârstă în Republica Moldova, pe total şi pe grupe de vârstă, tineri şi vârstnici, anii 1930-2004***

Sursa: Figura 1.

Deşi în ansamblu nivelul raportului de dependenţă de vârstă în perioada 1930-2004 a cunoscut tendinţe de micşorare, pe cele două categorii de populaţie, tânără şi vârstnică, acesta s-a modificat esenţial în sensul că dacă până în anul 1959 nivelul acestui indicator era determinat, în principal, de ponderea grupului tânăr, după anul 1959 este

[1] Datele despre distribuţia populaţiei după vârstă şi sex pentru anii 1960-1989 au fost acordate de Institutul Naţional de Studii Demografice, Franţa

influențat, într-o măsură din ce în ce mai mare, de grupul de populație vârstnică, ca urmare a intensificării procesului de îmbătrânire demografică. Astfel, între anii 1930-2004, valorile acestui indicator au evoluat de la 77,6 persoane tinere şi vârstnice, care reveneau la 100 de persoane adulte, din care 68,5 (88,2%) erau în vârstă de 0-14 ani şi 9,1 (11,8%) de 60 de ani şi peste, la 50,6 persoane, din care 28,8 (57%) erau tineri şi 21,8 (43%) vârstnici.

Cauza principală a acestui fenomen a fost reducerea fertilității, iar scăderii mortalității şi creşterii duratei medii de viață revenindu-le un rol secundar. Îmbătrânirea demografică este caracteristică mai mult sexului feminin şi mediului rural comparativ cu sexul masculin şi mediul urban. Analizând situația demografică din Republica Moldova, ajungem la concluzia că în context mondial țara noastră, cu o pondere a persoanelor în vârstă de 60 de ani şi peste în totalul populației de circa 14%, ocupă o poziție medie, iar în context european, se află printre țările cu niveluri scăzute de îmbătrânire, populațiile multor țări fiind cu mult mai îmbătrânite din punct de vedere demografic. În mediul rural, mai ales în zona de nord a republicii, procesul de îmbătrânire demografică este similar celui din țările din Europa şi din lume cu populații mai îmbătrânite. De aceea, în programele şi strategiile care vor fi inițiate o atenție deosebită trebuie acordată, în primul rând, populației vârstnice din mediul rural.

Bibliografie

1. Balaci M., *Demografia vârstei a treia*, Bucureşti, 1998.
2. Enciu N., *Populația rurală a Basarabiei în anii 1918-1940*, Chişinău, 2002.
3. *Familia: probleme sociale, demografice şi psihologice.* Monografie, capitolul 1, CCMSDF, Chişinău, 2005.
4. *Femeile şi bărbații în Republica Moldova, Culegere statistică*, Departamentul Statistică şi Sociologie al Republicii Moldova, 2004.
5. France Meslé, *Life expectancy: a female advantage under threat?* Population & Societies, 2005, no. 402, c.1-4.
6. France Meslé, *Mortality in Central and Eastern Europe: long-term trends and recent upturns*, Demographic Research, Special Collection, 2004.
7. France Meslé, Jacques Vallin et al., *Mortalité et causes de décès en Ukraine au XXe siècle*, №152, INED, 2005.
8. Guy Desplanques, *La population française îgée, Retraite et Société*, n°45, *Les nouvelles donnée démographiques*, 2005, p. 24-44.
9. H. P. A. Van de Water, *Health expectancy and the problem of substitute morbidity*, Philosophical Transactions, Biological Sciences, vol. 352, 1997, p. 1819 – 1827.
10. Health and Ageing, a Discussion Paper, WHO, 2002.
11. *Impactul migrației populației asupra situației demografice din Republica Moldova*, ASEM, UNFPA, Chişinău, 2006.
12. Kay-Tee Khaw, *Epidemiological aspects of ageing*, *Philosophical Transactions*, Biological Sciences, vol. 325, 1997, p. 1829-1835.
13. Kinsella K., Phillips R.D., *Global Aging: The Challenge of Success*, Population Bulletin, vol. 60, №1, 2005.
14. Martin L., Preston S., *Demography of Aging*, www.nap.edu/catalog/4553.html
15. Matei C., Matei A., *Particularitățile actuale ale evoluției populației în Republica Moldova*. Materialele simpozionului internațional „Probleme demografice ale populației în contextul integrării europene", 2004, Chişinău, p. 10-15.
16. Matei C., *Problemele metodologice ale prognozei demografice*, Chişinău, 2002.
17. *Mişcarea populației României în anul 1931*, Institutul Central de Statistică, 1931.
18. Paladi Gh., Tintiuc D., Penina O., *Procesul de îmbătrînire demografică a populației Republicii Moldova*, Revista „Buletinul A.Ş.M. Ştiințe medicale", p. 99-104.
19. Paladi Gh., Penina O., *Speranța de viață la naştere: evoluția diferenței în funcție de sex*, Conferința colaboratorilor şi studenților USMF „N. Testemițanu", octombrie, 2006.
20. Paladi Gh., Penina O., *Unele aspecte demografice ale procesului de îmbătrînire demografică*, „Problemele demografice ale populației în contextul integrării europene", Chişinău, 2005.
21. *Population 2005. News and views on further implementation of Cario Program of Action*, April 2004, vol. 6, No. 1.
22. *Preparing for an Aging World: The Case for Cross-National Research*, 2002.
23. Rotaru T., *Demografie şi sociologia populației, fenomene demo*grafice, Bucureşti, 2003.
24. Trebici V., *Demografia*, Bucureşti, 1979.
25. Вандескрик К., *Демографический анализ*, Москва, 2005.
26. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года, Молдавская СССР*. Москва, 1962.
27. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года по Молдавской СССР*, том 1, часть 1, 2; том 2,3., Кишинев, 1972.
28. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1979 года по Молдавской СССР*, том 1, часть 1, 2; том 2, 3., Кишинев, 1980.
29. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1989 года по Молдавской СССР*, том 1, часть 1., Кишинев.
30. *Кризис в области смертности, здоровья и питания. Исследования положения в странах с переходной экономикой*, UNICEF, 1994.
31. Кузнецов С.А., *Демографические проблемы в республике Молдова: социально-экономический аспект,* Chişinău, 1998.
32. Медков В. М., *Демография, учебник для ВУЗов*, Москва, 2005.
33. Милле Ф., Школьников В. и другие, *Современные тенденции смертности по причинам смерти в России 1965-1994 год*, www.demoscope.ru.
34. *Мировые демографические тенденции*, ООН, Комиссия по народонаселению и развитию, 34 сессия, 7 апреля 2004.
35. Пирожков С.И., Сафарова Г.Л., *Возрастная структура как фактор роста населения*, Журнал „Клиническая геронтология" №3, 1997, с. 18-25.
36. Пирожков С.И., Сафарова Г.Л., *Старение населения: демографические аспекты*, Журнал „Успехи Геронтологии", №1, 1997, с. 20-24.
37. Россет Э., *Процесс старения населения,* Москва, 1968.
38. Сафарова Г.Л., Косолапенко Н.К., Арутюнов В.А., *Региональная дифференциация показателей старения населения России*, Журнал „Успехи Геронтологии", № 16, 2005, с. 7-13.

MANAGEMENTUL FACTORILOR DE RISC MODIFICABILI PENTRU ACCIDENTE VASCULARE CEREBRALE

Membru corespondent al A.Ş.M.
Stanislav GROPPA,
conferenţiar universitar
Eremei ZOTA,
USMF „Nicolae Testemiţanu"

MANAGEMENT OF MODIFIABLE STROKE RISK FACTORS

Stroke is a leading cause of morbidity and mortality in West and East countries Primary prevention of stroke includes lifestyle modifications and measures to control blood pressure, cholesterol levels, diabetes mellitus, and atrial fibrillation.

Primary prevention trials have shown that reducing blood pressure in hypertensive subjects reduces their vascular risk, including stroke. Lowering serum cholesterol with statins or gemfibrozil in patients with hypercholesterolemia or coronary heart disease reduces the risk of stroke. However, no trial of cholesterol-lowering therapy has been completed in stroke patients. Cigarette smoking is associated with an increased risk of stroke and should be avoided. Careful control of all risk factors, especially arterial hypertension in type 1 and type 2 diabetics is recommended, together with a strict glycemic control to reduce systemic microvascular complications. It is also recommended to reduce alcohol consumption and obesity, and to increase physical activity in patients at risk for first-ever or recurrent stroke. An optimal management of risk factors for stroke is crucial to reduce the risks of first ever stroke, recurrent stroke, any vascular event after stroke and vascular death. One of the major public health issues for the coming years will be to focus more on risk factor recognition and management.

Accidentele vasculare cerebrale (AVC) reprezintă circa 2/3 din bolile neurologice la vârsta de peste 60 ani; ele constituie, de asemenea, o cauză majoră de moarte, situându-se pe locul 3, după bolile de inimă şi cancer.

În ţările occidentale la un milion de populaţie anual se înregistrează 500 cazuri noi de atac ischemic cerebral tranzitoriu (AICT) şi 2400 cazuri de accidente vasculare cerebrale. Din cei 2400 – 700 vor deceda după un an de la debut. Mai puţin de 50 la sută vor fi capabili să revină la un mod de viaţă independent după un an, majoritatea din ei vor rămâne, însă, cu schimbări reziduale fizice, cognitive sau comportamentale.

În ţările din sud-estul Europei, mortalitatea cauzată de această afecţiune este de 6-7 ori mai mare decât în ţările din est. Pentru Republica Moldova accidentele vasculare cerebrale în structura mortalităţii populaţiei ocupă locul doi cu 194,2 cazuri, după cardiopatia ischemică cu 407,5 cazuri, fiind urmate de tumori, afecţiuni digestive, traume şi intoxicaţii, afecţiuni respiratorii ş.a.

În anul 2006, în Republică Moldova au decedat 6964 de bolnavi cu AVC, inclusiv bărbaţi 3066 (44,02%) şi femei 3898 (55,97%). Mortalitatea prin boli cerebrovasculare a crescut de la 176,5 cazuri în 2000 la 194,2 cazuri în 2006 la 100 mii locuitori. Se observă o dinamică ascendentă a mortalităţii în populaţia urbană de la 143,8 cazuri la 152,0 cazuri şi o mortalitate crescută în populaţia rurală de la 199,8 la 224,0 cazuri (sau cu 12,1%) la 100 mii locuitori. Fiecare al 6-lea deces este cauzat de AVC (43137: 6964 = 6,2), inclusiv fiecare al 7-lea bărbat (22620: 3066 = 7,4) şi fiecare a 5-ea femeie (20517: 3898 = 5,3) decedează în urma AVC.

Conform datelor epidemiologice, impactul AVC asupra sănătăţii publice probabil va fi în continuă creştere, fapt explicat de îmbătrânirea populaţiei, creşterea numărului de supravieţuitori după AVC şi infarct miocardic (IM), populaţie cu un risc major de dezvoltare a unor evenimente vasculare noi.

Strategiile moderne ce permit micşorarea mortalităţii şi handicapului în faza acuta a AVC ischemic se reduc la administrarea de *aspirină* şi *rt-PA* şi organizarea unităţilor de *stroke* de care ar beneficia pacienţii cu AVC ischemic şi hemoragic. Însă, cu părere de rău, impactul strategiilor date la nivel comunitar rămâne a fi minimal. Mai mult decât atât, nu avem speranţe că în timpul apropiat va fi descoperită o panacee contra AVC.

Studiile recente au demonstrat că reducerea factorilor de risc influenţează favorabil potenţialul de apariţie a unui AVC. Managementul factorilor de risc poate conduce la diminuarea incidenţei AVC.

Factorii de risc pentru accidentul vascular cerebral pot fi divizaţi în două grupe:

A. Factori de risc care pot fi controlaţi: hipertensiunea arterială, diabetul zaharat,

dizlipidemiile, fumatul, inclusiv fumatul pasiv, sedentarismul, obezitatea, consumul excesiv de alcool, folosirea anticoncepţionalelor orale.

B. Factori de risc care nu pot fi modificaţi: vârsta - 66% din persoanele cu AVC au peste 65 de ani; rasa – americanii negri si hispanici, comparativ cu albii, au risc de doua-trei ori mai mare; sexul - AVC este mai frecvent la bărbaţi decât la femei pana la vârsta de 75 de ani, după care femeile sunt mai afectate (la toate vârstele mai multe femei decât bărbaţi decedează prin AVC); istoricul familiar – riscul de AVC este mai mare dacă un părinte, un frate sau o soră a avut AVC; prezenţa în trecut a unui AVC.

Scopul lucrării noastre constă în a evalua eficacitatea managementului celor mai frecvenţi factori de risc modificabili pentru AVC ischemic.

HIPERTENSIUNEA ARTERIALĂ

Hipertensiunea arterială, boala care nu provoacă prin ea însăşi durere, este tolerată cu inadmisibilă indiferenţă; bolnavul află prea târziu că hipertensiunea este principalul factor cauzal al paraliziei prin accident vascular cerebral.

În Republica Moldova morbiditatea prin AVC cu hipertensiune arterială a crescut de la 12 068 cazuri în 2000 la 19 052 cazuri în 2006, sau cu 57,9%. Circa 40% dintre bolnavi nu-şi cunosc boala, iar majoritatea nu fac aproape nimic pentru a o trata. De asemenea, se atestă o morbiditate înaltă a populaţiei prin AVC fără hipertensiune arterială – 16 564 cazuri în 2000 şi 15 796 cazuri în 2006. Din 9 196 cazuri noi de AVC, 3 986 (43,35%) au fost în asociere cu hipertensiune arterială şi 5 210 (56,65%) cazuri de AVC fără hipertensiune arterială.

Studiile epidemiologice au demonstrat o legătură continuă, pozitiva liniară dintre hipertensiune (atât sistolică cât şi diastolică) şi incidenţa oricărui subtip de AVC ischemic sau hemoragic. Riscul de dezvoltare a unui AVC se dublează la fiecare majorare a TA diastolice cu 7,5 mm Hg. Hipertensiunea arterială izolată sistolică (TA sys >160 mmHg TA dia <90 mmHg) de asemenea este un factor de risc important pentru AVC la vârstnici.

Studii clinice randomizate

Studii de profilaxie primară

Studiile de profilaxie primară au prezentat evidenţe convingătoare că tratamentul antihipertensiv va reduce riscul evenimentelor vasculare, inclusiv AVC. Meta-analiza a 14 studii randomizate a demonstrat că reducerea tensiunii arteriale diastolice cu 5-6 mm Hg va micşora rata AVC cu 42 % după perioada de 5 ani de tratament.

Importanţa controlului izolat al tensiunii arteriale sistolice la vârstnici a fost dovedită în mai multe studii randomizate. Astfel, în studiul SHEP incidenţa generală a AVC a fost redusă cu 36%. Rezultate similare au fost obţinute şi în studiul Sys-Eur: studiul a fost oprit când incidenţa AVC a fost redusă cu 42% în grupul activ tratat.

Meta-analiza a 27 de studii ce au inclus 136 124 pacienţi a demonstrat că preparatele antihipertensive au un efect benefic durabil, cel mai important efect asupra incidenţei AVC fiind consecinţele directe ale reducerii tensiunii arteriale.

Studii de profilaxie secundară

Până nu demult nu au existat dovezi că reducerea tensiunii arteriale după AVC ar micşora şi rata noilor evenimente vasculare sau a deceselor.

Studiul PROGRESS (Perindopril Protection Against Recurrent Stroke Study), efectuat pe un număr de 6 105 pacienţi care au suportat AVC sau AIT în ultimii 5 ani, a arătat că după perioada de 4 ani s-a observat o reducere cu 29% a riscului AVC în grupul activ tratat, iar combinaţia *perindopril* plus *diuretic* a condus la reducerea cu 43% a riscului AVC recurent şi cu 40% a evenimentelor cardiovasculare majore.

Concluzii

Într-o populaţie de 1 mln, circa 12 000 au suportat AIT sau AVC. Din ei 6 000 (50%) sunt hipertensivi. Reducerea TA la ei va scădea numărul anual de AVC de la 420 (7%) la 288 (4,8%). Aceasta va preveni dezvoltarea AVC primar la 132 (5,5%) din cei 2 400 menţionaţi mai sus.

Recomandări

Se recomandă o evaluare multidisciplinară a unui pacient cu hipertensiune arterială. Măsurarea tensiunii arteriale este esenţială în urmărirea medicală sistematică. Presiunea arterială trebuie reglată la valori normale (<140/90 mm Hg sau <135/80 mm Hg la pacienţii diabetici) prin modificarea stilului de viaţă, tratament farmacologic sau prin ambele aceste metode.

HIPERCOLESTEROLEMIA

Majoritatea studiilor au constatat o asociere neînsemnată sau lipsa ei între valorile colesterinei şi riscul de AVC. Însă e de menţionat că trei pătrimi din studii au luat în consideraţie numai AVC fatal, neglijând subtipul de AVC; pe când majoritatea pacienţilor cu hemoragii cerebrale aveau nivele normale sau chiar scăzute ale colesterolului, totodată hemoragiile cerebrale erau mai frecvent asociate cu AVC fatal. Toate acestea, probabil, au şi influenţat concluziile.

Studiile mai recente au demonstrat un risc majorat de dezvoltare a AVC ischemic în caz de nivele ridicate ale colesterolului total, lipoproteidelor de densitate joasa (LDL), trigliceridelor, sau nivele joase ale lipoproteidelor de densitate înaltă (HDL).

Studii randomizate

Analiza a 41 studii de profilaxie primară şi secundară, cu o durată medie de observare de 4 ani, a constatat o reducere de 16% (OR 0,84) a incidenţei AVC, fără reducerea incidenţei AVC fatal (OR 1,09). Cele mai bune rezultate au fost constatate în studiile de profilaxie secundară (OR 0,80), în studiile cu administrarea statinelor (OR 0,77) şi în caz de reducere a colesterolului total cu 10% (OR 0,77) sau 20 % (OR 0,75).

În studiile de profilaxie secundară cu administrarea statinelor, 144 de pacienţi necesitau să fie trataţi pe o perioada de 3 ani pentru a evita un AVC. Analiza rezultatelor studiilor date a indicat o reducere a mortalităţii (OR 0,85), a bolilor coronariene fatale (OR 0,79) şi o creştere nesemnificativă de 9% a riscului AVC fatal. Aceasta ar putea fi explicat prin faptul că majoritatea studiilor luau în consideraţie ambele subtipuri de AVC, cel ischemic şi cel hemoragic. Totodată, cunoaştem că AVC hemoragic are o rată de mortalitate mai mare şi este asociat cu nivele mai joase de TCh.

Şi totuşi, chiar dacă incidenţa AVC hemoragice e crescută după tratamentul cu statine, riscul dat este incomparabil cu reducerea semnificativă a evenimentelor vasculare (OR 0,69) şi a mortalităţii generale (OR 0,79).

Concluzii

Reducerea valorilor colesterolului seric diminuează riscul AVC la pacienţii cu hipercolesterolemie sau maladii coronariene. O scădere semnificativă a incidenţei AVC poate fi observată numai în studiile cu administrarea de statine sau studii de profilaxie secundară.

Dacă statinele vor fi administrate la 4 800 (40%) din pacienţi cu AVC/AIT şi hipercolesterolemie (> 7 mmol/L) într-o populaţie de 1 mln, rata anuală de AVC se va reduce de la 336 (7%) la 255 (5%) – o reducere de 81 (3,4%) din cele 2 400 cazuri noi de AVC.

Recomandări

Conform Programului de Educaţie Naţională pentru tratamentul hipercolesterolemiei (NCEP), decizia de a iniţia un tratament hipolipemiant se bazează pe prezenţa factorilor de risc cardiovasculari şi depinde de valorile lipidice actuale. În absenţa manifestărilor clinice ale aterosclerozei sau diabetului, şi fără sau numai cu un singur factor de risc cardiovascular, valoarea recomandată pentru LDL este de 160 mg/dL (4,15 mmol/L). La pacienţii cu ateroscleroză clinic manifestată (inclusiv stenoza carotidiană asimptomatică) sau diabet, valoarea ţintă pentru LDL este sub 100 mg/dL (2,6 mmol/L). La pacienţii cu risc foarte înalt sau cu multipli factori de risc valorile date trebuie reduse sub 70 mg/dL.

FUMATUL DE ŢIGĂRI

Efectele fumatului sunt multifactoriale, modificând vasele şi hemodinamica. Efectele vasculare ale fumatului se manifestă prin reducerea elasticităţii vasculare şi creşterea rezistenţei peretelui vascular, toate acestea favorizând formarea ateromei. Efectele asupra hemodinamicii constau în majorarea valorilor de fibrinogen, hematocrit şi agregarea trombocitelor, reducerea valorilor de HDL.

Epidemiologia

Meta-analiza a 22 de studii a confirmat că tabagismul dublează riscul de AVC ischemic. Aproximativ 25% din populaţia adultă sunt fumători activi de ţigări, însă datele variază în funcţie de ţară, vârstă, educaţie şi sex. Riscul relativ de dezvoltare a unui AVC la foştii fumători de asemenea este uşor majorat: 1,34 în Nurses Health Study şi 1,26 în Physicians Health Study. Riscul dat descreşte în funcţie de timpul trecut de la încetarea fumatului.

Aproximativ la 90% din nefumători se vor determina valori serice de nicotină cauzată de expunerea la fumul de ţigară. Faptul dat explică creşterea riscului relativ pentru AVC la persoanele nefumătoare. După ajustarea datelor după sex, vârstă, tensiune arterială, maladii cardiace şi diabet se observă o creştere a riscului de AVC cu 1,82 la persoanele nefumătoare sau la ex-fumători expuşi la fumul de ţigară.

Studii observaţionale

Reducerea riscului are loc rapid după încetarea fumatului, independent de vârstă. Astfel, riscul bolilor coronariene descreşte cu 50% timp de un an şi devine egal cu cel la nefumători după 5 ani de la întreruperea obiceiului.

Renunţarea la fumat este asociată cu o reducere semnificativă şi timpurie a riscului AVC. Trecerea la fumatul pipei sau trabuc confirmă un beneficiu nesemnificativ, ce subliniază necesitatea renunţării complete la fumat.

Concluzii

Pentru populaţia fumătoare riscul atributiv populaţional este estimat la 18%, pentru foşti fumători la 6%, şi la 12% pentru cei expuşi la fumul de ţigară.

În cazul dacă toți 3 600 pacienți cu AVC/AIT în anamneză care fumează dintr-o populație de 1 mln vor stopa fumatul, numărul anual de AVC s-ar putea reduce de la 252 (7%) la 168 (4,7%), se vor evita 84 (3,5%) din cele 2 400 de AVC anuale noi.

Recomandări

Totuşi, chiar şi în cazul în care persoana renunță la fumat, riscul AVC rămâne crescut. De aceea eforturile majore trebuie să fie îndreptate la prevenirea fumatului de către adolescenți.

Pentru toți fumătorii este recomandată renunțarea la deprinderea dată.

DIABETUL ZAHARAT

Persoanele ce suferă de diabet zaharat tip II au un risc sporit pentru AVC cel puțin din următoarele motive - prevalența majorată a aterosclerozei, prevalența majorată a altor factori de risc independenți cum ar fi hipertensiunea arterială, obezitatea, hiperlipidemia.

Studiile efectuate au demonstrat o asociere independentă dintre diabet şi AVC ischemic, riscul relativ variind de la 1,8 până la 6. Tensiunea arterială majorată este comună pentru pacienții cu diabetul zaharat tip II, cu prevalența de 60% şi mai sus la adulți, contribuind la creşterea riscului de AVC.

Studii clinice

Controlul tensiunii arteriale la diabetici

Controlul strict al hipertensiunii arteriale (reducerea TA până la 144/82 mm Hg) a rezultat în reducerea riscului relativ pentru AVC fatal şi non-fatal cu 44% comparativ cu cei ce au primit un tratament mai liberal (reducerea TA până la 154/87 mm Hg).

Studiul SHEP a demonstrat o reducere a riscului AVC cu 20% la pacienții diabetici tratați cu preparate antihipertensive.

În studiul HOPE, substudiul cu includerea pacienților diabetici menționează o reducere a evenimentelor primare combinate (IM, AVC, sau moarte cardiovasculară) cu 25% şi o reducere cu 33% a riscului AVC. De asemenea, s-a menționat o reducere a complicațiilor diabetice (nefropatiilor, necesitatea dializei).

Controlul glicemiei serice

Controlul strict al glicemiei nu a demonstrat o reducere semnificativă a ratei AVC chiar şi după 9 ani de observații. Terapia intensivă pentru controlul glicemiei în diabetul zaharat insulino-dependent (tip I) a redus rata complicațiilor microvasculare, nefropatiilor, retinopatiilor, şi polineuropatiilor. Astfel, controlul strict al hipertensiunii arteriale la diabetici e mai eficient în reducerea riscului AVC decât normalizarea glicemiei.

Concluzii

Controlul tensiunii arteriale la diabetici şi tratamentul pacienților diabetici cu risc major cu inhibitorii ACE reduce riscul AVC.

Recomandări

Se recomandă controlul strict al hipertensiunii arteriale la toți pacienții cu DZ tip I şi II.

Controlul glicemiei este recomandat pentru reducerea complicațiilor sistemice micro-vasculare.

CONSUMUL DE ALCOOL

Consumul de alcool are o relație dozo-dependentă pentru AVC hemoragic. Alcoolicii cronici şi adulții tineri cu intoxicații acute cu alcool au un risc crescut pentru ischemii cerebrale. Majoritatea studiilor sugerează că relația dintre cele două poate fi înscrisă sub forma unei curbe de „J" în care cantitățile mici şi moderate de alcool au efect protectiv, iar marii băutori au un risc mai mare de AVC. Efectul protector a fost observat la cei ce utilizează 2 doze mici (1 doză =12 g sau 15 ml de alcool) pe zi, iar cei ce utilizează mai mult de 5 doze pe zi sunt supuşi unui risc sporit pentru AVC.

Recomandări

Pentru scăderea riscului de AVC s-ar putea recomanda consumul moderat (1-2 doze pe zi) al alcoolului pentru cei ce nu consumă. Pacienților, mari consumatori de alcool, li se recomandă de a exclude sau a reduce consumul de alcool.

INACTIVITATEA FIZICĂ

Epidemiologia

Inactivitatea fizică ar putea fi un factor de risc pentru bolile cardiovasculare şi AVC, la fel de important ca şi tabagismul şi hipertensiunea arterială.

Persoanele ce exercită activități fizice au puțini factori de risc. Riscul AVC în cazul lor depinde de intensitatea şi regularitatea antrenamentelor. Beneficiile sunt evidente chiar şi după o activitate moderată sau uşoară cum ar fi plimbatul. Protecția în cadrul activității fizice parțial poate fi explicată prin controlul unor factori de risc cum ar fi:

- ✓ hipertensiunea arterială
- ✓ maladiile cardiovasculare
- ✓ diabetul
- ✓ obezitatea
- ✓ reducerea activității plachetare şi fibrinogenului plasmatic
- ✓ creşterea activității activatorului plasminogenului tisular endogen
- ✓ creşterea concentrației HDL

Însă exercițiile abuzive frecvente pot spori mortalitatea cardiacă, mai cu seamă la cei cu maladii cardiace în anamneză.

Recomandări

Sunt recomandate antrenamentele moderate cel puţin de 30 min în majoritatea zilelor din săptămână. Implementarea programului de exerciţii trebuie să fie gradual şi sub supravegherea medicală la cei vârstnici.

OBEZITATEA

Epidemiologia

Obezitatea definită că indicele masei corporale BMI peste 30 kg/m^2) este direct asociată cu riscul de AVC sau maladii cardiovasculare.

Obezitatea deseori este asociată cu alţi factori de risc, cum ar fi hipertensiunea arterială, diabetul zaharat şi dislipidemia.

Obezitatea abdominală este mai strâns legată cu riscul de AVC. Obezitatea abdominală se defineşte clinic ca o circumferinţă a abdomenului de peste 80 cm la femei şi peste 94 cm la bărbaţi.

Riscul relativ variază în funcţie de indexul BMI şi constă în RR 1,8 pentru BMI 27-28,9 kg/m^2, 1,9 pentru BMI 29-31,9 kg/m^2, şi 2,4 pentru BMI mai mare de 32 kg/m^2.

Recomandări

Este recomandată tuturor pacienţilor supraponderali sau obezi scăderea ponderală până la atingerea unui BMI de 18,5 - 24,9 kg/m^2 şi unei circumferinţe abdominale de sub 80 cm la femei şi sub 94 cm la bărbaţi.

Concluzii

Astfel, avem deja la dispoziţie schema verigilor patogenice ale AVC: stil de viaţă nesănătos - obezitate - şi/sau diabet - ateroscleroză - hipertensiune arterială şi celelalte boli de inimă.

Înainte ca medicul să devină necesar, fiecare poate să influenţeze factorii de risc vasculari, cu condiţia să-i cunoască şi să fie suficient de înţelept şi perseverent pentru a-şi modifica stilul de viaţă dintr-unul care provoacă boala, într-unul care promovează sănătatea.

Una din activităţile majore ale sănătăţii publice în următorii ani ar trebui focusată asupra recunoaşterii şi managementului factorilor de risc, care este crucială în reducerea primului AVC, AVC recurent, altor evenimente vasculare şi a morţii vasculare.

Bibliografia

1. American Heart Association. *Heart and stroke statistical update*. Dallas, Texas: American Heart Association, 2001.

2. Anestiadi V., Zota Ie., Groppa St., Melnic E., Foca E., Zota E. *Unele aspecte în patogenia aterosclerozei.* Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei ştiinţe medicale. Revistă ştiinţifico-practică Nr.2, 2005 pag. 37-43.

3. Blood Pressure Lowering Treatment Trialists' Collaboration. *Effects of ACE inhibitors, calcium antagonists, and other blood-pressure-lowering drugs: results of prospectively designed overviews of randomised trials*. Lancet 2000; 356:1955-64.

4. Bonita R. *Stroke prevention: a global perspective*. In: Norris JW, Hachinsky V, eds. Stroke Prevention. New York, NY: Oxford University Press; 2001:259-74.

5. Bosch J., Yusuf S., Pogue J., et al, on behalf of the HOPE Investigators. *Use of ramipril in preventing stroke: double blind randomised trial*. BMJ 2002;324:699-702.

6. Dahlof B, Devereux EB, Kjeldsen SE, et al. *Cardiovascular morbidity and mortality in the Lisartan Intervention For Endpoint reduction in hypertension study (LIFE): a randomised trial against atenolol*. Lancet 2002;359:995-1003.

7. Expert Panel on Detection, Evaluation, and Treatment of High Blood Cholesterol in Adults. Executive summary of the Third Report of the National Cholesterol Education Program (NCEP) Expert Panel on Detection, Evaluation, and Treatment of High Blood Cholesterol in Adults (Adult Treatment Panel III). JAMA 2001;285:2486-97.

8. Goldstein LB, Adams R, Becker K, et al. *Primary prevention of ischemic stroke: a statement for healthcare professionals from the Stroke Council of the American Heart Association.* Circulation 2001;103:163-82.

9. Groppa S., Zota E., Manea D. *Profilaxia accidentului vascular cerebral ischemic Monografie*. Chişinău, 2006. 143 p.

10. Groppa S., Zota E., Pisarenco I. *Statinele în tratamentul acut al stroke-ului.* Conferinţa a VI-a Naţională de Epileptologie. Conferinţa a II-a Naţională de boli vasculare cerebrale. 11-13 Mai, 2005, Chişinău.

11. Haffner SM. *Do interventions to reduce coronary heart disease reduce the incidence of type 2 diabetes? A possible role for inflammatory factors.* Circulation 2001;103:346-7.

12. Manea D., Groppa St., Zota E., Ciobanu G. *Stroke as public health impact in Republic of Moldova.* European journal of neurology, Vol.12, Supplement 2, September 2005, Abstract of the 9th Congress of the European Federation of Neurological Societies. Pag.184.

13. Munford RS. *Statins and the acute-phase response.* N Engl J Med 2001;344:2016-8.

14. PROGRESS Collaborative Group. *Randomised trial of a perindopril-based blood pressure lowering regimen among 6,105 patients with previous stroke or transient ischaemic attack.* Lancet 2001;358:1033-41.

15. Staessen J, Wang J-G, Thijs L. *Cardiovascular protection and blood pressure reduction: a meta-analysis*. Lancet 2001;358:13-05-15.

BIOMASA – SURSĂ EFICIENTĂ DE ENERGIE RENOVABILĂ

Membru corespondent al A.Ş.M.
Ion HĂBĂŞESCU

BIOMASS – RENEWABLE EFFECTIVE ENERGETIC SOURCE

The analysis of biomass production potential in the Republic of Moldova is given. The work basic results got from the State program realization are underlined. The rationalization of liquid biofuels use is demonstrated: ethahol-gasolene mixtures, esters of the rape oil. The rationalization of plants utilization with high biomass potential (sugary sorghum, Jerusalem artichoke, etc), and vegetal remnants (straws, stems) for power getting is proved.

O tendinţă fundamentală a dezvoltării mondiale o constituie transformarea treptată a agriculturii într-un producător eficient de sursă energetică renovabilă. Ponderea biomasei în balanţa energetică mondială astăzi este mai mică decât a altor surse, însă, după prognoza savanţilor, în anul 2040 aceasta va atinge 23,8 la sută, iar sursele renovabile în întregime – circa 47,7 la sută [1]. Deja în anul 2010 în ţările Uniunii Europene se prevede o pondere a surselor renovabile din biomasă până la 12%, iar în anul 2020 - până la 20%.

După prognoza savanţilor [2], în anul 2030 consumul de energie va spori cu 60%. După altă prognoză [3], în anul 2050 consumul de energie va creşte de 2 – 3 ori. Evident că pentru aceasta va fi necesară majorarea capacităţilor tuturor surselor de producere a energiei. O particularitate importantă în soluţionarea acestei chestiuni este faptul că producerea energiei trebuie să fie ecologic pură. Aşadar, biomasa urmează să joace un rol considerabil în balanţa energetică.

Astăzi, toate ţările sunt în căutarea surselor renovabile de energie - cele bogate şi cele sărace, cele ce deţin surse fosile şi cele ce nu deţin. Moldova dispune anual de peste 12 mln tone de deşeuri vegetale şi animale, ceea ce echivalează cu 50 mii GWh. Acest potenţial uriaş de energie face posibilă acoperirea necesităţilor, cel puţin comunale, ale tuturor locuitorilor republicii. Într-adevăr, chiar la un randament de transformare a energiei biomasei de 0.30, unei familii îi revin 15 MWh, ceea ce este suficient pentru încălzirea locuinţei, iluminarea şi funcţionarea tuturor aparatelor electrocasnice (televizor, boiler, frigider, climatizor ş.a.).

Numai de pe un hectar de grâu, la o recoltă de 2,8 tone grăunţe, se obţin 4200 kg de paie cu un potenţial energetic de peste 18 MWh. Venitul de la utilizarea paielor pentru obţinerea energiei poate fi mai mare decât a însuşi grâului.

Atunci se pune întrebarea: cum utilizăm noi acest potenţial energetic?

Se ştie că o parte din rămăşiţele vegetale sunt, pur şi simplu, fărâmiţate şi împrăştiate pe câmp, o parte - arse direct pe lanul recoltat, iar randamentul celor utilizate pentru încălzire nu depăşeşte 0,15-0,20. Una din cauzele acestei situaţii este că deşeurile din agricultură nu au devenit marfă. Ne lipseşte înţelegerea că transformând, de exemplu, paiele în energie electrică, putem obţine un beneficiu mai mare decât vânzând grâul. Pentru urgentarea soluţionării problemei utilizării deşeurilor vegetale trebuie ca ele să fie transformate într-o formă comodă de utilizare. În acest scop sunt cunoscute diferite tehnologii: arderea directă, formarea brichetelor pentru arderea directă, gazificarea, piroliza, producerea biogazului, biohidrogenului şi altele.

Decizia de a folosi o tehnologie sau alta de prelucrare a deşeurilor se adoptă, pornindu-se de la solicitarea pe piaţă a produsului obţinut, mărimea investiţiilor necesare, preţul final al mărfii şi competitivitatea ei faţă de produsele similare tradiţionale. Astăzi, pentru Moldova, cea mai eficientă cale de utilizare a biomasei este arderea directă în cazane speciale care au un randament de peste 70 la sută, generând energie electrică şi termică. Această tehnologie nu necesită cheltuieli deosebite de pregătire a masei vegetale pentru ardere, investiţiile capitale fiind, de asemenea, rezonabile. Numai utilizarea biomasei vegetale (paie, ciocleji, beţe de floarea- soarelui) ar da posibilitatea acoperirii a peste 50% din cerinţele energetice ale ţării.

O sursă energetică valoroasă pentru Republica Moldova pot deveni plantele special cultivate în acest scop - *sorgul zaharat, rapiţa, topinamburul şi altele*.

În lume sunt cunoscute peste două mii de soiuri de sorg zaharat care conţin până la 30 la sută zahăr. De pe un hectar de sorg se pot obţine peste 100 t masă verde, inclusiv 20 t frunze verzi şi panicule, 2,5-3,0 t etanol, 30 t masă uscată. Desigur că această plantă trebuie studiată sub toate aspectele, ceea ce şi se întreprinde în cadrul Programului de Stat *Elaborarea tehnologiilor de producere şi utilizare a surselor energetice renovabile în baza materiei prime şi a deşeurilor agricole.*

În multe ţări, etanolul se foloseşte ca adaos

la benzină pentru motoarele cu ardere internă cu aprinderea prin scânteie MAS. Etanolul pur, în calitate de combustibil pentru MAS, a fost produs şi utilizat pe larg în Brazilia în anii 60 ai secolului trecut, unde, de atunci încoace, se utilizează amestecuri de 20-22% etanol şi benzină.

Astăzi, Brazilia produce peste 14 mln m^3 etanol ce asigură 19% din necesarul său de combustibil lichid pentru motoarele cu ardere internă. Cel mai mare producător şi utilizator de etanol sunt Statele Unite ale Americii care produc 19 mln m^3 etanol, în multe state fiind reglementată legislativ utilizarea benzinei în amestec cu 5-20% etanol.

Etanolul poate fi produs din diferită materie primă. Însă, după cum se vede din *Tabelul 1*, cea mai mare cantitate de etanol la cel mai mic preţ se poate obţine din sorgul zaharat în condiţii pedoclimatice din Republica Moldova.

Tabelul 1

Volumul de producere şi preţul etanolului din diferită materie primă [4]

Materia primă	Volumul de producere t/ha	Preţul, dolari/m^3	Materia primă	Volumul de producere t/ha	Preţul, dolari/m^3
Sfecla de zahăr	2,5 ÷ 3,0	300-400	Grâul	0,5 ÷ 2,0	380 ÷ 400
Trestia de zahăr	3,5 ÷ 5,0	160-200	Cartoful	1,2 ÷ 2,7	800 ÷ 900
Porumbul	2,5 ÷ 3,0	250-400	Sorgul zaharat	3,0 ÷ 5,0	200 ÷ 300

Cu toate acestea, în SUA din sorgul zaharat se produc doar 8% din toată cantitatea de etanol, organizarea procesului de producere a etanolului din sorgul zaharat necesitând investiţii considerabile. În plus, pentru obţinerea unei unităţi de etanol din sorgul zaharat este necesară prelucrarea unei cantităţi de materie primă de 30-40 de ori mai mare decât pentru o unitate de cereale. Perioada de prelucrare a sorgului zaharat constituie 2,5 – 3 luni şi, practic, este imposibilă depozitarea tulpinelor pentru prelungirea termenului de prelucrare.

Cercetările efectuate în cadrul Institutului „Mecagro" împreună cu savanţii Universităţii Agrare de Stat au demonstrat că amestecul optim poate conţine 15-20% etanol. Testările au dovedit că, în comparaţie cu benzina curată, amestecurile de etanol-benzină reduc concentraţia oxidului de carbon de 1,5-3,4 ori în gazele de eşapament în funcţie de sarcina motorului, consumul specific al combustibilului mixt, de asemenea, este mai mic cu 6-10%, puterea motorului creşte puţin (3-4%) sau rămâne aceeaşi.

În anul 2007, în Moldova au fost importate circa 260 mii tone benzină, din care 20%, adică 52 mii tone, ar fi putut înlocuite cu etanol, pentru obţinerea căruia sorgul zaharat ar urma să ocupe o suprafaţă de 15-18 mii ha. În afară de etanol, deşeurile vegetale în urma extragerii sucului din sorgul zaharat pot fi utilizate ca îngrăşământ organic sau hrană pentru vite şi, desigur, ca sursă energetică. Masa uscată, obţinută de pe un hectar de sorg, are un potenţial energetic de peste 130 MWh. Deci, puterea calorifică a aşa-numitelor deşeuri de la extragerea sucului este de peste 5 ori mai mare decât a produsului principal – etanolul (22 MWh). Pentru valorificarea potenţialului acestei culturi este necesară soluţionarea unui şir întreg de probleme, printre care, de primă urgenţă – mecanizarea recoltării sorgului şi extragerii sucului din tulpine.

Institutul „Mecagro" a elaborat, proiectat şi confecţionat machetele maşinilor pentru efectuarea operaţiunilor nominalizate. Sunt la etapa de elaborare normativele tehnice, cadrul legislativ şi reglementările pentru deservirea tehnică a motoarelor ce utilizează combustibil mixt. Soluţionarea deplină a acestor chestiuni ar oferi posibilitatea de a reduce anual cu 25-30 mln dolari SUA importul benzinei în Republica Moldova.

În ultimii ani se desfăşoară cercetări intensive pentru a înlocui etanolul cu alt alcool – butanolul. Două corporaţii transnaţionale *Du Pont* şi *British Petroleum* – au anunţat despre succesul obţinut în decursul a trei ani – elaborarea unui nou biocombustibil – biobutanol. Proiectul a fost lansat în anul 2003 şi s-a finalizat în anul 2007 cu construcţia a două uzine de producere a biobutanolului.

Biobutanolul, de fapt, este acelaşi bioetanol numai cu o putere calorifică mai mare şi cu cheltuieli de producere mai scăzute. Afară de aceasta, producerea biobutanolului, din punct de vedere tehnic, este cu mult mai simplă decât a etanolului.

Biobutanolul se obţine la fermentarea porumbului, grâului, sfeclei de zahăr, cartofului, topinamburului, sorgului zaharat cu folosirea bacteriei *Clostridia acetobutylicum*. În viitor, pentru producerea biobutanolului s-ar putea utiliza şi componentele plantelor care conţin celuloză, aşa ca paiele, tulpinele de floarea soarelui, de porumb ş.a.

Avantajele principale ale biobutanolului în comparaţie cu etanolul:

• puterea calorifică a etanolului este de 19,6 Mj/l, iar a butanolului - de 29,2 Mj/l, fiind doar cu 8% mai mică decât a benzinei (32,0 Mj/l);

• posibilitatea de a căpăta amestecuri stabile cu benzina fără a schimba ceva în sistemul de alimentare a motoarelor;

• căldura formării aburilor la butanol este de două ori mai mică decât la etanol ce face ca motorul alimentat cu el să fie pornit pe timp rece cu mult mai uşor.

Reieşind din cele expuse, este firesc de a desfăşura cercetări ample pentru elaborarea tehnologiilor şi utilajului de producere a butanolului din plante, inclusiv din celuloză. Transformarea pe

deplin a celulozei în butanol sau în altă substanţă calorifică ar fi un pas extraordinar în asigurarea republicii cu combustibile lichide bazate pe biomasă.

O cultură bine cunoscută, cu un potenţial energetic mare, dar insuficient utilizată, este topinamburul. După conţinutul de hidrocarburi, el întrece aşa culturi ca sfecla de zahăr şi trestia de zahăr.

Din 100 kg de tuberculi se pot obţine 8-9 l de etanol, ceea ce este de 1,5-3 ori mai mult decât din aceeaşi cantitate de sfeclă, cartofi sau grâu [3]. În afară de aceasta, recolta tuberculelor la un hectar este de până la 60 t, iar masa vegetală atinge cifra de peste 100 t. Deci, puterea energetică a acestei culturi atinge cifra de 250-270 MWh, ceea ce este de 1,5 ori mai mare decât potenţialul sorgului zaharat. Desigur, la luarea deciziei de a cultiva o cultură sau alta din cele menţionate, în primul rând, se va lua în consideraţie costul producţiei finite.

O plantă nu mai puţin promiţătoare pentru energetică este rapiţa. De pe un hectar de rapiţă se pot recolta 2,5-3t de seminţe cu un conţinut de ulei de 40-50%. Cea mai mare atenţie i se acordă acestei plante în Franţa, Germania, Marea Britanie, Polonia.

Un hectar de rapiţă aduce 800-1000 kg de ulei. Uleiul de rapiţă reprezintă aşa-numitele trigliceride – compuşi din radicali trei valenţe ale alcoolului glicerin cu trei acizi graşi. Acest ulei, din cauza densităţii şi viscozităţii mari, nu poate fi utilizat nemijlocit în calitate de combustibil în motoarele contemporane cu inflamare prin comprimare. De aceea, el este supus esterificării, amestecându-se nouă unităţi de ulei cu una de alcool metilic sau etilic, în prezenţa unui catalizator. Ca rezultat, obţinem ester metilic sau etilic şi glicerină. Indicii principali ce caracterizează proprietăţile uleiului de rapiţă, ale esterului metilic/etilic şi motorinei sunt prezentaţi în *Tabelul 2*.

Tabelul 2

Indicii principali ai uleiului, esterului uleiului de rapiţă şi motorinei

Nr.	Denumirea indicilor	Combustibil		
		Uleiul de rapiţă	Esterul metilic/etilic al uleiului de rapiţă	Motorină
1.	Densitatea, kg/m^3, la 20°C	916	877	826
2.	Viscozitatea cinematică, mm^2/s la 20°C	88,6	7,2-8,0	1,7÷3,8
3.	Tensiunea superficială, x 10^{-3}, N/m	33,2	30,7	27,1
4.	Căldura inferioară de ardere, MJ/kg	37,1	37,8-38,1	42,5

Indicii esterilor uleiului de rapiţă, după cum arată *Tabelul 2*, sunt mai aproape de indicii principali ai motorinei decât însuşi uleiul de rapiţă. Totuşi, densitatea esterului este cu 6 la sută, iar viscozitatea - de peste 2 ori mai mare decât proprietăţile respective ale motorinei, iar tensiunea superficială a esterului este cu 13,3% mai sporită. Aceste devieri cauzează formarea, la injecţie prin pulverizare, a picăturilor cu un diametru mai mare decât la motorină. Unghiul de deschidere a jetului de pulverizare a biocombustibilului va fi mai mic, va creşte distanţa de pulverizare a acestui combustibil, care va nimeri într-o măsură mai mare pe pereţii cilindrului sau ai camerei de combustie a motorului. Acesta va fi motivul formării nesatisfăcătoare a amestecului de aer cu combustibilul şi, prin urmare, a arderii incomplete a esterului. Drept rezultat, capul injectorului, pereţii camerei de combustie, mai departe pereţii cilindrului se vor acoperi treptat cu calamină. Combustibilul, ajungând până la pereţii cilindrului şi nimerind pe piston, se va prelinge apoi pe aceste suprafeţe şi, nearzând complet, va duce la acoperirea cu calamină a segmenţilor de compresie. În urma acestui fapt, motorul va ieşi din funcţie.

Pentru evitarea formării şi depunerii calaminei pe piesele motorului, pot fi întreprinse un şir de măsuri care să asigure intensificarea procesului de pulverizare a combustibilului, formării amestecului de lucru calitativ şi arderii mai ample. O influenţă pozitivă în aceste procese o are încălzirea preliminară (până la 60-70°C) a combustibilului, ceea ce îmbunătăţeşte proprietăţile fizico-chimice ale esterului. Majorarea presiunii de pulverizare a combustibilului (până la 50 MPa) duce la micşorarea diametrului picăturilor combustibilului pulverizat. Pot fi propuse încă un şir de măsuri care, garantat, vor înlătura fenomenele negative la utilizarea biocombustibilului obţinut din uleiul de rapiţă. Modificările, necesare motoarelor pentru utilizarea combustibilului din rapiţă, sunt elaborate de Institutul „Mecagro", ceea ce oferă posibilitatea înlocuirii depline a motorinei în motoarele cu aprinderea prin comprimare MAC. Utilizarea biocombustibilului necesită şi o reglare a unghiului de avans la injecţie care, la esterii uleiului din rapiţă, este mai mic. De asemenea, sunt elaborate regulamentele de deservire tehnică a acestor motoare.

În ţările Europene, biocombustibilul pentru MAC se produce şi se utilizează prin două scheme: germană şi franceză. Pentru Moldova, în opinia noastră, este mai aproape schema germană, unde cooperativa de fermieri, care dispune de 1000-10000 ha pământ arabil, procură o instalaţie de producere şi esterificare a uleiului de rapiţă. În

aşa caz, după calculele noastre, preţul unui kg de biocombustibil din rapiţă la momentul actual nu va depăşi 8,5-9,0 lei. La esterificarea uleiului de rapiţă cu etanol, costul va fi şi mai mic. În afară de aceasta, eficacitatea esterului etilic este mai mare decât a celui metilic (tab.2), întrucât în etanol se conţine mai puţin oxigen decât în metanol.

În condiţiile utilizării esterilor uleiului de rapiţă în calitate de combustibil Republica Moldova ar reduce anual importul acestuia cu 160 mln dolari SUA. Un profit suplimentar poate fi obţinut de la comercializarea brichetelor *din pai de rapiţă (6-7 t/ha)*, *prelucrarea glicerinei (300 kg/ha) în îngrăşăminte fosforice* şi utilizarea macuhului de o calitate superioară (1,5 t/ha).

La Institutul „Mecagro" este elaborată o tehnologie şi utilajul necesar care reduce costul energiei la esterificarea uleiului de rapiţă de 5-7 ori şi costul utilajului de 3-4 ori în comparaţie cu cel ce se propune pe piaţa europeană. Aşa utilaj cu esterificarea uleiului într-un reactor cavitaţional la o productivitate de 12t ester în 24 de ore funcţionează în condiţiile institutului şi asigură cu biodizel tractoarele în sectorul de producere.

După cum a afirmat la conferinţa din Bavaria prof.german **Kerl Tetţlaff,** Europa are posibilităţi să producă biomasă în astfel de cantităţi, încât să-şi asigure pe deplin necesarul de energie pe baza agriculturii. Aceste posibilităţi se referă şi la Moldova, ca parte a Europei.

Soluţionarea chestiunilor menţionate ar consolida securitatea naţională sub aspectul independenţei de importul surselor energetice, ar crea locuri noi de muncă, ar reduce considerabil importul surselor energetice, ar îmbunătăţi balanţa de plăţi, ar rezolva multe probleme legate de comercializarea producţiei agricole, ar spori productivitatea muncii în agricultură, precum şi venitul agricultorilor, ar ameliora situaţia ecologică.

Bibliografie

1. Ch. RakoS, Hotting up, Renewable energy wold, 2005, v.7, n.4.

2. European Commision EUR 22066 – Biofuels in the European Union: A vision for 2030 and beyond. Final report of the Biofuels Research Advisory Council. Luxemburg: 2006-40p.

3. Гелетуха г.Г., Железнвя Т.А. Состояние и перспективы развития биоэнергетики в мире: обзор. // Материалы международной конференции "Энергия из биомассы", Киев, 2004, с.198-200.

4. A. Zervos, Ch. Lios, O Schrafer. Tomorrow' s wold, Renewable energy wold. 2004, v.7, n.4.

5. А.Огурлиев. Использование биотоплива в сельскохозяйственной технике. Механизация и электрификация сельского хозяйства. № 2, 2001.

Andrei Sârbu. Floarea-soarelui cu fructe. U/p, 1998

PROBLEMELE STRATEGICE DE DEZVOLTARE A COMPLEXULUI VITIVINICOL AL MOLDOVEI

Acad. ***Boris GAINA,***
Institutul Național al Viei şi Vinului din Moldova

STRATEGICAL ISSUES OF DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA'S WINE-MAKING COMPLEX

The further development of the wine-making branch from the Republic of Moldova carries on the issues' solving like: the reclaiming of the planting viticulture material of the autochthonous sort and the obtaining in base of the Moldova's wine-making wine with the export on the European Union's markets. The oenology's appreciation regarding the European clone planted in Moldova will permit their homologation and multiplication on an industrial scale.

The cultivation of the new sorts with a high resistance to the biotic and abiotic factors would allow the obtaining ecologic juices and wines. The mechanized gathering becomes a vital need, having in view the labor force crises, the unfavorable climate conditions in autumn. The must's and the moldo- lactic effervescence of the red wine is a desideratum and their directed achievement would allow the wine obtaining with the high organoleptic qualities.

Transformările survenite în complexul agroindustrial al Republicii Moldova au generat o serie de probleme ce țin de realizarea cu succes a strategiei statului în dezvoltarea în continuare a uneia dintre cele mai vechi, tradiționale şi prestigioase ramuri – viticultura şi vinificația. Îndeletnicirea de milenii a poporului moldav rămâne şi astăzi o preocupare prioritară a locuitorilor din sectorul rural al țării noastre.

La cele peste 100 mii ha viță de vie destinate producerii strugurilor marfă pentru procesare industrială (93%) şi consum în stare proaspătă (7%) sunt ataşate şi circa 47 mii ha de vii pe loturile aferente caselor de locuit şi localităților. Estimările din ultimii ani demonstrează faptul, că recolta globală de struguri se menține în volumul de 450-550 tone. Conform statisticii Organizației Internaționale a Viei şi Vinului, Moldova se află în topul celor 5 țări din lume după suprafața plantațiilor de viță de vie şi recolta globală (Casteluci R., 2007). Cota parte a ramurii vitivinicole în formarea bugetului țării, provenită de la vânzări, depăşeşte 25%, ceea ce încă o dată atestă importanța ramurii vitivinicole în economia națională a Moldovei.

Este important să menționăm că în diferite genuri de activitate profesională în complexul vitivinicol, care ocupă doar 6% din suprafața teritoriilor arabile, sunt antrenați în medie cca 250 mii de lucrători. După rentabilitatea sa, viticultura şi vinificația în condițiile Republicii Moldova se plasează pe unul din primele locuri; venitul net obținut de la 1 ha de viță de vie plantat cu clone europene de soiuri tehnice cu o recoltă normală de 9-11 t/ha (*Cabernet-Sauvignon*, *Merlot, Pinot noir*, *Chardonnay*, *Sauvignon*, *Traminer* şi *Muscat ottonel*) depăşeşte 25 mii lei, iar la soiurile de masă (*Moldova, Cardinal, Muscat de Hamburg* ş.a) acest indice economic important variază între 30-50 mii lei şi mai mult. Dezvoltarea cu succes a întregii economii a țării noastre depinde în mare măsură de soluționarea problemelor strategice ce stau în fața complexului vitivinicol al Republicii Moldova.

Compartimentul vitivinicol include o serie întreagă de transformări, menite să aducă baza de producere a strugurilor marfă pe țară la nivelul cerințelor actuale. Se cer soluționate trecerea soiurilor autohtone (*Feteasca albă, Feteasca regală, Coarna neagră, Rara neagră* ş.a.) printr-o selecție clonală bine pusă la punct, cu evidențierea celor mai performante variante în condițiile ecologo-pedologice ale Republicii Moldova.

Păstrarea patrimoniului vitivinicol local, moldav de viță de vie, cultivat în acest areal viticol european, mondial este o problemă de mare importanță națională. Cererile la vinuri din soiuri autohtone, precum cele de *Cotnari* din România, *Tocai* din Ungaria, *Mozel* din Germania, *Alsacia, Burgundia, Gironda* şi altele din Franța, *Riocha* din Spania, *Asti* şi *Cianti* din Italia etc., cresc în fiecare an pe piețele Uniunii Europene cu cel puțin 5-7%.

Sarcinile noastre vis-a-vis de cele peste 25 mii ha de viță de vie, plantate pe parcursul ultimilor 7 ani preponderent în regiunea Sud şi mai puțin în Centru a viticulturii Moldovei, constau în a evidenția prin aprecieri agrobiologice şi oenologice acele clone din selecția țărilor Uniunii Europene (Franța, Italia şi Germania) care se caracterizează ca cele mai performante în calitatea vinurilor liniştite,

spumantelor şi distilatelor obţinute. În baza acestor cercetări complexe, se vor omologa anume acele clone din *Vitis vinifera*, care în condiţiile regiunilor, arealelor şi centrelor vitivinicole asigură obţinerea materiei prime – a strugurilor din care se produc şi se exportă cu o eficacitate înaltă vinuri şi divinuri de calitate superioară, competitivă.

Pepiniera vitivinicolă a Moldovei, în care activează peste 25 agenţi economici şi care are în arsenalul său plantaţii-mamă de portaltoi şi altoi de bază şi certificat poate asigura integral necesităţile întregii ramuri viticole a ţării. În acest context sunt necesare importante investiţii în vederea lărgirii suprafeţelor plantaţiilor-mamă de portaltoi şi altoi de categorii biologice superioare. Trebuie de perfecţionat în continuare tehnologia în pepiniera viticolă în scopul asigurării unui randament de peste 50% în plante altoi de I-a categorie. Se cer elaborate metode eficiente de luptă cu cancerul bacterial şi alte infecţii ale materialului săditor. Experienţa anului 2007 cu seceta catastrofală ce a avut loc ne-a convins încă o dată că fără irigaţie eficientă este imposibilă dezvoltarea cu succes a producţiei de material săditor de portaltoi şi altoi, asigurarea pe perioada de vegetaţie în câmp a normelor necesare de umiditate în sol şi în aer. Se cer intensificate cercetările ce ţin de asanarea materialului săditor, de obţinerea unei afinităţi dintre portaltoi şi altoi în tehnologiile pepinieritului viticol la spectrul larg de varietăţi de portaltoi şi clonelor din specia V*itis vinifera*.

Agrotehnica viţei de vie include o serie de chestiuni ce ţin de densitatea plantelor (butucilor) la 1 ha în funcţie de fertilitatea (bonitetul), vigurozitatea soiului, alte particularităţi biologice ale varietăţilor incluse în proiectele de plantare. Se cere de diminuat considerabil numărul de treceri cu tractorul pe intervalul dintre rândurile de viţă de vie, de redus numărul de prelucrări ale solului, de implementat raţional şi eficient sideratele ce ar asigura lupta cu eroziunea solului şi îngrăşarea parţială organică a lui. Tot mai des ne convingem că strugurii trebuiesc scoşi la lumină prin înlăturarea lăstarilor la copilit şi defolierea în regiunea recoltei pe butuci.

Deşi există suficiente braţe de muncă în sectorul rural al economiei naţionale, exodul forţei de muncă, scăderea natalităţii şi alte procese social-demografice forţează să avansăm şi în studiul utilizării culesului mecanizat cu combinele: trebuie să luăm în consideraţie că actualmente în Franţa cca 25% din toată suprafaţa de 840 mii ha se culeg mecanizat.

În condiţiile Moldovei am putea reuşi să recoltăm mecanizat strugurii pentru a obţine vinuri şi apoi distilate la producerea divinului şi brandy, concentratelor din struguri şi, aşa cum se practică în unele ţări din Europa (Franţa, Germania, Italia ş.a.) şi America (SUA, Argentina ş.a.), la producerea vinurilor de consum curent. În cunoscutul concern francez "Salin di Midi", care produce cca 35% din tot sucul din struguri în spaţiul Uniunii Europene, peste 85% din recolta de struguri se culege mecanizat cu combinele (Gaina B., 1996).

Procesarea industrială a strugurilor-materie primă pentru obţinerea vinurilor de calitate superioară şi competitive, chiar şi în baza utilajului performant de producţie a celor mai prestigioase firme europene ("Vaslin Bucher", "Vela", "Pera", "Europress", "Food Technologie", "Padovan" etc.) necesită în modul cel mai responsabil monitorizarea profesionistă a proceselor de clarificare a mustului, macerare a mustutelei, însămânţarea mustului cu revuri selectate (încercate, aprobate), dirijarea minuţioasă a fermentării alcoolice a mustului, sulfitării mustului şi vinului tânăr, tratării vinului brut în scopul atingerii unei stabilităţi garantate şi totale, îmbutelierii vinurilor asigurând sterilitatea întregului proces tehnologic şi a procesului finit, altor etape tehnologice importante în vinificaţie.

Uvologia şi oenologia practice sunt chemate să contribuie în modul cel mai efectiv la soluţionarea problemelor stringente ce stau în faţa ramurii vitivinicole, precum şi ale celor strategice ce ţin de dezvoltarea în continuare a complexului vitivinicol al Republicii Moldova. Acestea sunt:

1. Studiul genetico-molecular al genomilor din *Vitis vinifera* pentru a obţine varietăţi noi de viţă de vie rezistente la factorii biotici şi abiotici ai mediului ambiant, cu un conţinut redus în deglicozid malvidol şi metil antranilat, cu calităţi organoleptice competitive la soiurile clasice.
2. Aprecieri agrobiologice şi oenologice ale clonelor europene din *Vitis vinifera*, plantate în Republica Moldova pentru omologarea celor mai performante în diverse regiuni vitivinicole ale ţării în scopul producerii vinurilor competitive pe pieţele de desfacere.
3. Asigurarea ştiinţifică a proiectelor de organizare a tehnologiilor complexe vitivinicole de producere a strugurilor de masă, a sucurilor şi a vinurilor ecologice/biologice în Moldova.
4. Racordarea actelor normative din complexul vitivinicol al Republicii Moldova la cele ale Uniunii Europene, a Organizaţiei Internaţionale a Viei şi Vinului şi altor instituţii mondiale pentru realizarea cu succes a vectorului politicii ţării noastre de integrare în Uniunea Europeană.
5. Finalizarea cercetărilor şi organizarea

implementării procedeelor de valorificare a produselor secundare şi deşeurilor din complexul vitivinicol pentru producerea acidului tartric, uleiului din seminţe, taninelor oenologice, coloranţilor naturali antocianici, alcoolului etilic, biogazului de la apele reziduale, solvenţilor etc.

6. Elaborarea procedeelor eficiente de denocificare a sedimentelor Albastru de Berlin (de Prusia) din stocurile multianuale a fabricilor de vin din Republica Moldova, întru asigurarea securităţii ecologice în ţară.

7. Renovarea parcului de utilaje de laborator pentru investigaţii viticole, biologice, microbiologice şi oenologice din Institutul Naţional al Viei şi Vinului, Centrul Naţional de verificare a calităţii produselor vitivinicole, catedrele de viticultură a UASM şi de vinificaţie a UTM, laboratoarele CNVV.

8. Organizarea activităţilor de cercetare de către studenţi, masteranzi şi doctoranzi în laboratoarele instituţiilor din cadrul Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Institutului Naţional al Viei şi Vinului, universităţilor din ţară.

9. Organizarea practicilor studenţilor din universităţi şi colegii specializate la unităţile de producere de stat şi private din complexul vitivinicol al Republicii Moldova şi din ţările UE şi CSI.

10. Coordonarea activităţilor desfăşurate de către instituţiile de stat şi obşteşti (Uniunea Oenologilor din Moldova, Ghildea vinificatorilor, Uniunea viticultorilor, Uniunea pepinieriştilor viticoli, Uniunea producătorilor şi exportatorilor etc.) cu politicile statului realizate de Agenţia Agroindustrială „Moldova Vin” şi coordonate integrat pe întreaga ţară.

11. Dinamizarea relaţiilor bilaterale între savanţii şi specialiştii din viticultura şi vinificaţia Moldovei cu colegii din Organizaţia Internaţională a Oenologilor, cu cei din ţările UE şi CSI prin convocarea de manifestări ştiinţifico-practice pe cele mai stringente probleme din regiunile vitivinicole europene şi din lumea întreagă.

Andrei Sârbu. Sanctuar. U/p, 1999

SOS HONEY BEE: DETECTION OF FOUR HIGHLY PATHOGENIC BEE VIRUSES IN APIARIES FROM REPUBLIC OF MOLDOVA

Acad. ***Ion TODERAS***[1]**,**
scientific researcher ***Alexandru MOVILA***[1]**,**
Ph.D. ***Laurent GAUTHIER***[2]**,**
Professor ***Max BERGOIN***[2]**,**
scientific researcher ***Natalia MUNTEANU***[1]**,**
acad. ***Valeriu RUDIC***[3],
licentiate ***Tatiana OBOROC***[1]**,**
Ph.D. ***François COUSSERANS***[2]**,**
scientific researcher ***Nadejda RAILEAN***[1]

1 – Center for General and Molecular Biology, Institute of Zoology, Moldova Academy of sciences
2 – Laboratoire de Pathologie Comparée des Invertébrés, Université Montpellier II, Montpellier, France
3 – Institute of Microbiology and Biotechnology, Moldova Academy of Sciences

ALBINA MELIFERĂ ÎN PERICOL: IDENTIFICAREA A 4 VIRUSURI PATOGENE PENTRU ALBINELE DIN REPUBLICA MOLDOVA

In colaborare cu savanţii celui mai prestigios Centru de Excelenţă din Franţa prin aplicarea metodelor molecular-genetice, în premieră pentru Republica Moldova, a fost demonstrată prezenţa a patru ARN-virusuri cu consecinţe nefaste pentru familiile de albine, vectorul transmisibil fiind acarianul ***Varroa destructor.*** *De remarcat că până în prezent în lume sunt cunoscute 18 virusuri care afectează stupunele albinelor.*

Introduction

The scientific interest in viral diseases of the honeybee (*Apis mellifera* L.) has been increasing considerably during the past few years. At least 18 different viruses have been detected in honeybees so far. Viruses in certain cases may cause serious or even lethal disease in individual bees or the collapse of entire colonies without clinical symptoms [1]. Infestation with the ectoparasitic mite *Varroa destructor* is the major predisposing factor [3, 6]; however, a variety of other weakening circumstances may play a role in clinical manifestation of bee virus infections (e.g., *Nosema apis* infestation, intoxications, environmental pollution, and cold weather) [1].

In practical terms, six viruses are considered to be able to cause severe disease in honeybees, and hence they are most important in beekeeping. These are sacbrood virus (SBV), chronic bee paralysis virus (CBPV), black queen cell virus (BQCV), deformed wing virus (DWV), acute bee paralysis virus (ABPV), and Kashmir bee virus (KBV).

The study of the impact of viral diseases on honey bee colonies suffers from a lack of data concerning bee virus prevalence, particularly in asymptomatic colonies. The great diversity of viruses isolated from honey bees, the lack of specific clinical signs and the limited availability of tools for rapid and large-scale diagnoses are partially responsible for this situation. Complete or partial sequencing of several RNA viruses of the honey bee has allowed the recent development of highly sensitive methods for detection based on amplification by reverse transcription-PCR (RT-PCR) of specific viral sequences. Originally developed for diagnosis of human and animal RNA viruses, these methods have been successfully adapted to identify several RNA bee viruses, including SBV, KBV, CBPV, ABPV, BQCV, and DWV [5, 8, 9, 10].

We report here the first survey of the prevalence of bee RNA viruses in different apiaries from Republic of Moldova based on large-scale sampling of adult bees, brood, and varroa mites.

Material and Methods

Bee and varroa mite sampling. Beekeepers from different parts of the Republic of Moldova submitted bee samples from colonies suffering from symptoms of depopulation, sudden collapse, paralysis or dark color, and varroa infestation.

Sample preparation and PCR analysis. The frozen samples were crushed in a mortar in the presence of liquid nitrogen and were homogenized

in 10 mM Tris-400 mM NaCl buffer (pH 7.5). An aliquot of supernatant was used for extraction of total RNA with a Nucleospin RNA-II kit (Macherey-Nagel) used according to the supplier's recommendations. An average of 2 µg of total RNA was retrotranscribed at 25°C for 10 min and at 50°C for 1 h with a Thermoscript RT-PCR kit (Invitrogen) by using random hexamers.

PCR assays were done as follows. Five microliters of cDNA (1/10 dilution with water) was mixed with 2.5 µl of 10× buffer (100 mM Tris-HCl [pH 9], 500 mM KCl, 15 mM $MgCl_2$, 1% Triton X-100, 2 mg of bovine serum albumin per ml), 0.25 µl of a solution containing each deoxynucleoside triphosphate at a concentration of 20 mM, each primer at a concentration of 0.5 µM, and 1 U of *Taq* polymerase (Q-Biogen); the final volume of the mixture was 25 µl. The mixture was heated for 2 min at 95°C, and this was followed by 35 amplification cycles (30 s at 95°C, 30 s at 56°C, and 1 min at 72°C) and then by 7 min at 72°C to complete the polymerization. PCR products were analyzed by 1.5% agarose gel electrophoresis [10].

Results and Discussion

A total of 47 honeybee samples originating from different parts of Republic of Moldova, were investigated by RT-PCR for the presence of the six most important honeybee viruses.

A large majority of the apiaries were found to be infected by several viruses, as 76% of the apiaries were found to be positive for at least three different viruses. As a whole, higher virus frequencies were detected in adult populations than in brood populations. In adults during the DWV, SBV, BQCV, ABPV were found in 62%, 54%, 37% and 10%, respectively. CBPV and KBV viruses were never detected in bees.

SBV primarily affects the brood of the honeybee and results in larval death [7]. Infected larvae fail to pupate and ecdysis fluid aggregates around the integument, forming the "sac" for which the disease is named. Larvae change in color from a pearly white to pale yellow; after death, they dry out and change to a dark brown ship-shaped scab. Infection of adult bees is possible; the viruses are able to propagate in them, but the bees remain apparently healthy. Sacbrood virus appears mainly in spring, when the brood season begins and large numbers of infected young adults are present [7].

BQCV is common in adult bees; however, it clinically affects mainly prepupae or pupae of the queen, especially in spring and early summer [3]. The symptoms are similar to those of sacbrood. Infected queen pupae die and darken, and the cell walls get black.

DWV is mostly detected in *Varroa*-infected bees [4, 8]. The virus propagates slowly, and pupae infected at the white-eye stage of development may have malformed wings. The majority of infected bees do not show any symptoms.

ABPV commonly appears in apparently healthy bees; however, it has been presumed that this virus plays a role in cases of sudden collapse of honeybee colonies infested with *V. destructor*. Due to the spread of the varroa mite in Europe during the last decades, ABPV has gained more and more importance [2]. On one hand, the mite is a possible vector for the virus; on the other hand, it weakens the bees and activates viral infections [9].

Conclusion

To summarize, we have looked into the occurrence of the six most important honeybee viruses in diseased bee colonies and identified remarkable differences in the distribution pattern of the viruses in the different geographic regions of Moldova. These differences may be partly explained by differences in climate, landscape, and density of the bee populations; however, trade and exchange of infected animals, contaminated equipment, and bee products between apiaries, regions, or even countries may be of greater importance in the spread of viruses.

Acknowledgments

We are greatly indebted to Dr. G. Manic, Dr. L. Poiras, Mr. A. Zagoreanu and Mr. M. Besliu for provided help.

This work was supported by Moldova Academy of Scientists.

References

1. Allen, M., and B. V. Ball. The incidence and world distribution of honey bee viruses. // Bee World, 1996, Nr. 77. – p. 141-162.

2. Ball, B. V. Varroa and viruses. *In* P. Munn and R. Jones (ed.), Varroa! Fight the mite. International Bee Research Association, Cardiff, Wales, 1997. - p. 11-15..

3. Ball, B. V., and M. Allen. The prevalence of pathogens in honey bee (*Apis mellifera*) colonies infested with the parasitic mite Varroa jacobsoni. // Ann. Appl. Biol., 1988, Nr.113. – p. 237-244.

4. Bowen-Walker, P. L., S. J. Martin, and A. Gunn. The transmission of deformed wing virus between honeybees (*Apis mellifera* L.) by the ectoparasitic mite

Varroa jacobsoni Oud. // J. Invert. Pathol., 1999. Nr. 73. – p. 101-106.

5. Grabensteiner, E., W. Ritter, M. J. Carter, S. Davison, H. Pechhacker, J. Kolodziejek, O. Boecking, I. Derakhshifar, R. Moosbeckhofer, E. Licek, and N. Nowotny. Sacbrood virus of the honeybee (*Apis mellifera*): rapid identification and phylogenetic analysis using reverse transcription-PCR. // Clin. Diagn. Lab. Immunol., 2001. Nr. 8. – p. 93-104.

6. Nordstom, S., I. Fries, A. Aarhus, H. Hansen, and S. Korpela. Virus infection in Nordic honey bee colonies with no, low or severe *Varroa jacobsoni* infestations. // Apidologie, 1999. Nr.30. – P. 475-484.

7. Ritter, W. Diagnostik und Bekämpfung von Bienenkrankheiten. Gustav Fischer Verlag Jena, Stuttgart, Germany. 1996. - p. 104-114.

8. Stoltz, D., X. R. Shen, C. Boggis, and G. Sisson. Molecular diagnostic of Kashmir bee virus infection. J. Apic. Res., 1995. Nr.34. – p. 153-165.

9. Tentcheva, D., L. Gauthier, S. Jouve, L. Canabady-Rochelle, B. Dainat, F. Cousserans, M. E. Colin, B. V. Ball, and M. Bergoin. Polymerase chain reaction detection of deformed wing virus (DWV) in *Apis mellifera* L. and *Varroa destructor*. Apidologie, 2004. Nr. 35:431-439.

10. Diana Tentcheva, Laurent Gauthier, Nathalie Zappulla, Benjamin Dainat, François Cousserans, Marc Edouard Colin, and Max Bergoin Prevalence and Seasonal Variations of Six Bee Viruses in *Apis mellifera* L. and *Varroa destructor* Mite Populations in France // Appl Environ Microbiol. 2004 Nr. 70(12). – p. 7185–7191.

Andrei Sârbu. Prăsadă. Tehnică mixtă, pânză. 1970-1972

ACTUARIATUL, UN IMPERATIV AL TIMPULUI

Prof. univ., dr. ***Ion PÂRŢACHI,***
conf. univ., dr. ***Oleg VEREJAN****, ASEM*

ACTUARY – AN IMPERATIVE OF THE TIME

In this article the authors present an actual approach of the actuary. An important accent is put on the actuary significance and the educational necessity corresponding to internatioanal standards. Also, the authors describe the abilities of the actuaries and the development necessity of the actuary of the Republic of Moldova, mentionning that the development of the actuary activity is possible in the Republic of Moldova

SEMNIFICAŢIA ACTUARIATULUI

Pe plan internaţional şi pe cel al Uniunii Europene se vorbeşte tot mai mult de necesitatea sofisticării modalităţii de supraveghere a societăţilor de asigurare, prin implementarea modelelor bazate cu precădere pe analiza riscurilor specifice, inerente activităţii de asigurare. Trebuie sa fim pregătiţi pentru momentul implementării unor astfel de modele, iar implicarea tot mai largă a actuarilor în procesul de supraveghere este absolut necesară. Nimeni nu ştie cu certitudine dacă şi când anume se va produce un risc acoperit prin asigurare ori care va fi dimensiunea exactă a despăgubirilor pe care un asigurător trebuie sa le plătească. Însă, prin aplicarea calculelor actuariale şi abilităţilor actuarilor, aceste necunoscute pot fi evaluate, ceea ce ne permite să ne asiguram că vor exista suficiente resurse financiare pentru onorarea obligaţiilor.

Etimologia exactă a termenului de actuariat nu este cunoscută. Se presupune că acest termen provine de la latinescul *actuarius – persoană responsabilă de întocmirea proceselor verbale la adunările generale, precum şi de păstrarea registrelor contabile ale unei societăţi.*

Conform definiţiei Asociaţiei Internaţionale de Supraveghere a Asigurărilor (IAIS), ***actuarul*** *este o persoană calificată în evaluarea consecinţelor financiare ale unor evenimente incerte viitoare****.***

Profesia de actuar a apărut şi s-a dezvoltat mai întâi în domeniul asigurărilor de viaţă (Marea Britanie, sec. XVIII), mai apoi modelele actuariale au fost aplicate cu succes şi în alte domenii ale asigurărilor, cum ar fi asigurările de bunuri, de sănătate etc., adică asigurările generale (Marea Britanie, 1980). De-a lungul timpului atribuţiile, precum şi domeniile de activitate ale actuarilor s-au diversificat.

Ştiinţa actuarială se bazează pe teoria *dobânzii compuse* care permite compararea unor valori financiare în momente diferite de timp. Cum teoria matematicii presupune dezvoltarea riguroasă a unor concepte abstracte sau axiome, care pot sau nu pot avea vreo legătură cu realitatea, preocuparea esenţială a actuarului este găsirea unor soluţii practice, cu un grad precizat de acurateţe şi folosind datele numerice aflate la îndemână, în probleme legate de afaceri privind evenimente incerte viitoare. Prin urmare, matematica este mai degrabă „slugă” şi nu „stăpân” în dezvoltarea ştiinţei actuariale.

STIPULĂRILE STANDARDELOR INTERNAŢIONALE

Normele legale care reglementează activitatea de actuariat în majoritatea ţărilor se bazează pe standardele internaţionale ale Asociaţiei Internaţionale de Supraveghere a Asigurărilor.

Principalele instituţii internaţionale care ghidează activitatea de actuariat sunt Grupul Consultativ European de Actuariat, Asociaţia Internaţională de Actuariat (IAA) şi Asociaţia Internaţională de Supraveghere a Asigurărilor (IAIS). Asociaţia de Actuariat are ca obiectiv de bază instruirea actuarilor, efectuarea cercetărilor în domeniul respectiv, organizarea de conferinţe şi întruniri. Misiunea principală a IAIS constă în reglementarea activităţii de actuariat prin Standardele şi Codurile de Conduită emise care descriu cerinţele de onorabilitate, de integritate profesională, competenţă şi moralitate de care trebuie să dea dovadă un actuar modern.

Conjunctura internaţională a activităţii de actuariat este reglementată de un şir de acte normative. Unele reglementări sunt abordate ca documente aparte, altele ca norme componente ale altor acte normative. Cel mai important este *Codul de Conduită* al Asociaţiei Internaţionale de Supraveghere a Asigurărilor, instituţie la care tinde să adere şi Comisia Naţională a Pieţei Financiare din Republica Moldova (instituţia curentă de reglementare şi supraveghere a asigurărilor), dacă ne referim la Concepţia de consolidare a pieţei asigurărilor pe termen mediu (2004-2007).

În conformitate cu acest cod, organul de supraveghere a asigurărilor decide cine poate fi

considerat actuar. Criteriile impuse pentru ca o persoană să devină actuar certificat sunt: ***instruire educaţională corespunzătoare standardelor***; ***calitatea de membru al unei organizaţii de actuariat şi calificat la un anumit nivel***; ***practică minimă în domenii tangenţiale actuariatului***. În scopul evitării conflictului, codul condiţionează că actuarul nu poate fi manager de companie, manager financiar, deoarece se presupune că nu-şi va îndeplini cu onoare atribuţiile, susţinând interesele societăţii de asigurări şi nu a deţinătorilor de poliţe sau a normelor licite. Tot *Codul de Conduită* prevede că actuarul poate fi angajat de o companie sau de mai multe companii concomitent, sau poate oferi servicii de consultanţă. De asemenea, standardele Asociaţiei Internaţionale de Supraveghere a Asigurărilor prevăd că dacă o societate de asigurări angajează un actuar acreditat, atunci organul de supraveghere trebuie să confirme calificarea, încrederea şi buna conduită a persoanei angajate. De asemenea, organul de supraveghere trebuie să stabilească poziţia persoanei respective în relaţiile cu managementul companiei de asigurări, în scopul argumentării faptului că actuarul are suficientă independenţă şi putere să-şi îndeplinească atribuţiile.

Prin urmare, în cele mai multe ţări, obţinerea autorizaţiei de funcţionare şi funcţionarea propriu-zisă a societăţilor de asigurare/reasigurare este condiţionată de existenţa unui actuar.

În majoritatea ţărilor actuarii sunt reuniţi în asociaţii profesionale care urmăresc menţinerea unor standarde înalte de profesionalism, integritate si responsabilitate publică.

Standardele internaţionale stipulează că între auditorii externi din domeniul asigurărilor şi actuari trebuie să existe o relaţie de interdependenţă.

INTERDEPENDENŢA ÎNTRE AUDITORI ŞI ACTUARI

Legătura între auditori externi şi actuari este descrisă în Codul de Conduită al Actuarilor elaborat de Asociaţia Internaţională de Supraveghere a Asigurărilor (IAIS). Un compartiment important al auditului intern sau extern în cadrul unei societăţi de asigurări îl constituie analiza rezervelor tehnice care semnifică obligaţiile asiguraţilor faţă de deţinătorii de poliţe. Rolul auditului, în acest caz, este să asigure credibilitatea datelor folosite la calculul rezervelor. Controlul corectitudinii efectuării calculelor rezervelor, în special cele de daune, implică expertize specifice, metode şi tehnici statistice care, la rândul lor, sunt parte componentă a profesiei de actuar. De aceea, auditorii actuali acreditaţi sunt nevoiţi, în aceste situaţii, să angajeze actuari în cadrul firmei sau pe perioada de audit.

DE CE ANUME ACTUARUL?

Pentru că, esenţa şi principiile de calcul al rezervelor tehnice în asigurări se deosebesc de celelalte domenii de activitate ale economiei naţionale. Rezervele tehnice ale societăţilor de asigurare sunt stabilite în scopul onorării obligaţiilor asumate faţă de asiguraţi privind achitarea daunei la producerea riscului asigurat. Acesta este, de fapt, obiectivul primordial al activităţii unei societăţi de asigurare. Prin urmare, aceste fonduri, în corelare cu ceilalţi indicatori financiari, au o importanţă deosebită pentru rezultatul financiar al asigurătorului. De cuantumul rezervelor depinde gradul de solvabilitate şi lichiditate al societăţii de asigurare. Stabilirea rezervelor în asigurări necesită cunoştinţe speciale care implică folosirea unor metode corespunzătoare, bazate pe practica şi standardele internaţionale. Anume de aceste abilităţi de control dispune actuarul.

ABILITĂŢILE ACTUARILOR

Actuarul este un lider profesionist în găsirea oportunităţilor de administrare a riscurilor, prin combinarea calităţilor analitice elevate cu cunoştinţele din domeniul matematicii, statisticii, businessului şi finanţelor. Prin urmare, este foarte important pentru o societate de asigurări să dispună de un profesionist în expertiza riscurilor.

Cunoştinţele actuarilor în materie de finanţe şi managementul riscului sunt utilizate din plin în aşa domenii ca asigurări, pensii şi investiţii. În cadrul activităţii din aceste domenii, actuarii trebuie să fie capabili de a:

- calcula **primele şi tarifele de asigurare** şi elabora metodologiile de calcul ale lor (inferenţa statistică);
- evalua şi **estima rezervele tehnice** aferente contractelor de asigurări generale, viaţă şi pensii;
- evalua **marja minimă de solvabilitate** şi stabili diferite alternative pentru valorile curente şi viitoare ale solvabilităţii;
- participa la stabilirea **strategiilor investiţionale**;
- calcula **profitabilitatea tipurilor de asigurări;**
- prognoza **rezultatele financiare** din activitatea de *subscrier*;
- prezenta anual asigurătorului şi organului de supraveghere **raportul privind evaluarea rezervelor tehnice** şi alte rapoarte;
- **înştiinţa instituţia de supraveghere** despre abaterile de la normele licite ale societăţii de asigurări;
- **oferi consultanţă.**

Aceste capacităţi le permit actuarilor să obţină o poziţie cheie în echipa de management a unei societăţi de asigurări.

În conformitate cu standardele internaţionale şi activităţile de bază ale actuarilor, instruirea actuarilor este complexă şi solicită cunoştinţe din diverse domenii. Potrivit estimărilor specialiştilor, raportul procentual al cunoştinţelor din diferite domenii de care trebuie să dispună un actuar calificat, se distribuie conform fig. 1.

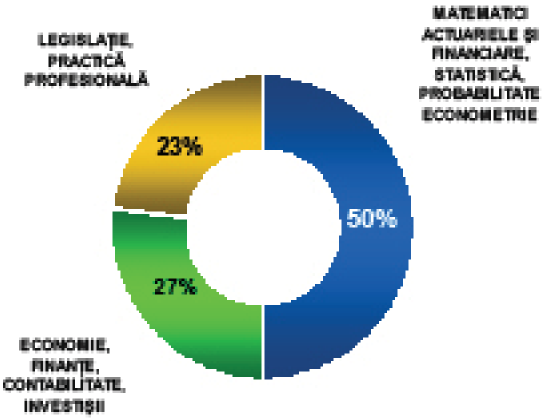

Fig.1. Structura cunoştinţelor unui actuar

Deţinerea acestor calităţi îl face pe actuar să devină un profesionist unic în domeniul securităţii financiare.

NECESITATEA ACTUARIATULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

La ora actuală, în Republica Moldova actuariatul este o profesie tânără şi de aceea este foarte puţin popularizată, am putea spune că se bălăceşte într-o ilustră ignoranţă. Puţine persoane, chiar şi din domeniul asigurărilor, au auzit de cuvântul "actuariat", însă şi mai puţine cunosc semnificaţia lui.

Primele de asigurare la majoritatea companiilor de asigurări nu sunt calculate după criterii ştiinţifice, ceea ce a dus la apariţia unor discrepanţe esenţiale între tarifele de primă ale diferitelor societăţi de asigurare pentru riscuri asigurate identice. Rezervele tehnice, în special cele de daune, se calculează pe baza unor metode elementare, ceea ce le face să fie insuficiente pentru acoperirea obligaţiilor curente. Multe companii ajung la incapacitate de achitare sau achitări limitate ale despăgubirilor, deoarece nu se ţine cont de estimările şi controlul preventiv al riscurilor. Însă în condiţiile unui business modern, cantitatea şi calitatea trebuie bine aliniate şi combinate.

Odată cu dezvoltarea masivă în Republica Moldova a asigurărilor generale, în special a asigurărilor auto, apare necesitatea estimării tarifelor de asigurare şi a rezervelor pe baza unor criterii ştiinţifice sofisticate, ţinând cont de caracterul aleatoriu, static sau dinamic al daunelor, de distribuţiile statistice specifice fiecărui risc asigurat, studiate separat pentru variabile continue şi discrete, adică pentru suma daunei şi numărul de daune.

De asemenea, metodele deterministe elementare aplicate în Asigurările Generale, bazate pe „Legile Mediei", oferă concluzii foarte limitate pentru etapa de *evaluare* a riscurilor în asigurări, deoarece procesul de subscriere în asigurări generale este mult mai variabil decât cel din asigurările de viaţă şi de pensii. Pentru această categorie a asigurărilor este specific procesul stocastic, adică statistico-probabilistic, unde evaluarea variabilităţii sau a incertitudinii este critică pentru soluţionarea multor probleme de risc financiar.

Necesitatea creşterii numărului de actuari atestaţi derivă şi din prevederile legale referitoare la fondurile nestatale de pensii, unde se stipulează că fondurile sunt obligate să prezinte un raport referitor la evaluarea actuarială a obligaţiilor aferente contractelor active.

Din cele menţionate se poate deduce importanţa instruirii unui personal specializat în ştiinţe actuariale, astfel încât sa fie eficientizată activitatea de verificare a modului în care societăţile de asigurare stabilesc tarifele de primă, rezervele tehnice si alţi indicatori specifici.

În contextul modificării legislaţiei din domeniul asigurărilor s-a produs o ajustare la standardele internaţionale şi s-a reglementat, pentru prima dată, statutul actuarului în asigurări. Potrivit acestei legi, funcţia de actuar este definita ca o funcţie de conducere de specialitate. Cerinţele şi atribuţiile actuarului sunt specificate atât în documentele cerute pentru licenţierea asigurătorilor, cât şi într-un articol dedicat atribuţiilor actuarului. Acest articol prevede că în calitate de actuar poate să activeze orice persoană care dispune de certificat de calificare eliberat de Comisia de Supraveghere a Asigurărilor. De asemenea, se prevede că actuarul certificat trebuie să aprobe calculele actuariale privind tarifele de primă, să certifice rapoartele privind rezervele tehnice, să întocmească şi să transmită Comisiei de Supraveghere a Asigurărilor un raport anual care certifică acurateţea şi corectitudinea calculelor rezervelor tehnice, să legalizeze business-planul la clasa de asigurări care urmează să fie licenţiată.

ETAPELE CURENTE DE DEZVOLTARE

Printre principalele etape în dezvoltarea actuariatului în Republica Moldova putem menționa:

1. **Noile abordări ale Legii cu privire la asigurări.** În viitorul apropiat va fi greu de crezut că este posibil să începi sau să desfăşori o activitate de asigurări fără implicarea actuarilor. Aceasta se va întâmpla, deoarece piața se va schimba. Ca rezultat al dezvoltării pieței asigurărilor şi noilor abordări ale Legii cu privire la asigurări, în care este reglementat, pentru prima dată, statutul actuarului, dar şi din necesitatea de a continua procesul de consolidare a sectorului de asigurări, companiile de asigurări vor apela la serviciile actuarilor, astfel că rolul şi responsabilitățile actuarilor vor fi din ce în ce mai mari.

2. Un pas important în dezvoltarea actuariatului în Republica Moldova l-a avut **crearea, cu mai mult de un an în urmă sau, mai exact, la 29 ianuarie 2007, a Asociației de Actuariat din Moldova (AAM),** la inițiativa unui grup de 9 persoane, care activau şi continuă să activeze în domeniul asigurărilor şi activităților academice de cercetare. Asociația are un rol bine precizat, de recunoaştere, susținere şi promovare a profesiei de actuar, precum şi dobândirea cunoştințelor în acest domeniu. Misiunile principale de viitor ale AAM sunt:

• crearea unui centru de instruire, cercetare şi dezvoltare în domeniul actuariatului;

• elaborarea unui program de instruire a actuarilor, structura căruia să corespundă cu programul Grupului Consultativ European de Actuariat şi AIA;

• elaborarea unui cod de etică profesională şi a unor standarde de practici bazate pe integritate şi respect al legislației;

• stabilirea de contacte de colaborare cu afilierea în calitate de membru Observator al Grupului Consultativ European de Actuariat,

3. Un eveniment important este **aderarea AAM în calitate de Membru Asociat al Asociației Internaționale de Actuariat.** Astfel, la 28 octombrie 2007, în şedința Consiliului Asociației Internaționale de Actuariat de la Dublin, AAM a fost acceptată ca Membru Asociat al Asociației Internaționale de Actuariat. Pe această cale, mulțumim AI pentru încrederea acordată.

IEŞIREA DIN IMPAS

Din prevederile actelor normative menționate mai sus şi din cele menționate referitor la evoluția actuală rezultă necesitatea creşterii numărului de actuari atestați. Nivelul de cunoaştere în domeniul actuarial va fi foarte scăzut dacă nu se vor întreprinde măsuri în scopul instruirii aspiranților la funcția de actuar.

Instruirea în acest domeniu trebuie luată de la zero deoarece, până astăzi, în republică nu există instituție de învățământ care ar pregăti specialişti în domeniul respectiv.

Rezolvarea acestei probleme poate fi inițiată prin câteva aspecte.

În primul rând, este necesară elaborarea regulamentelor de funcționare a noii Legi cu privire la asigurări, nr. 407 din 21.12.2006.

În al doilea rând, toate aceste instituții trebuie să caute soluții din punct de vedere tehnico-organizatoric şi financiar pentru organizarea unor cursuri adecvate pentru actuari prin implementarea unui program de formare profesională şi certificare a actuarilor, în colaborare cu un institut de profil din Uniunea Europeană. Aceste programe trebuie să se finalizeze cu certificarea actuarilor recunoscută de Asociația Internațională a Actuarilor. O altă soluție ar fi trimiterea unui grup de persoane la studii specializate în actuariat în una din țările europene.

În al treilea rând, în vederea întăririi capacității de supraveghere prudențială, dar şi în contextul tendințelor manifestate pe plan internațional în ceea ce priveşte modalitatea de exercitare a supravegherii activității de asigurare, Comisia Națională a Pieței Financiare trebuie să înființeze în cadrul său o structură specializată în actuariat.

În al patrulea rând, pentru evaluări pertinente şi bune argumentări din punct de vedere economic şi financiar, precum şi referindu-ne la practica multor țări din spațiul european şi cel ex-sovietic, remarcăm că actuarii şi modelele actuariale trebuie utilizate pe larg în cadrul asigurărilor obligatorii de medicină şi în domeniile pensiilor, creându-se departamente specializate în actuariat în cadrul instituțiilor statale. Scopul acestor subdiviziuni statale trebuie să țină de prognoza actuarială a stabilității financiare a bugetului de asigurări obligatorii de medicină, de determinarea pertinentă a nivelului pensiilor în baza modelelor actuariale, de calcularea corectă a primelor de asigurare, ținând cont de un şir de factori, aşa ca: hazardul moral, selecția adversă, gradul de morbiditate, vârsta asiguraților, speranța de viață.

DOMENIILE DE ACTIVITATE

Domeniile de activitate ale actuarilor s-au diversificat, consecință a dezvoltării sectorului

financiar si al asigurărilor. O companie de asigurări nu poate funcţiona fără actuari. Deşi majoritatea actuarilor îşi desfăşoară activitatea în domenii asociate cu activitatea de asigurări, numărul celor angajaţi şi în alte domenii continuă să crească. Concentrarea în mare parte a actuarilor în cadrul societăţilor de asigurări este rezultatul faptului că anume societăţile de asigurări au cel mai mult nevoie de soluţionarea problemelor de risc şi incertitudine.

Actuarii pot activa şi în alte domenii ale economiei, şi anume în cele ale băncilor comerciale, fondurilor de investiţii şi de pensii, atât în sectorul public, cât şi în cel privat. În cadrul instituţiilor de stat, actuarii participă la managementul programelor de asistenţă socială: pensii, medicină, etc. prin prisma estimării obligaţiilor financiare.

O parte din ei pot activa în cadrul firmelor de consultanţă sau ca persoană independentă (vezi fig.2).

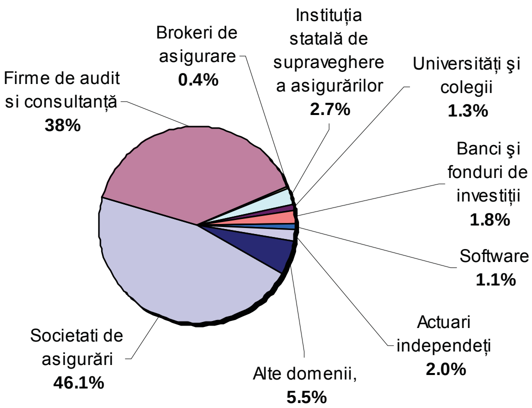

Fig.2. Structura ocupaţională a actuarilor membri ai asociaţiilor internaţionale de actuariat

De expertiza actuarilor sunt interesaţi nu numai societăţile de asigurări, de audit sau de consultanţă, ci şi instituţiile de supraveghere a asigurărilor. Rolul actuarului în cadrul organelor de supraveghere este destul de important, în special pentru supravegherea societăţilor de asigurare prin implementarea modelelor bazate pe analiza riscurilor specifice. De asemenea, actuarii pot să participe la unele programe de evaluare a riscurilor şi rezolvarea problemelor de ordin statistic şi financiar în cadrul băncii naţionale.

REPERE FINALE

În aceste condiţii, este clar că dezvoltarea activităţii de actuariat în Republica Moldova este posibilă numai dacă organele abilitate cu gestionarea directă a asigurărilor comerciale, precum şi a celor sociale statale doresc să obţină rezultate cât mai favorabile pentru ramura asigurărilor care poate fi considerată un stimulent al activităţii economico-financiare, rezultate bine argumentate şi bazate pe criterii ştiinţifice. De asemenea, actuariatul, fiind un domeniu nou pentru ţara noastră, poate să devină important pentru economie şi în special pentru activitatea de asigurări dacă reglementarea lui se va face prin intermediul unor acte normative bazate pe standardele internaţionale ale Asociaţiei Internaţionale de Supraveghere a Asigurărilor, precum şi printr-o muncă asiduă privind informatizarea corectă a rolului şi importanţei actuarului. Aceasta va avea ca efect creşterea interesului pentru actuariat atât a întreprinderilor din cadrul asigurărilor comerciale, cât şi a instituţiilor statale care se ocupă de crearea şi gestionarea fondurilor de asigurări medicale obligatorii şi de pensii sociale.

Consideram, prin urmare, că există suficiente argumente ca să luăm în serios problema instruirii, calificării şi organizării actuarilor şi, cât mai repede posibil, să căutam soluţii care răspund la aşteptările standardelor internaţionale.

Bibliografie

1. Oleg Verejan, Ion Pârţachi. *Statistica actuarială în asigurări.* Editura Economică, Bucureşti, 2004.

2. Oleg Verejan, Ion Pârţachi, Constantin Anghelache (coordonator). *Analiza actuarială în asigurări.* Editura Economică, Bucureşti, 2006.

3. Oleg Verejan, Ion Pârţachi. *Statistica actuarială în asigurări comerciale*. Editura ASEM, Chişinău, 2004.

Andrei Sârbu. Gutuie în noapte. U/p, 1992

NOI EDIȚII DE VALOARE ÎN ŞTIINȚA ISTORICĂ DIN MOLDOVA

Acad. ***Andrei EŞANU***

In the article ***New valuable editions scientific history of Moldova*** *is analyzed and appreciated the scientific monographic study "The ordeal. The documents concerning deportation from the territory of The Soviet Socialistic Republic of Moldova", in 1940-1950 period, written by Valeriu Pasat, corresponding member of Academy of Sciences of Moldova. It reveals the massive deportation from Moldova and its harmful consequences of the undertaken actions by the dictatorial soviet regime. The same historian makes a tremendous effort by publishing the monumental autobiographic work "What is the price of a human life" from the period of mass deportation from Moldova by Eufrosinia Kersnovskaia*

Cum printre îndeletnicirile mele profesioniste, dar şi de suflet, lectura ocupă un spațiu important, din an în an numărul cărților de pe masa mea de lucru, pe care doresc foarte mult să le citesc, creşte mereu.

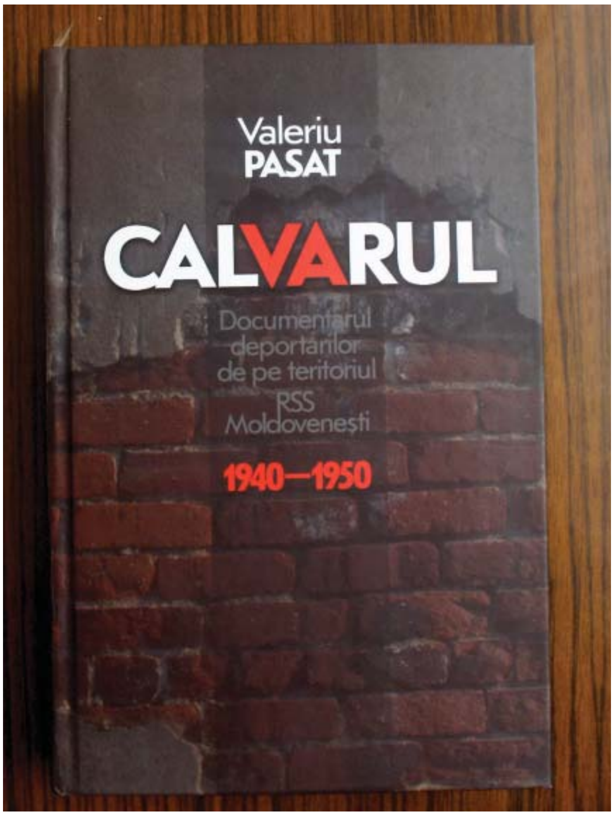
Între volumele apărute în ultima vreme, care mi-au atras atenția prin problematica şi proporțiile lor, se înscrie lucrarea lui Valeriu Pasat, membru corespondent al Academiei de Ştiințe a Moldovei, *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldoveneşti 1940–1950* şi cea a Eufrosiniei Kersnovskaia, *Сколько стоит человек* (*Care-i prețul unei vieți de om*), apărută prin efortul aceluiaşi cercetător.

Valeriu Pasat şi-a făcut debutul în istoriografie în perioada perestroicăi gorbacioviste, alegându-şi drept câmp de cercetare istoria RSS Moldoveneşti. Transformările radicale de la hotarul anilor 80 şi 90 ai secolului trecut, înalta pregătire profesională i-au deschis calea spre o problematică ținută până atunci la index. Activitatea sa a fost favorizată şi de accesul la mai multe fonduri din arhivele din Rusia şi din alte foste republici sovietice care până atunci au fost ținute sub şapte lacăte. În prim-planul investigațiilor sale s-au aflat cele mai tragice evenimente din istoria ținutului nostru, în special cele privind geneza şi declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial, formarea aşa-numitei RSS Moldoveneşti şi fărădelegile care s-au abătut asupra Basarabiei odată cu reocuparea teritoriului dintre Prut şi Nistru de către sovietici: reluarea în anii postbelici a „transformărilor socialiste", însoțite de ruină, foamete şi tot felul de cataclisme.

Valeriu Pasat a pus în circuit mii de documente ale organelor securității de stat (КГБ), ale Ministerului Afacerilor Interne (НКВД) ale URSS şi RSS Moldoveneşti. Această muncă colosală s-a soldat cu elaborarea unei culegeri de documente de mare semnificație ştiințifică – *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950.* Ulterior a urmat studiul monografic fundamental *Суровая правда истории. Депортации с территории Молдавской ССР в 40–50 гг.* Aceste cărți de referință au schimbat radical reprezentările noastre despre evenimentele produse în anii 40–50 ai secolului trecut în RSS Moldovenească.

În locul „transformărilor socialiste", care au dominat magistral istoriografia RSS Moldoveneşti de până la 1989, s-a profilat un tablou sinistru al unei administrări dictatoriale, însoțite de fărădelegi, umilințe, jaf, foame şi deportări – fenomene aproape fără precedent în istoria noastră națională.

Anii 50 ai secolului al XX-lea au fost marcați de sărăcie şi abuzuri inimaginabile. Născut în primii ani postbelici, adeseori auzeam de la părinții mei, nişte bieți țărani, că un vecin sau altul, o rudă, un consătean, fie că a fost „ridicat", adică deportat în Siberia, fie că „s-a prăpădit pe foametea ceea",

că unora li s-a „măturat podul”, luându-li-se până şi ultimul grăunte. Naţionalizarea pământului, vitelor şi inventarului agricol în scopul organizării colhozurilor a cauzat o pauperizare terifiantă a populaţiei. Prin urmare, cele arătate de Valeriu Pasat, pentru mine, nu constituie o noutate absolută, noutatea demersului său constă în faptul că pentru prima dată în ştiinţa istorică, în baza unui mare număr de documente concrete, a fost prezentată o panoramă zguduitoare a evenimentelor din anii 40–50 ai secolului XX.

Descoperind izvoare istorice care i-au permis să aprofundeze alte aspecte ale istoriei RSS Moldoveneşti, cercetătorul a rămas fidel tematicii care l-a consacrat. Rezultatele explorărilor sale s-au cristalizat în paginile unui nou studiu monografic fundamental *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldoveneşti. 1940-1950*, nucleul căruia îl constituie problemele legate de situaţia social-economică şi politică după formarea la 2 august 1940 a RSS Moldoveneşti.

Volumul cuprinde o amplă introducere (p. 5–35), în care autorul reuşeşte, în baza unei rezonabile examinări istoriografice, să prezinte fenomenul deportărilor în istoria universală, dezvăluind suportul şi mecanismul instituirii regimului de teroare după lovitura de stat din 25 octombrie/7 noiembrie 1917, regim care, în numele unor idealuri utopice, a dezlănţuit un război abominabil împotriva propriilor cetăţeni. Autorul menţionează că în societatea sovietică legea n-a constituit niciodată un obstacol de netrecut în calea abuzului, n-a fost un garant în faţa persecuţiilor şi represiunilor politice şi că, indiferent cum a fost definit regimul sovietic – stalinist, totalitar, sistem administrativ de comandă etc. – acesta s-a caracterizat prin violenţă şi represiuni, prin intermediul cărora în societate a fost menţinut un regim de dictatură inumană asupra tuturor sferelor vieţii (p. 7). Prezentând fenomenul în plan unional, în baza istoriografiei ruse recente, autorul constată că victime ale regimului sovietic au fost reprezentanţii tuturor păturilor sociale, profesiunilor, vârstelor, naţionalităţilor şi confesiunilor, diferenţa constând doar în numărul diferit al acestora (p. 14). Structurile puterii de stat şi de partid, deşi formal activau în numele constituţiei ţării, în realitate se ascundeau îndărătul acesteia, dedându-se abuzului şi fărădelegilor. Decenii la rând, la baza dreptului statului au fost puse primordial nu drepturile omului, nu dreptul fiecărui individ la viaţă, ci masacrarea a milioane de oameni în numele unui ideal utopic de construire a unei „societăţi noi”, apărării „celei mai avansate ideologii din lume”, demascării şi zădărnicirii uneltirilor „duşmanului de clasă”, ale „imperialismului şi reacţiunii internaţionale” (p. 15). Experienţa acumulată de autorităţile sovietice în domeniul persecuţiei şi represiunii a fost aplicată în totalitate în teritoriile anexate la URSS în urma tratatului Ribbentrop–Molotov, inclusiv în spaţiul basarabean al RSS Moldoveneşti.

Scopul principal al lucrării respective constă în definirea naturii, locului şi rolului, precum şi a particularităţilor specifice ale deportărilor din RSSM în regiunile îndepărtate ale URSS. Studiul monografic se întemeiază pe un amplu material documentar inedit, depistat de autor în 16 arhive centrale – din Chişinău, Moscova şi regionale – din Siberia, Kazahstan şi Uzbekistan (vezi lista arhivelor, p. 436–437).

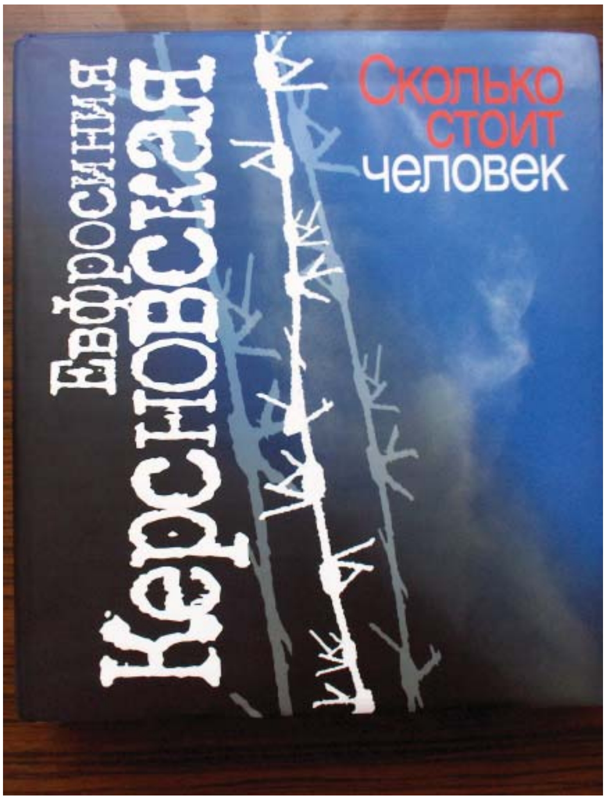
Lucrarea este structurată în cinci capitole, în fiecare prezentând câte un aspect important al tabloului macabru al represiunilor staliniste. Astfel, primul capitol – „Deportări şi strămutări în anii 1940–1941” (p. 39–149) – dezvăluie cu lux de amănunte fenomenul evacuării coloniştilor germani de pe teritoriul Basarabiei şi nordul Bucovinei. Conform înţelegerilor secrete dintre regimurile totalitare ale URSS şi Germaniei, din Basarabia au fost strămutaţi în diferite regiuni ale Reichului sau în teritoriile ocupate de nazişti circa 124 mii de germani, permiţându-li-se de a lua cu ei doar alimente şi alte obiecte de primă necesitate, nu mai mult de 100 kg de fiecare persoană, lăsând în urma lor: 21 485 case, întreprinderi, terenuri agricole şi inventar, mori, oloiniţe ş.a. O atenţie deosebită este acordată de către autor măsurilor luate de autorităţile sovietice împotriva aşa-numitului „element contrarevoluţionar şi antisovietic”. Conform ierarhiei ideologilor sovietici, din această categorie făceau parte: ţăranii înstăriţi, comercianţii şi întreprinzătorii, funcţionari ai organelor administraţiei române, membrii diferitelor partide burgheze, preoţi, intelectuali ş.a. Aceştia erau arestaţi, condamnaţi la moarte, la ani grei de detenţie sau deportaţi în cele mai îndepărtate regiuni ale URSS. Autorul a stabilit că în 1941 din RSSM au fost deportate 3 470 familii, totalizând împreună cu cei condamnaţi, exilaţi şi trimişi la munci forţate 85 716 persoane. Acţiunile KGB-ului şi NKVD-ului erau plănuite cu cea mai mare minuţiozitate, acestea fiind discutate şi aprobate la nivelul cel mai înalt al autorităţilor de stat ale Uniunii Sovietice şi ale RSS Moldoveneşti. Întreg aparatul de represalii era format din ofiţeri, anchetatori, unităţi de escortă ş.a.

Analizând un imens material documentar, autorul trage concluzia că acţiunile de teroare care au fost întreprinse întru consolidarea regimului au generat „o întreagă înlănţuire de nenorociri şi tragedii, comportând în germen probleme şi conflicte dintre care multe se vor face resimţite ulterior” (p. 149).

Capitolul al doilea – „Primii ani postbelici (1945–1948)” (p. 151–222) – tratează politica autorităţilor sovietice în primii ani de după război,

acţiunile de sovietizare şi de trecere a republicii pe „calea construirii socialismului”, acţiuni concertate de represalii, constrângeri, condamnări şi deportări. Episodul central al acestui capitol îl constituie foametea cumplită, organizată de autorităţi împotriva populaţiei băştinaşe în anii 1946–1947, în scopul aducerii acesteia la supunere şi ascultare docilă faţă de autorităţi. Totalizând informaţiile, parvenite pe cale oficială şi neoficială, autorul estimează numărul celor morţi în urma foametei la 150–200 mii de oameni (p. 156).

Capitolul trei – „Colectivizarea. Operaţia «Sud»: pregătirea, desfăşurarea, consecinţele” (p. 223–340) – vizează problema pretinselor transformări socialiste în agricultură, adică colectivizarea micilor gospodării ţărăneşti prin formarea de colhozuri. Deoarece formarea acestora decurgea anevoios, s-a recurs la lichidarea elementelor care se împotriveau proceselor „progresiste”, trasate de stat şi de partid. În acest scop, a fost elaborat un plan special, intitulat „Operaţia Sud”, conform căruia, într-un timp foarte restrâns, într-o singură noapte, „elementele periculoase” regimului sovietic urmau să fie arestate, îmbarcate în maşini şi expediate la staţiile de cale ferată din vecinătate, iar de aici – în zonele cele mai depărtate ale Uniunii Sovietice. Acţiunea a cuprins întreaga republică şi s-a desfăşurat, conform planului stalinist, în noaptea de 6 spre 7 iulie 1949. Între cei „ridicaţi” în acea noapte de pomină au fost incluşi, conform listelor întocmite prealabil, în mare taină, în ianuarie–februarie 1949, „chiaburii şi alte elemente ostile”: foşti moşieri şi comercianţi, colaboraţioniştii ocupanţilor germani, agentura demascată, membri ai unor formaţiuni politice antisovietice, conducători şi membri ai unor partide politice, foşti angajaţi ai instituţiilor române, foşti albgardişti, conducători şi propovăduitori activi ai unor secte ilegale”. Toate aceste persoane, împreună cu membrii familiilor lor, conform calculelor cercetătorului, alcătuiau 40 854 persoane (p. 238).

Autorul a pus în circuit memoriul elaborat de N.N. Selivanovski, adjunctul ministrului Afacerilor Interne al URSS, cu privire la rezultatele operaţiei de expulzare a contingentului special din RSS Moldovenească din 8 iulie 1949, expediat ministrului Securităţii de Stat al URSS V.S. Abakumov, conform căruia din RSS Moldovenească au fost deportaţi 34 270 persoane (p. 269). Marea majoritate a celor „ridicaţi” au fost expediaţi în regiunile îndepărtate ale URSS (Kurgan, Tiumeni, Tomsk, RSSA Bureato-Mongolă, Irkutsk, Krasnoiarsk, Novosibirsk, Omsk, Kazahstanul de Sud, Djambul, Aktiubinsk ş.a., p. 303) în aşezări speciale pentru deportaţi, numite „speţposelenie”, fiind puşi la munci deosebit de grele, în condiţii inumane (p. 244).

Deportările masive de populaţie sunt calificate de autorităţi drept acţiuni împotriva elementelor burgheze. În aşa fel, colectivizarea gospodăriilor ţărăneşti a fost efectuată forţat, prin instaurarea unui „regim autoritar şi poliţienesc”, a „unei atmosfere de frică şi suspiciune generală”. Drept urmare, „societatea a fost scindată, iar morala, ca formă a conştiinţei sociale şi normă de convieţuire între oameni, a suferit prejudicii irecuperabile” (p. 340).

Al treilea val de deportări din RSS Moldovenească – operat de autorităţi în 1951, prin aceleaşi metode – este examinat de autor în capitolul al IV-lea – „Relaţiile dintre stat şi biserică. Operaţia «Nord». De această dată, persecuţia regimului stalinist a fost îndreptată împotriva bisericii, una din valorile supreme ale poporului (p. 343). De asemenea, au avut de suferit confesiunile neortodoxe, răspândite, mai ales, în raioanele de nord şi centru ale RSS Moldoveneşti. Conform surselor documentare, depistate de autor, consecinţa acestor represiuni a fost deportarea a 2 600 de oameni (p. 411).

Capitolul al V-lea – „Întoarcerea” – prezintă un tablou sumbru al calvarului prin care au trecut cei deportaţi după eliberare. Mulţi dintre deportaţi, fiind în vârstă şi bolnavi, au umplut azilurile şi spitalele sărăcăcioase din Siberia. Statul, nedorind să-şi asume întreţinerea celor istoviţi de muncă şi boli, le-a permis întoarcerea acasă. **Întorcându-se la vetrele lor, au găsit confiscate casele, anexele gospodăreşti, nu le-a mai rămas nimic din cele lăsate.** Conform informaţiilor documentare, către 1 martie 1957 în Moldova s-au întors 10 611 persoane (p. 417–418).

La finalul studiului monografic, autorul conchide că popoarele fostei Uniuni Sovietice au

cunoscut cele mai teribile suferinţe, însă acestea nu pot fi un motiv de răfuială între etnii, dimpotrivă, o asemenea tragedie trebuie să-i unească pe oameni în jurul unor scopuri comune – consolidarea normelor democratice şi a legalităţii, renaşterea culturii şi a conştiinţei naţionale.

***

Cea de-a doua lucrare, pe care ne propunem să o prezentăm, este un document ce reflectă, prin viziunea unei persoane deportate, calvarul, suferinţele şi umilinţele prin care au trecut sute de mii de oameni oneşti. Este vorba de memoriile Eufrosiniei Kersnovskaia care, după ani de gulag şi detenţie, a expus pe hârtie, pe cât a fost posibil, întreaga sa „epopee” de suferinţe, chin şi umilinţă. De altfel, lucrarea are proporţii impunătoare - 31x27cm, cuprinde 856 p., cântăreşte 9,5 kg!

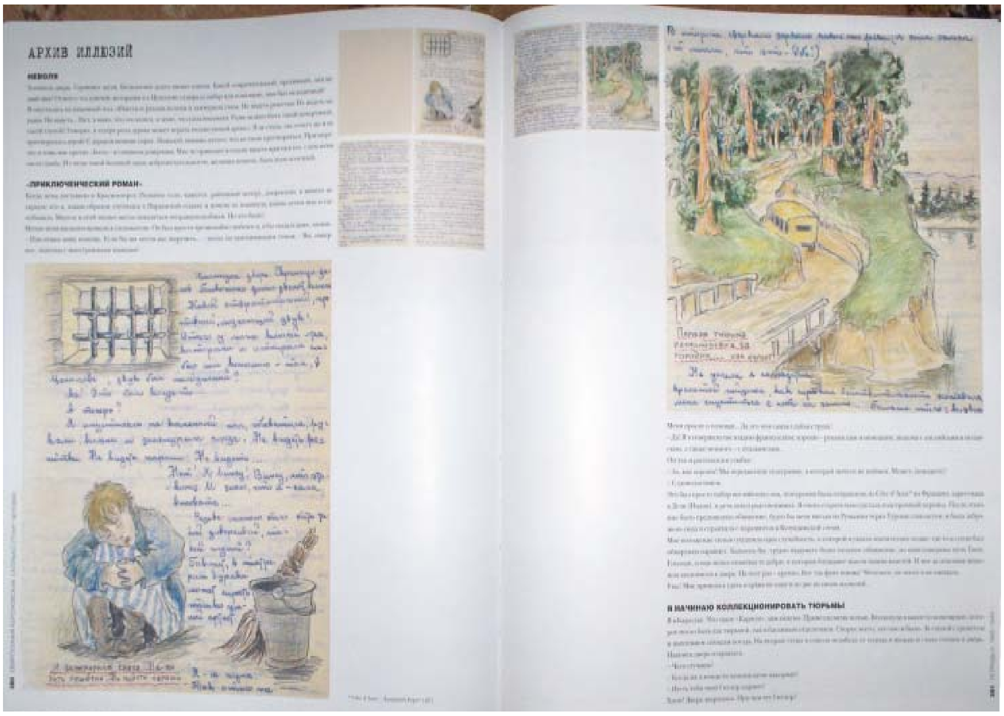
Eufrosinia Kersnovskaia provine dintr-o familie de nobili ruşi care, în urma revoluţiei bolşevice, s-a aşezat cu traiul în judeţul Soroca. Aici Eufrosinia, alături de ai săi, ducea un trai liniştit, până când, în 1940, a cunoscut aşa-numita eliberare a Basarabiei de către Uniunea Sovietică. Fiind etichetată de noile autorităţi drept „barin/ boier”, prin urmare, atribuindu-i-se statutul de element exploatator, ostil noii puteri, a fost judecată şi deportată. După ani de munci grele şi detenţie, Kersnovskaia, fire deosebit de inteligentă şi cultă, a descris tot ce a văzut şi a simţit în patria sa, de la care aştepta în 1940 să fie ocrotită şi apreciată, dar care, dimpotrivă, a tratat-o în modul cel mai umilitor şi inuman. Aceste memorii sunt, de fapt, un valoros document istoric ce varsă lumină asupra uneia dintre cele mai terifiante perioade din istoria giganticului imperiu sovietic, aflat pe parcurs de mai multe decenii în stăpânirea celor mai negre forţe ale dictaturii staliniste.

Сколько стоит человек (*Care-i preţul unei vieţi de om)* însumează circa 2 mii de pagini de caiet, între care 703 cu ilustraţii. Meritul lui Valeriu Pasat constă în faptul că a reuşit să pregătească pentru tipar această monumentală operă memorialistică ce scoate în vileag o panoramă zguduitoare a vieţii deosebit de aspre şi dure din „arhipelagul gulag” (noţiune pusă în circuit de celebrul scriitor rus Aleksandr Soljeniţîn). Memoriile Eufrosiniei Kersnovskaia demonstrează cu prisosinţă că, în pofida nenumăratelor umilinţe, cei deportaţi şi condamnaţi nu şi-au pierdut cele mai nobile calităţi umane, între care onestitatea, spiritul dreptăţii şi echităţii, speranţa că va veni ziua libertăţii şi a luminii.

Opera Eufrosiniei Kersnovskaia a devenit cunoscută publicului larg la începutul anilor 90 ai secolului al XX-lea. Volumul integral a fost publicat în 2006, datorită efortului lui Valeriu Pasat. Ediţia întruneşte calităţile unei excepţionale opere poligrafice prin faptul că reproduce în întregime cele peste 2 mii de pagini de caiet cu desenele autoarei, în condiţii grafice deosebite. Studiul introductiv, semnat de Valeriu Pasat (p. 7–10), radiografiază fenomenul deportărilor din anii 30–50 din URSS şi RSS Moldovenească.

Precum se arată în adnotarea lucrării, Kersnovskaia ar fi putut evita drumul crucii, însă ea însăşi a ales calea suferinţelor. Nu s-a considerat niciodată o victimă, iar gulag-ul nu i-a denaturat eu-l, rămânând, precum mărturiseşte, aceeaşi femeie europeană.

Acest volum este un omagiu adus autoarei cu ocazia unui centenar din ziua naşterii. Lucrarea s-a învrednicit de premiul *Cartea Anului – 2007* din Rusia la capitolul *Memoria Trecutului*. Istoricul Valeriu Pasat, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, prin aceste lucrări, a adus o contribuţie importantă la cercetarea istoriei noastre contemporane.

Pagini din gulag-ul Eufrosiniei Kersnovskaia

O VIZIUNE ASUPRA PATRIMONIULUI MUZICAL NAȚIONAL

Dr. în studiul artelor
Violina GALAICU

A VISION OF THE NATIONAL MUSICAL HERITAGE

This research is an important editorial news, that have been waited by the musicologist of the "Audiovisual Arts" section (the authors of the book "Historical Researches of the National music") and by all promoters and people who are fond of music. This research contains 3 important sections: the traditional musical works, the bizantine work all the including gendres. The historical descriptions and the theoretical debates are completed by the illustrative material – musical and imagistic.

În curând va vedea lumina tiparului volumul ***Studii de istorie a muzicii naționale***, căruia ținem să-i facem o succintă prezentare spre a-l plasa din timp în atenția celor interesați.

Lucrarea încununează o inițiativă științifică colectivă, îndreptată spre elucidarea, adâncirea sau rediscutarea unor subiecte vizând fenomenul muzical autohton. Autorii – cercetători ai sectorului *Muzicologie* al secției Audiovizuale a Centrului Studiul Artelor din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural al A.Ș.M., cărora li s-au asociat câțiva muzicologi de la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice – și-au solidarizat eforturile spre a pune în valoare moștenirea sonoră ce ne revine în totalitatea componentelor ei: muzica tradițională, muzica sacră (în mare parte de sorginte bizantină), cultură muzicală academică.

Oportunitatea întreprinderii în cauză nu cere o argumentare specială: se știe că, pe de o parte, prezentul muzical se primenește continuu, noile sale ipostaze și manifestări trebuie surprinse și interpretate, pe de altă parte – trecutul mai păstrează unghere umbroase și zone necunoscute, în care se cere, iarăși, a aduce lumină. Să adăugăm dezideratelor de mai sus și imperativul revizuirii trecutului din perspectiva prezentului și cu mijloace de cercetare modernă.

Pe linia onorării acestor responsabilități muzicologia din Republica Moldova a înregistrat, în ultimii cincisprezece ani, succese notabile. Au apărut studii pertinente și monografii, dedicate unor genuri ale folclorului muzical și ale muzicii culte, unor personalități reprezentative de ieri și de azi, unor tendințe sau creații relevante. O scriere muzicologică de sinteză, însă, care și-ar propune o cuprindere globală a procesului muzical local, se mai lasă așteptată. Lucrarea de față, chiar dacă nu are amploarea și exhaustivitatea studiului fundamental, la care ne referim, îi prefigurează, de fapt, structura, cadrul tematic, traseele ideatice. Este, figurat vorbind, urzeala pe care se poate țese, în viitor, o **Istorie** a muzicii naționale din zonă în deplinul înțeles al acestui cuvânt.

Deși am accentuat în titlul culegerii și revenim și acum asupra noțiunii de istorie, problematica unora dintre exegezele înmănunchiate aici o transcende pe cea istorică, pășind în sfera teoriei, esteticii, sociologiei, lexicografiei, ergologiei muzicale. Veți afla, în special în studiile de etnomuzicologie, dar și în celelalte dezbateri, limpeziri și disocieri terminologice, propuneri de clasificare multietajată a producțiilor muzicale, stabilirea unor corelații dintre structura muzicală (în sens larg) și ethos.

Se cer, credem, reliefate și denotațiile cuvântului „studii" din titlu. Am ținut să subliniem, prin includerea acestuia, că lucrarea nu are pretenția unui text unitar și omogen în plan conceptual, conținutistic și stilistic. Materialele cuprinse aici au, pe lângă un numitor comun, o bună doză de autonomie. Ele vădesc, de la autor la autor, scopuri, strategii și tactici investigaționale diferite, modalități diverse de ordonare a expunerii, maniere de exprimare individuale. Diferențele trebuie puse nu doar pe seama subiectivității cercetătorilor, ci și pe cea a alterității segmentelor cercetate. Astfel, este firesc că în compartimentul rezervat folclorului muzical se insistă în primul rând asupra unei încadrări tipologice corecte a fenomenelor studiate, pe departajările genuistice, tematice, structurale etc. aferente, factorul dinamic-evolutiv fiind prezent oarecum în subsidiar. În compartimentele *Muzica sacră de sorginte bizantină* și *Creația muzicală cultă* dimpotrivă, perspectiva diacronică tronează, procesualitatea istorică este elementul ordonator de bază, iar teoretizările și tipologizările pe orizontală apar ca preocupări complementare.

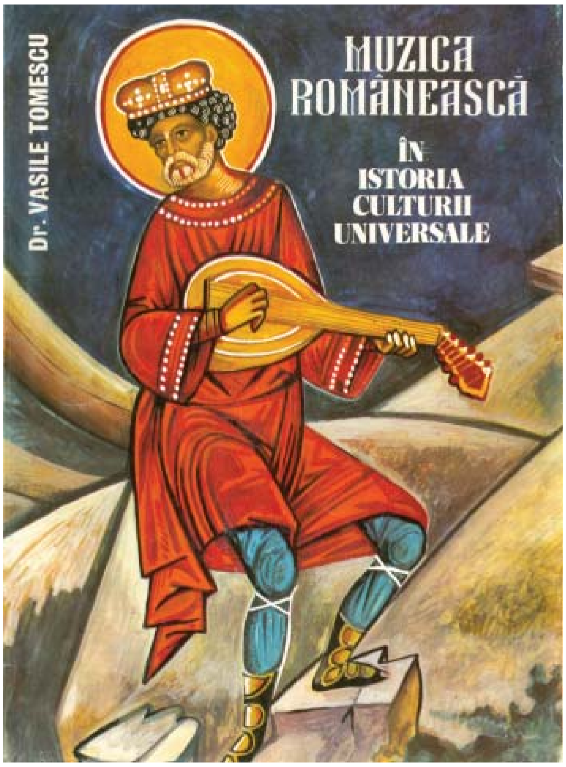
Arcul temporal pe care îl conturează studiile este foarte amplu, ancorând, la o extremitate, în epocile străveche și veche, când s-a plămădit folclorul nostru muzical, și intrând, la cealaltă, în proximă actualitate (creația simfonică, de exemplu, este urmărită până în 2003). Aria de cuprindere a realității muzicale este și ea vastă dacă se ține cont de faptul că datul local se raportează în permanență la cadrul național, iar acesta, la rându-i, se plasează în câmpul referențial al culturii sud-est și paneuropene, precum și în cel al culturii mondiale. Se impune, totuși, o diferențiere pe acest palier pentru că în studiile de etnomuzicologie și bizantinologie importantă se arată analiza fenomenului muzical la scară națională, localizările (a se observa că în primul compartiment se fac incursiuni nu doar în muzica tradițională din interfluviul Nistru-Prut, ci și în cea din Bucovina și Transnistria) nefiind altceva

decât argumente sprijinitoare sau exemplificări ale unor considerații general-valabile.

Structura lucrării reflectă configurația patrimoniului nostru muzical, iar succesiunea compartimentelor – logica subsumării istorice a constituenților: folclor, muzică religioasă, creație muzicală cultă.

Prima parte, elaborată de V. Ghilaş şi V. Chiseliță, îl familiarizează pe cititor cu universul muzicii tradiționale. El se poate documenta în ceea ce priveşte sursele de cunoaştere a creației muzicale plurale, organologia populară, folclorul legat de prilej şi categoriile muzicale neocazionale, fenomenul lăutăriei.

Partea a doua, scrisă de semnatara acestor rânduri, este consacrată evoluției muzicii de cult din spațiul românesc. În centrul atenției se află cântarea liturgică de filiație bizantină, pusă în slujba ritului ortodox. Compartimentul în discuție se fixează asupra avatarurilor muzicii psaltice în perimetrul național, avându-se în vedere că reverberațiile procesului au atins şi interfluviul Nistru-Prut. În registrul tematic al părții a doua ținem să evidențiem următoarele repere: premisele adoptării de către străromâni a ritului greco-oriental şi a muzicii de cult circumscrise acestuia, menținerea unor forme cultice romano-bizantine pe traseul celui dintâi mileniu creştin, interferarea idiomului muzical de împrumut (muzica bizantină) cu graiul muzical local, convertirea confesională la slavonismul cultural şi cultic cu consecințele de rigoare pentru muzica ecleziastică, rolul mănăstirilor medievale în conservarea şi propagarea muzicii de strană de tip bizantin, lupta pentru românirea cântării psaltice.

Regele psalmist David cântând la cobză. Pictură murală de la Mănăstirea Voroneț (fragment)

De creația muzicală cultă, care face obiectul părții a treia, s-a ocupat o echipă de autori – V. Axionov, P. Rotaru, E. Nagacevschi, E. Mironenco, A. Dănilă, E. Coroliov – fiecare dintre ei asumându-şi câte un gen din spectrul genuistic al domeniului. Lecturarea compartimentului îl va face pe cititor să cunoască istoria înfiripării şi maturizării muzicii simfonice şi a concertului instrumental de pe teritoriul actual al Republicii Moldova, îi va revela izvoarele şi resorturile ascensiunii genului cameral de la noi, îl va purta pe traiectul muzicii corale basarabene, care vădeşte o dublă rădăcină şi o dublă vocație – religioasă şi laică, îi va dezvălui circumstanțele apariției Teatrului de operă în Moldova transprutică (primele decenii ale secolului XX) şi frământările artistice prin care a trecut instituția respectivă în perioada sovietică (1940-1990), îl va călăuzi prin hronicul montărilor spectacolelor de balet la Chişinău. Compartimentul se încheie cu un periplu prin muzica uşoară a spațiului de referință. Acest sector al culturii noastre, până mai ieri nedreptățit de muzicologi, are, precum ne demonstrează V. Tkacenko, o diagramă evolutivă aparte, precum şi o rețea ramificată de legături cu celelalte compartimente ale moştenirii şi ale actualității muzicale autohtone.

Ultima parte a ***Studiilor...*** este înțesată cu analize – mai sumare sau mai desfăşurate, după necesitate – ale unor opusuri componistice de rezonanță. „Popasurile” analitice au menirea să fortifice teoretizările şi să le confere un plus de credibilitate. Analizele sunt susținute de exemplificări, cu atât mai binevenite, cu cât multe dintre partiturile evocate există doar în manuscris şi nu pot fi consultate în biblioteci. Raționamentele etnomuzicologice sunt şi ele întărite cu probe muzicale, mostrele selectate ilustrând o anume clasă sau categorie de producții sonore.

Cine este potențialul consumator al ***Studiilor...*** sau, altfel zis, pe ce fel de cititor mizează autorii? Lucrarea se adresează, în primul rând, specialiştilor: muzicologilor, interpreților, compozitorilor, altor categorii de melomani avizați. Dar şi cititorul neavizat, dornic de a se iniția în trecutul şi prezentul muzicii naționale, va descoperi în această ediție un îndreptar util. Se va confirma, credem, şi utilitatea culegerii pentru învățământul de specialitate, de vreme ce atât profesorii, cât şi discipolii lor semnalează insuficiența materialelor didactice pentru cursurile de *Folclor muzical* şi *Istorie a muzicii naționale*.

Am păstrat pentru final specificarea că factura ***Studiilor...*** este cea a unei investigații deschise, ale cărei date se pot completa sau, parțial, modifica la eventualele reeditări. Rămâne loc şi pentru sporirea ulterioară a fondului ideatic, şi pentru suplimentarea bazei bibliografice, şi pentru explorarea de noi „teritorii” şi dimensiuni ale fenomenului discutat.

ANDREI SÂRBU ŞI LABIRINTUL POSTMODERNISMULUI

Dr. ***Gheorghe MARDARE***

"Andrei Sarbu in the postmodern labyrinth" *– is an analysis of this phenomenon of modernism in Bessarabia in the '70.*

For Andrei Sârbu, all resources are good, if correspond to the absolute aspiration. This is the primary circumstance that allows us to qualify him as a classic powerful representative of the postmodernism in the spiritual contemporary Romanian space. Due to his elevated artistic culture, additional qualities and self education Andrei Sârbu is very persuasive in his creation.

Un "Catehism" al postmodernismului privind artele vizuale încă nu există şi aspectele acestuia ca fenomen artistic încă nu constituie un obiect al istoriei artelor plastice. Chiar în studiul „Istoria picturii secolului XX" care aparţine unuia dintre specialiştii de prestigiu al artei contemporane Horst Richter, mai stă indicat (ed. 1993) că definiţia „postmodernismului" ca un curent al picturii şi artelor plastice nu este încă clarificată (1). Asta, deşi în studiul dat găsim un paragraf întreg în care autorul ţine să elucideze parametrii acestui fenomen. Nu conţine *un capitol aparte* asupra fenomenului nici unul dintre cele mai solide studii în materie de artă contemporană, precum „Arta secolului XX", semnat de un colectiv de autori din Germania şi SUA, printre ei numărându-se specialişti de talia lui Carl Ruhberg şi Ingo F. Walther (2).

Dar nu este locul să stărui aici asupra acestei problematici. Atâta doar că din câte am urmărit cu referinţă la acest capitol, se poate ajunge la impresia că la baza insistenţei asupra folosirii acestui deminutiv de natură (deocamdată?) dihotomică prin conţinutul său stă mai curând o încercare de definire cronologică a fenomenului artistic universal de după începutul anilor 70 ai secolului trecut decât tentativa de a marca o **ruptură radicală** a schimbărilor „fizionomice" ale acestuia. Este adevărat că pe la mijlocul anilor 70 în artele vizuale din Occident s-au produs schimbări simţitoare.

În virtutea anturajului istoric, în Basarabia tocmai anii 70 au fost marcaţi de un eveniment deosebit căci, dacă în anii 60 – prima jumătate a anilor 70 la noi activa doar un singur artist plastic, în fapt **nonconformist** (susţinut doar de câţiva colegi) şi care era maestrul Mihai Grecu, atunci de la

2

mijlocul anilor 70 putem vorbi deja despre existenţa unui bloc (nu grup) din care, alături de Mihai Grecu mai făceau parte Mihai Tăruş şi... Andrei Sârbu. Doar de la începutul şi mijlocul anilor 80 la tendinţele, să le zic - de opoziţie, faţă de linia oficială - au mai aderat reprezentanţii tinerei generaţii ca V. Rotari, I.Horovsky, I.Ţâpina ş.a. (poate încă câţiva) care constituie osatura mişcării

Andrei Sârbu (6.XII.1950 – 16.IV.2000). Compoziţie sculpturală. Autor Iurie Horovsky. 1981

Andrei Sârbu. Paletă. U/p, tehnică mixtă, 1976

postmoderniste şi la noi. Mai este adevărat că primii doi, care l-au urmat pe Maestru, au fost de-a binelea „căpăciţi" de regimul sovietic comunist, până la ultima lui suflare.

Pluralismul (inconfundabil cu eclectismul*) limbajului de expresie plastică* care pretinde să reflecte *multilateralitatea realităţii vizibile şi existenţiale* şi care se contrapune timid conceptului de unitate (măcar şi relativă) stilistică a modernismului „clasic" ***încă de la începutul anilor 70 treptat devine trăsătura de bază a unei viziuni plastice mutual acceptată de către generaţia postmodernă*** din Occident. Acest zis ***pluralism*** care, de fapt, constituie mai întâi de toate un consens de convieţuire a mai multor facturi stilistice, devine trăsătura distinctivă a fenomenului artistic universal de la această dată. Mai avem impresia că pluralismul (acceptat nu numai de conştiinţa colectivă, ci şi de cea a individualităţii) mai ţine şi de procesele de apropiere a tuturor speciilor şi genurilor de artă, de apariţia şi aplicarea largă a materialelor noi, mai cu seamă sintetice, de raspândire a fenomenului digital şi de revoluţia producţiei grafice de calitate în tiraje imense care oricum, în anii 70, pe multiple căi pătrundea practic în întregul spaţiu controlat de Kremlin. De fapt, aceasta constituie fenomenul globalizării spirituale sub toate aspectele.

Nu e de mirare că tot de la mijlocul deceniului şapte sub influenţa puternică a englezului Francisc Bacon în toată Europa Occidentală treptat se revine (de la Picasso încoace) la reanimarea imaginii (deşi mult deformate) figurative. Or, se ştie destul de bine că unica barieră care mai exista în calea procesului de globalizare spirituală în fosta URSS mai rămăsese controlul centralizat al tuturor instituţiilor culturale şi cenzura comunistă drastică şi ameninţătoare.

Astfel se face că problemele postmodernismului sunt complexe, destul de dificile şi contradictorii. Dificultatea numărul *unu* a acestui proces istoric pentru un artist contemporan o constituie pericolul de a nimeri uşor în plasa pastişărilor sau în cea a delitantismului - lucru care poate fi sesizat destul de des în arta ultimelor două decenii peste tot. Mai mult, anume sub pretextul „pluralismului" putem întâlni atât în Occident, cât şi la noi o speţă de artă „profesional-amatoricească" în care e greu să distingi ce ţine să reflecte aceasta - gustul decadent al artistului, dispreţul lui ironic faţă de subiectul interpretat şi faţă de spectator sau incapacitatea lui creativă. Cam acestea sunt tendinţele generale şi factorii ce caracterizează arta vizualului dupa anii 70.

Pentru Andrei Sârbu, toate mijloacele sunt bune dacă corespund scopului urmărit. Asta este prima condiţie care ne-ar permite a-l califica drept un reprezentant tipic şi puternic al postmodernismului în spaţiul spiritual contemporan românesc. Graţie culturii sale artistice elevate şi altor calităţi autocultivate, Andrei Sârbu este în creaţia sa net-convingător. El se simte liber şi adânc ancorat fie în albia viziunii figurative (numeroasele tablouri cu fructe), fie în cea a nonfigurativului (lucrări din ciclurile "Metamorfoze", "Arheo" şi a.). Acesta e semnul de bază care scoate în vileag atât cultura măestriei sale, cât şi programul său estetic bine definit şi de probă înaltă. Numai un artist de mare rezistenţă, cum a fost Andrei, poate cu uşurinţă

Andrei Sârbu. Seria gutui. U/p, 1994

Andrei Sârbu. Ultima lucrare rămasă neterminată. U/p, 2000

"defila" prin labirintul stilistic al artei moderne şi contemporane, nelipsindu-se de un *gust dominant* pe care îl cere necesitatea plasării anumitor accente ce ar exprima esenţa modernităţii.

În acest sens, prevăzând parcă cu două decenii înainte inevitabilitatea apariţiei pluralismului ca parte esenţială a fenomenului postmodern, tocmai asupra necesităţii acestor calităţi a artei contemporane insista cunoscutul teoretician al vizualului modern JJ de Lucio-Meyer. În discuţiile aprinse asupra criteriilor de valoare în arta contemporană el formula una din condiţiile fundamentale ale acesteia: **"… gustul, rămâne discutabil-** ***nu însă şi profesionalismul*** **(!)" (3).** Desigur că aici ar fi de discutat

3

chiar şi asupra criteriilor profesionalismului care, după cum demonstrează practica, în special în artă, uneori nu au nimic în comun cu posesia unei diplome de facultate. Problema ţine de domeniul experţilor care pentru a afla "adevărul" de obicei recurg la confruntarea analogiilor şi precedentelor. Şi dacă ultimele lipsesc, se poate întâmpla ceea ce s-a întâmplat deja cu "Pătratul negru" al lui Malevici - apreciat drept… descoperire practic lipsită de o valoare estetică concretă…

Astfel, trecând prin pericolul diminuării sistemului de criterii (foarte caracteristic pentru contemporanii noştri) şi luat la general, "pluralismul" postmodern nu este o ambiţie; el a fost şi este condiţionat în primul rând de dinamica fantastic de sporită a schimbării ambientului gnostic şi a factorilor existenţiali din cauza fluxului informaţional deosebit de saturat la care este expusă civilizaţia modernă. Un "postmodernist" trebuie să ştie să "ţină piept" unui torent de informaţie şi de excitare a sensibilităţii sale pe care istoria umanităţii nu l-a mai cunoscut! De aici şi apariţia unor noţiuni noi în filozofia esteticii contemporane ca acele de "pictură meditativă", "pictura acţiunii"…, "provocatoare"…, "puristă" etc. etc. Acestea sunt doar nişte noţiuni de suprafaţă a tendinţelor postmoderniste care tangenţial vizează şi arta lui Andrei Sârbu.

O altă definiţie metodologică ce caracterizează perioada postmodernă ar fi "comprimarea timpului", consecinţa căreia este "comprimarea formei" (încă la C.Brâncuşi – prin reducţie) ori, ca la Mandelştam (în poezie), cea a "spaţiului saturat" ori "condensat" (întâlnit încă la Cezanne în pictură) – senzaţii specifice timpului postmodernist şi pe care moderniştii nu le explorau decât secundar şi separat în creaţia lor. Drept că prin aceste limitări ei îşi asigurau unitatea stilistică a propriei creaţii.

Este evident că Andrei Sârbu a fost absolut conştient de caleidoscopul noilor paradigme ale modernităţii şi, graţie acestui fapt, s-a văzut nevoit să recurgă la metoda "cadrificării" multora din pânzele sale. Astfel, ar fi greşit să se creadă că Andrei Sârbu ar fi "împrumutat" pur şi simplu această metodă, pentru că i-a plăcut, de la M. Rothko. Deşi metodele lor întrucâtva se aseamănă, ele sunt absolut diferit motivate şi cu atât mai mult, diferit materializate.

Pentru un artist contemporan de seriozitate, timpul constituie infrastructura evenimentelor şi nu viceversa, ca în arta "clasică" modernistă. La W.Kandinsky, apropo, ca şi la J.Pollock, "eveni-

Andrei Sârbu. Din seria Q. U/p, 1984 (?)

Andrei Sârbu. Din seria "Câmp". U/p, 1994

mentul" plastic se epuizează *odată cu clipa în care s-a materializat;* la postmoderni, în acelaşi cadru temporal se pot manifesta mai multe "fenomene", "acţiuni" plastice şi senzitive. Or, tocmai acest element nou (care constituie, de altfel, o preocupare aparte în creaţia lui M.Ţăruş) pentru arta contemporană ţine să ne sugereze faptul încadrării multiplelor "evenimente" şi "acţiuni" de ordin plastic şi senzitiv în acelaşi moment temporar. Clipa, pentru un artist ca Andrei Sârbu - ***comprimă*** în sine mai multe evenimente şi acţiuni. Notabile în acest sens sunt şi naturile sale statice ca "Gutuie în noapte" (1992), «Gutui» (1994), precum şi mai multe opere «tematice» ca "Reflexe" (1991), "Concerto grosso" (1978) şi altele **ca**re-i **definesc,** de fapt, creaţia.

Pentru a fi apt să extragă esenţele unor realităţi plastice sau existenţiale un artist modern, în afară de gust rafinat, mai are nevoie şi de instrumentul unei intuiţii perfecte în modelarea "materialului de construcţie" a pânzei pentru a-şi formula mesajul. Astfel, el îşi manifestă capacitatea de a acumula, dar şi de a completa cumva ***codificarea vizuală a timpului*** în care există. Nu contează dacă receptorul pentru care este destinat acest mesaj îl poate accepta ori nu. În acest context, Andrei Sârbu a mers la marele risc de a nu fi înţeles şi acceptat nu numai de regimul comunist (căruia a avut curajul de a-i "arunca mănuşa", sfidând din principiu metoda "realismului socialist"), ci chiar de către mulţi dintre colegii săi de breaslă. Or, asta tocmai şi constituie aşa numita "zonă de divergenţă culturală" esenţa şi condiţia primară a unei veridice avangarde, în care s-au pomenit Andrei Sârbu ca şi colegii lui Mihai Grecu si Mihai Ţăruş.

Un alt aspect important: pornind de la condiţia limbajului pluralist de expresie, un artist contemporan mai riscă într-un fel să cadă pradă fie torentului informaţional neesenţial ori chiar unor pastişe. În acest sens, trebuie să constatăm un decalaj esenţial în raporturile lui Andrei Sârbu cu maestrul Grecu, al cărui elev şi discipol s-a declarat. De remarcat şi faptul, că Mihai Grecu a fost nu un "învăţăcel" *oarecare* (***la stele"nvaţă, ce e lumina***- spunea acelaşi O. Mandelştam).

4

La începutul anilor 70, după călătoria sa în Italia, înfruntând o rezistenţă literalmente înverşunată a regimului, maestrul Grecu izbuteşte să spargă gheaţa izolării totale a spiritualităţii artistice sovietice în general şi a celei basarabene în mod special, de civilizaţia Occidentală impusă de regim. În acest sens, un rol foarte important avea să-l joace (după cum se vede şi din operele de după această călătorie a maestrului) contactul său cu arta contemporană, dar mai ales cu cea a marelui maestru italian Alberto Burri ori poate chiar şi cu cea a lui Luccio Fontana. Dar, precum Mihai Grecu pe departe nu se lasă pradă epigonismului, oprindu-se doar la unele esenţe din arta lui Burri şi Fontana, la fel şi Andrei Sârbu rezistă unei influenţe capitale asupra sa a maestrului Grecu. Se poate spune chiar că Andrei Sărbu a fost mult mai sensibil şi mai ancorabil la curentele Occidentale decât profesorul său. Se ştie că Andrei Sârbu a adorat pictura lui J.Pollock, dar nimeni şi niciodată nu-l va putea defini drept un "gestualist". Elementele "gestuale" la Sârbu sunt aplicate doar intuitiv şi cu o deosebita subtilitate în "Sonetul" său din "89 şi alte lucrari. Exact în acelaşi context poate fi interpretată şi aplicarea elementelor tasiste în lucrările sale "Reflexe" ori "Metaforme". Astfel se face că postmodernismul său este foarte perceptiv la elementele etapei clasice moderniste a artei Universale. Problema constă nu în actul adoptivităţii ori preluării unor elemente, ci în modul în care se manifestă această adoptivitate. Or, Andrei Sârbu nu face din pânzele sale un "poligon" ***de aplicare*** a acestor elemente, ci un ***laborator de revalorificare*** creativă a lor, artistul izbutind să lase posterităţii opere veridice şi unice prin valoarea lor. Doar foarte puţine sunt lucrările sale în care "sinteza" modernistă se face oarecum simţită ("Floarea soarelui în atelier"-1977 sau "Petrol"- 1975). Or, sub acelaşi aspect, se ştie că Andrei Sârbu a fost foarte perceptibil şi la manifestările pop-art-ului, dar şi la creaţia lui M.Rothko. Aici aş mai adăuga că unele din operele sale mărturisesc faptul că Andrei a cunoscut foarte profund şi creaţia lui S.Poliakoff ("Recolta"-1986 şi "Piatra istoriei"- 1987), dar şi cea a lui N.de Stael, unul dintre marii colorişti ai modernismului francez. Or, dacă asta se pare prea puţin pentru cunoaşterea "alfabetului" postmodernist, vom încerca să depistăm aici şi unele influenţe asupra sa a picturii conceptuale şi minimaliste ("Uşă"-1996 şi "Verde"-1997). Şi atunci, pentru unii râvnitori ai "originalităţii" inevitabil, se impune întrebarea - dar cine este şi unde este creaţia lui Andrei Sărbu la propriu? Or, cel mai veridic răspuns la o asemenea dilemă ar fi: Andrei Sărbu se află tocmai în centrul labirintului caleidoscopic postmodernist şi, graţie culturii sale înalte, rezistă la proba uneia dintre cele mai distincte personalităţi artistice în contextul artei nu numai româneşti şi basarabene, ci şi a celei Universale. Altfel zis, graţie autojertfirii şi riscurilor sale cu adevărat apostolice, la care Andrei Sârbu a mers conştient şi voluntar ca om şi creator, noi am fost scoşi din mocirla "realismului socialist" şi ancoraţi la talia de prestijiu a artei contemporane.

Hanovra, Ianuarie- 2008

NOTE:

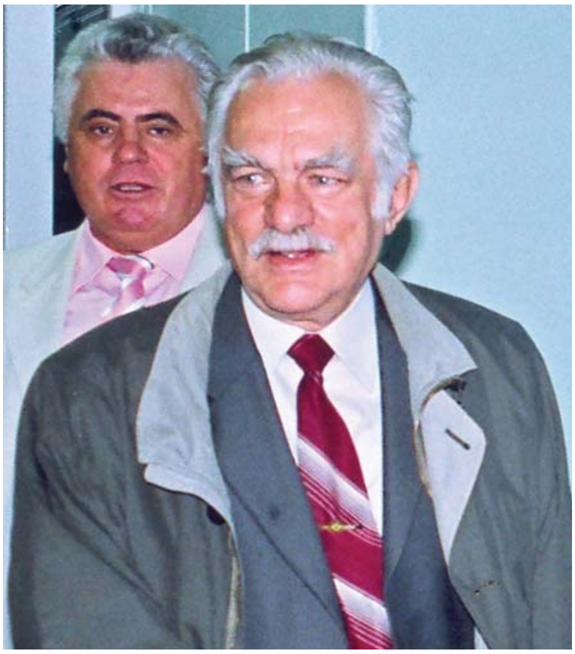
1. Richter H. Geschichte der Malerei im 20. Jahrhundert. Köln, Dumont 1977, p.p.272-273.

2. Kunst des 20. Jahrhundert. Taschen, 2000.

3. JJ de Lucio-Meyer. Visuelle ästhetik. Otto Maier Verlag, Ravensburg 1974.

IONEL HAIDUC LA PORȚILE FANTASTICULUI

Dr. hab. în chimie
Dumitru BATÎR,
profesor universitar,
laureat al Premiului de Stat

Acad. Ionel Haiduc, președintele Academiei Române

Încercarea noastră de a contura în cele ce urmează portretul unei proeminente personalități care-şi duce rostul şi povara vieții la răscruce de milenii doi şi trei este prilejuită formal de un popas aniversar al acesteia, care s-a întâmplat pe 9 mai curent: spargerea unui an din cel de-al optulea deceniu dintr-o viață zbuciumată, dar doldora de împliniri, adunate zi de zi, printr-o muncă pertinentă, manifestare de inteligență, vocație şi dăruire de sine. Repet, este doar un prilej formal, pentru că dorința noastră e mai de lungă durată, am ținut neapărat să ne pronunțăm public mai devreme sau mai târziu despre un confrate de-al nostru, ajuns în miezul unei activități marcate de popularitate, de glorie, considerat azi, pe bună dreptate, părinte al chimiei organometalice supramoleculare, răsărit ca savant din frumusețea şi ineditul meleagurilor clujene de pe Someşul Mic. Numele lui este Ionel Haiduc, doctor în chimie, profesor, preşedintele de azi al Academiei Române, membru de onoare al Academiei de Ştiințe a Moldovei, creator de şcoală într-un domeniu nou care nu a existat până la cercetările şi publicațiile sale de înaltă calitate: chimia supramoleculară organometalică (denumirea îi aparține). Este o şcoală ale cărei cercetări sunt foarte apreciate şi utilizate în practica universală a chimiei moderne.

Ionel Haiduc, omul de aleasă educație, de rară blândețe şi frumusețe sufletească, vine de la Cluj, important centru universitar şi cultural al Transilvaniei Române, unde s-a născut în ziua de 9 mai 1937. Aici, la Cluj, a pătruns tainele unei ştiințe fantastice, care este chimia supramoleculară, cele ale unei profesiuni dificile pe măsura domeniului, cea de chimist-cercetător în ştiința fundamentală, dar şi cea de manager-administrator al unor unități ştiințifice specifice cu mulțimea lor de probleme.

La Cluj exista o ramură viguroasă de chimie coordinativă, fondată în anii '20 ai secolului trecut de Gheorghe Spacu, doctor în chimie cu teza „Combinațiuni complexe de fier. Feramine", susținută la 30 iunie 1916 înaintea Facultății de Ştiințe a Universității din Iaşi. Nu este de prisos să amintim că tot de la Iaşi se trage şi magistrul nostru, Antonie Ablov, care pe 30 februarie 1932 susține teza „Influența substituenților în baze şi în anioni asupra numărului de coordinație al unui metal". Ambele teze au fost realizate sub competenta îndrumare a profesorului Nicolae Costăchescu, care de-a lungul a doi ani (1906–1908) a lucrat în laboratorul vestitului profesor de la Politehnica din Zürich Alfred Werner, laureat al Premiului Nobel, fondator al chimiei coordinative contemporane. Sunt pagini de istorie care ne pun în filiațiune directă cu inegalabilul chimist, creatorul teoriei coordinației care a preschimbat fața chimiei.

După trecerea lui Gheorghe Spacu la Universitatea din Bucureşti (1940), catedra este ilustrată de o mare personalitate a ştiinței româneşti, Raluca Ripan (1894–1975), care şi-a consacrat întreaga viață chimiei coordinative şi mai ales izo- şi heteropolianionilor, primele lucrări fiind publicate în îndepărtatul de noi an 1945 în colaborare cu Candin Liteanu. Ea a fost să-l remarce şi să-l aprecieze pe tânărul Ionel Haiduc, investind în el speranțe îndreptățite, care s-au împlinit.

Este savuroasă, neobişnuită întâlnirea junelui Ionel Haiduc cu distinsa doamnă Raluca Ripan, după cum va mărturisi mult mai târziu, prin anii '90: „Îmi amintesc examenul la chimia anorganică. Era – cred – primul meu examen de student. Profesorul Raluca Ripan m-a ascultat, mi-a pus câteva întrebări despre hidrogen, apoi m-a privit îndelung şi m-a întrebat:

„De unde ştii mata asta?” I-am răspuns că din tratatul lui Pascal. Raluca Ripan a zâmbit uşor, mi-a oferit o ţigară. Am răspuns că nu fumez, dar am cerut permisiunea s-o iau ca amintire (am păstrat-o mulţi ani, până când băieţii mei au crescut şi au început să fumeze, iar ţigara a dispărut pe neobservate)”.

Din acest moment, promiţătorul student devine alesul ilustrului savant şi este încadrat în studiul heteropolianionilor, zişi azi polioxometalaţi, care prezintă structuri tridimensionale conţinând cicluri oxometalice. Astfel, în 1959 Ionel Haiduc îşi ia licenţiatul în chimie la Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca cu o teză substanţială în domeniu, conţinând cicluri noi, mai puţin obişnuite. Publicată în volum cu titlul „Introducere în chimia ciclurilor anorganice” (1960), lucrarea a fost să fie prima monografie pe această temă în literatura mondială. Un exemplar de carte cu autograf din acele timpuri îndepărtate şi-a găsit locul în fondul meu personal de la Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei.

Remarcat şi trecut printre cercetătorii valoroşi ai şcolii româneşti de chimie, Ionel Haiduc este trimis la prestigiosul Institut de Tehnologie Chimică Fină „Mihailo Lomonosov” din Moscova, unde şi-a aprofundat cunoştinţele în domeniul polimerilor anorganici şi silicoorganici, luându-şi doctoratul în 1963, sub îndrumarea savantului cu renume mondial Cozma Andrianov (1904–1978).

În toamna lui 1965, printr-un concurs fericit de împrejurări, mă aflam la un stagiu de specializare la Bucureşti. Nu puteam să nu vizitez şi Clujul, ar fi fost păcat. În cele câteva zile ale aflării mele în acest oraş istoric, dna academician Raluca Ripan, preşedinte a Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, mi-a pus la dispoziţie maşina sa de serviciu, mi-a dat însoţitori, îndemnându-mă să vizitez cât mai multe unităţi academice şi universitare în care se făceau cercetări în chimie, precum şi diverse centre de cultură. Ba m-a invitat şi la ea acasă, servindu-mă cu sărmăluţe, pregătite chiar de ea, împărtăşindu-şi amintirile din irepetabila copilărie şi tinereţe petrecute în „dulcele târg al Ieşilor”. Am avut îndelungi şi calde discuţii cu chimiştii clujeni pe cele mai diverse teme. Dar din toate, cea mai memorabilă a fost întâlnirea cu profesorul Candin Liteanu, care îşi făcuse armata în Basarabia, până la 1940, chiar în preajma locurilor mele natale.

Profesorul Candin Liteanu, considerat cel mai academician dintre toţi academicienii (deşi neîncoronat cu laurii de membru al Academiei cum adesea se întâmplă), avea să-mi mărturisească că Ionel Haiduc este viitorul chimiei clujene şi a celei româneşti, în genere, că va fi curând ceea ce este Iacob Sârkin şi Mira Deatkin la Moscova, Claudio Furlani la Roma, Isaac Bersuker la Chişinău şi Victor Sahini la Bucureşti în chimia cuantică şi cea teoretică, adică va aborda probleme din domeniul structurii intime a substanţelor, pătrunzând în tainele naturii chimice.

Fără îndoială, trebuie să menţionăm că dimensiunea personalităţii lui Ionel Haiduc, anvergura cercetărilor sale este astăzi cu mult mai mare decât o prorocise magul de la Cluj. Vă amintiţi probabil cuvintele reginei din Saba din Sfânta Scriptură, venită la Solomon să-i încerce înţelepciunea. Mie îmi vin mereu în memorie: „Adevărat este ce am auzit eu în ţara mea de lucrurile tale şi de înţelepciunea ta; însă eu nu credeam vorbele, până n-am venit şi n-am văzut cu ochii mei şi iată, nici pe jumătate nu mi se spusese: tu ai înţelepciune şi bogăţie mult mai mare decât am auzit eu”. Poate pentru că răsfoind cu multă atenţie profesională bibliografia lucrărilor distinsului nostru coleg, mi-am dat seama de profunzimile şi dimensiunile unor cercetări unice în lume, înfăptuite de Ionel Haiduc. M-am convins, cum se zice, cu ochii mei. Ionel Haiduc, cu inteligenţa sa nativă şi cu mâinile sale de aur, cu perseverenţa asociată cu puterea de muncă nemărginită, a înregistrat o luminoasă carieră ştiinţifică şi didactică, făcând epocă în chimia organometalică şi supramoleculară.

Tocmai trecuse un deceniu de la obţinerea primului eter macrociclic de către chimistul Charles J. Pedersen, zis eter coroană, şi a criptanzilor tridimensionali de către Jean-Marie Lehn. A fost să se întâmple ca printr-un ordin al Comisiei Superioare de Atestare a Consiliului de Miniştri al fostei URSS din 26 ianuarie 1976 să fie instituit un Consiliu Ştiinţific specializat de conferire a titlurilor ştiinţifice de doctor şi doctor habilitat în chimie pentru pretendenţii din regiunea sudică a fostei Uniuni Sovietice, cu sediul la Odesa, având în componenţa sa 23 de persoane din instituţiile de cercetare şi cele de învăţământ superior din Odesa, Chişinău, Kiev, Ekaterinoslav (Dnepropetrovsk) cu specialităţile: chimie anorganică, chimie organică şi chimie analitică. În componenţa Consiliului a fost desemnat şi semnatarul acestor rânduri. Preşedinte era academicianul Alexei Bogatski, director al Institutului Fizico-Chimic care azi îi poartă numele.

În 1974 apăruse monografia „Complexoni membranoactivi” de Iurie Ovcinnikov, vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe a URSS, care a aprins imediat spiritele chimiştilor. Se constituise triada Bogatski (Odesa) – Ovcinnikov (Moscova) – Woodward (SUA), care m-au cooptat şi pe mine în dificilul proces de cercetare în domeniul chimiei supramoleculare. Chiar se legase o bună colaborare, începusem închegarea unei monografii colective. Din

păcate, viaţa îşi dictează regulile ei de joc. Au trecut în lumea umbrelor, iar cartea nu a mai ajuns să figureze pe poliţele bibliotecilor. Odată, aflându-mă împreună cu ei, m-au întrebat dacă nu-l cunosc pe Ionel Haiduc, care prosperă în acest domeniu. Le-am spus că l-am văzut în 1965 şi că este un energic cercetător cu înclinaţii spre chimia cuantică, după cum mă informase Candin Liteanu. Am observat că au respirat liniştit, li se confirmase parcă dinafară o convingere a lor de care aveau nevoie ca de un reper.

După mulţi ani de înstrăinare forţată, l-am întâlnit din nou pe neaciuatul Ionel Haiduc, l-am întâlnit la finele secolului care ne-a părăsit întristat, de data aceasta la Bucureşti, în postura de vicepreşedinte al Academiei Române. L-am aflat aici ca un reformator al ştiinţei, un bun patriot al pământului românesc, un savant merituos al domeniului profesat, acţionând ca un om al gândirii şi gândind ca un om al acţiunii. Actualmente, este preşedinte al Academiei Române. Nici înalta funcţie pe care o deţine, nici faima de mare metropolă de care se bucură Bucureştiul nu l-au făcut să se mute cu traiul aici. Decenii la rând, face naveta, 8 ore dus, 8 ore întors, cu trenul Bucureşti–Cluj şi invers, oraşe care-l atrag deopotrivă. Nu este deloc întâmplător faptul că lumea crede că „viitorul chimiei clujene şi româneşti este în cele mai bune mâini". Este un adevăr incontestabil, confirmat de strălucita sa erudiţie ştiinţifică, vasta cultură umanistică, extrema corectitudine şi nemaipomenita consecvenţă morală. Şirul de calităţi ar mai putea continua.

Acesta este omul şi savantul Ionel Haiduc. Un om modest şi o personalitate curajoasă, întruchipând laolaltă sinceritate şi candoare, cumsecădenie şi sentimentalism, bonomie şi dragoste de frumos, venit dintr-o generaţie uimitoare, generaţia noastră, din primii ani de după cel de-al doilea război mondial, care în condiţii ostile a tras cu râvnă carul vieţii în urcuş.

În agenda sa de navetist, de la un timp, mai ales de când e Preşedinte al Academiei Române, e inclus şi oraşul Chişinău. Este spaţiul pe care îl iubeşte enorm, unde are o mulţime de prieteni şi colegi, simpli admiratori, pe care doreşte să-i vadă şi să-i ajute cum se ajută fraţii şi bunii creştini. Parcă mai ieri îl văzusem admirând împrejurimile Căprianei cu stejarii ei seculari şi închinându-se la icoanele din mănăstirea restaurată după mulţi ani de profanare. Va mai veni aici pentru că ştie că este aşteptat şi înconjurat cu dragoste, cum i se cuvine unui veritabil reprezentant al neamului.

Autor a sute de publicaţii în prestigioase reviste de specialitate vizând domeniul chimiei compuşilor ciclici chelatici cu derivaţi fosforici, tioarsenici şi alţi liganzi fără carbon, al unor monografii de largă respiraţie, Ionel Haiduc s-a învrednicit de înaltul titlu de laureat al Premiului „Gheorghe Spacu" al Academiei Române. A fost decorat cu Ordinul „Steaua României" în grad de mare ofiţer. I-au fost acordate medalii, premii, diplome şi titluri onorifice ale României şi mai multor ţări din lume. Este un semn al unei recunoaşteri universale a meritelor unui savant, care face cinste neamului care i-a dat suflare.

Andrei Sârbu. Fără titlu. U/p, 1994

Academicianul Diomid GHERMAN la 80 de ani

Medic, domeniul ştiinţific: neurologie. Doctor habilitat în medicină (1972), profesor universitar (1973). Membru titular al A.Ş.M. (1993)

A lăsa o amprentă în ştiinţă sunt capabile numai personalităţile care îi depăşesc pe mentorii lor prin munca de fiecare zi şi care sunt înzestrate cu capacităţi neordinare. Printre aceştia se află academicianul Diomid Gherman, care slujeşte cu abnegaţie neurologia 56 de ani, fiind fondatorul unei direcţiei noi – patologia vasculomedulară şi unul din ctitorii şcolii neurologilor din Moldova.

Şi-a început destinul la 10 aprilie 1928 trecând prin grele încercări, prin muncă asiduă de căutare a adevărului ştiinţific, devenind Magistru al sutelor de dascăli-neurologi, cercetători ştiinţifici, academician, profesor universitar şi om de omenie.

Figură proeminentă a ştiinţei noastre autohtone, patriarhul neurologiei cu o deosebită autoritate ştiinţifică atât în ţară, cât şi peste hotare se naşte nu departe de Prut, în familia diaconului Grigore Gherman din comuna Bocşa, raionul Făleşti.

Îşi începe studiile în şcoala primară din satul Risipeni, continuându-le în oraşul Bălţi la Liceul Comercial şi la şcoala moldovenească N.1, considerată de elită pe acele vremuri. Această şcoală a fost prima treaptă în ascensiune şi pentru aşa personalităţi marcante ca profesorul universitar Nicolae Testemiţanu, martir al neamului; academicianul Nicolae Gărbălău; profesorul universitar, academician de onoare al A.Ş.M. Alexandru Nacu; membru corespondent al A.Ş.M. Valentin Ungureanu; profesorul universitar, membru de onoare al AŞM Constantin Tăbîrnă; profesorul universitar Adrian Tănase şi alţii.

Însă vocaţia s-a dovedit a fi nu din domeniul zeului Mercuriu, ci a zeului Esculap, hotărând să facă studii la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău.

După absolvirea institutului D. Gherman lucrează în calitate de medic-şef al spitalului de circumscripţie din s. Chirileni, raionul Ungheni şi al spitalului raional Cangaz (1954-1956), inspector al Ministerului Sănătăţii, preşedinte al Comitetului Central al Crucii Roşii din Moldova, unde se confruntă nemijlocit cu insuficienţa cunoştinţelor medicilor în diagnosticarea şi tratamentul multor maladii neurologice, ceea ce i-a determinat viitorul destin. Dumnealui hotărăşte să-şi consacre activitatea neurologiei.

Evaluând activitatea academicianului Diomid Gherman, trebuie să menţionăm că Domnia sa reprezintă un vizionar, ctitor al noilor direcţii în neurologie, medic practician, medic savant şi medic pedagog. Este imposibil a face o distincţie între activitatea profesională, didactică şi ştiinţifică a acestuia, fiecare dintre domenii având aceeaşi pondere în volumul preocupărilor Domniei sale, propunându-şi, de fiecare dată, realizarea celor mai bune performanţe în fiecare din cele trei activităţi.

Un prim moment de referinţă îl constituie începutul secundariatului de neurologie, în februarie 1952, sub conducerea renumitului savant, profesor şi fondator al Clinicii de neurologie din Chişinău, Boris Şarapov. Fiind inclus din primele zile ale secundariatului în lucrul curativ de către conducătorul clinicii, Diomid Gherman a dinamizat procesul didactic, făcându-i pe tinerii învăţăcei în ale neurologiei să intre în contact cu patologia neurologică, să se documenteze în privinţa afecţiunilor pacienţilor pe care-i aveau în îngrijire, să stabilească legătura efectivă cu aceştia, să nu dea greş în diagnostic şi tratament, severitatea şi ţinuta ştiinţifică a profesorului fiind de-a dreptul proverbiale. Profesorul universitar Boris Şarapov, savantul cu renume european, a fost cel care i-a insuflat tânărului D. Gherman dragostea faţă de ştiinţă, el însuşi manifestând un adevărat cult faţă de rigoarea cercetărilor în neurologia de vârf care se formase în prima jumătate a secolului XX sub îndrumarea monştrilor sacri ai neurologiei ruse I.P Pavlov şi S.N. Davidencov. El a intuit în discipolul său capacităţi pe care acesta nici nu le bănuia, căci aprofundarea şi dezvoltarea unei idei noi necesită nu numai o muncă asiduă şi cunoştinţe profunde, dar şi realizarea investigaţiilor de valoare.

Fiind dotat cu o capacitate fenomenală de pătrundere în zonele de avangardă ale cunoaş-

terii, simţind în ea răsplata muncii şi bucuria investigaţiilor, adept înflăcărat al adevărului ştiinţific, D. Gherman a obţinut realizări performante în domeniul neurologiei, care l-au plasat printre cei mai renumiţi savanţi neurologi. Cercetările din cele două teze, pe care le-a susţinut în 1962 şi, respectiv, în 1971, aveau să profileze direcţiile prioritare ale şcolii neurologice din Chişinău sub conducerea Domniei sale. Una dintre acestea a fost vertebroneurologia, direcţie nouă în medicină, care studiază schimbările patologice din coloana vertebrală, conţinutul canalului rahidian, aparatul radicular şi locomotor. Rezultatele ştiinţifice obţinute în acest domeniu au constituit subiectul câtorva din multiplele monografii în care s-a produs ca autor şi coautor cu o gândire largă şi profundă. Trei dintre acestea au fost remarcate ca valoare deosebită de mari savanţi ai lumii cum ar fi academicianul rus E.I. Gusev: "Monografiile academicianului D.G. Gherman au contribuit la formarea unei direcţii, a unui capitol nou în neurologie – patologia vasculomedulară. Aceste lucrări sunt bine cunoscute în ţară şi peste hotare, dezvoltând în continuare problema dată".

Academicianul român I.C. Stamatoiu (Universitatea de Medicină şi Farmacie "Carol Davila" din Bucureşti) scrie: "Cercetările Domnului acad. Prof. Dr. D. Gherman au contribuit în mod pregnant la dezvoltarea cunoştinţelor contemporane privind patologia vasculară medulară, ele fiind incluse în patrimoniul ştiinţelor neurologice, ca opere de bază ce aduc contribuţii originale în diagnosticul ischemiei medulare".

Îngrijindu-se de cultivarea şi instruirea selectă a specialiştilor în neurologie, distinsul pedagog Diomid Gherman a elaborat trei manuale pentru uzul studenţilor şi cursanţilor ("Curs de neurologie", împreună cu colectivul catedrei, "Genetică medicală", "Dicţionar de neurologie", împreună cu Cezar Ionel), a publicat peste trei sute de articole în literatura de specialitate din ţară şi de peste hotare, inclusiv 9 monografii, este autor a 3 invenţii şi 25 brevete de implementare în neurologie.

Încununarea acestei gigantice şi prestigioase activităţi nu a întârziat să se arate, gradele şi titlurile ştiinţifice fiind numai o parte din ea: doctor în medicină (1962), doctor habilitat în medicină (1971), profesor în neurologie (1973), Om Emerit al Republicii Moldova (1984), membru titular al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1993), membru al Academiei de Ştiinţe Euro-Asiatice, membru de onoare al Academiei Medicale Române (1994). La acestea se poate adăuga, rezumând la maximum activitatea Domniei sale: şef al catedrei de Neurologie, Neurochirurgie cu curs de Genetică Medicală (1970), preşedintele comisiei de Atestare a Neurologilor şi Neurochirurgilor a MS din Moldova (1970), preşedintele Societăţii Neurologilor şi Psihiatrilor din Moldova (1981), preşedintele Comisiei de Probleme de Neurologie şi Neurochirurgie de pe lângă Comisia de experţi a MS din Moldova (1970), membru de onoare al societăţii Române de Neurologie (1991), membrul Federaţiei Europene a Societăţilor de Neurologie (1992), membrul Federaţiei Mondiale a Societăţilor de Neurologie (1993); preşedinte de onoare al Asociaţiei Neurologilor şi Psihiatrilor din Ucraina (1996).

Academicianul D. Gherman este membrul colectivelor de redacţie a revistelor: *Jurnal Neurologie şi Psihiatrie Corsacov* (Moskova, Rusia); *Acta Neurologica Moldoveneasca* (Iaşi, România); *Jurnal Vertebroneurologia* (Cazani, Rusia); *Jurnal neurologic internaţional* (Doneţk, Ukraina).

Distincţiile de care s-a învrednicit sunt pe potriva izbânzilor sale deosebite: "Savant Emerit din RSSM" (1984), "Meritul Civic" (1995), ordinul "Gloria Muncii" (1998), "Pentru vitejie în muncă", medaliile "Dimitrie Cantemir", "Nicolae Testemiţanu", Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova (1998) etc.

Academicianul D. Gherman este nominalizat ca savant notoriu în enciclopediile internaţionale: New-York Academy of Sciences (New-York, 1996, vol. 1, p. 150); Dicţionarul specialiştilor "Who is who" (Bucureşti, 1996, p. 151); Enciclopedia Marilor Personalităţi (Ediţia Genere, 2003, p. 457).

Harnic şi hotărât, modest şi prietenos, incitant pentru cei din preajmă, dar şi tenace cu aceştia, măsurat în atitudini şi stabil în principii, academicianul Diomid Gherman s-a făcut iubit şi mai ales respectat de toţi cei care îl cunosc.

Să trăiţi cu bucuriile zilelor ce le V-a dăruit soarta, să aveţi multă sănătate şi să Vă mândriţi în continuare de rezultatele ştiinţifice proprii şi ale discipolilor.

Acad. T. Furdui, prim-vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe a Moldovei; acad. V. Lacusta, director al Institutului Neurologie şi Neurochirurgie O. Rusu; doctor habilitat în medicină, profesor universitar M. Gavriliuc

Membru corespondent al A.Ş.M. Sergiu DIMITRACHI la 75 de ani

Inginer, domeniul ştiinţific: radioelectronică şi telecomunicaţii. Doctor habilitat în ştiinţe tehnice (1988), profesor universitar (1991). Membru corespondent al A.Ş.M. (1993).

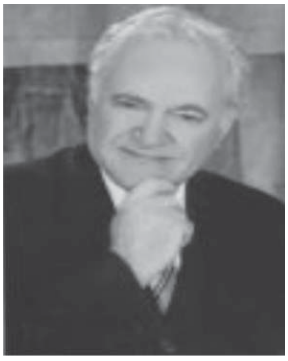
Născut la 7 martie 1933 în s. Unţeşti, azi r-nul Ungheni. A făcut studii la facultatea de radiotehnică a Universităţii de Telecomunicaţii şi Informatică din or. Novosibirsk, Rusia (1953–1958). A activat la o instituţie de proiectări cu destinaţie specială din or. Omsk, Rusia (1958–1961), apoi la Institutul de Cercetări Ştiinţifice în domeniul Construcţiei şi Proiectării Aparatelor de Măsură din Chişinău (1961–1968). Din 1968 activează la Universitatea Tehnică a Moldovei în calitate de conferenţiar, iar din 1989 - profesor universitar şi şef al catedrei de telecomunicaţii a acestei instituţii.

A iniţiat cercetări într-o direcţie nouă privind măsurările mărimilor electrice şi fizice, a elaborat un şir de metode noi de măsură, inclusiv măsurarea fără contact a parametrilor electrici, fizici şi biologici ai obiectelor ce nu acceptă legătură galvanică cu măsurătorul. A elaborat bazele teoretice ale acestor metode, numite metode de măsură fără contact cu obiectul măsurat. A publicat în calitate de autor şi coautor peste 120 de lucrări ştiinţifico-didactice, inclusiv 1 monografie şi 4 lucrări metodice, între care: *К принципу построения генераторов импульсов на мостовых элементах // Вопросы радиоэлектроники. Серия общетехническая* (1972, nr. 6, în colab.); *Методы неконтактного измерения изолированного сопротивления* (1978); *Бесконтактный контроль погонного сопротивления изолированного провода при литье* // Известия вузов. Приборостроение, 1979, t. XX11, nr.10; *Метод измерения сопротивления резистивных изделий при изготовлении* // Техническая электродинамика, 1985, nr. 3; *Measurement of the structures with distributed constants. International confrence on optimization of electrical and electronic equipments* (Braşov, 2002, în colab.); *Microtehnologii de fabricare a microconductorului cu ambalaj de sticlă* // Conferinţa internaţională „Mecatronica, microtehnologii şi materiale noi”, Târgovişte, 2004.

Autor a 35 de brevete de invenţie şi a 14 certificate de inovaţie internaţionale (SUA, Japonia, Germania, Franţa etc.). A pregătit 6 doctori în ştiinţe tehnice. Rezultatele ştiinţifice obţinute au fost expuse la 26 de conferinţe şi simpozioane internaţionale şi republicane (Chişinău, Nijni Novgorod, Sankt-Petersburg, Samara, Braşov, Bucureşti ş.a.) şi au fost implementate la 7 uzine din Rusia şi la o uzină din Belarus.

Este laureat al Premiului de Stat, inventator emerit al Republicii Moldova, eminent al construcţiei aparatelor de măsură din U.R.S.S.

Dr. hab. Gheorghe ILIADI la 70 de ani

Economist. Domeniul ştiinţific: management, finanţe şi bănci. Doctor habilitat în ştiinţe economice (1991). Membru al Asambleei A.Ş.M.; membru al comisiei de acreditare a Consiliului Naţional pentru Acreditare şi Atestare al RM.

Născut la 14 martie 1938 la Chişinău. A absolvit Institutul Agricol din Chişinău în 1962, la specialitatea *zootehnie*; Institutul Industriei Alimentare din Moscova în 1965, la specialitatea *economie*. În cadrul ultimului institut a susţinut teza de doctor în ştiinţe economice. În 1984-1986 a activat în cadrul Institutului de Cercetări Economice al Academiei de Ştiinţe a URSS, unde a pregătit şi a susţinut teza de doctor habilitat în ştiinţe economice. A făcut cursuri de reciclare în domeniul politicilor financiar-bancare ale ţărilor în tranziţie (Rusia, România).

Activitatea profesională: 1962-1964 - specialist în gospodării agricole din RM.; 1964-1974 - şef-adjunct al Departamentului principal al Ministerului Agriculturii, apoi al Ministerului de Achiziţie al RM; 1974-1977 - şef de secţie la Institutul de Cercetări Ştiinţifice în domeniul Economiei şi Organizării Producţiei Agricole; 1977-1992 - şef de secţie, Institutul de Cercetări Economice al Academiei de Ştiinţe a Moldovei; 1992-2000 - colaborator ştiinţific principal al Centrului de Studiere

a Problemelor Pieței, A.Ş.M.; 2001-2005 - profesor la Catedra Bănci şi Burse de valori, Academia de Studii Economice din Moldova; 2005-2006 - colaborator ştiinţific principal al Institutului Național de Economie şi Informaţie; 2006 - prezent - consultant ştiinţific al Institutului de Economie, Finanţe şi Statistică al A.Ş.M. şi al Ministerului Economiei şi Comerţului.

Este autor a 137 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 4 monografii şi manuale, peste 30 de teme de cercetare la comanda de stat, granturi, studii şi implementări.

Activitatea didactică se desfăşoară la Universitatea Agrară de Stat din Moldova, Universitatea Comercial-Cooperatistă din Moldova (1970-1986), Academia de Studii Economice (2002-2005), Universitatea Liberă Internațională a Moldovei (2005-2008).

Prof. Gheorghe Iliadi este preşedinte al Consiliului pentru conferirea gradelor ştiinţifice la specialitatea "Economie şi management" în cadrul Institutului de Economie, Finanţe şi Statistică (IEFS) al A.Ş.M.; membru al seminarelor de profil ale IEFS, ULIM şi ASEM.

Membru corespondent al A.Ş.M. Valentin MUSTEAȚĂ la 70 de ani

Inginer, domeniul ştiinţific: tehnologie şi procese termoenergetice. Doctor habilitat în ştiinţe tehnice (1988), profesor universitar (1990), membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (2000).

Născut la 23 aprilie 1938 în satul Nezavertailovca, r-nul Slobozia. A absolvit Facultatea de Termotehnică a Institutului Politehnic din Odesa (1960) şi doctorantura la Institutul de Termofizică Tehnică al Academiei de Ştiinţe din Ucraina (1966). Activează la Universitatea Tehnică a Moldovei în calitate de lector superior (1968–1970), conferenţiar (1970–1990), prodecan al facultăţii de mecanică (1971–1973), decan al facultăţii de energetică (1973–1984), şef al catedrei de termotehnică (1975–1980, 1989–2004), profesor universitar (din 1990).

Este fondator al şcolii ştiinţifice de termoenergetică industrială. Cercetările de bază se referă la termoenergetica industrială şi procesele termice ale instalaţiilor şi maşinilor în industria alimentară. A obţinut soluţii analitice valoroase în procesul convectiv de uscare a materialelor umede cu acţiunea suplimentară a câmpului electric de frecvenţă înaltă. A argumentat prin metode analitice şi experimentale fenomenul de intensificare a transferului de masă la introducerea în volum a energiei prin impuls. A publicat circa 130 de lucrări ştiinţifice şi ştiinţifico-didactice, între care 3 monografii: *Тепловыделение табака при ферментации* (1973, în colab.); *Тепло- и массообмен во влажных материалах в электрических полях высокой частоты* (1985); *Termodinamica tehnică şi procese tehnologice* şi 10 lucrări metodice. Deţine 11 brevete de invenţie. A pregătit 8 doctori şi 1 doctor habilitat în ştiinţe tehnice. A participat la circa 25 de conferinţe şi simpozioane republicane şi internaţionale (Rusia, Cehia, România, Ucraina, Italia ş.a.).

Este deţinător al Premiului special pentru contribuţia la dezvoltarea termotehnicii româneşti, decernat de Societatea Română a Termotehnicienilor (1997). A fost decorat cu Medalia „Meritul civic".

Dr.hab. Mihail POPA la 60 de ani

Matematician, domeniul ştiinţific: ecuaţii diferenţiale. Doctor habilitat în ştiinţe fizico-matematice (Institutul de Matematică, AN Ucraina, Kiev, 1992), profesor universitar (Chişinău, RM, 2003).

Născut la 15 mai 1948, în satul Vălcineţ, raionul Călăraş. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova în 1971, şi doctorantura la Institutul de Matematică şi Informatică al A.Ş.M. în 1978.

Activitatea în cadrul Institutului de Matematică şi Informatică al A.Ş.M. a început-o la 7 ianuarie 1975 în calitate de laborant superior (1975-1977), în continuare: colaborator ştiinţific inferior (1977-1980), secretar ştiinţific al I.M.I. (1980-1999), director-ad-

junct al I.M.I. (1999-2006), director al I.M.I. (2006 - prezent).

A dezvoltat metoda invarianţilor algebrici în teoria calitativă a ecuaţiilor diferenţiale, fondată în Moldova de acad. C. Sibirschi. În acest sens a propus un nou punct de vedere asupra acestei metode, ce constă în studiul algebrelor Lie a operatorilor privind reprezentările lineare ale grupurilor clasice în spaţiul coeficienţilor sistemelor de ecuaţii diferenţiale polinomiale, precum şi al algebrelor graduate ale invarianţilor şi comitanţilor în cercetarea geometriei soluţiilor acestor sisteme. Aceste cercetări au contribuit la extinderea în ultimii ani a metodei sus-numite şi la includerea în ea a metodelor analizei grupurilor pentru ecuaţii diferenţiale, precum şi la studierea algebrelor graduate ale invarianţilor ecuaţiilor diferenţiale cu ajutorul funcţiilor generatoare şi seriilor Hilbert, ceea ce constituie o metodă optimă în probleme infinit-dimensionale.

Dintre rezultatele cele mai importante pot fi menţionate clasificarea dimensiunii GL(2,R) – orbitelor pentru sistemele diferenţiale şi studiul integralelor invariante pe orbitele de aceeaşi dimensiune. Au fost construite seriile Hilbert şi funcţiile generatoare pentru algebrele graduate ale SL(2,R) – comitanţilor diferitelor sisteme de ecuaţii diferenţiale. Au fost studiate algebrele Lie, corespunzătoare grupurilor lineare, admisibile de sisteme polinomiale de ecuaţii diferenţiale.

Este preşedinte al Consiliului Ştiinţific al I.M.I. şi membru al Comisiei de experţi din cadrul Consiliului Naţional pentru Acreditare şi Atestare în domeniul matematicii. Este membru al colegiului de redacţie al revistei „Buletinul A.Ş.M. Matematica" şi ROMAI Journal (România). A publicat peste 80 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 2 monografii privind aplicaţiile algebrelor la sisteme diferenţiale, precum şi un manual pentru masteranzi *Algebrele Lie şi sistemele diferenţiale,* ce a văzut recent lumina tiparului.

A fost conducătorul proiectelor ce ţin de organizarea Workshop-ului „Cercetarea calitativă a ecuaţiilor diferenţiale" (Chişinău, 14-15 februarie 2003), Conferinţei a doua a Societăţi Matematice din Moldova (Chişinău, 17-19 August, 2004) şi a Conferinţei Internaţionale "Sisteme algebrice şi aplicaţiile lor în ecuaţii diferenţiale şi în alte domenii ale matematicii" (Chişinău, 21-23 August, 2007). În ultimii ani este membru al Comitetului de organizare a conferinţelor anuale din România CAIM (Conference on Applied and Industrial Mathematics).

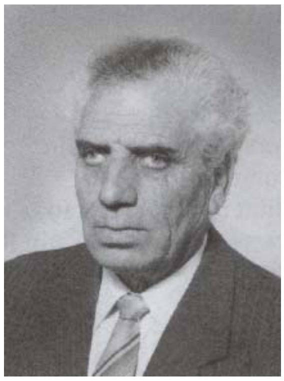
Sub conducerea sa au susţinut 6 tineri tezele de doctor în ştiinţe, alte două se află în faza de finisare.

Începând cu anul 1996 Mihail Popa ţine cursuri opţionale pentru studenţii anilor 4-5 la Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul la Chişinău. În această perioadă sub conducerea sa au fost susţinute circa 20 de teze de licenţă şi de masterat. În anul 1999 a fost ales prin concurs în aceasta instituţie de învăţământ în calitate de profesor universitar. În 2002 a organizat aici *Seminarul ştiinţific „Ecuaţii diferenţiale şi algebre"* pentru profesori, doctoranzi şi masteranzi, care funcţionează până în prezent.

Colaborează fructuos cu valoroşi savanţi de la Universitatea din Limoges (Franţa), Universitatea din Minsk (Belarus), Universitatea din Piteşti (România), Centrul de cercetări în matematică din Montreal (Canada), Universitatea din Lund (Suedia), Institutul de Matematică al Academiei Române (Bucureşti), Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov" din Moscova. În anul 2001 a fost profesor invitat pe un semestru la Universitatea din Limoges (Franţa).

Este laureat al Premiului Prezidiului Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi al Premiului "Acad. Constantin Sibirschi", al cărui discipol este.

Dr. hab. Victor SAVA la 70 de ani

Botanist. Domeniul ştiinţific: floricultura. Doctor habilitat în biologie (1991), profesor universitar interimar (1998).

Nascut la 15 mai 1938, s. Cojuşna, Străşeni. În 1957 absolveşte şcoala medie din satul natal Cojuşna, 1957-1959 - Colegiul de Cultură şi iluminare din or. Soroca, 1959-1964 – student la Institutul Pedagogic de Stat din Tiraspol, Facultatea de biologie şi geografie, 1963 - invaţător de biologie şi geografie la şcoala de 8 ani din s. Mihălăşeni, r-nul Edineţ, 1964-1967 învăţător de geografie şi biologie la şcoala medie din s. Recea, r-nul Străşeni, 1967-1970 - doctorand la Grădina Botanică (Institut) a A.Ş.M, 1970-cercetător ştiinţific al Grădinii Botanice (Institut) a A.Ş.M., 1972 - doctor în ştiinţe biologice, 1975-cercetător ştiinţific superior al

Grădinii Botanice (Institut) a A.Ş.M, 1976-2006 - şef laborator Floricultură, Gradina Botanică (Institut) a A.Ş.M, 1985 - titlul ştiinţific „Colaborator ştiinţific superior la specialitatea 03-00-05-„botanica», 1987-medalia „Inventator al URSS», 1988-stagierea la Gradina Botanică Principală a URSS -Moscova, 1991-doctor habilitat în ştiinţe biologice, 1996-laureat al Premiului Prezidiului A.Ş.M, 1998-diploma de onoare a Prezidiului A.Ş.M, 1998-2005 - profesor universitar (prin cumul) la Institutul de Stiinţe Reale, 2001-titlul onorific „Om Emerit», 2005-profesor universitar (prin cumul) la Universitatea Liberă Internaţionale din Moldova, 2006-cercetător ştiinţific principal al Gradinii Botanice (Institut) a A.Ş.M

2006-conferenţiar universitar la UASM, 2007-profesor universitar interimar al UASM, 2007-diploma de onoare - învingătorul concursului „Cel mai bun conferenţiar universitar al anului-2007», Om Emerit al Republicii Moldova. Autor si coautor a peste 340 lucrări ştiinţifice inclusiv 7 monografii, 2 cărţi de popularizare, un manual, 10 broşuri. Autor a 87 brevete şi adeverinţe pentru obţinerea noilor soiuri de plante decorative (crizanteme, ruji de toamnă, gherghine, stânjenei, bujori).

Membru corespondent al A.Ş.M. Ion CORCIMARU la 70 de ani

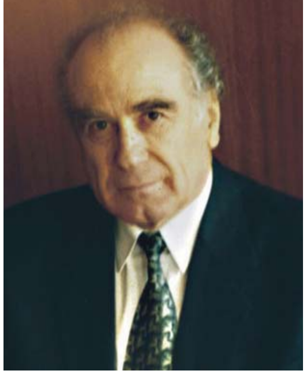
Medic, domeniul ştiinţific: hematologie. Doctor habilitat în medicină (1989), profesor universitar (1993). Membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1995).

Născut la 22 mai 1938 în satul Baraboi, azi r-nul Donduşeni. A făcut studiile la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău (1955–1961) şi doctorantura la Institutul Central de Hematologie şi Transfuzie a Sângelui din Moscova (1963–1966). Activează în calitate de cercetător ştiinţific superior (1966–1967), şef al secţiei hematologie (1968–1969; 1974–1991), secretar ştiinţific al Institutului de Oncologie din Moldova (1969–1974). Între 1991 şi 1995 a fost şef al Catedrei hematologie şi terapie de campanie, iar din 1995 este şef al Catedrei hematologie, oncologie şi terapie de campanie a Universităţii de Stat de Medicină şi Farmacie „N. Testemiţanu”.

Este fondator al şcolii ştiinţifice în domeniul hematologiei din Republica Moldova. Efectuează cercetări ştiinţifice privind elaborarea şi perfecţionarea metodelor de diagnostic şi tratament al limfoamelor maligne. A elaborat criteriile de diagnostic şi diagnostic diferenţial al limfoamelor non-Hodgkin de alte limfadenopatii, a studiat particularităţile clinice şi morfologice ale variantelor limfoamelor non-Hodgkin, particularităţile de vârstă şi localizare primară ale acestor procese patologice. A elaborat şi implementat în practică tratamentul de reinducere în perioada de remisiune completă a limfoamelor non-Hodgkin în stadiile generalizate cu majorarea considerabilă a duratei de viaţă a pacienţilor. În stadiile locale ale acestor limfoame a fost implementată metoda de tratament combinat chimioradioterapeutic, care asigură vindecarea a 80–85% de pacienţi. Rezultatele cercetărilor ştiinţifice se regăsesc în cele peste 360 de lucrări, inclusiv 5 monografii, între care: *Цитологическая диагностика предопухолевых процессов и злокачественных новообразований (1976, în colab.); Диагностика лимфаденопатий* (1984, în colab.) ş.a., manualele *Hematologie clinică* (2001) şi *Anemiile* (2002). Este autorul unui brevet de invenţie şi a 38 de inovaţii. Materialele investigaţiilor ştiinţifice au fost prezentate la 27 de congrese şi conferinţe internaţionale. Este specialist principal în hematologie şi transfuziologie al Ministerului Sănătăţii din Republica Moldova, preşedinte al Societăţii Hematologilor şi Transfuziologilor din Moldova.

Distincţii: ordinele „Drapelul Roşu de Muncă” şi „Gloria Muncii”.

Membru corespondent al A.Ş.M. Ion HĂBĂŞESCU la 70 de ani

Inginer, domeniul ştiinţific: tehnologii şi mijloace tehnice pentru sectorul agroalimentar. Doctor habilitat în ştiinţe tehnice (1987), membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1995).

Născut la 1 iunie 1938 în satul Sofia, raionul Drochia. A absolvit Facultatea de Mecanizare a Institutului Agricol din Chişinău (1961) şi doctorantura la Institutul de Cercetări Ştiinţifice pentru Pomicultură, Viticultură şi Vinificaţie (1970-1973). Activitatea profesională o consacră procesului didactico-ştiinţific. Activează ca profesor, şef secţie mecanizarea agriculturii la Tehnicumul din or. Hânceşti (1962-1965), director adjunct pe lucrul didactic la Tehnicumul de Mecanizare a Agriculturii din or. Svetlîi, raionul Ceadâr-Lunga (1965-1970), şef al Direcţiei Instituţiilor de învăţământ, şef al Direcţiei Generale Pregătirea Cadrelor a Ministerului Agriculturii (1973-1975), şef laborator la Staţia de Stat pentru Încercarea Maşinilor şi Institutul Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice în Viticultură şi Vinificaţie al AŞP „Vierul" (1975-1987), Director al Institutului de Tehnică Agricolă „Mecagro" (1987-prezent).

Membru corespondent AŞM Ion Hăbăşescu a reorientat activitatea Institutului „Mecagro"de la proiectare tehnologică la efectuarea lucrărilor complexe de cercetare – inovare –transfer tehnologic.

Cercetările de bază se referă la elaborarea maşinilor şi utilajelor pentru sectorul agroalimentar care s-au soldat cu realizări ştiinţifice valoroase pentru economia naţională. Au fost elaborate şi implementate peste 50 denumiri de mijloace tehnice, inclusiv: complexul de maşini pentru cultivarea butaşilor de viţă de vie, complexul de utilaje pentru prelucrarea producţiei agricole, gama de maşini pentru protecţia plantelor, utilaje pentru sectorul zootehnic etc. Elaborările ştiinţifice sunt implementate cu succes în Rusia, Ucraina, Belarus, Georgia, Azerbaidjan, Iran.

Este conducător al Programului de Stat „Elaborarea tehnologiei de producere şi utilizare a surselor energetice regenerabile în baza materiei prime şi a deşeurilor agricole".

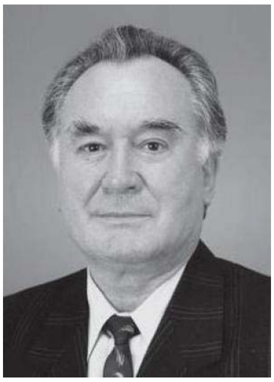
Autor a 140 de lucrări ştiinţifice, deţinător a 40 de brevete de invenţie.

Reuşit îmbină procesul de cercetare cu cel didactic, ţinând cursuri speciale la Universitatea Agrară de Stat şi Universitatea Tehnică a Moldovei.

Pentru aportul la dezvoltarea ştiinţei agrare, în anul 1994 a fost decorat cu medalia „Meritul Civic", iar în anul 2001 i s-a conferit titlul onorific „Om Emerit".

În anul 2004, ciclul de lucrări sub conducerea dlui Ion Hăbăşescu „Elaborarea şi implementarea complexului de maşini pentru protecţia plantelor" a fost distins cu Premiul Naţional în domeniul Ştiinţei şi Tehnicii.

Membru corespondent al A.Ş.M. Teodor ŞIŞIANU la 75 de ani

Fizician, domeniul ştiinţific: fizica dispozitivelor semiconductoare şi microelectronica. Doctor habilitat în ştiinţe fizico-matematice (1978), profesor universitar (1980). Membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1995).

Născut la 11 iunie 1933 în s. Ţiganca, azi r-nul Cantemir. Studii: facultatea de fizică şi matematică a Institutului Pedagogic de Stat din Tiraspol (1953–1958), doctorantura la Institutul de Semiconductori al A.Ş. a U.R.S.S. (Leningrad, 1961–1964). După absolvire, a lucrat ca asistent şi lector la Institutul Pedagogic de Stat din Tiraspol (1958–1961), inginer în cadrul laboratorului procese de difuzie în semiconductori al Institutului de Semiconductori al A.Ş. a U.R.S.S. (Leningrad, 1964–1965). În 1965 a fost invitat ca specialist în fizica şi tehnica semiconductorilor la Institutul Politehnic (azi Universitatea Tehnică a Moldovei), lector superior (1965–1967), conferenţiar (1968–1978), profesor universitar (1978–1980), şef al catedrei de microelectronică şi dispozitive cu semiconductori (1980–2004), profesor universitar şi director ştiinţific al Centrului internaţional tehnologii moderne pentru studii şi cercetări al Universităţii Tehnice a Moldovei (din 2001), unde predă cursurile: Fizica dispozitivelor semiconductoare şi microelectronice, Traductoare şi senzori inteligenţi, Electronica actuală, dispozitive micro-opto-electronice pentru comunicaţii prin fibre optice.

Efectuează cercetări ştiinţifice privind bazele fizice ale fiabilităţii materialelor şi dispozitivelor semiconductoare, procesele de difuzie şi degradare în materiale şi dispozitive semiconductoare, tehnologii noi la temperaturi joase în microelectronică ş.a. A elaborat, cercetat şi recomandat pentru implementare: microtehnologii de depunere chimică şi tratament fototermic rapid (TFTR) pentru dispozitive microelectronice, senzori şi traductoare, efectele fizice şi fiabilitatea lor, tehnologii cu difuzie

stimulată şi TFTR pentru celule fotovoltaice, diode luminiscente şi dispozitive microelectronice cu joncţiuni p-n (Si, GaP, GaAs, InP); tehnologii sol-gel, obţinerea şi cercetarea celulelor solare cu heterojoncţiune din semiconductori organici-neorganici CuPc/Tio2, AlClPc/TiO2; tehnologii cu difuzie, implantare ionică şi TFTR, obţinerea şi cercetarea diodelor Schottky, tranzistoarelor de frecvenţă înaltă (MESFET – GaAs, InP), circuitelor integrate MOS, CMOS; mecanisme şi modele noi ale proceselor de difuzie disociativă cu multe componente, solubilitatea şi proprietăţile impurităţilor în semiconductorii A3B5. În cadrul colaborării internaţionale, a realizat cercetări ştiinţifice la Universitatea Essex, Colchester (Marea Britanie), Universitatea Tehnică din Budapesta (Ungaria), a fost profesor invitat la Universitatea Hallan, Sheffield (Marea Britanie) şi coordonator de proiecte internaţionale: INTAS, Soros, Copernicus, Tempus (Marea Britanie, Franţa, Germania, 1995–2002), CRDF/MRDA (SUA, 2005–2006).

Autor a peste 200 de lucrări ştiinţifice în diferite reviste internaţionale (Physica Status Solidi; Physics and Technics of Semiconductors; Thin Solid Films; Sensors and Actuators; J. Electronics ş.a.). A publicat 5 monografii şi manuale, între care: Диффузия и явления деградации в полупроводниковых материалах и приборах (1978); Comunicaţii prin fibre optice (2003, în colab.) ş.a. Deţinător a 5 brevete de invenţie. Este organizator şi coorganizator a 8 conferinţe unionale şi internaţionale (1982–2005). A participat la numeroase conferinţe ştiinţifice şi simpozioane (Franţa, Iugoslavia, Marea Britanie, Germania, România, India, Grecia, Italia, Rusia, Ucraina, Georgia, Polonia). A pregătit 14 doctori în ştiinţe fizico-matematice şi tehnice. Este vicepreşedinte al Asociaţiei Inginerilor din Republica Moldova, preşedinte al Comisiei de experţi în ştiinţele tehnice a Comisiei Superioare de Atestare din Republica Moldova (1992 – 1995), preşedinte al consiliului de coordonare în problema „Fiabilitatea şi procesele de degradare ale dispozitivelor cu semiconductori” din cadrul U.R.S.S. şi CSI (1980–1998), preşedinte al secţiei colegiului de redacţie „Electronica” al revistei *Meridian Ingineresc* (UTM) şi al revistei *Технология и конструкция электронных аппаратов* (Ucraina). Este Inginer de Elită şi membru al Institutului Inginerilor Electricieni (Felow IEE, Marea Britanie (1995)).

Distins cu titlul de laureat al Premiului de Stat, decorat cu Medalia „Meritul Civic” şi cu Medalia A.Ş.M. „D. Cantemir”.

Andrei Sârbu. Uşă. U/p, 1996

SIMBOLURI HERALDICE ACADEMICE NOI (I)

Dr. **Silviu ANDRIEŞ-TABAC**

THE NEW ACADEMICAL HERALDIC SYMBOLS (I)

The process of elaboration of the coats of arms and the flags of academicals institutes is continuing. After the Institute of Cultural Heritage, two institutes of the Division of Economic and Mathematical Sciences approved their symbols.

The principal emblem of the symbols of Institute of Mathematics and Computer Science, created by Liudmila Burțeva, the author and the architect Sergius Ciocanu, is the image of a sphinx – the symbol of enigmatical and discrete knowledge.

The principal emblem of coat of arms and of flag of the Institute of Economics, Finances and Statistics, created by the author and Sergius Ciocanu, is the image of Juno Moneta – the Roman patron goddess of money and the minting of money.

În două articole precedente am prezentat primii paşi făcuţi de Academia de Ştiinţe a Moldovei şi instituţiile din cadrul ei pe calea stabilirii unei heraldici clasice de factură europeană[1]. În continuarea acestor contribuţii intenţionăm să facem cunoscute noile steme şi drapele ale institutelor de cercetare definitivate pe parcurs. De data aceasta, ne vom referi la noile simboluri a două institute din cadrul Secţiei de Ştiinţe Economice şi Matematice.

I. Stema şi drapelul Institutului de Matematică şi Informatică

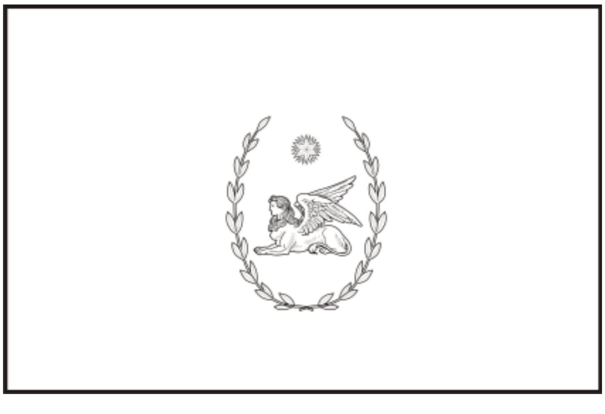
Simbolurile Institutului de Matematică şi Informatică, elaborate de dr. Liudmila Burţeva în colaborare cu subsemnatul şi desenate de arhitectul dr. Sergius Ciocanu, au fost aprobate în şedinţa Comisiei Naţionale de Heraldică a Republicii Moldova din 22 februarie 2008 (proces-verbal nr. 170–III) şi de Consiliul ştiinţific al Institutului la 3 decembrie 2007.

[1] Silviu Andrieş-Tabac, *Simbolurile oficiale ale Academiei de Ştiinţe a Moldovei*, în „*Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi arta*", 2006, nr. 2 (3), ediţie aniversativă „A.Ş.M. la 60 de ani", p. 6-13: 11 fig.; Idem, *Un nou pas în promovarea heraldicii academice: simbolurile Institutului Patrimoniului Cultural*, în „*Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi arta*", 2008, nr. 1-2 (9), p. 108-109: 2 fig.

Stema reprezintă: *în scut oval, pe albastru, sub o stea radioasă de argint cu şase raze, un sfinx culcat, de aur; deviza, pe o eşarfă de argint cu litere capitale albastre: „NON MULTA, SED MULTUM"* (Nu multe, ci mult) (fig. 1).

Drapelul reprezintă *o pânză dreptunghiulară (2:3), albastră, având în mijloc, în interiorul unei cunune ovale din două ramuri de măslin albe, sub o stea radioasă albă cu şase raze, un sfinx culcat, galben* (fig. 2).

Explicaţia mobilelor este următoarea. Scutul oval şi culoarea albastră a câmpului au aceeaşi semnificaţie ca şi în simbolurile Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi alte institute[2].

Emblema principală a stemei este *sfinxul* – un monstru fabulos, având capul şi pieptul unei femei, iar restul corpului de leu, şi aripi de vultur – care simbolizează frecvent unitatea minţii şi corpului, înţelepciunea şi puterea divină[3]. Prin tradiţia grecească, sfinxul a devenit simbolul întrebărilor legate de existenţa umană, al întrebărilor existenţiale la care omenirea este provocată să răspundă[4]. Sfinxul este şi simbolul enigmei atotştiutoare şi discrete. Pentru Institutul de Matematică şi Informatică această emblemă a lucrurilor enigmatice este sugestivă şi datorită faptului că unul din primele calculatoare din lume a purtat numele „Enigma”[5]. *Aurul* sfinxului accentuează inteligenţa, prestigiul, virtutea şi grandoarea[6] mobilei.

Cea de-a doua mobilă heraldică utilizată – *steaua radioasă de argint cu şase raze* – ca orişice astru este un simbol al luminii care străpunge întunericul, este o stea a ştiinţei şi a cunoaşterii.

Deviza „NON MULTA, SED MULTUM”[7] (Nu multe, ci mult) exprimă ideea că nu mulţimea cunoştinţelor contează, ci calitatea lor, şi că trebuie să spui mult în cuvinte puţine. În această stemă deviza aleasă subliniază faptul că matematica, prin mijloacele foarte laconice ale formulelor, este în stare să exprime legităţi cu caracter profund, poate chiar universal.

Drapelul a fost elaborat prin metoda desfacerii câmpului heraldic în câmp vexilar, la fel ca în cazul drapelului Academiei de Ştiinţe a Moldovei, mobilele heraldice fiind încadrate de o cunună ovală sugerând ovalul scutului, alcătuită din două ramuri de măslin, copacul zeiţei Atena, protectoarea tuturor ştiinţelor.

[2] Vezi nota precedentă.

[3] Л. С. Баешко, А. Н. Гордиенко, А. Н. Гордиенко, *Энциклопедия символов*, Москва, Смоленск, 2007, с. 140-141.

[4] Hans Biedermann, *Dicţionar de simboluri*, vol. II, Bucureşti, Ed. *Saeculum I. O.*, 2002, p. 395-396.

[5] http://www.computerhistory.org/exhibits/highlights/enigma.shtml, extras la 17.10.2007.

[6] Ottfried Neubecker, *Le grand livre de l'Héraldique. L'histoire, l'art et la science du blazon*, Ed. *Bordas*, 1995, p. 86.

[7] Quintilian, *De institutione oratoria*, X, 1, 59; Pliniu cel Tânăr, *Epistulae*, 7.

II. Stema şi drapelul Institutului de Economie, Finanţe şi Statistică

Simbolurile Institutului de Economie, Finanţe şi Statistică, elaborate de subsemnatul şi desenate de arhitectul dr. Sergius Ciocanu, au fost aprobate în şedinţa Comisiei Naţionale de Heraldică a Republicii Moldova din 23 mai 2008 (proces-verbal nr. 170–III) şi de Consiliul ştiinţific al Institutului în aceeaşi zi.

Stema reprezintă: *în scut oval, pe verde, zeiţa Iunona Moneta, în picioare, văzută din faţă, privind spre dreapta, purtând diademă, tunică, stolă şi sandale, ţinând o balanţă în mâna dreaptă şi cornul abundenţei în cea stângă, totul de aur* (fig. 3).

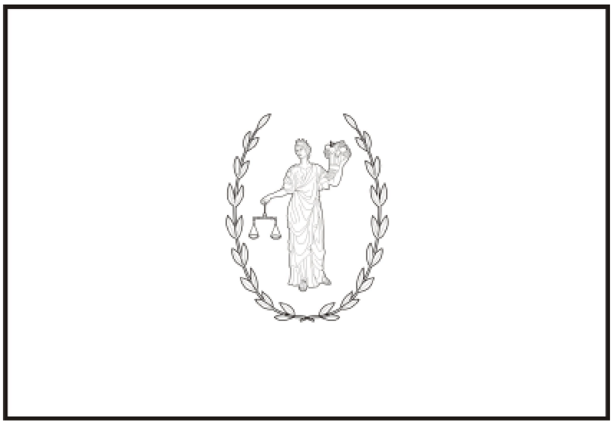

Drapelul reprezintă *o pânză dreptunghiulară (2:3), verde, având în mijloc, în interiorul unei cunune ovale din două ramuri de măslin, imaginea zeiţei Iunona Moneta, în picioare, văzută din faţă, privind spre dreapta, purtând diademă, tunică, stolă şi sandale, ţinând o balanţă în mâna dreaptă şi cornul abundenţei în cea stângă, totul galben*.

Explicaţia mobilelor este următoarea. Mobila principală a stemei este chipul zeiţei *Iunona*, ca patroană a activităţilor financiare şi economice în general. Iunona (Iuno)[8] este zeiţa principală

[8] Semnificaţiile mitologice sunt selectate din: Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală. Mituri. Divinităţi. Religii*, Bucureşti, 1995, p. 279; Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Bucureşti, 1995, vol. 2, p. 160; *Wikipedia*, enciclopedie electronică liberă.

în mitologia romană, maica divină a lumii, protectoarea femeilor (mai ales măritate), soția lui Iupiter, cea care a dat numele său lunii iunie. Printre epitetele sale principale indicând ipostaze este şi cel de *Iunona Moneta* (= cea care avertizează, cea care povățuieşte). Epitetul numit o defineşte ca vestitoare a primejdiilor, în memoria gâştelor ei care au salvat Roma de la invazia galică. În aceeaşi ipostază Iunona anunță romanilor un cutremur iminent. În legătură cu epitetul *Moneta* ne interesează cel mai mult, însă, templul Iunonei Moneta de pe Capitoliu, în care era instalată monetăria statului roman, Iunona Moneta devenind protectoarea finanțelor Romei. Urmare acestei amplasări geografice, banul ca noțiune generică s-a numit în limba latină *moneta*, de unde a pătruns în numeroase limbi moderne.[9]

[9] Jean Haudry, *Juno Moneta, Aux sources de la monnaie*, 2002.

5

6

Monede

Iunona Moneta apare pe monezile romane în calitate de personificare a activității monetare, ca o zeiță stând alături de o grămadă de bani şi purtând în mâini două atribute: *cântarul*, util la cântărirea monedei, şi *cornul abundenței*, ca simbol al bogăției (fig. 5-6). Cu aceste atribute de bază a şi fost preluată în stema Institutului, adăugându-i-se şi un al treilea atribut – *diadema* – de asemenea uzual, cu care este încoronată şi în alte ipostase.

Aurul, ca smalt al mobilei principale şi al atributelor ei a fost ales pentru că este culoarea metalului monetar omonim, simbol al bogăției, prosperității.

Culoarea verde în calitate de smalt al câmpului heraldic a fost aleasă pentru două dintre semnificațiile sale care pot accentua simbolismul Iunonei Moneta. Prima dintre acestea constă în faptul că verdele în semiotica culorilor contemporane este culoarea banilor şi a jocurilor de noroc, iar cea de-a doua că este culoarea tinereții şi vitalității[10]. Iunona era la origini şi o zeiță a tinereții, iar numele ei provine, probabil, de la rădăcina protoindoeuropeană **yeu-* „forța vitală", rădăcină care se poate regăsi şi în cuvintele latine *iuvenis* („om tânăr"), *juvenil* ş.a. Semnificațiile heraldice uzuale ale verdelui sunt: libertate, frumusețe, bucurie, sănătate, speranță[11].

Drapelul a fost elaborat în baza stemei, prin aceeaşi metodă ca şi în cazul precedent.

[10] Michel Pastoureau, *Dictionnaire des couleurs de notre temps. Symbolique et société*, Paris, éd. *Bonneton*, 1992, p. 201-202.

[11] Ottfried Neubecker, *op. cit.*, p. 86.

Legendele figurilor:

1-2. Stema şi drapelul Institutului de Matematică şi Informatică;

3-4. Stema şi drapelul Institutului de Economie, Finanțe şi Statistică;

5-6. Monede romane cu Iunona Moneta: 5. Denar de argint de la Septimiu Sever, 194 e. n.; 6. Follis de billon de la Dioclețian, 302-303 e. n.

COPIII SUPRADOTAȚI VOR BENEFICIA DE CONDIȚII DE ÎNVĂȚĂMÂNT ADECVATE

La 1 septembrie 2008 urmează a fi inaugurat Liceul Academiei de Ştiinţe a Moldovei, decizia în acest sens fiind aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 1342 din 23.11.2006 (Monitorul Oficial 184-185/1437, 01.12.2006). La Liceul Academiei de Ştiinţe îşi vor face studiile copii din diferite localităţi ale republicii care vor demonstra, în faţa Comisiei de examinare, cunoştinţe şi abilităţi deosebite, tenacitate şi dorinţă de a persevera în a face studii selecte pentru a se ataşa, ulterior, cauzei oamenilor de ştiinţă.

Astfel, Liceul Academiei de Ştiinţe a Moldovei le va oferi copiilor dotaţi şansa unei împliniri profesionale efective; ei vor învăţa să meargă în pas cu tehnologiile informaţionale aflate într-o evoluţie permanentă, să rezolve în mod inteligent şi creativ problemele cu care se confruntă societatea.

În calitate de tutore al acestui Liceu se va manifesta întreaga comunitate ştiinţifică a ţării. Aceasta, pentru că profesorii şi educatorii vor fi selectaţi din mediul academic şi universitar, cu tradiţii bogate în domeniul educaţiei, a cercetării şi inovării. Iar Academia de Ştiinţe va fi cea care va pune la dispoziţia elevilor laboratoarele sale cele mai performante.

Ca urmare a acestei legături dintre educaţie, cercetare şi inovare pe care o iniţiază prin intermediul Liceului său, Academia va beneficia de cercetători de performanţă, economia –de cadre calificate dintre cele mai competitive şi capabile să utilizeze în mod eficient cunoştinţele, iar elevii de la o vârstă fragedă se vor familiariza cu proiecte şi programe ştiinţifice naţionale şi internaţionale.

Liceul Academiei va asigura excelenţa în instruire şi educaţie, va iniţia şi încadra elevii în cercetări ştiinţifice fundamentale şi aplicative; va oferi strategii şi tehnologii educaţionale moderne, programe de studii menite să satisfacă o paletă largă de cerinţe educaţionale, va educa personalitatea elevilor în spiritul valorilor umane naţionale şi universale.

Înmatricularea la liceu se va face în baza rezultatelor obţinute la concursul de admitere pe principiile echităţii, calităţii, transparenţei şi eficienţei evaluării.

Liceul Academiei va activa în regim de pensiune. În acest scop, pe lângă blocul de studii se construieşte căminul pentru elevi, care va include un centru de educaţie estetică şi o sală sportivă polifuncţională.

Progresul societăţii se bazează pe idei neordinare, creativitate, implicare personală, realizări nestandartizate. Din această perspectivă, instruirea şi educaţia copiilor dotaţi şi talentaţi este o problemă socială de mare actualitate, fapt pentru care numeroase ţări fac eforturi financiare şi intelectuale considerabile.

Recomandarea Consiliului Europei Nr.1248 din 2004 **accentuează: "***Copiii supradotaţi trebuie să beneficieze de condiţii de învăţământ adecvate, care să le permită să-şi pună pe deplin în valoare posibilităţile, în propriul lor interes şi în folosul societăţii. Nicio ţară nu-şi poate permite să irosească talentele, ceea ce ar însemna risipirea resurselor umane"*.

Pentru detalii accesaţi pagina web:
www.liceu.asm.md

Liceul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Proiect

ACADEMIA BUNĂTĂȚII

Nici unul din foştii sau actualii elevi ai Şcolii auxiliare din Sculeni r. Ungheni nu vor ajunge vreodată să studieze la Universitate sau să activeze la Academie. Şi nu pentru că n-ar vrea, ci pentru că nu pot. Boala de care suferă – retardul mental uşor, nu le permite să asimileze cunoştinţe în volum mai mare decât cuprinde curriculumul special pentru clasele I-IV de gimnaziu.

În rest, toți cei 91 de elevi care studiază actualmente la Şcoala auxiliară din Sculeni nu se deosebesc cu nimic de ceilalți copii – sunt prietenoşi, destul de deschişi şi, după cum accentuează directoarea Elena Musteață, foarte muncitori. Anume pe dezvoltarea unor abilități profesionale simple mizează specialiştii când încearcă să le programeze destinul ca să-i integreze pe viitor în societate.

În acest scop, colaborarea cu Asociația *Parteneres France-Moldova* s-a dovedit a fi cât se poate de benefică. Francezii au deschis la şcoală un atelier de croitorie pe care l-au amenajat cu 6 maşini de cusut, oferind şi materialele necesare pentru orele de educație tehnologică. Au construit din talpă o microfermă, cumpărând toamna trecută zece porci pe care i-au dăruit cu tot cu hrana pentru un an de zile; au amenajat la şcoală o frizerie, cu mobilierul adecvat, cu aparate de frezat, uscător de păr etc.; au oferit materie primă şi instrumente – gealăe, ferestraie – pentru atelierul de lemnărie şi împletitul în lozie.

Un alt partener al şcolii – *Asociația CulturContact Austria* – a implementat la şcoala auxiliară din Sculeni câteva proiecte culturale, printre care Teatrul de Păpuşi. În şcoală există centrul *Talentele Noastre* şi un ansamblu etnofolcloric.

De trei ani, tutela asupra acestei instituții şi-au asumat-o cercetătorii A.Ş.M. Fiecare secție se rânduieşte în a-i analiza problemele şi a-i oferi soluții. Astfel, Secția de Ştiințe Fizice şi Inginereşti şi Secția de Ştiințe Biologice, Chimice şi Ecologice au dăruit şcolii 5 televizoare şi rechizite şcolare; Secția de Ştiințe Umanistice şi Arte a procurat pentru copii literatură artistică, iar pentru cadre didactice – literatură metodică; Secția de Ştiințe Medicale, în 2007, a organizat un examen medical complex cu participarea cardiologului, chirurgului, psihiatrului, geneticianului, neuropatologului ş.a.

La 1 iunie curent, de Ziua Internațională a Copilului, Secția de Ştiințe Agricole a adus la şcoala din Sculeni produse alimentare (făină, zahăr, hrişcă, paste făinoase, ulei de floarea soarelui şi de rapiță, ceai, biscuiți, covrigi) în valoare de 10,5 mii de lei, la colectarea cărora şi-au adus contribuția 10 institute. Iar secția de Ştiințe Economice şi Matematice şi-a pus în gând să le doneze copiilor 2 calculatoare şi să analizeze posibilitatea conectării şcolii la internet.

Academia Bunătății este, cu siguranță, una la care are acces orişicine.

Reprezentanții Academiei – acad. Simion Toma, dr. Gheorghe Tudorache, purtător de cuvânt Tatiana Rotaru – în vizită la Şcoala auxiliară din Sculeni. 1 iunie 2008

SCIENCE AND EDUCATION POLICIES CONFERENCE
Chisinau, September 18-21, 2008

The Academy of Sciences of Moldova, UNESCO Moscow Office and the Ministry of Education and Youth of the Republic of Moldova, with the support of the U.S. Civilian Research & Development Foundation, the Central European Initiative, the Moldovan Research and Development Association and the Office of Naval Research Global are organizing on **September 18-21, 2008** in Chisinau an International Conference on **SCIENCE AND EDUCATION POLICIES** for the Central and Eastern Europe, Balkans, Caucasus and Baltic States**.**

The conference will bring together key decision makers in national science and education policy from thirty Central and Eastern European countries: Presidents of the Academies of Sciences, Ministers of Science and Education, and representatives of international funding agencies and professional organizations. Independent experts from the European Commission and the United States of America will provide keynote speeches addressing each focus area. In addition to the speeches, discussion sessions related to each focus area will be held.

The Conference Sessions will focus on:

- **Strengthening research in higher education;**
- **Strengthening international impact of national research and education programs;**
- **Developing a knowledge-based economy;**
- **Stemming and reversing brain drain.**

More information on the website of the Academy of Sciences of Moldova: www.asm.md.

KNOWLEDGE-BASED DIASPORA
Fostering Cooperation within Moldovan Scientific Diaspora

The Department of European Integration and International Cooperation of the Academy of Sciences of Moldova has launched the project "**Fostering Cooperation within Moldovan Scientific Diaspora**". The project aims at setting up a platform for communication and interaction between Moldovan expatriate scientists and scholars and the scientific community from the Republic of Moldova, by establishing the **Moldovan Scientific Diaspora Network**.

The objectives of the network are to uphold and foster the communication / cooperation between Moldovan expatriate scientists and their home counterparts; to build up the means of supporting and facilitating the engagement of Moldovan scientists abroad into the research and development processes of the Republic of Moldova; to support Moldovan research institutions to join international consortia and projects initiated by host institutions of emigrated Moldovan scientists.

All Moldovan expatriate scientists interested in the cooperation within **Moldovan Scientific Diaspora** and in the involvement and contribution to the development of the Moldovan research area are invited to fill in the questionnaire that can be found on the website www.asm.md and to send it via mail to intcol@asm.md or by fax to (+373 22) 270502.

INTERNATIONAL WORKSHOP ON SEISMIC HAZARD AND SEISMIC RISK REDUCTION IN COUNTRIES INFLUENCED BY VRANCEA EARTHQUAKES

The workshop, organized in Chisinau (Moldova) on May 20, 2008, in the framework of the NATO research project SfP-980468, represented the final step of the research activities aimed at elaborating a joint seismic hazard map for the countries influenced by Vrancea earthquakes. Presentations made by researchers from the Academy of Sciences of Moldova, Middle East Technical University (Ankara, Turkey), the Academy of Sciences of Bulgaria, the Building Research Institute (Romania), the National Institute of Earth Physics (Romania), the Department of Earth Sciences (Trieste, Italy), the University of Karlsruhe (Germany) and the Hungarian Academy of Sciences covered different aspects of the Vrancea seismicity from geophysical, seismological and earthquake- engineering viewpoints. The complexity of the studies reflected the major problem in the seismic hazard evaluation for the given region – inconsistencies in the seismic catalogues and databases. These are the consequences of application of different scales, approaches and methods in different countries. Therefore, uniformization of the input data is of primary importance.

The workshop participants tackled the problem of seismic hazard from different perspectives – probabilistic and deterministic. The latter can be pure numerical or combination of the analytical and numerical methods. The impact of Vrancea earthquakes on existing or newly designed structures was also discussed in view of the adoption of Eurocode-8. In addition, the problem of cultural heritage protection was emphasized considering the pressure from real estate development in the countries involved in this project.